

Papp Attila

AZ ÉN MARGITTÁM

Érzelmes városmonográfia

NAGYVÁRAD
2010

Partiumi füzetek

63

Papp Attila

AZ ÉN MARGITTÁM

Érzelmes városmonográfia

Kiadja a nagyvárad ~~eu~~**roprint**
a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság
megbízásából

Nagyvárad,
2010

*E könyv megírásáért illesse köszönet feleségemet,
Papp Vilmát, aki türelmével sokat segített nekem.*

A szerző

*„Mély szorgalmú, gazdálkodó, kereskedő iparosokból áll ma,
június 2.-án 1872. csinos kis mezővárosunk Margitta. Az utókor
tisztelettel felkéretik ezen kis mezőváros virágzásának
folytatására.”*

Üzenet a toronygombban

Készült
A BIHAR MEGYEI TANÁCS,
AZ RMDSZ BIHAR MEGYEI SZERVEZETE,
ÉS MARGITTA POLGÁRMESTERI HIVATALA
TÁMOGATÁSÁVAL

A sorozatot szerkeszti: DUKRÉT GÉZA
Összeállította: IFJ. PAPP ATTILA
SCHNEIDER N. ANTAL
Szövegkorrektúra: MIHÁLKA MAGDOLNA
Fotók digitalizálása: BÜCSI LÓRÁND
Számítógépes tördelés: PUSTA HELEA, **europrint**
Fedőlapon: A Fő utca 1908-ban
Hátlapon: A Fő utca 1915-ben

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PAPP, ATTILA

Az én Margittám: érzelmes városmonográfia / Papp Attila – Oradea:
Europrint, 2010

Bibliogr.

Index

ISBN 978-973-7735-76-8

908(498 Marghita)

Mottó

„Minden nemzet, mely elmúlt kora emlékezetét semmivé teszi, vagy semmivé lenni hagyja, saját nemzetét gyilkolja meg.”

Kölcsey Ferenc

ELŐSZÓ

Néhány évvel ezelőtt édesapám szellemi hagyatékát rendezgetve, édesanyám egy különös csomagot bocsátott rendelkezésemre. Régi, megsárgult dolgozatfüzetek, kézzel és írógéppel írt lapok, újságkivágások, üveg-cimkék, néhány régi térkép és oklevél fénymásolatát tartalmazta a csomag.

Egy időben magam is a Nagyvárad Tanítóképző tanára voltam, s talán ezért is, már-már szakmai kíváncsisággal lapoztam bele a füzetekbe, hadd lássam, miből íratott dolgozatot az édesapám, aki közel negyven évig tanította Margittán a magyar nyelv és irodalmat, és közben nagy lelkesedéssel tárta fel a diákoknak anyanyelvünk rejtelseit, és az irodalom lélekelelő szépségét. De a legnagyobb csodálkozásomra a füzetek nem csak a tanulók fogalmazványait tartalmazták, hanem édesapám gondolatait és sok-sok apró jegyzetét is Margitta város múltjával kapcsolatban. Talán két magyar óra között vette kézbe az üres lapú füzeteket, s hogy értelmesen eltöltse a lyukas óráját, leírta gondolatait, kijegyzetelte a kölcsönkapott ritka könyveket, az idősebb korosztálytól hallottakat, vagy éppen levelet írt a melki apátság levéltárosának, kérve, hogy a válaszevélben tisztázzák, milyen birtokviszonyokat talált az apátság, amikor a Csáky-családtól megvették a margittai uradalmat.

Máig mély meghatódottsággal olvasom apámnak ezeket a feljegyzéseit. Árulkodó jegyzetek ezek, mert a szülővárosát szenvedélyesen szerető emberről adnak nekem hiteles vallomást. Egyik, a melki apátsághoz írott levelében például a város múltjának minden apró részlete iránt érdeklődő helytörténész hiteles képét rajzolja meg önmagáról. Olyan kép ez, ami számomra, a fia számára is új. Ezt írja: *„Már gyermekkorom óta figyelem városom változásait. Az idősebbektől nagyon sok emléket gyűjtöttem össze a város múltjáról. Ezek a szellemi, írásos, tárgyi emlékek segítettek abban, hogy tanulmányokat írjak városom múltbéli életének különböző aspektusairól: vásártartás, oktatás és iskolatörténet, kultúra, a jobbágyság helyzete, szőlőtermesztés, építkezési szokások, életmód stb.”* A levélből apámnak olyan tulajdonságait ismertem meg,

amelyekre én addig nem is figyeltem. Számomra ő leginkább a gyermekversek költője volt, én azt tartottam számon. Helytörténelmi érdeklődése, búvárkodása előttem mindeddig rejtve maradt. A levél egyik részlete akkor mélyen belém vésődött: „*Bár nem vagyok történész, de a birtokomban lévő adatok alapján szeretném megírni városom monográfiáját.*”

Sajnos, édesapámat korai halála megakadályozta abban, hogy ezt a tervét, Margitta város monográfiáját befejezhesse. Az anyaggyűjtő munkában csak 1946–1947-ig jutott el. Talán azért is van ez így, mert fontosabbnak tartotta a ködös múlt emlékeinek felderítését, mint a mindenki által ismert jelenkori események leírását. Igaz, jó néhány dokumentumot összegyűjtött napjaink történéseivel kapcsolatosan is.

Szellemi hagyatékát rendezve, úgy gondoltam, ez az anyag nem lehet az enyészeté. Ha módunk lesz rá, kiegészítjük és befejezzük az általa megkezdett munkát. E munka dandárja a feleségemre, Molnár Andreára hárult. Felkértük még édesapám első verseskötetének szerkesztőjét, Schneider N. Antal is, hogy legyen segítségünkre e könyv anyagának összeállításában. Abban állapotunk meg, hogy megőrizzük a kéziratok szubjektív, inkább lírai, mint tudományos jellegét, és csak ott egészítjük ki édesapám kéziratát az azóta hozzáférhetővé vált anyagokkal, valamint a történelemtudományban szükséges forrásmegjelöléssel, ahol ezt a téma feltétlenül igényli. Arra törekedtünk, hogy édesapám eredeti szándékának megfelelően, olvasmányos és szórakoztató, magyar szemléletű városmonográfiát adjunk az olvasó kezébe, tiszteletben tartva az ő tanáros szellemiségét. Ez a hangyaszorgalommal összegyűjtött anyag ugyanis nem csak a családé, hanem a margittai polgároké is. Őket illeti, nekik szól. Ezért született meg ez a könyv. No meg azért, hogy emlékezzenek az édesapámra, ahogy tette ezt Gittai István (aki Margitta városnévből kreált magának hangzatos költői nevet) Margitta emlékközelben című írásában: „*Alig látni már ismerős arcot. Helytörténész, folklorista és költő barátom, Papp Attila is elment néhány hónappal ezelőtt.*”

Itt szeretném megköszönni az adatközlők segítségét, akik a következők:

*Barbu Márta,
Bondár Mihály,
Bordás István,
Bordás Lajos,
Horváth János,
Horváth Sárka,
Kármán Anna,*

*Krisztik János,
Magyar László,
Nán József,
Szegedi Kiss Gyöngyi,
Szóke Ferenc,
Tóth Ilona, Varga István,
Wolner Ernő.*

Köszönet Dukrét Gézának, aki ösztönözte édesapámat e monográfia megírására. Köszönet édesanyámnak, Papp Vilmának, aki megőrizte, rendszerezte és rendelkezésünkre bocsátotta a kéziratot. Köszönet Szilvia nénémnek segítő pontosításai miatt.

Édesapám elhunytá óta évente megszervezik Margittán a Papp Attila-szavalóversenyt. Illesse köszönet ezért a Horváth János Társaságot és Fügedy Anikó tanítónőt.

Illesse köszönet mindazokat, akik e könyv megírásához, befejezéséhez és megjelentetéséhez bármilyen formában hozzájárultak.

Az alábbi honlapon hangot adhatnak véleményeiknek és észrevételeiknek, valamint többletinformációkhoz juthatnak a szerző életmódjával kapcsolatosan.

www.pappattila.ro

Ifj. Papp Attila

Édesapám, e könyv írója már betegen,
József Attila emléktáblája előtt a Siesta szanatóriumban

Margitta – egy pont a térképen

ÉGY PONT A TÉRKÉPEN

Az átutazó idegennek Margitta egy közömbös hely, kis pont a térképen, ami eltűnik a sok ezer kis pontocska vagy köröcske között anélkül, hogy érzelmeket, gondolatokat idézne fel a szemlélőben. Nekem ez a város a mindenem. Petőfivel szólva: „*Ez a város születésem helye, Mintha dajkám dalával vón tele.*”

Az én dajkám Margitta volt, van, és lesz. Szellemi ébredésem ihletője, ő adott és ad ma is, költői ihletést, kutatói kíváncsiságot, és adja tanári munkám kiteljesedésének örömét. Az a hely, ahol sokszor gondolkodom azokra a költőóriásokra, akik hosszabb-rövidebb ideig a városban éltek vagy csak átutazóként körülnéztek itt. Tanítás közben, a magyar órákon sokszor felvetődik bennem egy kérdés: vajon mit gondolhatott Vörösmarty, amikor 1845. május 4-én Zsibóra utazva, átkocsikázott ezen a kis mezővárosban? Mert nagy öröm volt számomra, amikor arról olvastam, hogy a Szózat szerzője is járt Margittán, és erről a feleségéhez írt levelében említést is tesz. Vajon milyen volt, hány órát tartott az a kocsikázás, amelyet Beöthy Ödön¹ újmáriai birtokáról indulva, Nagyléta–Székelylúd–Margitta–Szilágysomlyó útvonalon tett meg, hogy a somlyói éjszakai kocsikázás után Zsibón találkozhassek Wesselényivel?

Vörösmartyról azonnal eszembe jut egy másik nagy magyar költő, aki nem jószántából jött Margittára. Radnóti Miklóst munkaszolgálatosként vezényelték ide, kavicsot teríteni a Terebes–Micske országútra. Kutattam, vajon melyik margittai házban, középületben voltak elszállásolva a munkaszolgálatosok, honnan masírozatták ki őket munkára, és vajon már akkor megfogalmazódott-e benne a Nem tudhatom című versének azon sorai, amelyek most itt motoszkálnak bennem is?

*Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az úton,
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon*

---

¹ 1841–43 között Bihar vármegye első alispánja. 1848 tavaszán főispán, majd a Partium királyi biztosa. 1848. dec.-ben erdélyi kormánybiztos. 1849. jún.-ban a főtörvényszék elnöke. Mindvégig a szabadságharc határozott híve volt. Az emigrációban Londonban és Jersey szigetén élt V. Hugo társaságában.

*a házfalokról csorgó, vöröslő fájdalom.
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály.*

Mert, hogy Radnóti versét parafrázáljam — „nekem szülőházam” ez a vidék és ez a város. Minden utcájához, minden sarokhoz, minden házához, teréhez sok-sok emlékem fűződik.

Tudom, hol játszott vándorszínészként Petőfi Sándor, hol szállt meg Ady Endre, és hol született Horváth Imre. Ha elindulok a város utcáin, emlékek és gondolatok kísérnek és mesélnek nekem a múlttól és magamról. Mesélnek azokról a nagy emberekről, akik szülőhelyüknek mondják e várost, vagy akik csak megfordultak itt, és a várossal, az itt élő emberekkel való találkozásukat egy versben, vagy egy újságcikkben írták meg, képet festettek e város életéről politikai viszonyairól és lakosairól. Ahogy tette ezt Ady Endre vagy száz évvel ezelőtt A margittai mandátum esete címmel a Nagyváradai Naplóban írt cikkében. *„Nem fogunk jogászokodni s nem akarunk a jogtudós magyarázóihoz beszélni ezúttal. A margittai mandátum esete elnondat velünk újra egyet-mást s az sem bánt bennünket, ha a mondanivalóink naivságok lesznek némely szigorú jogász urak szemében, kik azért tisztelik a paragrafusokat, mert paragrafusok.*

*Mi hát laikusán elmélkedünk most.”*²

Nos, ebben a kis városmonográfiában én sem fogok túl sokat tudósodni, megkísérlem leírni mindazt, amit egy élet és főleg az utolsó évtized során e városról és vidékéről összegyűjtöttem, olykor úgy, hogy fel sem jegyeztem a forrásként használt könyv címét. Én is naiv és szubjektív leszek, mert szeretem ezt a várost és lakóit, hiszen itt éltem életem derűs és boldog napjait, itt voltam bánatos és szomorú. S az ember nem tud elfogulatlanul szólni arról, akit igazán és szívből szeret.

Pár évvel ezelőtt, amikor először felvetődött bennem a kérdés, hogy mit is adtam én ennek a városnak, szomorú lettem, mert rájöttem, hogy nem eleget. És akkor hozzákezdtem e könyv megírásához. Talán sikerül befejeznem, még akkor is, ha közben nekem is ugyanazzal a kórral kell küzdenem, mint Babits Mihálynak. Bár nem vagyok hozzá mérhető költő, szülővárosomnak ezt a kis verset írtam:

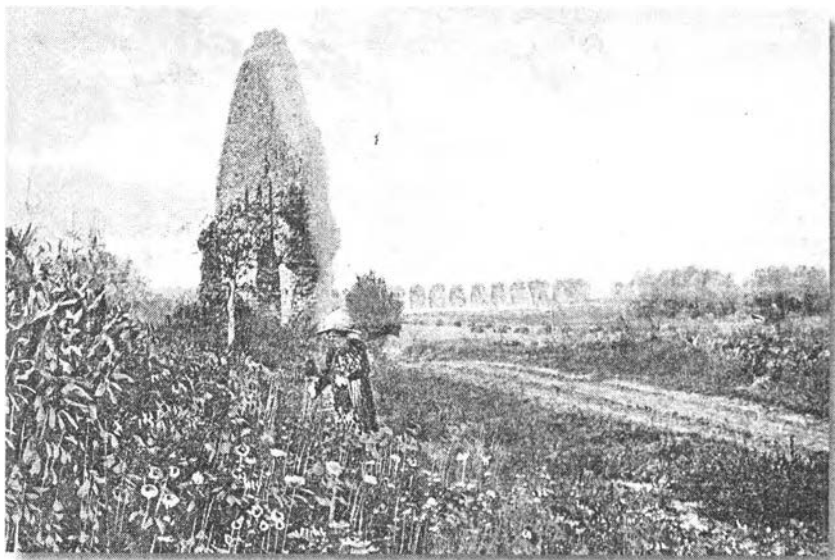
² Nagyváradai Napló, 1902. május 22.

A 2000. év hajnalán

*Tíz évvel, mit népi hanggal
igyekeztem tenni érted,
most, hogy majdnem némán nézlek,
hallgatóként, Isten tudja
mennyit hágy ez ordas élet.*

Papp Attila

Margitta – várrom
(Pollák Lajos kiadása)

MARGITTA ÉS VIDÉKE, AHOGY A KÖLTŐ, A TUDÓSOK ÉS AZ EGYKORI UTAZÓK LÁTTÁK

„Elődöm,” az egykori tanító-poéta Losonczi István az 1849-ben Pesten megjelent iskolakönyvében, a Hármas kis-tükörben találjuk a Versbe szedett földrajz című hosszabb tanító verset. Ebben így ír Bihar vármegyéről és annak fontosabb településeiről:

*Bihar vármegyében erős vár volt Várad,
Hol a Körös vize foly, s gyakran megárad,
Püspöki, Diószeg, Bihar hátrább marad,
Csatár, Élesd, Szalárd, Szalonta és Sarkad.*

*Itt van Székelyhíd is, Sz. Jób, Margitával,
Telegd, Léta, Bajom, Derecske, Kabával.
Debrecent is láthadd fő oskolájával,
Hol lakik a Pallás, sok tanítványával.*

Mindég büszkén olvasom ezt a vers-részletet, hiszen ékes bizonyítéka annak, hogy városom több mint 150 évvel ezelőtt iskolai tananyag volt, s az egykori tankönyvíró úgy szedte versbe szülővárosom nevét, hogy azt a nebulók soha el ne felejtsek. Nagy öröm volt számomra az is, amikor megtaláltam a Csokalyról elszármazott nagy magyar földrajztudósnak, Fényes Eleknek 1851-ben kiadott földrajzkönyvét (Magyarország geographiai szótára), amelyben már pontos leírást közöl – az akkor még egy t-vel írt – Margittáról:³

„Margita, magyar m.-város, Bihar megyében, kies szőlőhegyek kel s erdőkkel rakott vidéken, Debreczenhez 7 mfdnyire, postahivatallal és váltással Székelyhíd és Déda közt. Van 3218 lak., kik közt 2062 ref., 762 r. kath., 88 n. e. óhitű, 21 g. kath., 10 ágostai, 275 zsidó. Ref. és romai kath. anyatemplomok és synagóga. Határa 8195 1/2 hold, mellyből urbéri szántó 498 3/4, kaszálló 166 3/4, 550 h. legelő, és 1063 h. szőlő; majorsági szántó 1691 h., rét 728, erdő 1998 hold.

³ Margitta járás nevének magyar nyelvű írása ekképpen alakult az elmúlt korokban:
„Margittai j. = 1873, 1890 Margitai j., 1880, 1900, 1910, 1941 Margittai j.”

Földe kemény agyagos, s leginkább megtermi a rozsot, zabot, trágya után a buzát; fejtér bora sok és jó; rétjeit a Berettyó iszapolja, mellyen az uraságnak nagy malma van 4 kőre. Ezenkívül 260 kézműves van itt és 15 kereskedő. Országos vásárt 6-ot tart, u. m. jan. 6., böjt közepén, apr. 24., jul. 13., sept. 14., és nov. 5-kén, mindenkor Szerda, Csötörtök, és Péntek napokon. A két magyar hazában híres a böjtközi baromvásár. Általában a baromvásárok Szerdán és Csötörtökön, a kirakó-vásárok Pénteken tartatnak, s ugyan e napon a hetivásárok. Van itt továbbá sóház, gyógyszertár, sör- és szeszgyár. F. u. gr. Csáky Sándor.”

Ma már illik pontosabb, és tegyük hozzá szárazabb, tudományos helymeghatározást adni az olvasónak. Tehát:

Margitta városa Erdély – Románia nyugati, Bihar megye északkeleti részén a magyar határtól 30 km-re, az északi szélesség $47^{\circ} 20'$ és a keleti hosszúság $22^{\circ} 30'$ metszéspontján helyezkedik el. Részletezve a Rézalja térségben, a történelmi Partium területén, a terepviszonyokat és az emberi életfeltételeket meghatározó Berettyó folyó jobb oldalán. Mi 1967 óta csak városnak mondjuk, pedig 2003 decemberében Románia Parlamentje municípiumi rangra emelte. A magyar fül számára ez a municípium szó idegennek hat, még akkor is, ha tudjuk, hogy ez az elnevezés a te-

Fényes Elek ezeket a templomokat látta Margittán

lepülések rangsorában magasabb szociális, kulturális és szellemi szintet jelent, és jelenti egyben azt is, hogy a municípiumnak közel 17.500 lakosa van. Közigazgatási szempontból a municípiumhoz tartozik Genyéte – Ghenețea (6 km Tasnád felé), Magyarkek – Cheț (a régi, rövidebb úton 3 km).

A városnak az éghajlatát a mérsékelt meleg nyarak és szelíd telek jellemzik. Mindmáig a legmagasabb hőmérsékletet 1933 és 1953 júliusában mérték és ez 40, 4°C volt. A legalacsonyabb hőmérsékletet -30°C-t pedig 1938 januárjában mutatta a hőmérő.

Ide torkollik az a két közlekedési út, amelyeken egykoron az Érmellék, a Hegyköz, a Szilágyság, az Alföld, a Berettyó, a Bisztra, a Hosszaszó folyók és patakok mentének lakossága kereste fel a település országos hírű vásárait.

Margitta a múltban is az Érmellék közigazgatási, kereskedelmi, gazdasági, egészségügyi és művelődési központja volt. A monarchia idején járási központ járásbíróssággal. A Szilágysomlyót (Șimleul Silvaniei) Székelyhíddal (Săcueni) összekötő országút (19 B) és vasútvonal jelentős állomása. Nagyváraddal (Oradea), a megyeszékhellyel az 56 km távú DJ. 191-es közút köti össze.

Érdemes itt megemlíteni hét bekötőútját a következő közeli helységek irányából: Monospetri – Petreu (alig 2 km), Érabrány – Abram (5 km), Terebes – Chiribiș (2 km Nagyvárad és Papfalva – Popești felé), mindhárom a 19 B. úton. Az eredeti, régi szalacsi – Sălacea (6 km) útról ágazik el Magyaréc újabb útja és a Mihályfalva (Valea lui Mihai) felé vezető Bogyoszló (Buduslău) útja. Újlúki (Iteu Nou) irányából kb. 3 km-es földút vezet a városba.

Fizikai-földrajzi szempontból a település az ún. Margitta-platóra épült a szilágysági dombvidék és az alföld kontakt övezetében. Monospetrivel és Vedresábránnal (Abrămuț) észak felé elzárja a Hegyköz téregységet.

Egy 19. századi könyv leírása e vidékről sokkal líraibb és szelleme-sebb, olyan, hogy annak olvastán minden bort kedvelő embernek a szíve gyorsabban kezd el dobogni. „Az Ér vize épen kétfelé szeli az érmelléket, melynek egyik fele a most leírt lapály, másik fele gerez-termő dombvidék. Ez a tövében folydogáló Ér és a Berettyó között ék alakban dől a síkra, Szalacstól, illetőleg Margitától (akkor még rövid t-vel írták) Félegyházáig. Itt terem az érmelléki bakator, az asztali borok királya.”⁴ No, az elmúlt évszázadban ezt a „királyt” is megfosztották a trónjától, akárcsak a következő szövegben szereplő nagybirtokost a birtokától. „Szalacsról az Érmelléki hegyeken át dél felé tartva, csakhamar Margitára érünk, mely legkeletibb városka a Berettyó völgyén. Marhavásárai országszerte ismeretesek. Nagybirtokos itten a Mólki (akkoriban a Melkit így mondták) apátság, melynek csinos, emeletes úri háza van a városban.”⁵ Ezt a szép úri házat, az egykori Csáky-kastélyt, a hajdani Margitta szép műemlékét hiába is keresnők ma már, rég áldozata lett a kommunista világ „építőinek.”

De menjünk vissza pár száz évezredet és faggassuk egy kicsit a vidék földtörténeti múltját. Mit is mondanak erről a szakemberek, hogyan alakult ki a Margitta-plató?

A térség annak köszönheti jelenlegi felszíni formáját, hogy a földtörténeti korok folyamán a paleozoikumi kristályos tömb, a Pannon-masszívum a mélybe süllyedt; az egykori Pannon-tenger talapzata lett, a földtörténeti

4 Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képekben. 1891. A Magyar Királyi Államnyomda kiadása, Budapest. 409. o.

5 Uo. 414. o

középkor és újkor folyamán üledékek rakódtak egymásra. A negyedik korban folyami és tavi üledékek rakódtak egymásra: kavics, homok (érszőlősi hátság, vörös agyag, lösz Margitta-plató).

Az őstenger visszahúzódása után az erek, vízmosások, patakok, folyók alakították a régió domborzati formáit: ezek 70–80 méteres völgyei dombos jelleget kölcsönöznek a tájnak, lankás, hullámos felszínnel.

A mederváltó Berettyó és a vele párhuzamosan folyó Hosszaszó a maga több száz méter széles árterületével emelte ki a település jellegét meghatározó Nagyhegy nevű dombvonulatot. Az északkelet felől érkező Hosszaszó patak átmosta a dombság összefüggő vonulatát, és a település alatt folyt össze a Berettyóval. A Magyarkéc falu irányából nyugati irányba folyó Eger patak megkerüli a platót, irányt változtatott, és délnyugati irányban jelölte ki a település nyugati határát. Északi, északnyugati irányban emelkedő térségeit már az érmelléki dombokhoz sorolja a köztudat és a földrajztudomány. E két mederrel párhuzamosan húzódott a Berettyó és a Hódberettyó medre. A néhány vízfolyás árterülete volt az a nagykiterjedésű lápos, vizenyős, nádas, bokros terület, amelyet Csádé-nak neveznek ma is. A Hosszaszó patak a mostani vasúti hídnál torkollott a Berettyóba.

A Berettyó vízgyűjtő területéhez tartozik a település határába keletről érkező Eger (Egeres) patak, amely egy kanyarulat után észak–dél irányban folyva, határolta Margitta történelmi határrészét. Az előbb említett patakhhoz hasonlóan ez a vízünk is csak határunkban kapta máig használt nevét. Kéc határában az Almáshágy, a Csorgó és a Csepegő nevű vízfolyások egyesülnek Nyír-nek nevezett mocsárba. Ebből ered a patak változó vízmennyiségű medre.

Egyes vélemények szerint az egykor partja mentén emelkedő égeresekről kapta nevét, a nyelvészek szerint a köznyelvből már kihalt „patak” jelentésű eger szót őrizte meg a nyelvhasználat. Áradás idején ez a patak is széles árterületet borított el vízzel az Eger utca kertjei alatt, de vízzel borította a volt Tót utca kaszálóit is. A csatornázási munkálatok tüntették el azt a kb. egy méteres vízesést, amellyel a patak a volt Posta-kert nevű legelőrészt határolva beleömlött a Berettyóba.

Legfontosabb folyóvizünk neve, a Berettyó is ősi nyelvallapotot őriz. Idős adatközlőim még emlékeznek arra a nagykiterjedésű láptölgyesre,

amely a Terebesre vezető út bal oldalán létezett. Ölnyi vastag tölgyfák emelkedtek a magasabban kiemelkedő szigetek iszaptalajában.⁶

A településnek és vidékének domborzatát az erek, vízmosások, patakok és a Berettyó iszaplerakó – mederváltó hatása alakította.

Ez a terület része a Pannon-medencének, így alapja egy paleozoikumi kristályos tömb, a „*Pannon masszívum*”, amely a miocénben a mélybe süllyedt és a Pannon-tenger vize alá került. Ennek következtében mezozoikumi és neozoikumi üledékek rakódtak le. A negyedkorban tavi és fluviális üledékek halmozódtak fel: vörös agyag, lösz, kavics, homok. A mezozoikumi rétegek között kőolaj és földgáz található, míg a pleisztocéni rétegek gazdag vízkészletet rejtnek magukba.

A Margitta-platformnak sík aspektusánál fogva piemontális felhalmozódás jellege van. A Rézhegység legnyugatibb nyúlványába 70–80 m-es völgyek vágódtak be, dombos jelleget kölcsönözve a tájnak hullámos felszínnel, melyet lösz rétegek borítanak.

A Margitta-platform a szerkezet és tektonika eredményeként kontakt övezetben jött létre a pliocén-kori heglábfelszín és az alacsony feltöltődéses síkság találkozásánál, 20–40 m-rel meghaladva a síkság szintjét. A Szilágyság-dombvidék és az Érhát kontakt övezetében helyezkedik el a vidék, ennél fogva a felszínnek átmeneti jellege van, de geológiai szerkezete egyszerű. Az átlagos tagoltsági mutató 0,56–1,25 km/km között változik. A felszín energiája 10–25 m, az eróziós folyamatok kevésbé érintik a térséget, ám a Nagyhegy északnyugati lejtőjén ez a folyamat jól szemlélhető.

A piemontális síkság átmege a szilágysági dombvidék utolsó nyúlványaiba. Ez képezi a térség legmagasabb felszíni lépcsőjét. A platform legmagasabb része 120–170 m között van. Glaciális jellegű, amely a hordalék kúpok összenövéséből fejlődött ki. Geológiailag az alapkőzet agyag, de a szőlősi, tóti dombvonulat tömör szürkehomok (a borospincét csak be kell ásnia a szilárd homokdombba).

A Berettyó és mellékfolyói bal oldalon egy széles feltöltődéses síkságot hoztak létre, amely területek kaszálókká, legelőkké, mezőgazdasági termelésre alkalmas területté váltak. A hordalék kúpok a Berettyó medrét

---

6 Az elnevezés összetett szó, jelzős összetétel: előtagja a vizenyős, láperdős, bozótos területet jelentő berek szó, utótagja a mai környelvből már kihalt, „*folyóvizet*” jelentő jó szavunk. A j-hang lágyító hatására jött létre a berek + jó összetételéből a Berettyó hangalak. A román lakosság egy része az azonos hangzású Bereteu, más része a Barcau (Berek + jó) hangzásban vette át a folyónevet.

észak felé tolták, létrehozva egy meredek lejtőt a folyó jobb oldalán, hisz a szilágysági dombok Margittáig nyugatra, a margittai Nagyhegyig tartanak.

A település talaja mezőgazdasági termelés vonatkozásában közepesenél gyengébb, volt határának része nagy részben dombvidék, kitéve az erózióknak, határrészének (régi uradalmi birtokállomány) talaja gyengének minősíthető.

Földrajzi helyzeténél fogva Margitta a Nyugati (Tiszai)- síkság magasabb régióinak éghajlati zónájába tartozik. Főleg óceáni, kisebb mértékben kontinentális hatásoknak van kitéve, a tőle keletre elterjedő magasabb domborzati formáknak hatására (Érszőlősön 2–3 fokkal mindig hűvösebb az éghajlat).

Egy meleg nyarú, enyhébb telű éghajlat jellemzi, ám periódusonként szokatlan mennyiségű hó lepi el a vidéket.

Margitta átlagos évi hőmérséklete 10,5 fok (1896–1995), de voltak ennél hűvösebb évek is (1944, 1967...). A mért legnagyobb hőmérsékletet 1933 és 1953-ban jegyezték. A Berettyó vizének energiáját (vízhozama 5,5 m³/s) malmok, kallók működtetésére használta a népesség. Egy 1751-ből származó oklevélben megemlítik, hogy a Berettyó vízimalma villámcsapás következtében leégett. Az akkori udvarbíró hallani sem akart az újjáépítésről, ám egy 1755-ből származó okirat már a következő döntést jelzi: „...a malommester Hajdú Ferencz és két malomtársa úgy átépítette, hogy hasonló jövedelmű malom nincs is a Berettyón...a város conventióját a malom jövedelméből fedezik, s fele jövedelme, pedig a Csáky grófé.”

A malomhoz, egyes vélemények szerint medermélyítéssel és gáteme-léssel vezették el a vizet, a régi medret ma is Hódberettyónak (vagy holt Berettyó) nevezzük.⁷

Az emelt gátak közé szorított folyó víztöbbletét két nyitható fazsilip engedte le a Veresárokbá: a Csádé irányában a Kis-Zúgó, lennebb, a malomnál a Nagy-Zúgó. A Malom-Alatt elnevezésű széles és mély mederből emlékezem szerint, még kiemelkedtek azok a kiálló faoszlopok, amelyek a melki apátság disznóhizlaldájának építményét tartották. Az 1700-as évek elejétől Margitta és Monospetri között a debreceni szűrszabók kallót működtettek

⁷ A régi Hódberettyó kifejezés feltételezhetően a mederszabályozás után kipszult hódokra utal. De az is lehet hogy holt, azaz már nem folyó halott ágát nevezte a nép így.

a Berettyón, s ebben kitűnő alapanyagot készítettek a cifraszűrök előállítására.

A folyószabályozások kezdete óta eltelt másfél évszázad alatt a folyó természeti környezetében nagyon sok változás történt, a folyó alsó szakaszán elterülő, egykor kiterjedt lápok, mocsarakat lecsapolták, a Berettyót gátak közé szorították és új mederbe terelték. A folyó középső és alsó szakasza mentén az utóbbi évtizedekben a környezetet szennyező iparágakat honosítottak meg, és megindult a vízgyűjtő településeinek a városiasodása is.

LAPOK A VÁROS TÖRTÉNETÉBŐL

Sokáig gondolkoztam azon, hogy az „*én Margittám*” történetéről hogyan is írjak. Mi az, ami a mai embert érdekli? A csaták, a történelem nagy alakjai, a korok, korszakok változásai? Meddig menjek vissza a történelmi múltba, és mit emeljek ki abból, ami talán a mai ember számára is érdekes? A régmúltról itt Erdélyben aligha lehet úgy írni, hogy az mindenkinek – románoknak, magyaroknak – egyaránt a kedvére legyen. Ámde én csak magyarként írhatom meg ezt a fejezetet, és mert nem vagyok történész, és nem kötnek e tudománynak a szakmai törvényei, szubjektíven, egy korszakkal kapcsolatos véleményemmel, gondolataimmal fűszerezve, és talán a vágyaimmal is átszötteen nyújtom át az olvasónak ezt a fejezetet. Azt is közzé teszem itt, amit olvastam, tanultam, feljegyeztem és hallottam az idős adatközlőimtől az évek, évtizedek során. Azt nem biztosíthatom, hogy mindaz, amit itt leírok tökéletesen egyezik majd a történészek hivatalos felfogásával. Lehet, hogy sokan vitathatónak tartják majd a leírtakat, és kétségbe vonják az ilyenféle történelmi megközelítés létjogosultságát. Én ezen nem csodálkoznék és erre azt mondanám, hogy a történelem hozzánk mindig közvetítőkön keresztül jutott el. Minden nép vagy kisebb közösség a maga történetét tartja hitelesnek. Éppen ezért minden népnek van egy saját történelme, ahogy nekem is van egy saját elképzelésem, saját szemléletem városom történelmi múltjáról. Engem az ország történetén belül a város története érdekelt. Az emberek hétköznapijai, életük menete mindenféle dűlások közepette, ügyes-bajos dolgaik és mindaz, ami őket foglalkoztatta.

A magyarságot etelközi hazájukból a besenyők kényszerítették menekülésre, mondják a történelmi tudósai. Népünk a Kárpátok medencéjébe jutva, ez új otthonában sem volt biztonságban. Ezért védelemre rendezkedett be a keletről fenyegető veszedelmek ellen. Ehhez szüksége volt az Erdély felé vezető folyóvölgyekre. Csongrád, Békés, Bihar vármegyék területét az Ond törzs szállotta meg. A Berettyó, az Ér és a Kraszna völgyének védelmét a 10. században a fejedelmi törzs Pest megyéből áttelepített két nemzetsége, az Ákos és Káta látta el. Egyes történészek (Hóman–Szekfű. 1923) a királyság kezdetére teszik az áttelepítést. A legűrűbben lakott vidék akkoriban a Berettyó és a Sebes-Körös közti terület volt. A mocsarakkal, erekkel, szigetekkel bővelkedő vidék kitűnő telephelynek bizonyult a magyarok számára.

Az itt talált őslakosságról a történészek véleménye megoszlik. A legtöbben azt tartják, hogy a honfoglalók népes szláv fejedelemséget találtak itt. Ennek bizonyítására a helyneveket hozzák fel érvként, mondván, hogy az avarok bukása után a 9. század elején, a hegyek lábánál fekvő területet Erdéllyel együtt a bolgár-törökök szerezték meg. A hunok, avarok, bolgár-törökök itt-tartózkodása által a török nyelvi folytonosság a lakosság műveltségére is erősen rányomta bélyegét.

Úgy vélem, csak Ménmarót népe lehet az említett szlávssággal azonos. A harcokban a szlávsság nem pusztulhatott el, és a békés együttélés következtében az általa lakott területen még a későbbi beolvadások esetén is átörököthette volna a helyneveket az utóbb jött magyarságra. Kétségtelen, hogy a magyarok itt szláv lakosságra akadtak, de ez nem játszott a vidék kulturális kialakulásában jelentősebb szerepet.

A honfoglalás kori szlávsság elhelyezkedését a régebbi és újabb kutatások által megismert 11. századi állapotból rekonstruálhatjuk. Akkor a szláv falvak a síkság és a hegyek érintkezésénél, a folyók közelében állottak. Ilyen szórványok a Berettyó mellett is voltak.

„A földrajzi viszonyok a megye keleti felén egészen mások, mint a nyugati sík részen. Itt a vizekben, mocsarakban gazdag termékeny rónaságokat, ott a síkságot lezáró óriási erdőségekkel borított hegyeket találjuk. A természeti adottságok ily eltérő volta a település alakulására nem lehetett hatástalan. A honfoglaló magyarság, Bihar környékét kivéve, még a hegyek alját sem szállotta meg. A magyarság első keleti határa a hegyekről leomló rengetegek szélénél lehetett. A hegyvidék, mint meg nem szállott terület előbb a király, s onnan több hatalmas uradalomra szakítva, nagybirtokosok kezére került. Az erdő, a magyarok számára csak addig jelentett akadályt, míg a sík területen is volt elegendő hely a földművelésre és a nagy területet igénylő pásztorokodásra. Valószínűleg ilyen gazdasági okok lendítették a különben is Erdély felé terjeszkedő bihari magyarokat arra, hogy már a 11–12. század fordulóján megkezdjék az előttük fekvő területek kihasználását. Benyomulásukat a hegyek közé megkönnyítették a síkra kifutó széles völgyű patakok. Először valószínűleg csak nyájaikkal kalandozták be a patakok mentét, később azonban meg is telepedtek. A magyarság a hegyek alacsonyabb lejtőit hamar megszállotta, és a középkori magyar néphatár sokkal keletebbre volt, mint az ma a köztudatban él. Mivel azonban a magyarság igazi települési területe a síkság és a folyóvölgyek voltak, a messze előretolt telepeknek a román beszivárgás nagyobb méretűvé válása után csak a beolvadás lehetett a sorsa. Ezek

a tömbtől távol keletre fekvő magyar falvak mutatják a síkvidéki magyarság hatalmas és messze ható népi erőit, míg átalakulásuk a román betelepedés mértékéül szolgálhat. Ezt a folyamatot szemmel tartva annak ellenére, hogy az újkorban már az egész hegyvidék román jellegű volt, a középkori vlach bevándorlás méreteit nem fogjuk túlbecsülni.” (Jakó Zs. 1940, 12.)

E hosszabb történelmi gondolatmenet sok tekintetben illik a mi településünk születését kísérő folyamatokra, no de térjünk vissza a városra, és nézzük meg mit írnak róla a magyar történelmi forrásokban.

A mai Margitta, a Berettyó, Bisztra és Hosszaszó patak völgyének egybenyílásánál megtelepült község hajdanában is természetes központja volt ennek a vidéknek. Első ízben egy 1216-i feljegyzés említi, de keletkezése sokkal korábbi időre tehető. Minthogy az erdélyi egyházmegyéhez tartozott, Bihar határain kívül kellett kialakulnia. 1334-ben Lack erdélyi vajdáé. Lehetséges, hogy csak Lack kapta a királytól, de az sem hihetetlen, hogy a család régi birtoka, mert a szomszédos vidéken több faluja volt. Azt, hogy magát a települést ki hozta létre, és ki birtokolta először, nem tudjuk. Bunyitay Vince adatai csak a Csáky-család birtoklásának kezdetéről szólnak. *„Bihar megyének azon észak-keleti szögletén, hol a Bisztra a Berettyóba szakad, egy terjedelmesebb nemzetségi birtok foglalt helyet, melynek községei Margitta, mint központ körül csoportosultak. Hozzájuk tartozott a mai Felső-, de középkori nevén Monostoros-Ábrány is. Ez előnév már maga egy szép történelmi emlék, melyhez kiegészítésül csak annyit kell tennünk, hogy az ábrányi monostor a premontrei rend egyik prépostságáé volt. A település alapítója tehát ismeretlen, s eddig ismeretes adataink mellett nem is sejthető [...] az ismeretlen alapító főúr tekintetbe vette a premontrei rend amaz ősi hajlamát, hogy monostorait bérczes vagy erdős, de mindig magányos helyeken építte fel, és azért midőn e rend számára szintén monostort emelt, annak alapjait nem a népes Margittán, hanem azon felül, a Berettyó és Bisztra közt elterült s részben ma is meglévő erdőségben tette le.”* (Bunyitay 1884. 404–405.) Ha odafigyelünk a tudós pap által Margittával kapcsolatban használt jelzőre, akkor feltűnik, hogy a települést a korabeli viszonyok közt is „népes”-nek mondja.

1370-ben Lackfi Miklós megerősítette a község Nagy Lajostól kapott vásártartási jogát, s ezzel megindult kiemelkedése a többi falu közül. A Lackfiak a 14. század végi hűtlenségi perekben veszítették el Margittát. Csáky Ferenc csak 1450-ben tűnik fel, s a Csákyak e vidéki birtoklása

csupán 1421-ben kezdődik. Ekkor nyerték Zsigmond királytól csereképen Margittát és tartozékait, Kéc, Akor, Dizsér, Lüki, Szunyogd „vlach” falvakkal együtt, melyet a király koronai birtokoknak nevez, de megjegyzi, hogy előbb nemzetségi birtokok valának. Hogy melyik nemzetségé? Arról sem a király leveléből sem történeti forrásainkból nem értesülünk.

A Csákyak megjelenése

Mivel a Csákyak közel 500 éven át birtokolták Margittát és vidékét, érdemes időnként beleolvasnunk a Csáky-család történetébe, hiszen az szorosan összekapcsolódik Margitta város sorsának alakulásával. Ezt azért is érdemes megtenni, mert a főúri Csáky-család politikai, társadalmi és vagyoni helyzete nagymértékben befolyásolta a Margitta oppidum, vagyis a mezőváros fejlődését és az ott lakó nép életkörülményeit.

Magam, azért is, hogy a Csáky-családról valamennyire is hiteles forrásból tájékozódjak, fellapoztam Nagy Iván Magyarország családai című könyvét. Ez az igen alapos és részletes munka viszonylag pontos képet fest a magyar főnemesi családok eredetéről és történetéről. A Csáky-családról ezt írja a szerző:

„Az első elvitázhatatlan törzse e családnak Pyliskei László, aki a Szabolcs vármegyei Pyliske (most Szatmár vármegyében Peleske) helységről írta magát, fiával s unokáival egyetemben, mielőtt a keresszegi Csáki névvel neveztettek. E László, kitől a családfát alább láthatjuk, 1366–1424-ben élt.

Lászlónak fia I. István birtokáról Sidow-ról írta magát. Ez szerzé Bihar vármegyében a Keresszeghi várat úgy Adorjánt és Bihar, Szatmár, Bereg vármegyében fekvő egyéb javakat fiaival együtt az 1393–1395 és 1396 és 1405-dik években. I. István 1410-ben már nem élt. [...] A másik testvér Beky⁸ a másik testvérével és említett osztályosaival Bihar, Heves és Külső Szolnok megyei Margitfalva, Keéz, Dezér, Szunyogd, Akor, Liti helységekre Zsigmond királytól okmányt nyer 1422-ben. Beky meghalt 1425-dik év előtt. Fia három maradt, III. László, I. Dienes, II. Péter.

---

⁸ Valószínűleg a Beky név később Becskire változott.

III. László Szánthórol írta magát testvérével és fiával Jánossal együtt. Margitfalva, Kécs, Monostor, Ábrahán, Kis Pacza, Beda, Akor [...] és több jószágok fele részben nagyságos Csáky Ferenczel cseréli el 1454-ben.” (Nagy I. 1858, 71.)

Az előbbi idézetben a helynevek meglehetősen következetlen írása és a már akkor is gyakori birtokcserék arra utalnak, hogy a vidék földesurai között nagy rivalizálás folyt az egyes területekért és elsősorban Margitta mezővárosért.

A települést a tiszántúli adó miatt kitört lázongás leverésekor, ellenszegülése miatt 1467-ben felégették. A Csákyak, amint azt Nagy Iván fent idézett könyve is említi, az itt birtokló Becskeyekkel (Beky) egy törzsből származtak, céltudatos munkával megszerezték a szomszédos közép-szolnoki, Kraszna megyei birtokok közül Monostorábrányt, Molnos-(Vedres) Ábrányt, Genyétét, Kispacalt és a vlach Dédát. Eredetileg Margitta és e falvak, Monostorábrány kivételével, mind Közép-Szolnok, illetve Kraszna megyéhez tartoztak, de egy részük birtokosaik gondoskodása révén már a 15. század. elején átkerült Biharba. 1429-ben Zsigmond király a Becskeyek Margittához tartozó birtokait Biharból és Krasznából „áthelyezte” Közép-Szolnok megyébe. A Csákyaknak viszont az volt érdekük, hogy falvaik Biharba kerüljenek, ahol birtokaik zöme feküdt. Ez a végleges áthelyezés (1454) után vált lehetségessé, amikor a Csákyak szatmári és közép-szolnoki jószágait elcserélték a Becskeyek itteni részeivel. A Csáky-család és Margitta összefonódása így kezdődött és évszázadokon át tartott, 1852-ig, amikor a főnemesi család a melki (mölkinék mondják a margittaiak) apátságnak adta el a birtokot.

A 15. századi birtokcseréssel teljesen kialakult a margittai uradalom, mely ezt a vidéket több századon át egységes gazdasági szervezetbe foglalta. A nagybirtok az Érmellék felé eső öt magyar és a Berettyó jobb parti hegyekben megtelepült hat vlach faluból állott. A régi megüléssű magyar községek lakossága, melyek közül Margitta már egészen városias jellegű volt, többszörösen felülmúlta a hegyi birtokok népét, s ebben az arányban rejlik a magyar települési területhez közelebb fekvő vlach községekben felismerhető erős magyar hatás, mely nem egy esetben több volt pusztá kultúrhatásnál (lásd. Szunyogdot). Jakó Zsigmond úgy véli, hogy a románság, különösen a 16. század végén, mely időből a nevek zöme származik, a hegyi falvak vékony magyar rétegével szemben kétségtelenül többségben lehetett. Ez a számbeli fölény azonban helyi és nagyon csalóka volt, mert egy-egy völgyben fekvő magyar község

lakossága egész vidékek vlach népét múlta fölül. Legyen elég itt Margit-ta esetére utalni, melynek lakossága egymagában jóval több volt, mint a hozzátartozó kilenc község népessége, és hogy a margittai uradalomban élt 313 magyar közül 199 Margittán lakott.

A napjainkig megmaradt utcanevek az első telepeseiktől a mai magyar lakosságig vezető töretlen egyenesre világítanak rá. A Felsőábrány felé elterülő dombokról származó szláv pataknev, a Mylethwa hihetőleg a románság ottani jelenlétére (Cîrgău) vonatkozatható. Határába olvadtott a Berettyó melletti, valószínűleg a tatárjáráskor elpusztult Roff.

A város nevének eredetéről

Egy helytörténész számára talán a legnagyobb kihívás felkutatni a település névadóját, a település nevének eredetét. Ezt magam is elsődlegesen fontosnak tartottam. Kutatásaim eredményét az alábbiakban mutatom be.

A település nevének eredetére vonatkozó kérdésekre végleges és minden tekintetben helytálló választ sem a kutatótörténészek, sem helytörténészek még nem adtak. E kérdésre megnyugtató és minden kétséget kizáró választ, sem a régebbi, sem az újabban megjelent közlésekben nem találunk. Magam e rövid Margitta-monográfia kedvéért nekiveselkedtem és átnéztem a könyvtárakban újabban megjelent és a világhálón fellelhető anyagot. Úgy vélem végre sikerült megnyugtató módon tisztáznom, kit is tartunk a város névadójának.

A magyar és a román helytörténészek egyetértenek abban, hogy a Margitta megnevezés pusztja személynévi alak, de a város névadójának kilétéről már megoszlanak a vélemények. Hosszas történelmi nyomozómunkám során számos olyan Margit nevű egyházi és világi személy nevével találkoztam, aki esetleg szóba jöhet a város névadójaként. E közzel egy évtizedes nyomozómunka eredményét nyújtom át az olvasónak az alábbiakban.

A magyar helységnévadás jellegzetessége az volt, hogy a törzs, a nemzetség, nép, személy, tulajdonos, foglalkozás vagy a jellegzetes növényfajta neve vált a település megnevezésévé. A 12. századtól egy települést a templomának a védőszentjéről is elnevezhettek. Így történhetett Margitta megnevezése is, de a közelében Ábrám vagy Szent Asszonyvásár is hasonló módon neveztetett meg.

A Kárpát-medencében számos település viseli még a Margit névre utaló helynevet. Az Osztrák–Magyar Monarchiában kiadott könyvekben a mi Margittánkon kívül hat ilyen nevű településre bukkanunk:

- Kis Margita (Margitica), nagyközség Torontál vármegye alibunári járásában 1071 szerb lakossal (1891-ben).
- Nagy Margitta, nagyközség Torontál megye Bánlaki járásában 1819 oláh és szerb lakossal (1891-ben). Vasúti állomással és távíróhivatallal.
- Margitta, vagy Mohácsi sziget a Duna egyik nagy szigete Báta és Beldán között. Baranya vármegyében, 25 km hosszú és 15 km széles, számos beltértől átszabdalt, teljesen mocsaras sziget, nincs rajta semmi község. A szigettel szemben a Duna jobb partján Dunaszegcső és Mohács fekszik.
- Szent Margitta, Ausztriában a Fertő-tó északi részén található.
- Szent Margita, nagyközség Ruszt szabad királyi város közelében, Soprontól északra (Sopron, Ruszt, Fehéregyháza, Széleskút).
- Margitfalu (Margicani), kisközség Szepes vármegye gölnicbányai járásában. 663 tót lakja, itt ágazik ki a Kassa–Oberberg vasútból a szomolnokbányai szárnyvonal.
- Margitfalva (Janova), nagyközség Temes vármegye rékási járásában 1914 oláh, német és magyar lakja (1891).

A napjainkban szerkesztett on-line Magyar Katolikus Lexikon a következő Margit névvel kapcsolatba hozható neveket közli:

- Szentmargita (Szolnok-Doboka, Szabolcs, Zala),
- Szentmargitta (Somogy),
- Mezőszentmargita (Torda-Aranyos),
- Szentmargitbánya (Sopron), Margitta (Bihar),
- Újszentmargita (Hajdú-Bihar).

Valószínűsíthető, hogy az itt felsorolt valamennyi település a nevét középkori templomának védőszentjéről kapta. Hiszen amint ez Rác Anita Az ómagyar kori Bihar megye patrocíniumi nevei című tanulmányából kiderül, Margitta névadóját is a tulajdonképpeni személynevek kategóriájába sorolhatjuk. A szentnevek falvainak nevében úgy jutnak szerephez, mint a település templomának neve. Bihar vármegye területén 39 települést neveztek el templomi védőszentjükről az ott lakók.

Ezeknek a településeknek és köztük Margittának is több névváltozata is létezett. A kutató a helynevek változástípusainak rendszerével foglalkozva, négy csoportot állapított meg: „1. a név elhalása, 2. a név felváltása, 3. típuson belüli névváltozás, 4. típusváltás. Bihari patrocíniumi névanyagunkban a vizsgált korszakot tekintve kétféle változástípust figyelhetünk meg:

A. típusváltás

- A.1. megőrző tendencia eredményeként
védőszentnév > védőszentnév + -egyház
- A.2. > védőszentnév + -telek/-telke
- A.3. > védőszentnév + -földe
- A.4. > védőszentnév + -falva
- A.5. > védőszentnév + -szege
- A.6. > jelzői névrész + védőszentnév”

Mindezt szem előtt tartva érdemes egy pillanatra elidőznünk annál az érdekességnél is, hogy Margitta település neve hogyan változott az évszázadok során. A 13. századi Margitta nevéből a 15. század elején megszületett a -falva utótagú Margittafalva alakváltozat. A szakavatott történészek szerint a település neve az évszázadok során ekképpen alakult: 1216: Margitta; 1332: Margneta; 1334: Marguita; 1352: Margytha; 1363: Marita, Maryta; 1454, 1478: Margythafalwa, Margithafalwa; 1422, 1425, 1478, 1496: Margita, Margittafalva. A kérdés csak az, hogy ki volt az a Margit, akiről először elnevezték a települést, vagy annak templomát? Ez azért is kutatásra sarkalló kérdés, mert a katolikus szentek között öt szent viseli a Margit nevet, így az Alacoque Szt. Margit Mária, Antiochiai Szt. Margit Marina szűz, Árpád-házi Szt. Margit OP apáca, Bourgeois Szt. Margit rendalapító, Skóciai Szt. Margit skót királyné. A szenté avatott Margitokon kívül még egy magyar királynét és királyi hercegnőt tartottak ezzel a névvel a keresztvíz alá. Hogy közülük ki lehet a Bihar megyei Margitta város névadója, azt csak aprólékos kutatómunkával deríthetjük ki, mert a népmondai és a történelmi névadásnak számos változatával találkozhatunk.

Az egyik helyi népmonda szerint Csáky grófnak, a Margitta–Adorján-uradalom birtokosának volt egy Margit nevű szép leánya. A leány megszeretett egy pásztorlegényt, aki állatait a közeli erdőben makkoltatta.

A gazdag szülők tiltották a leányukat a pásztorlegénytől, emiatt a leány belevetette magát a Berettyó folyó vizébe. A történetet a margittai származású és itt élő Tóth Ilona, nyugdíjas tanítónő azzal egészítette ki, hogy a leányt rengeteg kincsével együtt temették el a jelenlegi református templom szószéke alá, de ezt megelőzően úgy végrendelkezett, hogy nagy szükség esetén a település lakói ássák ki a kincseket és használják azt a köz javára.

Ezt a mesés magyarázatot vette át Kleinmann Imre Aharon is a margittai zsidóságról szóló könyvében (Kleinmann 1978) hangsúlyozva, hogy *„Margittát, a hagyományok szerint a környék hűbérurának, Csáky grófnak a lányáról nevezték el. A Margit nevű grófkisasszony, így tartja a nép, szerelmi bánatában a Berettyó vizébe ölte magát.”* A névadásnak ez a mondai vagy inkább mesei magyarázata szép és romantikus, hiszen a népi képzeletvilág szülte.

Vannak olyan vélemények, hogy a település IV. Béla király Margit lányáról kapta a nevét. Ő IV. Béla és Laszkarisz Mária bizánci hercegnő leánya, aki a dalmáciai Klissza városában született 1242. január 27-én. Egyes feltételezések szerint a királyi pár a megszületett leánygyermeküknek, Antiochiai Szent Margitra emlékezve, adták a Margit nevet. Testvérei Árpád-házi Szent Erzsébet és Prágai Szent Ágnes. Szülei már születése előtt istenes életre szánták. 1241-ben ugyanis a Mongol Birodalom hadai söpörték végig a keresztény Európát, s a szülők a még meg nem született gyermeket Istennek ajánlották. A tatár seregek távozása után, amikor Margit hároméves lett, beadták a veszprémi Domonkos-rendi női kolostorba. Mikor a királyi szülők Szűz Mária tiszteletére a Nyulak szigetén kolostort építettek, lányukat 1254-ben odavitték. A szépséges hajadonná fejlődött Margitot egy cseh, egy szicíliai király és egy lengyel főúr is megkérte, de ő visszautasította a kérőket. Önsanyargató rövid élete után 1271. január 18-án hunyt el. A Margitszigetnek is nevet adó szentéletű királylányt a magyarok évszázadokon át szentként tisztelték, noha a szentté avatásának perét csak 1943-ban zárta le XII. Pius pápa.

Szép történet ez a városát szerető margittai polgárnak és csábító, hogy ezt a szentéletű királylányt tartsa a város névadójának. Sokan ma is ezt a változatot tartják valóságosnak és igaznak. Csakhogy IV. Béla királyunk Margit nevű leánya semmiképpen sem lehet a város névadója, hiszen a

település nevét már 1216-ban, tehát a Árpád-házi Szt. Margit születése előtt 26 évvel jegyezte a Várad Regestrum 30-as jegyzőkönyve.⁹

Bár az olvasók közül bizonyára kevesen járatosak a latin nyelv rejtelseiben, mégis úgy gondolom, szó szerint és latinul idézem a Várad Regestrum idevágó szövegét, mint a városnév létezésének első legbiztosabb, és leghitelesebb forrását. (Várad Regestrum 165. old. 30-as jegyzőkönyv.)¹⁰

A név eredetére vonatkozó nyelvészeti kutatásaim arra a következtetésre vezettek, hogy ha két teljes nyomatékú magánhangzó kerül egymás

mellé, hangrész (hangúr, hiátus) keletkezik. Az ilyen hézagot a magyar nyelv nem kedveli és igyekszik kiküszöbölni. A hangrész eltüntetésének elég gyakori módja a hangzókivetés (elizió). Két rövid magánhangzó közül rendszeren az első esik ki. Véleményünk szerint így keletkezett a latin (pontosabban görög) Margueta vagy Margueta névből is a Margit és Margitta.

Nemrég találtam rá Rézbányai Józsefnek 1896-ban a Katolikus Szemlében közölt, Szent Margit Skótország királynéja című tanulmányára. Ennek rövid kivonatát azért közlöm, mert igen szimpatikus feltételezése

9 Az eredeti **Várad Regestrumnak** van egy 1550-es Martinuzzi (Fráter) György által Kolozsváron kinyomtatott másolata, amely Margnetanak írja az eredetiben szereplő Margueta nevet.

10 A várad káptalan írásba foglalta a várad székesegyházban lefolyt istenítéleteket és az eléje került egyéb ügyeket. A Várad Regestrum (Várad jegyzőkönyv) bejegyzései 1208 és 1235 között 389 jogesetet sorol fel: 30 vármegyét, várispánságot, 600 falut és név szerint 2500 személyt. A perekben a bizonyítás a liturgikus keretek között megtartott istenítéletre (tüzesvas-próbára) vagy ritkán esküre épült.

annak, hogy ez az ugyancsak Árpád-házból származó skóciai Szent Margit is lehetne Margitta város névadója.

„A Magyarországra menekült Eduard angol királyfinak állítólag Ágotától Szent István rokonától Nádasdon, Baranya vármegyében 1046-ban született egy leánya. Atyja 1056-ban visszatért Angliába, hol tíz év múlva szintén Magyarországon született fiát, Edgárt királyul kiáltotta ki, Nádasdot azonban okleveleink még 1235-ben is britanok földjének nevezték. Az özvegy királyné 1068-ban odahagyta Angliát, 1070-ben gyermekeivel együtt Magyarországra kívánt visszatérni, azonban a vihar Skóciába vetette hajóját. III. Malcolm skót király szívesen fogadta Edgárt, az elűzött angol királyt és testvéreit, kik közül Margitot még azon évben feleségül vette és Skócia királynéjává koronáztatta. Margit a házasság emlékére Daumfermliben, Edinburgtól 15 mérföldre (135 km) nagyszerű templomot építtetett. Gyermekei közül különösen Dávid lett nevezetes, kit utóbb anyjával együtt a szentek közé iktatott az egyház, a skótok pedig őt hazájuk védőszentjeként tisztelték. Margit sürgetésére Malcolm király több egyházi zsinatot tartott, s az egyikén maga a királyné is tartott beszédet, s vitatkozott a nézetét támadókkal. Beszédét maga a király tolmácsolta, mivel ő maga angolul nem tudott teljesen. A szegények iránt való könyörületességét és szeretetét, önmegtagadását és áhítatosságát életirói egyhangúan magasztalják. Férjével egy esztendőben 1093. november 13. hunyt el. IV. Vince pápa 1212-ben a szentek közé iktatta, XII. Incze pedig 1693 jún.10-ét rendelte neve ünnepéül. Erekyéit a katolikus skótok a reformáció idején Malcolm csontjaival együtt II. Fülöp spanyol királynak ajándékozták, aki azokat az Escorialban Szent Margit tiszteletére emelt kápolnában helyezte el.” Az Árpád-házból származó skót királynéről más forrásból a fentiekhez hasonló szöveget olvashatunk. Megemlítik, hogy Árpád-házi Szent Margit, skót királyné a nép körében nagy tiszteletnek és szeretetnek örvendett: a skótok szent asszonynak tartják ma is. Étel, ruhát ajándékozott az árva gyerekeknek, a koldusokat maga fürdette. Kolostorba vonult. Nagy megtiszteltetés az ifjú skótoknak ott házasodni. (Ez a leírás sokban egyezik a Szent Erzsébetről szóló legendákkal.)¹¹

¹¹ A magyar történelem Margit nevű személyiségei után kutatva bukkantunk II Géza Margit nevű leányára, aki 1161 táján született és anyjával, Eufrozinával (Fruzsina) együtt Görögországba menekült. Ott, vagy hazatérte után ment férjhez András somogyi főispánhoz, akitől egy Andronikus nevű fia lett. 1208. április 13. III Ince pápa (!) a házaspárról már mint néhairól emlékezik.

A helytörténészeknek ugyancsak nehéz dolga van, ha a legendákkal is átszótt krónikákból akarja kihámozni a valóságot. Az viszont már megengedhető feltételezés, hogy Árpád-házi Szent Margitnak nevet adó Antiochiai Szent Margitról neveztetett el előbb a margittai templom, majd a település is. E feltételezés azért sem kizárható, mert az Árpád-házi királyok számos szállal kötődtek a bizánci udvarhoz. A 304-ben kivégzett Antiochiai Szent Margit, aki egyike a tizennégy Segítő Szentnek, rendkívül népszerű volt, a 11. és 12. századi Európában és Magyarországon is, számos templom és monostor választotta védőszentjének. Feltételeztük, hogy Margitta első templomának is ő volt a védőszentje, és róla nevezték el később a települést is.

A szentéletű Margitok életrajzát és magyarországi kultuszát kutatva, s a történelem időfonalán visszafelé haladva, jutottunk el Antiochiai Szent Margithoz. A róla olvasottak és a nevével összefüggésbe hozható magyar történelmi események egyértelműen bizonyították számunkra, hogy feltételezésünk helyes: ő a Bihar megyei Margitta település névadója. Az alábbiakban felsorakoztatom azokat a történelmi bizonyítékokat, érveket, amelyek igazolják feltételezésünk helyességét. Nézzük meg, ki is volt Antiochiai Szent Margit, és kultusza milyen szálakon kapcsolódik az Árpád-házhoz.

A Magyar Katolikus Lexikonban [on-line] a görög szentről a következőket olvashatjuk:¹²

„Margit, Antiochiai, Szt, Marina (Antiochia, Piszidia, 3. Született Antiochia, 303 körül): szűz, vértanú, a tizennégy segítőszent és a Virgines Capitales egyike.

1. Passiója szerint (melynek görög változatában Marinának hívják) egy Edeszimosz nevű pogány pap leánya volt. Anyja korán meghalt, ezért egy vidéki, keresztény asszony dajkálta s vezette el a kereszttséghez. 15 éves volt, amikor kitört a Maximianus- és Diocletianus-féle üldözés, s imádkozni kezdett a vértanúság kegyelméért. Egy napon dajkája nyáját őrizte, amikor meglátta őt Olibrius helytartó, s maga elé rendelte, hogy a felesége vagy az ágyasa legyen. Margit kereszténynek vallotta magát, és elutasította az ajánlatot. Olibrius megkínzottatta, kampókkal tépette az oldalát, majd sötét börtönbe vetette. Itt a sátán előbb egy sárkány, majd egy férfi képében kísértette meg, de Margit a

---

12 A lexikon szövegét a rövidítésekkel, kiegészítésekkel, és némi helynévi pontosítással közlöm.

kereszt jelével mindkettőt megfutamította. Újra bíróság elé vitték, halálra ítélték, tűz fölé függesztették, majd jeges vízbe dobták, de sértetlen maradt. Imádságára a Szentlélek galamb képében leszállt rá és megerősítette. Végül kivitték a városból és lefejezték. A későbbi hagyomány a sárkánnyal való harcot jelképes tartalommal részletezte. Eszerint a sárkány elnyelte Margitot, mint Jónást a cethal, de egy feszülettel vagy a kereszt jelével Margit megnyitotta annak oldalát és épségben kilépett belőle (a népi jámborságban ezért hívják segítségül a vajúdo asszonyok). Ünnepe: a Keleti egyházban Marina néven júl. 17.; Nyugaton júl. 13. vagy 18. Védőszentje elsősorban a keresztény leányoknak, gyermeket váró és vajúdo asszonyoknak, de segítségét kérik kísértés idején és különösen nehéz helyzetekben.

2. Attributumai: (jelvényei) korona, kv., pálmaág, kereszt és sárkány (pórázon), ritkábban fáklya, gereben (valószínűleg mert ezzel marcangolták testét). – Ikonográfiája (képmásai). Első ábrázolásain Margit kezében kereszt van (szobor a strassburgi Münsterben, 13. sz.). A 15 – 16. sz: igen gyakran ábrázolták, amint a sárkányt pórázon tartja (mint a hercegnő Szt. György legendájában). Életciklusokban szerepel juhok őrzése közben (ekkor pillantotta meg pogány kéréje). Fenyegetően nagy sárkánnyal áll a kölni Szt. Bertalan-oltár szárnyképén, a malompataki oltáron diadalmas keresztet tart. Az ardeggeri (Alsó-Ausztria) kolostortemplom 13. sz. üvegablakán levő 14 jelenetes ciklus legfontosabb jelenetét, a sárkány oldalából kilépő diadalmas Margitot Tiziano is megörökítette (Madrid, Prado, 1565 körül).

3. Magyarországon neve szerepel már a Pray-kódex misenaptárában, s az egész magyar misetörténet számon tartja. Radó Polikárp 1498 tájáról közöl egy szerencsés szülésért való kézíratos liturgiai könyörgést, melynek Nyugati párhuzamai is vannak. Tisztelete különösen II. András király (1205–35) kereszties hadjárata után lendült föl. A király a Szentföldről magával hozta és a szepesi prépostsági templomnak ajándékozta Margit koponyaereklyéjét, ahol azt máig tisztelik. A középkorban István király és Szt. Márton mellett a magyar nép patrona regni-ként (uralkodó nagyasszonyként) tisztelte. Margit két apátság patronusa volt, bélai Antiochiai Szent Margit apátság, és Erdélyben a meszesi Antiochiai Szent Margit apátság. Egykor a váradí egyházmegyében lévő meszesi apátságot II. Béla atyja, Álmos alapította még Szent László életében, vagy talán 1096 és 1106 között. (A meszesi apátság mai Szilágy megye – egykoron Szolnok-Doboka vármegye, Nagyilonda,

románul Ileanda járás – területén Kód, románul Cheud kisközség határában volt.) II. Géza és mások bőkezű javadalmakkal gazdagították. Hasonlóan a Szentjobb-i apátságához hiteleshelyként (közjegyzői feladatokat ellátó jogi intézményként) működött, 1281-ben említik utoljára.

A középkorban jámbor regénnyé színesedett Szent Margit legendája s egykori német, francia, és angol verses földolgozása igazi népkönyvvé vált. Szűz Szent Margit asszony legendáját az Érdy-kódex, a Legenda Aurea és Temesváry Pelbárt előadása nyomán, illetve a Kazinczy-, Lázár-, Cornides-kódexből ismerjük. Keveredik Euphrosina, Marina és Eugénia legendáival is. – Az úgynevezett Szt. Margit-övet, mely elsősorban szülési fájdalmak enyhítésére, betegségek gyógyítására is szolgált, a pozsonyi apácák őrizték és gyakran kölcsönadták. Általában csak a főúri családoknak sikerült megszerezniük, s csak igen rövid ideig tarthatták az övet maguknál, mivel folyton mások és mások kérték el. 1689: a haldokló Batthyány Ferencné viselte az övet. A szent öv igen megkönnyítette a különben menthetetlen asszony szenvedéseit. A néphagyományban Margit jelzői: mérges, pisis, mert napja (VII. 13.) viharhozó és negyvenesnap, a szabadban-fürdés kezdőnapja.

4. Ábrázolások és patrocíniumok Mo-on. Freskóciklusai már csak a hajdani gyepűvidékeken találhatók meg, gyakran László király legendájával együtt. A sárkány (ellenség) fölött győzelmes Margitnak ugyanolyan országvédő szerepet tulajdonítottak, mint László királynaknak. Freskói Erdélyben: Gelence (a László-legendával együtt 1400 körül), Homoródszentmárton (Lászlóéval, 14. sz.), Bögöz (Lászlóéval, 14. sz.), Sepsikőröspatak (töredékek, koruk bizonytalan), Szék (1360 körül), Székelydália (református templom, föltárták, később elmeszelték). Már az Árpád-korban számos nemzetségi monostort alapítottak és szenteltek Margitnak, valószínű azzal a céllal is, hogy a nemesi, főúri család gyermekszülő asszonyait vegye különös oltalmába, s így a nemzetségnek, hadnak magva ne szakadjon (Hahót, bencés, 11. sz), Hahót-nemzetség; Meszes, Álmos herceg, 1108 körül; Garáb, Tibold-nemzetség, 1234; Béla, 1332; Hatvan, – Dömös világi prépostságát a Szentföldről hazatérő Álmos herceg. 1108 Margit oltalmába ajánlotta. Az egyik Margit forráshoz az a legenda fűződik, hogy a forrás vize Margit napján éjfélkor minden esztendőben véresen bugygyan föl. Egy Margit nevű lány ide járt ki a kedveséhez, aki haramia volt. Egyszer hiába várták haza. A lány eltűnt, csak a vére festette pirosra a forrás vizét.

Margit templomaink vagy még a középkorban épültek, vagy a középkori helyi hagyományok nyomán születtek újjá a hódoltság után. Antiochiai Szent Margit kultusza ekkor már Árpádházi Margitével keveredik.

A reformáció és hódoltság után már nem tudtak föltámadni és újjakkal gyarapodni a váci, kalocsai, csanádi, váradi, erdélyi és az új szatmári egyházmegyék hajdani Margit patrocíniumai. A sárkányölő szűz emlékezetét őrző helynevek: Szentmargita (Szolnok-Doboka, Szabolcs, Zala), Szentmargitta (Somogy), Mezőszentmargita (Torda-Aranyos), Szentmargitbánya (Sopron), Margitta (1216, Bihar).

Antiochiai Szt. Margit kultusza az újkorban elenyészett, szakrális (anyákat, asszonyokat oltalmazó) szerepét Szt. Anna asszony, Jézus nagyanyja örökölte.”

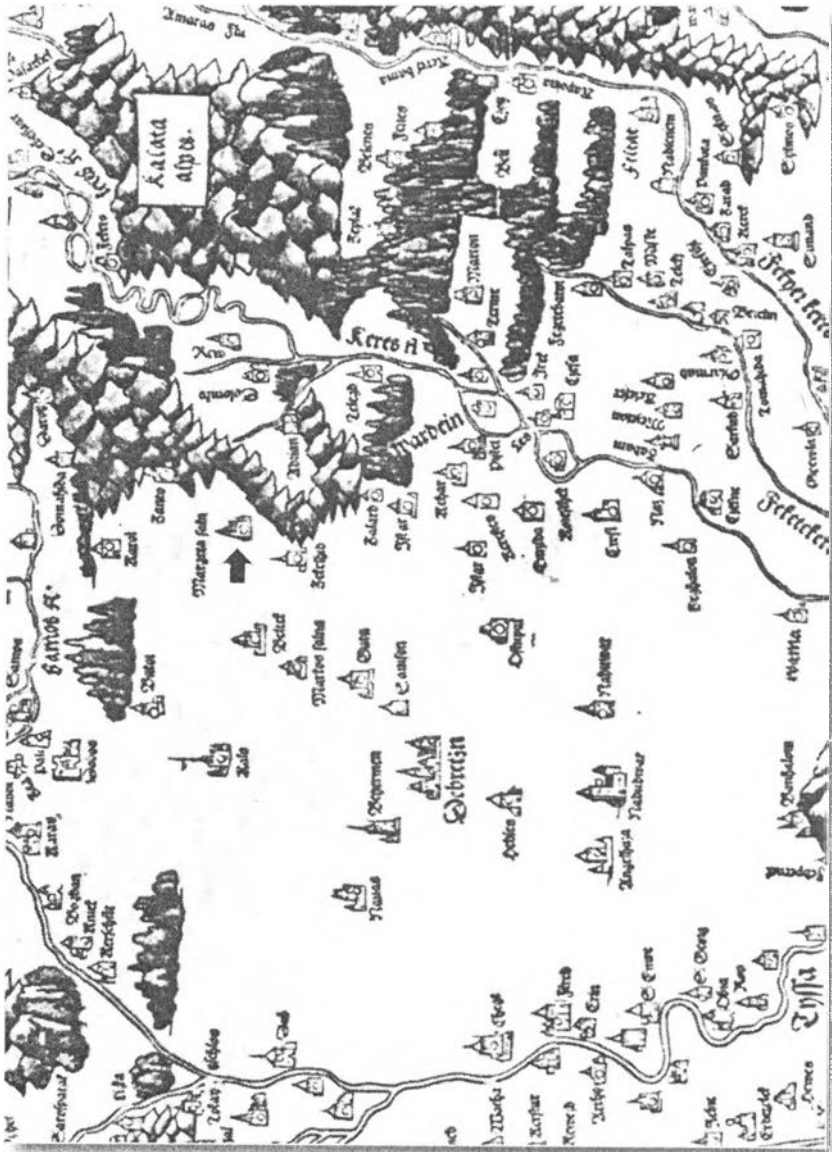
A fenti szöveget azért tartottuk fontosnak ilyen hosszan idézni, mert pontosan rávilágít arra az Antiochiai Szent Margit kultuszra, ami a középkori Magyarországon volt. Ez igazolja azt a megállapítást, hogy a mai Margitta város egykoron, az Árpád-házi királyság idején oly népszerű Antiochiai Szt. Margitról neveztetett el, oly módon, hogy előbb a település templomának a védőszentje volt, majd a nevet, mint oltalmazó, városvédő szent nevét a település megnevezésére is átvitték. Úgy véljük, mindez végre kielégítő magyarázatot ad a város névadójáról.

Történelmi barangolások

Folytassuk barangolásunkat a történelmi múltban és az egykori mezővárosban. Kíséreljük meg feltárni azokat a hatásokat, amelyeket a nagypolitika és a történelem viharos évszázadai az itt lakó emberek életére, hétköznapjaira tettek. A településnek 1370-től meglévő vásártartási joga a Csákyak birtoklása idején is megmarad. A családnak egy 1422. évi oklevele már Margitfalvának nevezi a települést. Ez némileg már módosítva „*Margeta falu*” elnevezéssel jelenik meg Magyarország legrégebb, Lázár deák által 1528-ban készített részletes térképén is.¹³

¹³ A térkép készítőjéről tudjuk, hogy egy bizonyos Lázár (kereszt) nevű személy volt a 16. század első évtizedeiben. Foglalkozása secretarius, azaz titkár lehetett, Bakócz Tamás (1442–1521) esztergomi érsek idején és az ő környezetében élt és működött. Egyetemet nem végzett, szakértelmét a mai középfokú oktatásnak megfelelő iskolák keretei között végezhetette, azaz deák volt. Lázárt a források magyarként említik, és ezt térképének névanyaga is megerősíti.

Margitta és környéke Magyarország legrégebb,
1528-ban készült térképén
(Részletek Lázár deák munkájából)

1520-ban már a vámszedő helyek között is szerepel. A 16. század elején nyugatról terjedő tanok, amelyek a katolikus egyháztól való elszakadást szorgalmazták, főleg a mohácsi vést követő korszak küzdelmei közepette, csakhamar eljutottak Bihar vármegyébe is. Az új hit terjedését az egyházi javaknak az egyes főurak által történt elfoglalásán kívül, főleg politikai okok segítették elő.

Bihar vármegye területén, ahol egykoron szórványosan husziták is előfordultak, az új tanok elterjedését huszita emlékek is elősegítették. Az új tanok első hirdetői közt említjük, hogy Debrecenben első ízben Bálint pap 1536-ban lépett fel Török Bálint pártfogása alatt.

Calvin tanainak első terjesztői 1543-ban Dévai Bíró Mátyás, Huszár Gál debreceni lelkészek és Kálmáncsehi Sántha Márton voltak.

Az új hit eleinte inkább csak egyes főurak és azok jobbágysai között terjedt, de 1550 táján a tiszántúli egyházak már egy szuperintendenciába egyesítették, melynek püspökévé 1551-ben Hevesi Mihályt választották. A hitújítás mind erőteljesebben lépett előtérbe, míg végre a katolikus vallást az egész vármegye területéről kiszorította. Kezdetben a Luther tanait követők és a kálvinisták között súrlódások voltak. Méliusz Juhász Péter is kezdetben lutheránus volt, csak Szegedi Kis István nyerte meg az úrvacsorai tant illetőleg. Ekkor már a „*Helveticó Confessió*” hívei túlnyomó számban voltak. A Calvin tanához hajló papság hosszas tanácskozások után, Méliusz Juhász Péter 1560-tól a debreceni egyházmegye esperese, Szegedi Gergellyel és Czeglédy György váradi lelkésszel együtt keresztül vitte a helvét irányú hitvallást, melyet a váradi zsinat 1561-ben elfogadott.

A következő év augusztus 19-én Méliusz a Tisza mellékén lévő két református egyház püspökévé választván, debreceni hitvallását az egész Tisza vidékén elterjesztette. Az 1567. február 24–26-án Méliusz elnöklése alatt tartott debreceni zsinaton, az egyházi igazgatás céljából, 18 seniorságot szerveztek. A különféle protestáns vallásfelekezetek egyesítése végett, a János Zsigmond rendeletéből Váradon 1569. október 10-én tartott zsinaton, a Blandrata tanait követő Dávid Ferencsel szemben, a tiszántúli ref. egyház nevében Méliusz Juhász Péter szállott síkra a debreceni hitvallás érdekében. E vitatkozások 1570-ben nyomtatásban is megjelentek.

Ez idő alatt a református egyház már az egész vármegyében elterjedt. A régi ikertornyú egyházak, mint Szalacs, Belényes, Ábrány, Bihar szintén a protestánsok kezébe került és Váradon is 1570 körül már általánossá vált e

hitvallás. Lelkészeit a vármegye főurai, mint Csáky Pál és László, Telegdy Miklós, Majsai Imre hathatósan támogatták. Nyilván a margittai népet ezek az események nem hagyták érintetlenül és ahogy már az abban a korban szokás volt, a jobbágyok vallását is a földbirtokos határozta meg, hiszen olyan hírek jöttek Erdély közepéből, hogy ott a földesúr hitét nem követőket elüldözték és más vidékről hoztak jobbágyokat. A Csákyak abban az időben nem tekinthetők a katolikus hitvallásukhoz minden körülmények között ragaszkodó főuraknak. Csak a későbbi évszázadokban a főpapi ki nevezések után kötelezték el magukat a katolikus vallás és egyház mellett, amde ekkor a margittai lakosok többsége már református volt.

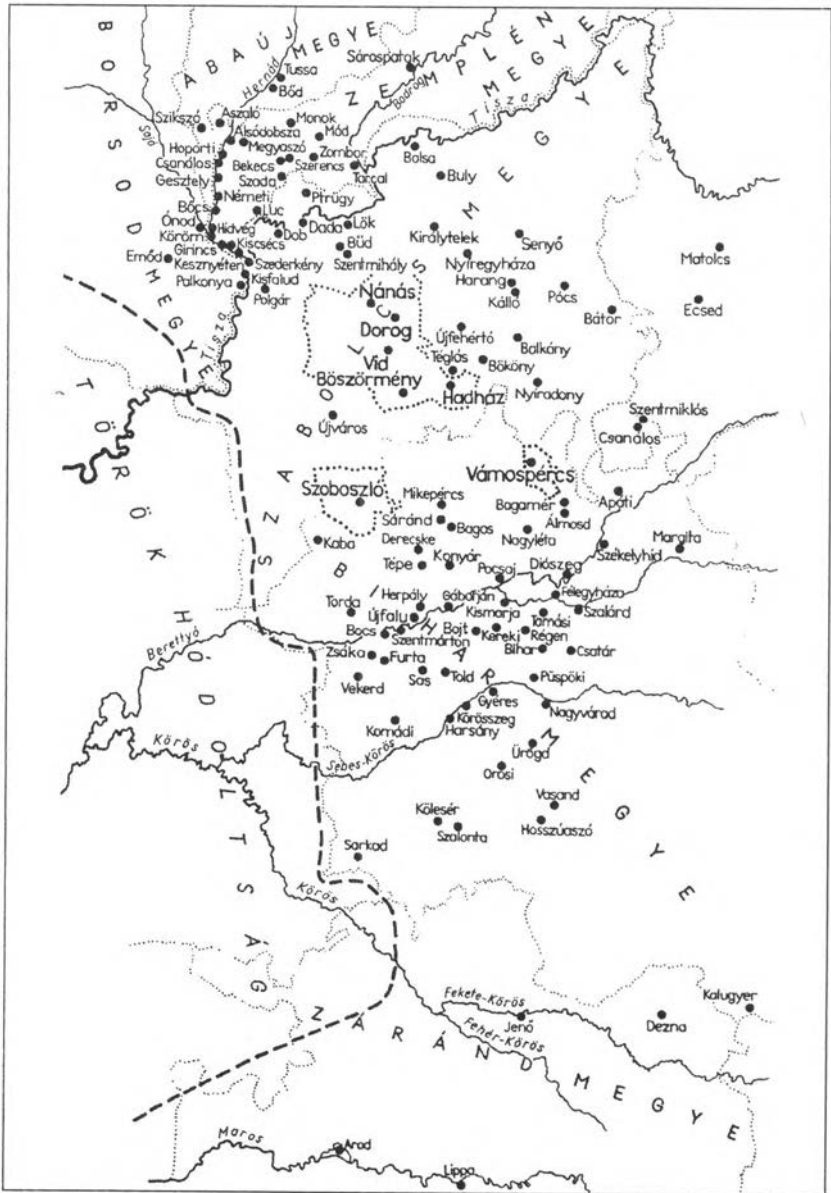
Visszatérve Margittára, nézzük meg, milyenek voltak ott a török hódoltság előtti viszonyok. Az első adóösszeírást 1552-ben Literati László királyi dicator végezte. Ez a török pusztítás előtti összeírás hű képet nyújt a középkori Bihar vármegye birtokviszonyairól, amikor is portánként 1 ½ forint adót kellett fizetni. Margitfalva 1552-ben 66 telekből állt. Molnos Petri 5, Adony 21, Kéc 10, Szalacs 100, Bogyoszló 24, Albis 26, Micske 34.

Földesurai a Csákyak, Péter maradékai: Miklós, Farkas, Demeter és Mihály. Tartozékai külön 16 és fél telekből álltak. 1599-ben 147 családot írtak össze a helységben. Közülük 119 magyar, 1 román, 27 bizonytalan eredetű névvel bírt.

Bocskai István Bihar megyei hadjárata Margittát is érintette 1604-ben. A hajdúk döntő vereséget mértek a Habsburg-seregére abban a csatában, amelyet Diószeg és Adorján között vívtak. Bocskai István fejedelem szabad hajdúkat telepít Margittára. Arról nem sikerült adatokat találnom, hogy ez a hajdútelepítés hány hajdút vagy hajdú-családot jelentett. De, hogy később ebből gondok voltak a vármegyében, azt jól példázza, hogy az 1613-as évi országgyűlésen felszínre került a hajdúk ügye. A Szabolcs megyei követ élénk színekkel ecsetelte azokat a garázdálkodásokat, melyeket főleg a Bihar vármegyei szabad hajdúk a vármegye területén elkövettek: Kaba, Berettyóújfalu, Álmosd, Margitta, Kismarja, Nagyléta térségében, amiért a követ a hajdú szabadalomnak végleges eltörlését kérelmezte. Mintegy válaszul erre az előterjesztésre, II Mátyás 1613. április 1-jén megerősítette a hajdúkat Hadház, Szoboszló, Vámospércs, Polgári, Nánás birtokában, kihagyva a Bihar vármegyei hajdútelepeket, melyeknek sorsa ezáltal az előbbiekéétől különvált. (Zárójelben jegyzem meg itt, hogy a hajdúság történetéről a tömör és átfogó anyagot a Pallas Nagy Lexikonban találtam.) Hogy a históriában já-

ratlan olvasóim fogalmat alkossanak a hajdúságról, némi módosítással idemásolom a lexikon szócikkét. „*A szabad hajdúk, magyar gyalog katonák a Tisza és Körös közti vidéken a XVI., XVII. és XVIII. században. Fegyverük görbe kard, csákány és lándzsa, bal karjukon kis kerek paizs. 1526 körül említetnek legelőbb, mint martalócok, kik a török ellen vitéztek. A politikai és vallásszabadságért vívott XVII. századi szabadságharcainkban eminens szerepet vittek. 1604-ben Bocskay fölkelésekor Bocskay táborába mennek. A hajdúk, e magyar és erőst kálvinista marcona had mindvégig dicsőséggel és sikerrel küzdöttek. a nemzeti ügy mellett. Amiórt is Bocskay, hadjárata befejezésekor 1606.-ban a hajdúkat egyetemleg megnemesítvén s bizonyos szabaldalmakkal ruháznán fel, a mai Bihar és Hajdú vármegye térségein telepítette le. A hajdúknak ezen kiváltsága és szabadalma Erdély törvényeibe (Approb. Constit. Pars III. Tit. 86. Art. I–V.) 1626. következőleg iktattatott be: «A hajdú városok, kik hajdúi szabadsággal és némely dolgokban a vármegyék törvényétől megkülönböztetve vannak és élnek, azok, kiket Bocskay fejedelem elsőben megtelepítvén és nemesítvén, bizonyos szabadságokkal meg is erősített, meg is ajándékozott volt, ez hazának fegyverekkel való szolgálatjokért s azután több fejedelmektől is abban megtartattanak és erősítettének, mellyek nevezet szerént ezek: Szalonta, Ürögd, Szent-Márton, Tamási, Harsány, Körösszeg, Komádi, Vekerd, Sas, Régen, Félegyház, Bagamér, Mike-Pércs, Bagos, Konyár, Derecske, Berettyó-Újfalú, Kaba, Sáránd, Tépe. Ezeken kívül több hajdú-városok, fejedelmek és ország hire s consensusa nélkül ne ültessenek és telepíttessenek hasonló szabadsággal. A fellyebb megirattakon kívül, a szabad hajdúságnak nevezett penitus tolláltassék és léttetessék».*”

Ezek tehát az eredeti szabad hajdú fészkek, melyek közt első Szalonta, hol egy őrtornyot is építettek. Katonailag valamennyi az erdélyi fejedelem várad kapitányának hatósága alatt állott. A 17. században gyakran találjuk emlegetve a lovas hajdúkat, kik alatt a hajdúság területről való lovasok értendők. Már a 18. században azonban a hajdúk ismét csaknem kizárólag gyalogosok. II. Rákóczi Ferenc hajdú ezerei (ti. ezredei) alatt voltaképp magyar gyalog ezredei értendők. A török hódoltság megszűnésével, valamint vallási és politikai szabadságharcaink bevégeztével (1711), hivatását veszti a régi fajta hajdú, minélfogva meg is szűnt mint külön katonaság. De ezzel egyidejűleg indult meg a szabadalmak elleni hajsza, mely végre is azzal végződött, hogy legnagyobb részük jobbágyi állapotba vettetett.

Hajdútelepülések

Miután a margittai lakosság többsége áttért a református hitre, ezzel elmélyültek az ellentétek a katolikus Csákyakkal.

Margitta 1660-tól három évtizeden keresztül török uralom alatt áll. Ennek ellenére néhány jelentős, itt zajló eseményt jegyeztek fel a történetészek. A már nyomtatás alatt álló váradi protestáns biblia, Várad várának eleste után Erdélyben készült el. A bibliát Komáromi Csipkés György fordította magyarra, melyet az 1681. január 12-én Margittán tartott zsinat felülvizsgált, de mégsem lett közrebocsátva, mert még az 1697. évben tartott böszörményi papi gyűlés is sürgette a lefordított biblia kiadását.

Várad visszafoglalása idejében Bihar vármegye legnagyobb birtokosa gróf Csáky László kúriai bíró volt. Már a török uralom alatt is ő a földesura Margitta, Micske, Vajda, Apáti, Kövesegyháza, Síter, Szalárd helységeknek, Szúnyogd, Bottyán, Akor, Borzik, Hagymádfalva falvaknak, pusztáknak részbirtokosa. Szentjobb visszavétele után jelentős mértékben megnövelte vagyonát. Az udvari kamarától 15 ezer forintért megvásárolta a Zólyomi-féle 14 lakatlan falvat. (Zólyomi részt vett a Habsburg-ellenes összeesküvésben és így minden birtoka az udvaré lett.) Gyepes és Bisztra patak közt elterülő eme birtoktesthez tartozott Papfalva, Kisláz, Szentlázár, Sánci, Királyi, Terebes, Középes, Terje, Szásztelek, Alsóderna, Felsőderna. Rokona, Csáky Zsigmond gróf Wesselényivel együtt csak a 30 év óta pusztá Bogyoszlón volt birtokos, de ezt is zálogba adták.

Az ősi lakosság egy része Margittán a török hódoltság végéig megmaradt. Bár a településnek nem volt vára, kedvező földrajzi adottságainak köszönhetően szerencsésen átvészelte a török hódoltságot. A régi margittaiak tréfálkozva is, komolyan is hívei annak a szóbeszédnek, hogy a szúnyogok védték meg Margittát. Egykoron minden oldalról lápvilág és erdő vette körül a települést és ezért a lovas támadók az ilyen terepet elkerülték. A legenda szerint tatár és török pusztításokat a margittai lakosság úgy vészelté át, hogy a ma Lócsös erdőnek nevezett erdővilágban pincéket vajt a domboldalba. Különben a település történetével foglalkozók számos legendáról tudnak. A tatár és törökdúlás emlékeit és az attól való megmenekülés mesés történetét szájról szájra adták a régi-ek, mondván, hogy a város alatt valóságos katakombarendszer volt, vagy talán van még most is. Veszély esetén e földalatti járatokon menekültek el a település lakói a környező erdőkbe. Úgy tartják, hogy a föl dalatti katakombákat az ezerévszázas évek tájékán építették. Ilyen föld alatti

járatokra bukkantak 1936-ban az ortodox templom építésekor. A járatokban több zsákban jelentős mennyiségű gabonát találtak. De még a múlt század ötvenes éveiben is volt olyan katakomba-beomlás, amiről a ma is élő hajdani kőművesek színes történeteket mesélhetnének. Egyesek azt tartják, hogy a melki apátság kastélya alatti pince is ennek a katakombarendszernek a részét képezte. Az 1950-ben lebontott kastély környékén is számos föld alatti járatot találtak.

A történelmi adatok szerint Margitta sohasem néptelenedett el, a harmincéves török uralom alatt a lakosság 60 százaléka megmaradt. A Thököly vezette felkelés sem hagyja érintetlenül a települést. Thököly kurucjai már 1685. év elején ellepték Várad vidékét és a Berettyó mellékét. A fölkelők élére 1678-ban állott az ifjú Thököly Imre. Thököly felhívására a hajdúk is kardot rántottak a nemzeti és vallásszabadság védelmére, de Wesselényivel a fővezérségért folytatott küzdelme nagyban akadályozta a felkelés sikereit. 1680. január 8-án Nánáson végre a hadakozó kurucok Thökölyt kiáltották ki vezérüknek. Az 1685. év elején, februárban az Apafy fejedelem tulajdonában lévő Diószegről nagy mennyiségű vágómarhát szedtek össze a kurucok. Ez év nyarán Thököly csapatvezérei közül Vay Ádám Tulogdon, Kis Ferenc Szalacson, Pap Ferenc gyalog-hadnagy Bakonszegen tartózkodtak csapataikkal. Margitta és Diószeg Thököly számára tartatott fenn.

A török kiűzése idején 43 magyar család lakott a községben (Mezősi, 1943). 1692-ben találunk a városban Boros, Bott, Borbély (Borwey), Gálos, Himesi, Kis, Kovács, Nagy, Pap, Pálffy, Somogyi, Szabó, Varga, Oláh nevű lakosokat. A régi lakosság zöme azonban eltűnt vagy inkább megfogyatkozott a városban. A 17. század végén már sok újnevű lakossal találkozunk. A hódoltság után a mezőváros egyre jobban benépesül.

A török hódoltság alatt világgá üldözött birtokosok utódai is előkerültek, hogy ősi birtokaikat visszafoglalják. Az erdélyi fejedelemtől kiváltságokat nyert hajdúk nem csekély aggodalommal néztek a jövő elé. Bár a hajdúságot még I. Lipót felmentette a fegyveres szolgálat és a dézsmafizetés alól, Erdély visszacsatolása után csupán egyes családok részére kiállított nemesleveleket ismerték el. Hasztalan fordultak egyes hajdúcsaládok a helytartótanácshoz orvoslásért, a hajdúkat jobbágyi elbánás alá vetették. A 18. század elején nagyfokú szociális nyugtalanság volt jellemző az egész országra, mely előkészítője volt a Rákóczi-szabadságharcnak. A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc később is érinti a települést, hiszen Rákóczi első sikereinek hírére Bóné András és Gödén Pál di-

őszegi birtokosok, néhány nap alatt összeszedett 3000 gyalogossal és 4000 lovassal az ottani Grünsfeld-féle várkastélyt megrohanták és a kastély védelmére rendelt németeket mind egy szálíg levágták. A császáriak erre Diószeget felégették, s a Berettyó-melléki falvakat sorra rabolták. A németek részéről gr. Herbeville egy ideig Margittán tartózkodott, majd onnan Zsibóra ment. 1709-ben a Debrecen és Somlyó között Balikó és Váczi vezérlete alatt portyázó kuruc csapatok gyakorta megfordultak a településen és folytonosan nyugtalanították a császáriakat.

A Rákóczi-szabadságharc egy időre megakasztotta a megye fejlődését, a gazdaság újjászületése csak a szatmári békét követően indulhatott újra. Margitta település fejlődése is lelassult a háborús viszonyok között. Az egykori felmérések adatai azt mutatják, hogy 1715-ben 64 jobbágyot írtak össze a településen. 1720-ban már 3 nemes és 76 jobbágy adófizető lakosa volt.

A levéltári anyagokban kutató ember óhatatlanul odafigyel arra is, hogy nem-e találkozik valamelyik ősének a nevével valamelyik dokumentumban. Ha ilyet talál, örömeiben azonnal arra gondol, hogy ez biztosan valamelyik őse. Aztán eltöpreng azon, hogy ilyen gyakori névvel, mint az enyém, más is lehetett margittai adófizető. Azoknak a margittai polgároknak a kedvéért, akikben hasonló gondolatok fogalmazódnak meg, az itt következő összeírást ajánlom a figyelmébe, hátha találnak azonos vagy hasonlónevű embert a felsorolásban.

Az 1715. évi országos összeírás margittai adatai ¹⁴

Adózók neve: Gregorius Oláh; Michael Szapanyos; Joannes Debrece-ny; Georgius Szabo; Stephanus Batori; Michael Szilagyi; Petrus Bósi; Joannes Bósi; Andreas Szenyes; Joannes Posa; Joannes Lakatos; Joannes Szűcs; Joannes Boros; Joannes Borbély; Georgius Kalai; Samuel Szűcs; Joannes Takács; Stephanus Borbely; Petrus Vörös; Samuel Barathi; Martinus Borsi; Samuel Farki; Michael Török; Demetrius Pécsi; Michael Senyjesy; Stephanus Igo; Michael Székel; Andreas Pesti; Joannes Bango; Stephanus Varga; Michael Módi; Stephanus Szejarto; Michael Somogyi; Stephanus Szabo; Andreas Magyarai; Georgius Gergő; Michael Szilva; Gregorius Szabo; Franciscus Lajus; Joannes Mézes;

¹⁴ A neveket latinra fordítva írták.

Georgius Oláh; Joannes Szabo; Georgius Gyolcs; Michael Hajdu; Benedictus Pap; Michael Szabo; Michael Varga; Joannes Nagy; Joannes Takacs; Stephanus Fekete; Joannes Tanka; Sigismundus David; Michael Szűcs; Joannes Rimoczi; Georgius Batori; Franciscus Kucsora; Stephanus Borsi; Georgius Szabo; Georgius Szabo; Stephanus Szabo; Stephanus Nagy; Samuel Kaposi; Stephanus Szucs; Georgius Parti.

(A Magyar Országos Levéltár adatbázisából vett dokumentum.)

E században Biharban is, Margittán is egyre gyakoribb a földbirtok jobb kihasználásának, gazdaságosabbá tételének földesúri vágya. Az ezzel járó munkatöbbletet jobbágyokra hárították. Ugyanakkor a jobbágyföldeket megkisebbitették, a jobbágyok ősi szokásjogait korlátozták. Például a köztulajdont képező erdőkből kitiltották a jobbágyközségeket. A kocsmák működtetése vagyis a borkimérés és a mészárszékeltartás joga is a földesúré volt. A szabadmenetelű jobbágyokon kívül, Margittán is akadt még örökös jobbágy, aki sem a katonaság, sem a város oltalma alá nem menekülhetett. Amint később majd látni fogjuk 1770-ben négyen voltak ilyenek. Varga Mihály, Pergéni István, Bence János és Magyar Mihály nevezetű lakosok voltak örökös jobbágyok. Az ilyen „örökös jobbágy” jelenti a magyar történet folyamán a munkáskérdésben a legalacsonyabb fokot. A földesúri terhek mellett az állami adó, a dica is terhelte a jobbágyot, amit még tetézt újabban az államnak szolgáltatandó évi 12 napi ingyenmunka is. A jobbágy évente 52 napot szolgált ingyen földesurának és az államnak, természetesen a legjobb munkaidőben. Elképzelhetjük, hogy mikor jutott a jobbágy a saját munkája elvégzéséhez.

A 18. század elején föllendül Margittán is a szőlőtermesztés. Ez együtt jár a jobbágyterhek növelésével. A jobbágyok túlzott terhelése különben országos volt. Sokféle adó terhelte őket. Így léteztek nehéz állami adók. Ezek olyan kötelezettségek vagy költségek voltak, mint a hadiadók (forszó, kvártély, elszállásolás, porció), az országgyűlés költségei és a vármegyék költségei. (Gondoljon a kedves olvasó Arany János, Szegény jobbágy című versének kezdő soraira: „Széles országúton andalog a jobbágy, Végzi vármegyének keserves robotját.” A vers alcíme Életkép a múltból és ez a „múlt” Aranyánál a 18. század vége és a 19. század eleje.) E mellett tized néven külön fizették az egyházi adót. Továbbá léteztek a földesúri adók: kilenced, robot, ajándék, amelyeknek a behajtását nagyrészt a földesúr tisztartója nem ritkán a maga számára kedvező módon végezte.

A sok adó miatt gyakorta törtek ki lázongások, parasztfelkelések. Ez vezetett oda, hogy Mária Terézia felismerte, hogy a parasztokat védeni

kell, pontosabban szabályozni kell a terheiket. 1767-ben Magyarország területére (Erdély kivételével) bevezették az úrbéri pátenst (urbárium). Ebben szabályozták a paraszti terheket. A paraszti szolgáltatásokat a telek nagyságától tették függővé. Évente 52 ígás vagy 104 gyalog robotot kellett teljesíteni. Szabályozta az urbárium ezenfelül az ajándék nagyságát is. Ez a rendelet törvényes viszonyt teremtett a földesúr és a jobbágy között. Persze, ahogy az már minden korszakban lenni szokott, a vármegyék nemesi vezetői mindent megtettek, hogy halogassák az uralkodói rendelet életbe léptetését.

Az egykori margittai és Margitta környéki birtokviszonyokról és a hétköznapi életének menetéről pontos és hű képet kapunk az 1770-ben kelt úrbérrendezési jegyzőkönyvekből. A Mária Terézia-kori úrbérrendezés során a vallomástevők válasza nemcsak tanúságos, de szórakoztató olvasmány is a történelem iránt érdeklődőknek. A mai ember valós képet kap belőle az egykori emberek hétköznapijairól. A válaszokat a régi szövegekkel nehezebben boldogulók kedvéért némi értelmezéssel az itt következőkben adom közre úgy, hogy ahol ezt szükségesnek véltem, némi értelmező lábjegyzetet is használok. Mária Terézia 1767. évi rendelete nyomán a települések vezetőinek kilenc szétküldött kérdésre kellett válaszolniuk. Ez az úrbérrendezési eljárás választ akart kapni a települések földrajzi, gazdasági, társadalmi állapotáról, a munkaviszonyokról és a földesurak által kirótt kötelezettségekről. Nagyon érdekes olvasmány ez, hiszen olyan életes és valóságos képet kapunk belőle Margittáról, amilyent semmiféle történelmi tanulmány nem adhat meg. Nekem kedvenc olvasmányom, nemcsak történelmi adatai miatt, hanem az egykori magyar nyelv tanulmányozására is. Az érdeklődők kedvéért a Dokumentumok fejezetben a felmérés teljes szövegét közlöm Bársony I. – Papp K. – Takács P. Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében I. Az érmelléki és sárréti járás című kötetből.

A vallomástevőktől megtudjuk, hogy a település földesurai eléggé gyakran váltották egymást. Az 1770 decemberében kelt okirat szerint akkor már többször fordultak panasszal a földesúrhoz az eltúlzott teherviselés miatt, mert az uraság tisztartói nem ritkán külön terhekkel toldották meg a hagyományosan kialakult, ahogy ők mondják – régi szokás szerinti – jobbágyi kötelezettségeket. *„A méltóságos földesuraság instanciánkra tett indorsátíója szerint 14 napi szolgálatnál nem kíván többet tőlünk. Az uraság tisztjei mindazonáltal sokakkal 15–16 napot is szolgáltattak, a marhás ember marhával, a gyalogszeres emberrel pedig gyalogszerben.”* A kérdőpontokra adott válaszok hiteles körképet adnak a 225 évvel ezelőtti margittai parasztság életéről, a település

földrajzi-gazdasági viszonyairól, elmondják a jobbágyi tartozások módjának szabályozottságát. A helységet többször is „investigálták,” így 1770. január 6-án, 1770. január 9-én, és 1770 decemberében. A feljegyzésekből megtudjuk, hogy itt Margittán Junior Gabriel Baranyi és Emericus Lakatos volt az összeíró biztos. A vallomástevők pedig a főbíró Galgótzai György, továbbá Pesa János, Takáts János, Balogh Ferenc (1770 december).¹⁵

Én az 1770 decemberében végzett „*felmérést*” ismertetem itt, mert ezek a vallomások mindennél beszédesebbek. A „nyilatkozók,” a település vezetői az előre kidolgozott kérdésekre értelmes, pontos és világos válaszokat adnak. Ezekben a „vallomásokban” hiteles és korhű képet mutatnak a margittai jobbágyok mindennapjairól, életük menetéről, a különböző földesurak tisztartói által követelt robotnapokról és egyéb kötelezettségeikről. Megtudjuk, hogy a robotkötelezettséget pénzzel egyenlíthették ki a margittai „*szabadmenetlű emberek*”. „*Szabad volt pedig ezen szolgálatot pénzül is felváltani*” – mondják.

A felmérőknek adott válaszokból több mint egy fél évszázad margittai története bontakozik ki. A vallomástevők némi „*nosztalgiával*” beszélnek a Csákyak által megszabott viszonylag alacsony robotkötelezettségekről, amit az újabb zálogbirtokosok, gróf Haller György, majd gróf Kornis Mihály igencsak megemeltek.

A mai margittai olvasó valószínűleg nehezen érti meg, miért is beszélnek a megkérdezettek három földesuraságról, holott Margitta köztudottan mindvégig a Csáky-család birtoka volt. A dolgok tisztázása véget tegyünk itt újra egy rövid történelmi kitérőt, és tekintsük át hogyan is alakult a Csáky-család helyzete a török hódoltság idején és az utána következő évszázadban. A 17. században a család tovább növeli adománybirtokainak a számát és ugyanakkor tagjai fontos politikai és katonai pozíciókat töltenek be. Csáky Ferenc például, „*kassai főkapitányként levelet ír Juszup váradi pasához, hogy neki és családjának, mint erdélyi birtokosoknak biztosítsa a lehetőséget, bihari birtokaik (Adorján, Margitta, Szalárd) jövedelmeinek beszédésére.*” (Papp K. 1998. 41.) Az akkori Csáky-birtok 9 *dominiumot*¹⁶ és 11 *oppidiumot*¹⁷ foglalt magába, s ezeknek a különböző országrészekben lévő birtokoknak az igazgatása nem kis gondot jelentett.

15 Az 1770. január 6-án felvett jegyzőkönyvben némileg más nevek szerepelnek. Főbíró: Galgótzai György és Balogh Ferenc, Ferenczy István, Pósa János és Dám János neve szerepel vallomástevőként.

16 Dominium – latin szó, jelentése: óriási kiterjedésű földbirtok, uradalom.

17 Oppidum – a mezőváros latin neve. Földesúri joghatóság alatt álló, de a közönséges jobbágyfalvaknál szabadabb, vásártartási joggal és bizonyos autonómiával rendelkezik.

A birtok „*a Familia közt soha fel nem osztatott, hanem osztatlanul biratott,*” azaz az uradalom mint a család közös birtoka a rangidős Csáky fivér rendelkezése alatt a testvérek közös megegyezése szerint működött, kormányzása is jórészt a családüléseken született döntésekre alapozódott. A történelmi megrázkódtatások (török hódoltság, kurucmozgalom, pestis), közigazgatási átrendezések ellenére, Margitta mindvégig az ő tulajdonukban marad. Bihar megye legnagyobb földesurai egy időben itt épített kastélyukból irányítják a hatalmas uradalom dolgait. Jobbágy-marasztaló rendeleteikről a továbbiakban még olvasunk.

A Csáky-családnak ebben a korszakban jelentős egyházi és politikai szerepe volt. 1702–1732 között Csáky Imre volt Várad katolikus püspöke. A szenvedélyes építőként számon tartott püspök, aki a törökök kiűzése után húsz évvel már hozzákezd Várad harmadik székesegyházának az építéséhez, valószínűleg a margittai Csáky-kastély megálmodója is, és lehetséges, hogy ő kezdi el a margittai barokk kastély építését.

De az is lehet, hogy a másik váradi püspök, Csáky Miklós kezdte el és fejezte be az építést. Erről nincs pontos adatunk, de azt tudjuk, hogy a 18. század közepén már lakott volt a Csáky-család kastélya.

Mölköi apátság kastélya.

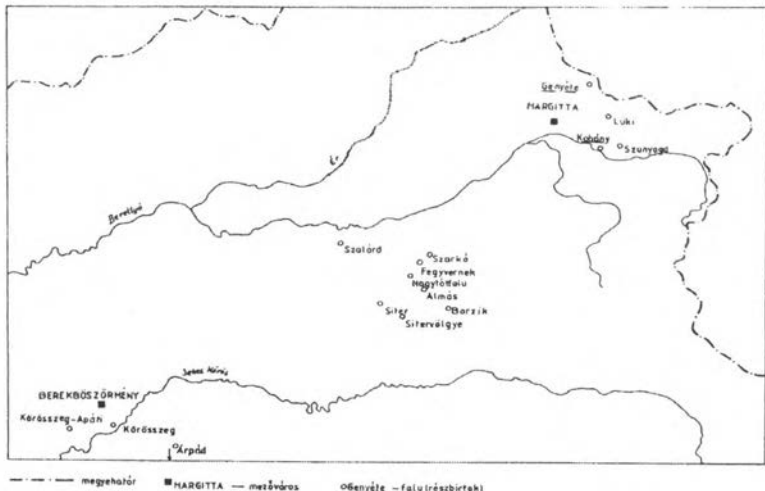
Margitta.

A Csáky-kastély 1907-ben, ekkor már
a melki apátság birtokában volt

"Dominium Keresztszegh. Adorján et Margitho" – Csáky cs. (1755)
[At. Ol. P. 71. Fasc. 4. Nr. 40 alapján]

A Bihar megyei Csáky-birtokok a 18. században

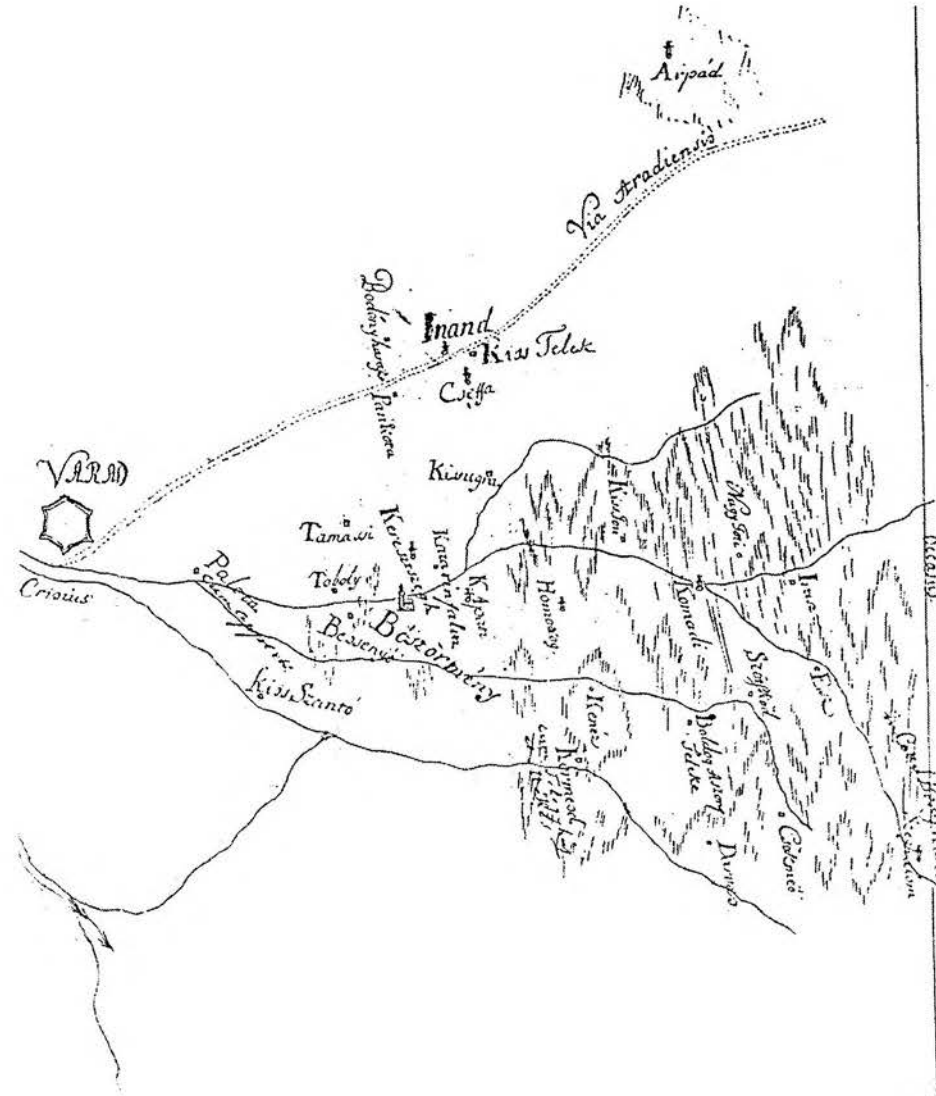
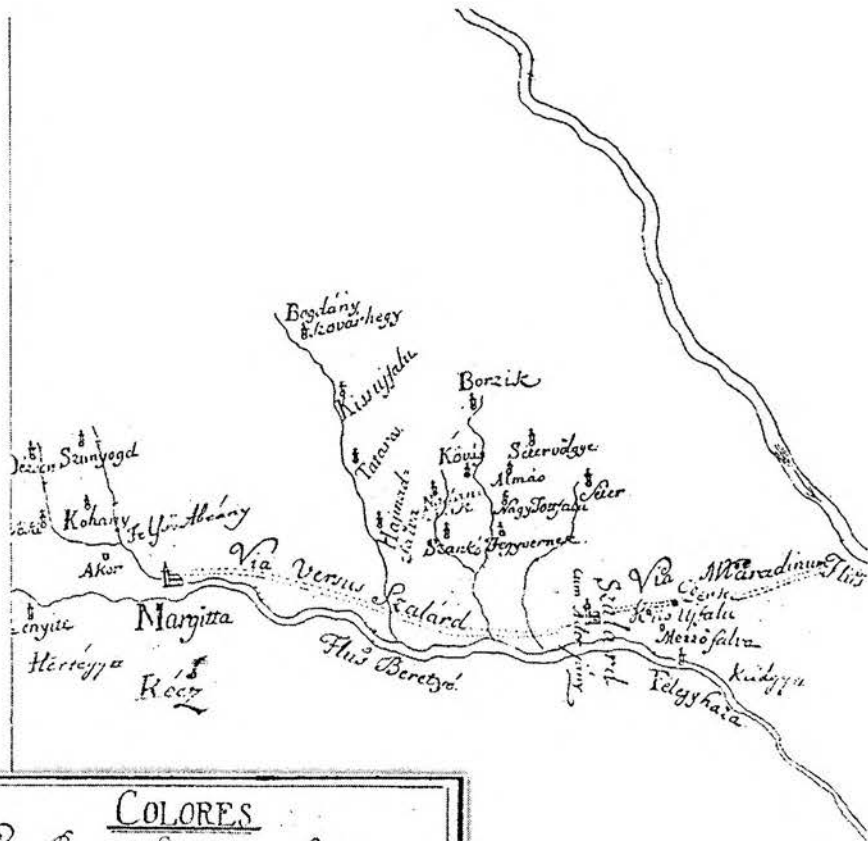
Csáky Imre 1742-ben bekövetkezett halála után egy időre alapjában megváltozik mind a birtokviszony, mind a lakossági teherviselés. 1766-ban újabb változás történik a birtok életében: Haller György halála után fia nem akarja megtartani a birtokot, ezért zálogbirtokosnak, gróf Kornis Mihálynak adja át, aki 1767-ben már tizennyolcra emeli a robotnapok számát, de tisztjei ennél többet is behajtottak a jobbágyokon. Csáky Zsigmond lánya, Csáky Borbála és férje, Haller György kezére kerül a birtok. Az új birtokospár mindent megtesz, hogy minél többet kisajtoljon jobbágyaiból: a „marhás” emberek évi hét napi, a „gyalogok” három napi robotját előbb hat napra, majd tizennégy napra emelik. „Terhes inségüket” növelték az állami kötelezettségek. A margittaiak 1751-ben így fakadnak ki: „*Bizonyára pennával sokféle bajunkat le nem lehetne írni, sem nyelv ki nem mondhattya,*” s ezután sorolták sérelmeiket: szénájuk nincs, amit követelnek tőlük, pénzen kell megvenniük, Ófelsége hadi rendjei pedig szekerezéssel, szállásadással, strázsálással, éjjeli-nappali fáradsággal gyengíti őket.

A Csáky-család a 18. század első éveiben két ágra szakadt. A bécsi udvar a császári udvarhoz való hűség elismeréseképpen Csáky Lászlót nevezte meg a bihari javak birtokosaként. Egy díszes oklevélben Lipót császár 1698-ban előbb őt, majd 1701-ben Csáky Istvánt¹⁸ erősíti meg Margitta és Szalárd birtokosaként. Az erdélyi és a magyarországi családok között és azon belül is számos pereskedés volt, a bihari birtokokért. A már említett Csáky Imre 1742-ben bekövetkezett halála után Csáky István országbíró leszármazottai, a megyében kiemelkedő szerepet játszó Csáky Miklós¹⁹ váradi püspök vezetésével pert indítottak Csáky Zsigmondné Haller Kata, Csáky Borbála (Haller Györgyné) és Csáky Katalin ellen. Az 1746-tól három évig folyó pert a fiúág nyerte meg. „*Amennyire sikeresek voltak Csáky országbíró leszármazottai, Csáky Imre, majd Csáky Miklós a váradi püspöki székben, annyira sikertelennek bizonyult gazdálkodó*

¹⁸ 1702-től gróf Csáky Imre a váradi püspök, aki 1717-től felépíti a harmadik váradi székesegyházat, a mai Szent László-templomot. Ugyanebben az évben bíborosi rangot kap, így 1721-ben részt vesz a pápa-választáson. Ő az egyedüli váradi püspök, aki konklávén részt vett. (XIII. Ince lett a pápa.)

¹⁹ Csáky Miklós (1698–1757) esztergomi érsek. Gróf Csáky István országbíró utolsó gyermeke harmadik nejétől, Barkóczy Máriától. Tudjuk róla, hogy 1721-től szentjobbi apát, 1722-től váradi kanonok. 1734-ben nagyprépost, 1735-ben novi címzetes püspök, 1737-ben váradi püspök lett. (Utóbbi címével együtt járt Bihar vármegye örökös főispánosága is.) 1751. július 30-tól esztergomi érsek.

COLORES

Niger Burum Lavesorium Caktianum
 Niger, et Ruber simul, Lavesorium mian
 cum Compositioribus
 Ruber. Ino virtuale Caktianum
 A. Signa. Oppida in Dominio exilencia
 †. Lago
 □ Prædia
 → Defluxum aditum

A. C. J. I. O. N. A. N. T.

Egy 18. századi térkép részlete a Csáky-család birtokairól

tevékenységük a három bihari uradalom (a körösszegi, az adorjáni, és a margittai) élén.” (Papp K. 1998. 43.) Erről a megállapításról nekem a hanyag, gondatlan értékezelés megnevezésére használt magyar szállóige jutott az eszembe. Nem a „Csáky szalmája” mondja ilyenkor a köznép. Utánanéztem mi köze van ennek a szólásmondásnak a Csáky-famíliához, vagyis honnan ered a „Csáky szalmája” mondás? A Magyar szólások és közmondások szótára szerint a „Csáky szalmája” kifejezés a gondatlan, gazdátlan, szabad prédára hagyott holmit jelent. Az olyan, mint a Csáky szalmája hasonlatot akkor használjuk, amikor valami rendetlen, gondozatlan állapotban van. A kifejezés magyarázatát egyesek Csáky László országbíró szabadon szertehordott sérűjére, könnyelmű vendégeskedéseire vonatkoztatják. A szólásnak van egy máig élő, ettől eltérő margittai magyarázata is. Ha valaki jogtalanul eltulajdonít valamit, a „*nem a Csáky szalmája!*” szólással figyelmeztetik. A hagyomány szerint a szólás háttérében az áll, hogy más földesuraktól eltérően a Csáky uradalmi szalmakazlakból szükség szerint vihetett a margittai lakos bölcsőbe, ágyba, disznóperzselésre.

A Csákyaknak Magyarországon és Erdélyben számos birtokuk volt, melyeknek a vezetésével, gazdaságossá tételével még egy ilyen nagy, szerteágazó család tagjai sem tudtak megbirkózni. Egy korabeli térképen látjuk, hogy csak Bihar vármegyében három nagy dominium volt az övék.

Talán ez magyarázza azt a tényt, hogy e század folyamán a bihari uradalmakat, az itteni birtokrészeket a család erdélyi ága, vagy az azzal rokonságban álló erdélyi főnemesi családok tagjai (Haller György, Kornis Mihály gróf) vették zálogba. A vármegyei úrbáriumok lehetővé tették a robotnapok emelését, és amint ezt az úrbérrendezés során tett vallomásokból kitűnik, az új földesurak éltek is ezzel a lehetőséggel és a robotnapok számát a kétszeresére emelték. „*A robotnapok egy részét irtásokra fordították. Ennek eredményeként 1766-ban a margittai Nagyhegyen és a Mondra-hegyen 540 vonás forintra becsülték az új szőlőket, s 58 forintra a palántát.*” Egy 1750-ből való udvarbírói jelentés szerint: „*Most isten áldása lévén a szőlőkön a bor annyi lett, hogy soha egy esztendőben (amint mondják) annyi nem volt.*” Alig két évtizeddel később a Csáky-birtok termése 246 cseber²⁰ és 15 icce²¹ volt, a

---

²⁰ 1 cseber kb. 42 liter

²¹ 1 icce = 0.85 liter

dézsmaorból beadott 101 cseber és 20 iccével szemben. (Papp K. 1998.) Egy 1752-ből való kivizsgálás arra szándékozott fényt deríteni, mi okozhatta a nagytömegű jobbágyszökést az uradalomból. Lükiből Tankó Tivadar, Sere Illés, Lázár János, Tamás Mihály és Kukora Mihály jobbágyok, Margittáról Kovács János, Kötélverő György, Székely István, Bodó Mihály, Keserű András és Bencsik András adófizetők szöktek el, főleg Debrecen felé. Kiderült, hogy Parniczky udvarbíró az uraságnak járó mennyiségen felül, magának is szedetett dézsmaort, s nem bánta a tiszt a szökéseket, mivel svábokat akart hozatni helyettük. Ami aztán megerősítette a szökési elhatározást, az volt, hogy az udvarbíró megtiltotta, hogy este nyolc után más kocsmába mehessenek borozni az emberek, mint az általa fönntartottba. Ott aztán „*Olyan rossz bort mértek, hogy a szájábú ki is köpte az Ember a savanyósága miatt.*”

1767 májusától Haller György halálát követően Kornis Mihály, bihari főispán lett a földbirtokos, aki tovább folytatta az erdőirtásokat, de a szőlőtelepítésen kívül szántót és kaszálókat is szerzett az irtások révén.

Elgondolkodtató az, hogy a mezőváros fejlődéséhez nélkülözhetetlen mezőgazdasági korszerűsítést, ami számtalan teherrel járt a lakoságnak, hogyan is tekintsük, miként értékeljük. Ma inkább pozitív tényként szólhatunk arról, hogy a földbirtokosok növelni akarták a jól termő ízletes szőlő adó területek számát, mert a margittai borokat Bél Mátyás már 1726-ban a kellemes ízű, különleges bihari borok közé sorolta. A gazdaságosságra törekedő Kornis gróf idejéből tudjuk, hogy a margittai Kálvária-hegyen lévő új szőlőt az 1784-es esztendőben Takács János margittai főbíró vezette becsüsök 252 rénes forintra értékelték, és a régi szőlőben 200 forintnyi kár keletkezéséről írtak. Az elzálogosított Csáky-birtokokon Kornis Mihály zálogbirtokosságának 16 éve alatt az uradalmakban hat kocsmát létesítettek, s a margittai Kálvária-hegyen egy új borház, a Rózsa-oldalon szüretelőház és a Pusztai nevű fogadóház épült fel. (Papp K.1998.) Az úrbérrendezési vallomásokból nem derül ki, de az összeírások tanúskodnak arról, hogy ez időben nagyobb gondot fordítottak az állattartásra és Margittán több más épülettel együtt felépült a „*Svájcer ház*” az istállóval együtt, ami a tehén-szet korszerűbb formáját jelentette. A svájceráj teheneinek a legeltetése „*a margittai Nagy Erdő legelőjén*” történt.

Az úrbérrendezési vallomásokból hiteles képet kapunk a margittai föld művelhetőségéről és arról is, milyen igaerőre volt szükség a földműveléshez, hogyan termelték meg a tiszta búzát. Elmondják azt a megkérdezettek, ami a mai ember számára már-már elképzelhetetlen, miként is fogtak az egyetlen eke elé négy vagy hat ökröt, hogy a „földnek nehéz természetihez képest” felszántásuk azt. Akinek nem volt ennyi igás állatja, annak nem érte meg a föld művelése. Engem a magyar nyelv- és irodalom szakos tanárt gyönyörködtet az a mára már archaikusnak számító színes, ízes magyar beszéd, ahogy az emberek például a földről beszélnek, aminek náluk „nehéz természete” van. A későbbi földrajztudósok erről az itteni talajról azt mondják, hogy „kevés homokkal kevert sárga agyag,” s amint ezt Fényes Elek megállapítja – „erős trágyázást kívánnak.”

A gazdálkodási feltételről, szinte minden Berettyóval határos településen szót ejtenek az emberek. A margittai vallomástevők azt mondják, hogy a Berettyó áradásával úgy „elrontja” a kaszálókat „*majd minden esztendőben [...], hogy már semmi hasznát nem vehetjük.*” Ebből a szövegből megállapíthatjuk, hogy az árvizek alaposan korlátozták az állattartás és a földművelés lehetőségeit. A viszonylag szűkös legeltetési lehetőségekről olvasván, nem tudom, mi készítette a földesurakat arra, hogy ennek ellenére a terebesieknek adjon bérbe margittai legelőket. Hírt kapunk ezekből a vallomásokból arról is, hogy Margitta környékén a 18. században még bőven voltak erdők, s a tüzelőfa beszerzése nem okozott gondot. Papp Klára írja a már említett könyvében, hogy egy korábbi felmérésben „Kécen is [...] 1715-ben leírhatták: 25 dénárral szoktak egy szekérrel Margittára vinni.” Valószínűleg később sem változtak meg a lehetőségeik, hiszen Fényes Elek szerint is „föld- és szőlőművelésből, [...] favágásból keresik kenyerüket.” Ebben a korban egyre több érmeléleti településen úgy próbáltak szántóföldhöz, szőlőtelepítésre alkalmas területhez jutni, hogy az erdőket kivágták. Így vált folyamatossá a szőlőtelepítés. De a szőlőművelés nehéz munkája a többszöri kapálás kereseti lehetőséget és megélhetést is adott Margitta és a környék lakosságának, mert az itt termő szőlőkből érlelt bor messze földön híres volt: „*melyeket a bornak jóságáért idegenek is bírván, aki kapával szokta élelmét keresni, mindig talál munkát magának, s pénzt kereshet.*” A bor jelentős jövedelmet hozott a földesuraknak és a jobbágyoknak is, hiszen a nyilatkozók arról is beszélnek, hogy fél évig kocsmái jövedelmük van, mely idő alatt, nemcsak a maguknak érlelt bort, hanem a bor seprejéből

főzött égett bort, vagyis a seprő-pálinkát²² is árusíthatták. Ha már az itókánál tartunk, érdemes felfigyelnünk arra is, hogy a nyilatkozók nemcsak a borról, égett borról, hanem a gyümölcs-pálinkáról is említést tesznek. Elmondják, hogy a gyümölcsöskertjük a szőlőskert aljában van, s a termést ki gyümölcsként értékesíti, ki pedig pálinkát főz belőle. A sörkészítés alapanyagául használt komlóról is szót ejtenek, amely a határban szintén megterem, de annyi azért nem, hogy eladható mennyiség legyen. Megtudjuk, hogy a településen volt egy serház is, amelyet a földesúr egy zsidó kereskedőnek adott ki bérbe, aki 715 köből sernek való gabonát vám nélkül őrltethetett, a „három kúre való” malomban. Hogy ebből mennyi seritalt lehetett készíteni, azt nem tudom, de biztos, hogy nem keveset. Itt megjegyzik a nyilatkozók, hogy ebből nekik semmi jövedelmük nem származik, pedig régi szokás szerint a helységet illetné a fele jövedelem. Az egykori margittai emberek nem nagy kedvvel természetek zöldséget, mert erre az itteni föld alkalmatlan volt. A vallomásokból az derül ki, hogy a zöldséget inkább a piacon vásárolták meg, hiszen ahhoz „jutalmason,” azaz olcsón hozzájuthattak.

A mai ember számára kissé megmosolyogtató, amikor azt olvassa, hogy hajdanában egyesek azzal kerestek némi kis pénzt, hogy Somlyóra szekereztek el és onnan sót hoztak, amelyet a margittai vásárban szerény nyereséggel eladtak.

A megkérdezettek azt is szükségesnek tartják megemlíteni, hogy a kenderáztató vizük megfelelő és közel van. A régi margittaiak még emlékezhetnek arra, hogyan is készült a kendervászon lepedő, meg a zsák még a múlt század közepén is. A mai ruhabőségben az emberek el sem tudják képzelni azt, mennyire hasznos és nélkülözhetetlen volt a kender és a belőle készült textília. A magyaroknál már a honfoglalás előtt is jelentős szerepet töltött be a kender rostjainak fonallá fonása, majd ennek vászonná, textíliává szövése. A őseink már a honfoglalás előtt ismerték a kendert és rostanyagának hasznosítási módját. Bizonyítják ezt többek között a honfoglalás előtti, török eredetű kender, tiló, csepű, szösz szavaink. A honfoglalás előtt a magyarok éppen azon a délorosz alföldön éltek századokig, ahová a kender őshazáját tesszük. Úgy vélem, érdemes itt egy pillanatra megszakítani a történelmi barangolásunkat és feleleveníteni

---

²² A „seprő-pálinka” vagy égett bor. A seprő a borkészítés során a borban kialakult „üledék,” amelyből alkoholtartalma miatt párlat készíthető. Régen ezt nevezték égett bornak.

azt, amit a kenderfeldolgozásról olvashattunk, vagy amire még gyermekkorunkból emlékezünk, hiszen a fiatalabb nemzedéknek minderről már elképzelése is alig van.

A feldolgozott kenderből a parasztcsalád és a gazdaság textilszükségletét egykor teljes egészében, biztosítani tudták. A ruházaton kívül jelentős értéket képviselt az a sok fonal meg kötélfajta, amelyet a kenderfeldolgozás melléktermékeként elhulló részekből fontak, szőttek, sodortak. A kenderfeldolgozás a parasztcsaládok nagy részében a nőknek a munkája volt. A kenderfonás hosszan tartó munkáját a téli hónapokban végezheték. Ez jórészt társaságban végzett munka volt. A hosszú késő őszi és téli délutánokon, estéken az asszonyok, főleg pedig a lányok a fonóházakban gyülekeztek, hogy társaságban és vidámsággal törjék meg a fonás egyhangúságát. Társaságban a munka mellett tág lehetőség kínálkozott a beszélgetésre, mesélésre, dalolásra, játékra, s mivel a fonóknak a legények is vendégei, a két nembeli falusi fiatalság legfőbb szórakozó- és rendszeres találkozóhelyei voltak ezek a fonóházak.

A kender vetésének idejét általában Szent György hetéhez, Zsófia napjához, kapcsolták. A földbe került mag tizenkét, tizennégy hétre a vetés után beérett. A betakarítás módja a nyövés (nyüvés) volt, azaz a kender-szalakat kézzel, gyökerestül szaggatták ki a földből. Nyövés közben két, három, esetleg négy markot összefogva kévébe kötöttek, majd az egész termést így hagyták kint a földön szikkadni az áztatóba vitelig.

A kender áztatása mind álló-, mind pedig folyóvízben egyaránt szokásos volt. Gyakran természetes tóban áztatták, sokszor gödröt ástak, és a talajvíz vagy az esőzések következtében összegyűlt víz áztatta meg a kendert. A Berettyónál a holtágak vagy az árterületeken megmaradt vizek szolgálták áztatóhelyül. Az áztatás befejeztével a kévéket tisztították majd tilolták, vagyis törték. A rostok puhítását Margittán nem lábbal végezték, erre szolgáltak a Berettyón lévő vízzel hajtott kenderkallók. Ilyen kenderkallókat még a debreceniek is működtettek a település határában. A feldolgozás következő fázisai a rostfésülés és a fonás volt. Ezeket a műveleteket még ma is lehet látni a televízióban, ha nem is kenderrel, de gapjúfonással kapcsolatosan.

No de e rövid „kenderes” kitérő után nézzük meg mit is mondtak még a hajdani margittai atyafiak a kivizsgáló biztosoknak a *„haszonvételekről.”* Mert említést tesznek ám a fazekasokról is, mondván, hogy a helység határában olyan *„hasznavehető agyag vagyton, melyből mintegy harminc gazdák fazekasok lévén, mindenféle cserépedényeket szoktak csinálni.”* S hogy azt nemcsak a helyi vásárban adják el, hanem

elmennek más külső helységekre, így a Mezősége is. Elgondolkoztam azon, hogy az egykori margittai emberek vajon melyik Mezősége gondoltak, amikor ezt mondták? Arra a következtetésre jutottam, hogy aligha utaltak e szóval az Erdély közepén lévő Mezősége, Sütő András szülőföldjére, hiszen az túl messze van. Sokkal inkább az alföldi táj településeit tekintették és nevezhették Mezőségnek. Azért a földesúr ezektől a fazekasoktól is beszédte az adót, vagy ahogy az akkoriak mondták, a taxát, ami nem is volt kevés, hiszen 50 rénes forint szép summa volt. Ha meggondoljuk, hogy a fazekasok nem is pénzért hanem gabonáért adták az edényeket, rájövünk, hogy a mindennapi előteremtése akkor sem volt könnyű senkinek.

Külön számolnak be a margittaiak is az őket érő „károk és fogyatkozásokról,” megemlítve, hogy kaszálórétjeik igen szűkösek, bár minden telek után egyenlően vannak ezek elosztva. Igen ám, de a rakoncátlan Berettyó árvizeivel a kaszálórétet minden évben „elrontja,” s alig veszik azoknak valami hasznát, sarjút ugyan vághatnának, ha a rétetek tilalom alatt tarthatnák, azaz ha legeltetés rajtuk nem lenne. Így aztán alig másfél szekér szénája terem egy gazdának.

Az ötödik kérdés az volt, hogy hány holdja és milyen minőségű szántója van egy egészelkes jobbágnak, mennyi gabona terem rajta? A rétjein sarjút is kaszálhat-e? A válaszokból megtudjuk, hogy az akkori margittai földműves jobbágyok 6 (hat) hold szántóföldből és másfél szekér szénát termő kaszálórétből éltek meg, tartották el a családjukat és fizették a földesúr, az állam és az egyház felé járó tartozásaikat.

A felmérők a hatodik kérdésben arra keresnek választ, hogy hány napi és milyen robotot végzett (igával vagy a nélkül) egy-egy jobbágy? A távolabbi munkánál a munkába menés, illetve jövés beleszámított-e a napokba? A válaszolók elmondják, hogy mivel Margittán a jobbágyok között csak 3–4 gazdának van négy ökre, amivel szántást a nehéz földön végezhetne, az uraság őket ilyen nehéz munkára nem fogja be. Legfeljebb széna vagy homokhordást kell végezniük, de távolabbi helységekre nem küldik őket.

Itt érdemes időznünk egy rövid visszapillantásra, hogy megnézzük hogyan is alakult a margittai állatállomány az 1700-as évek elején. Az 1692. évi összeírás szerint Bihar megyében egy családra 4,8 darab állat jutott. Az első helyet a juh és az igavonó ökör foglalta el. Az 1735-ös adat szerint a következő az állatállomány megoszlása Margittán:

1692	112 állat
1713	234

1735	248
1743	330
1753	216 – ebben az évben marhavész pusztította az állatállományt,
1763	238

A fenti adatok jelzik, hogy Bihar megyében 30 év alatt az állatállomány kétszeresére növekedett a törökök kiűzése után.

A kilencedről²³ külön kérdést kaptak az emberek. Ebben az iránt érdeklődnek, hogy fizetnek-e kilencedet? Milyen termékből? Mikortól? A válaszokból kiderül, hogy a margittai földesurak más települések földesuraihoz hasonlóan a – „régii szokás szerint” – maradéktalanul behajtják a „nonát,” ahogy azt akkori népi szójárásban mondták. A kilencedet „*meg szokta a földesurunk venni termésben, úgymint bort borul, búzát szalmájában, árpát szalmájában árpául, zabot szalmájában zabul, kendert törve, tengerit csóstitül tengeriül, s eszerint egyebekből, úgy nem különben a bárányból és méhből oly móddal, hogyha kilenc számra ki nem telik a méhkas, minden rajtul 2–2 garast vészen a földesuraság kilenced fejében, hogyha pedig kilenc számra kitelik, akkor egy kas rajt tartozunk adni.*” Ezt olvasván elgondolkoztam azon, hogy azokban a cukor előtti időkben szinte minden parasztgazdának volt méhe. A méhészkedés annyira népszerű volt Erdélyben, írja Csetri Elek, hogy a méhészeti könyveket kézzel másolták. Fennmaradt Horhi Miklós Nagyváradai Méhészkönyv című munkájának az 1802. évi hiteles másolata. A szerzője I. és II. Rákóczi György fejedelmek (1630 – 1660) „főméhészmestere” volt. Nekem különösen is tetszett az 1774-ben Erdélyben megjelent verses méhészkönyv, amit Vesmás Márton írt. Ő a méhészeti tanácsait versekbe foglalja. Ennek a „verses méhészetnek” egyik szakasza ekképpen szól a méhekről?

*A méheknél pedig nincs mesterségesebb,
Nincs gyűjteményeknél sehol is édeesebb.
Szabó- s ácsmunkánál az övék jelesebb.
Egyéb bogaraknál nemzetek nemesebb.*

---

²³ Kilenced vagy nona (latin) – a termények kilencedik tizede. A jobbágyok által földesuraiknak bizonyos terményeik (főleg a gabona és a bor) után adott adó. Míg a kilencedet a földesurak kapták, addig a tizedik tizedet, a dézsmát a jobbágyság a katolikus egyháznak szolgáltatta be. A törvények előírásai ellenére az ország számos területén a földesurak mégsem kilencedet, hanem a terméstől függetlenül előre meghatározott mennyiségű gabonaadót szedtek.

No de a „méhdézsáról” és a méhészkedésről térjünk vissza az adózásra. A nyilatkozók elmondják még, hogy egyéb ajándékot vagy pénzbeli adományt nem kíván tőlük a földesúr. Egy korábbi 1755-ben készült összeírásból, amit a Csákyak bihari uradalmáról készítettek, tudjuk, hogy „*Margitta mezőváros 236 1/2 belső telkéből 203 taxát fizetett, bor és gabonafélék után kilencedet, s gazdánként 12 nap robotot adott. A vaját (7 krajcárral váltva), a méhdézsát és pázsitpénzt fizették, ahogy legeltetésért és 18 öl fáért is megváltást adtak, [...] a genyéteieknek a margittai szőlőhegyen és kohányi pusztán termelt szőlők után borból kellett kilencedet adni.*” (Papp K, 1998, 110–111.)

A nyolcadik kérdés arra keresi a választ, hogy: „Hány puszta hely van a községben? Mióta? Mitől pusztult el?” A kérdés megfogalmazóiban valószínűleg még elevenen élt azoknak az időknek az emléke, amikor a török- vagy tatárdúlás, a kurucok vagy labancok serege dúlta, felégette a településeket. Utánanéztem, vajon az ilyen dúlásoknak van-e valami nyoma a levéltárakban. Egy másfél évszázaddal korábban végzett összeírásban bizony szomorú képet kaptam a bihari falvakról, hiszen, amint az összeírásból kiderül, nagyon sok település „*megégett és puszta.*” Ide iktatom ennek az 1602-ben írt urbáriumnak néhány részletét:

„*Tóti (Nagy-): Megégett és puszta.*

Apátival mindenben megegyezik.

Tóti (Kis-): Megégett és puszta. l. Apáti.

Iraz (Írász): Megégett és puszta.l.

Csőkmő: Égett, puszta. – Disznótizeddel a kőrösszegi várhoz tartoznak.

Szeghalom: (Zeghalom) Égett, puszta. – Disznótized helyett közösen 1 fl-t adnak a várhoz.

Károlyi: Puszta, lakóit elhurcolták vagy meghaltak. – l. Csőkmő

Darvas: (Darvass) Égett, puszta. – l. Apáti

Kiniss: Égett, puszta.

Körmösd: (Keörmosd) Égett, puszta – Censusa: l.

Szeghalom

Méhes: (Mehess) nl. Apáti

Böszörmény (Bereg-): (Besermeny) Megégett és puszta.

– l. Apáti – Négykerekű malma a Kőrösön az egyetlen

Kőrösszeg körzetében.

Berek: Égett, puszta. –

*Bessenyő (Kőrös-): Égett, puszta –
Cséffa: (Cheffa) Tizeddel Váradhoz, kilenceddel
és disznótizeddel Kőrösszegre tartoznak.
Inánd: (Inand) Megégett és puszta. – Inánd földjein
allodiatura. – Vásár háromszor évente, jövedelme
(vásárvám) az officiálisé. – Vám. – Bíróságok:
az officiálisé (1 fl.)
Pankota: (Pankotta) Megégett és puszta. – Zabból sem
tizedet, sem kilencedet nem adnak. – Educillatioval
a várhoz nem tartoznak
Árpád: (Arpad) Égett, puszta. –
Kesz: (Kez) Égett, puszta.”*

Az itt felsorolt bihari településekhez képest a margittai emberek rövid válasza arra utal, hogy őket jó sorsuk megkímélte a sok-sok veszedelemtől, hiszen a fenti kérdésre csak ennyi a válasz: „Puszta telek helységünkbe egy sincs.”

Az utolsó, a kilencedik kérdés (Örökös jobbágyok lakják-e?) a gondolatok hosszú sorát indította el bennem. Már a többi kérdésre adott válaszból is feltűnt nekem, hogy a válaszadók soha nem használják a jobbágy szót. E helyett mindig „gazdáról,” „emberről” beszélnek. De a földesúrnak végzett robotot sem nevezik robotnak. Ha erről beszélnek mindig „szolgálatról, napi munkáról” szólnak. Mindezt csak azzal tudom magyarázni, hogy már az 1770-es években is a társadalmi rétegződés olyan mértékű volt, hogy jobbágyoknak lenni szégyenletes, lenézett társadalmi helyzetnek számított és éppen ezért a vallomástevők ezt magukra nem tartották érvényesnek. Ha meggondoljuk, hogy Bocskai idején számos margittai hajdú nemesi levelet kapott, amit a későbbiek során a monarchia nem ismert és nem fogadott el, akkor a jobbágy kifejezés mellőzése teljességgel érthető. Ahogyan érthető az is, hogy a vallomástevők a négy néven nevezett örökös jobbágyra az „árva fickó” kifejezést használják, míg a többiekre a „szabadmenetelű emberek” kifejezést látják alkalmasnak. Arról, hogy számos margittai hajdúivadék kérte a nemességének az elismerését vagy nemesi mivoltának kihirdetését, egy hajdani feljegyzés tanúskodik. Mivel a nemesség társadalmi rangot, és számos kiváltságot jelentett, egyesek készek voltak arra is, hogy az armális levelet megvegyék. Mert ezekben az időkben nemességet már nemcsak érdemekért lehetett szerezni, hanem pénzért is. Az armális levelek, vagy népiesebb

nevén a kutyabőrök, címeres királyi oklevelek voltak, amelyek földbirtokkal nem jártak, csak a személyek megnevesítésének igazolására voltak alkalmasak. Hivatalos uralkodói oklevél volt, amely megadja a címer leírását, rajzát és a használatára vonatkozó jogosítványokat.

Létezett a nemesi címmel és címerrel együtt adományozott címeres levél és csak a címeradományra vonatkozó, melyet egy nemesi család vagy egy település kapott. Megemlíthető itt Bethlen Gábor címeres levele a lelkipásztorok utódai számára (1629), ami kollektív nemesség egy példája. Az 1770-es években a módosabb margittai jobbágyok közül sokan folyamodtak a kutyabőrért, vagyis a megnevesítő armális levélért, ami csak akkor lépett érvénybe, ha egy éven belül kihirdették abban a vármegyében, ahol a család élt. Erre Margittán is találunk példát, amit az 1700-as évek végén írtak.

Nemességi levél	Kihirdetés helye és ideje
Balog József és István	Margitta – 1798
Bors Sámuel	Margitta 1807– 1808
Baróti József, János és Sámuel	– 1797
Asztalos Sándor	– 1799
Asztalos Mihály és János	1793
Asztalos György	1773
IV.B. 411 / 4	Reszeghy hagyaték acta nobilitaria

Ezekben az időkben már a felvilágosodás szelei kezdtek fújni az egész országban, s így Bihar vármegyében is. Mária Terézia amikor szorgalmazza az úrbéri rendezést és az imént elmondott felmérést elvégezteti, valójában a felvilágosodás bizonyos, az ő uralmára nem veszélyes eszméit méltatta figyelemre. A magyar felvilágosodás kezdetét 1772-től szoktuk datálni. Ekkor jelent meg a császárnő testőrének, Bessenyei Györgynek Ágis tragédiája című műve. Arról, hogy a felvilágosodás eszméinek volt-e valami hatása mezővárosunkra, nem találtam megfelelő dokumentumot. Tény, hogy később Bessenyei, a „Bihari remete” Margittához viszonylag közel, a Berettyó menti Pusztakovácsiban (Bakonszeg) telepedett le és onnan tartotta a kapcsolatot a környék felvilágosult földesuraival és az időnként Érsemjénben tartózkodó Kazinczy Ferencsel.

A század vége felé megerősödik és föllendül a település kézműipara. Egy 1783-ban kelt okirat szerint Margittán 91 csizmadiamestert tartottak nyilván, akik nemcsak a városban árultak, hanem a környék vásáraiban is. Híresek voltak a magyar szabók és a margittai cserépedény is egyre

nagyobb teret nyert a környéken. A századforduló és a 19. század eleje nem hozott világrengető, feljegyzésre érdemes eseményt a mezőváros életében. Tudjuk azt, hogy 1814 és 1817-ben, ha nem is hét, de három olyan szűk és ínséges esztendő volt, hogy az emberek a tengeri csutkját örölték meg, csalánt és labodát főztek, hogy éhen ne haljanak. De nem csak a sok esőzés és árvizek tették tönkre a termést, a tűzvész is pusztított. 1823 október 6-án Bonczai István Fazekas utcai házában megfékezhetetlen tűz ütött ki, s a lángok tovaterjedtek az erős szélben. A tűzvészben 80 ház (68+12) lett a lángok martalékává. A tűzvész okozóját súlyosan megbüntették. A házat sem újjáépíteni nem engedték és más házat sem vehetett vagy bérelhetett magának Margittán.

Két út van előttem

Ennek az alfejezetnek a címe nem a reformkor társadalmi, politikai útkereső mozgalmainak leírását vetíti előre. Nem szándékom ezt a sokszor és sokak által megírt korszakot részletezni, de érdekesnek tartom annak bemutatását, hogy a reformkori gazdasági törekvések hogyan jelentkeztek Bihar vármegye közgyűlésein, egy Margittát is érintő valós ügy kapcsán. A 19. század harmincas éveiben a Csákyak arra törekedve, hogy a szalárdi és a margittai birtokukat könnyen elérjék, szorgalmazni kezdték a vármegyénél a Margittára vezető utak rendbetételét. A „Földes Uraságok” két gazdasági központjuk közötti út vonalának megvonását, rendben tartását, járhatóságát fontos feladatuknak tekintették. Ugyanígy vélekedtek a micskei uradalom birtokosai is. Így útkaparóik becsülettel tették dolgukat. Az utak rendben tartását jól megfontolt gazdasági érdekek diktálták. A mezőgazdasági termelés eredményesebbé tétele olyan termékfölösleget jelentett, amit piacra kellett vinni. Szükségessé vált az egyre gyarapodó mezőgazdasági termékek szállításának és értékesítésének megkönnyítése. Az előbbieket figyelembe véve a Várad–Margitta közötti út gondozott, rendben tartott közút volt. A távolság felén egy szakasz – Püspökitől Bihar felé – „kövecses” volt, a „lejtősebb részén már földtöltéseket is készítettek.” Az egykori vármegyei tanácskozás jegyzőkönyvéből fogalmat alkothatunk arról, hogy az utak ügyét akárcsak ma, akkor is igen kemény viták kísérték. Íme néhány részlet a tanácskozás jegyzőkönyvéből.²⁴

---

²⁴ Az érdekesség kedvéért megtartottam a szöveg eredeti helyesírását.

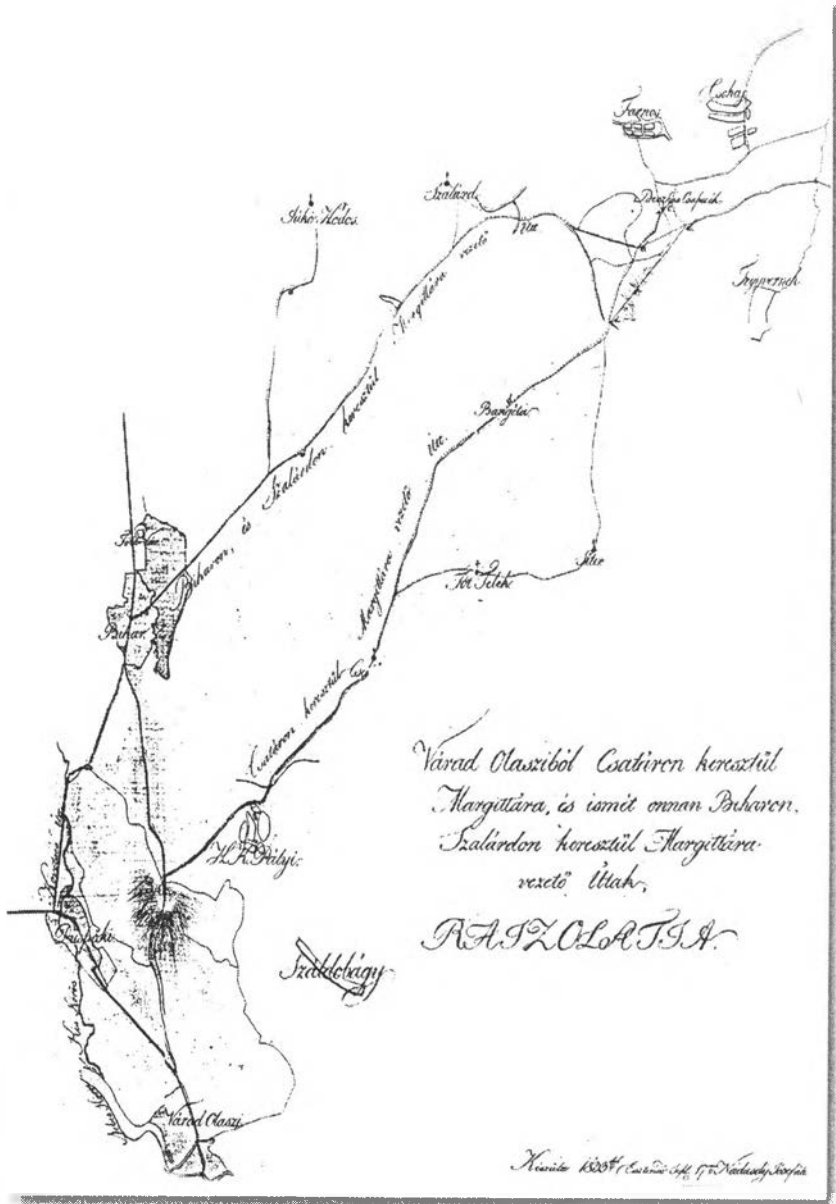
„A Tekintetes és Nemes Vármegye az 1831-ik Esztendő Martii 7-én tartott Köz Gyűlésének egyik napirendi pontja mégis az volt, döntessék el, hol vezetessék Várad Olaszit Margittával összekötő út. Egyesek amellett kardoskodtak, hogy a Csatár – Tóttelek – Siter [...] útvonal a legmegfelelőbb megoldás elkerülvén a Deszkás csapszékét (– Merőben helytelen álláspont! – hördült föl az ellenzék) útvonalat (hangos, véget nem érő éljenezés) [...] ajánlotta.” Dicséretére válják a Csáky-család képviselőjének, hogy bár az első változat szerint uradalmának közepén vezetett volna át az út, az uradalma központjai közötti járhatóbb út mellett voksolt. Hogy már akkor sem kapkodták el a döntést, bizonyítja, hogy a Jelentés két és fél év múlva hallgattatott meg, és ugyanazon a közgyűlésen, 1833. szeptember 18-án hagyták jóvá a második változatot [...].

Íme a Jelentés:

„Az 1831-ik Esztendő Bőjtmás hava 7-ik, s több napjain tartott Tekintetes közgyűlés Jegyzőkönyvének 438-ik Számú végzésénél fogva kiküldettünk a végett, hogy a Váradról Margittára vezető Ország Útnak Farnos Hellysége határában a' Deszkás Csapszékénél tekervényes menetelét úgy a körülbelől lévő környékét megszemlélvén az említett Deszkás Csapszékénél (Fityelmezzünk!) lévő Utnak a régi helyén lehető megmaradásáról vagy annak fellyebb és hol leendő meneteléről vélekezési jelentésünket mutatnánk be – mellyhez képest a hely színére kimenvén, a mostani útnak menetelét úgy körül belől lévő környéket megvizsgálván, a' kérdéses Utról készített tájék rajzoltatott az A' alatt ide rekesztjük a többi irományokkal, mellyből megtetszik, hogy a Váradról Csatáron keresztül Margittára vezető Ország útnak a Deszkás Csapszék (!!) környékén az a, b, c, d. pontokkal jegyzett területjét, melly 2000 folyó ölet tézsen, vagy az á-tól a' d-ig húzott lineával kellene keresztül metszeni, melly linea 1500 ölet tévén, 500 öllel rövidülne az út ... – vagy pedig az á, b, c, d. 1000 ölet tévő területet a' b, d ..... egy 300 öllel rövidebb lineával által vágni.

Az első eset, minthogy az á-tól az é-ig nagyon meredek, az hely ki-vihetetlen, mivel, a' kapaszkodással annyi időbe sokkal több idő vesztegetődne mint a mostani útnál, azonban az egész ductuson az Urbariális Földek minden haszon nélkül megzavartatnának.

A második esetbe a b. d. keresztül vágással 300 öllel rövidülne ugyan a Deszkás Csapszékétől (!!!) a d. ponton Margitára vezető út, a hely fekvése is inkább megengedvén a keresztül vágást: de minthogy ezen esetbe is mind a Farnosi, mind a Fegyverneki Urbariális Földek háborgattattnak és csonkittattnak, szemben a Csatáron keresztül Margittára

A Margittára vezető utak terve 1833-ban

vezető Ország út helyett, valamint száraz úgy sáros üdőbe is Biharon és Szalárdon keresztül Margittára vivő út alkalmasabban használható lehet, a' Te tes Ns. Vármegye rendelése következésibe eddig is Szalárd tevődven Stacionális helylynek, minden transportok arra utasítatnak, továbbá a Farnosi, és Szent Jóbi út is a' mostani Deszkás Csapszéknel egyesülvén – ezekre nézve nem rövidülne, hanem hosszabbodna és nehezedne az út, mivel a' d. ponttól Csohajnak menvén meredeken kellene az utat vinni. Végre ezen álnézés által a Deszkás Csapszékttől (Ej, milyen jó szentjóbi bora és szép csaplárnéja lehetett annak a csapszéknek!) 260 öltre dombosabb helylyre esvén az út, nehezen lehetne vizet kapni, a többször említett csapszéknel pedig az itatásra fennálló alkalmas forrás elmaradna az útasok nagy kárával... Ezen tekintetből alázatos vélekedésünk szerént a kérdéses útnak a mostani helylyén megmaradását látnánk czélerányosabbnak annyival is inkább, minthogy a' lejtősebb részén már földtöltések is készítették. Mellyről tésszük hivatalos vélekedő Jelentésünket. Költ V. Olasziban Sept. 18kán 1833”

Margittai képek 1848-tól 1944-ig

Azt olvasom a mai történészek tollából, hogy Bihar megye szerepét, illetve jelentőségét az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcban még nem írták meg összefüggő alapos munkában. A hírek viszonylag későn érkeztek a mezővárosba és az események nagyjából elkerülték Margittát, legalábbis számottevő és említésre méltó forradalmi tett itt nem volt. Még Gracza György ötkötetes munkája sem ír olyan margittai eseményről, amit itt megemlíthetnénk. A krónikások arról számolnak be, amit kicsiben az előző fejezetben az útügy kapcsán mi is olvashattunk, hogy 1848-at megelőzően Biharban napirenden voltak a heves pártcsatározások a Tisza Lajos nevével fémjelzett konzervatívok és a Beöthy Ödön által vezetett liberálisok között.

A pesti események hírére, Sántha György alispán 1848. március 20-ra tanácsülést hívott össze a megyeházára, amelynek a nagyváradiak csatlakozásával népgyűlés jellege lett. Ez a népgyűlés elfogadta a 12 pontot és kimondta, hogy az országgyűlésbe Beöthy Ödönt küldjék. Az akkor készült jegyzőkönyvet később az osztrák katonai szervek bűnjelként lefoglalták és csak a 20. században került vissza Magyarországra. A jegyzőkönyvből íme néhány részlet az egykori helyesírással:

„1848. március 20.

*Tanácsülés és Népgyűlés. Bihar megye.
Szabadság, egyenlőség, testvériség, béke és rend!
Bihar másod alispánja Sántha György, az idő
komoly fejleményei fölött tartandó értekezés végezt
a mai napon délutáni 4 órára tanácskozmányi
ülést hirdetett... a nemzet ohajtásainak azon
pontjait, melylyeket Pest város, az országgyűléshez
intézett kérelmezéskint aláírt, a nagyváradi
népgyűlés... saját ohajtásainak vallotta...*

1. Sajtószabadság az előző vizsgálat eltörlésével...

12. Egyesülés Erdéllyel...

*Kelt Nagyváradon 1848 ik évi Martius 20 kán
a nagyváradi népgyűlés megbízásából*

Lukács György.”

Elhatározták még a polgárórség felállítását és a nemzeti szalag vise-
lését. Amint olvashatjuk a népgyűlés jelszava: „Szabadság, egyenlőség,
testvériség, béke és rend!” volt. Valójában Bihar vármegyében egy bé-
kés forradalom zajlott le. Ez volt a jellemző a megye kisebb mezőváro-
saira is, ahova a főváros viharos hírei jóval később értek el. A monar-
chia elleni tüntetés kinyilvánítására elhatározták, hogy a megye és vá-
rosok házainál immár nemzeti színű zászlók lobogjanak.

A kBvetkező napok váradi eseményeiről csak rBviden említünk né-
hány adatot, kiemelve egy iratot, ami utal arra a demokratikus váradi
légkBrrre, ami fontosnak tartotta, hogy a román parasztság anyanyelvén
is értesüljBn arról, hogy az országgyűlés tBrvényt hozott a jobbágyterhek
eltBrléséről és az egyenlő teherviselésről. Ez az irat is bűnjelként került
lefoglalásra a későbbiek során.

1848. március 26.

*[Magyarország. Törvények, rendeletek]
Lezse. Despre încetáreaá szlúzsbelor, adeká
robotei... Lezse. Despre încetárea dezmi
kraiesti-popesti... Lezse. Despre purtarea
greotecilor de obste... Georgie Sántha [György]
(Román nyelvű latin betűs kiadás, fonetikus
írással.)*

S.l. s.n. 1 fol. – 41 x 26 cm.

A magyar országgyűlésen elfogadott három törvénycikk, amelyet szentesítésre felküldtek az uralkodónak az urbárium, az egyházi és világi tized, a robot megszüntetéséről és az általános és közös teherviselés bevezetéséről, Sántha György Bihar megyei másod alispán kiadásában.

Gesetzartikel. Über die Aufhebung des Urbariums... Gesetzartikel. Aufhebung des weltlichen und kirchlichen Zehenrechtes... Gesetzartikel über das Tragen gemeinsamen Lasten.

Sign.: ÖNB FL UNG 1848/1/16

Biharban is gyorsan követték egymást a fontos politikai események. Szemere Bertalan 1848 áprilisában Beöthy Ödönt főispánnak, majd április 23-án másodelnöknek nevezte ki a kapcsolt Részek²⁵ (Partium) visszacsatolási bizottságába. 1848 júniusa a népképviselői országgyűlés képviselőinek megválasztásával telt el.

A központi választmányt június 21-ére hívták össze, a képviselőválasztást pedig 1848. június 24-ére tűzték ki.

Bihar vármegyében az országos képviselőválasztás 1848. június 26-án volt. Kis mezővárosunkban a választás eredménye az lett, hogy Margit-ta országgyűlési képviselője Dobozy Mihály lett. Ahogy az már lenni szokott, ha a kis népek mozgolódnak, Bécsben sem ültek tétlenül, a nemzetiségeket egymás ellen uszították s ezért megyénkben is statáriumot hirdettek ki, ami együtt járt a rögtönítélő bíróságok létrehozásával. A forradalmi vívmányok megvédésére katonai eszközöket is igénybe kellett venni, ezért a kormány 10 ezer ember toborzását rendelte el és ehhez

²⁵ Részek, (Partium).Magyarország három részre szakadása után az erdélyi fejedelem uralma alatt lévő néhány kelet-magyarországi vármegye összefoglaló neve. (A dominus partium regni Hungariae, azaz „Magyarország részeinek ura” kifejezésből származó középkori latin földrajzi név.) Gyakran magyarosan „Részek” néven említik, és a tiszántúli területek összességét értik rajta. Területe a Habsburgok és az erdélyi fejedelmek közötti erőviszonyoktól függően változott. Az 1571. évi speyeri szerződés értelmében ide tartoztak: – Máramaros vármegye, – Bihar vármegye, – Zaránd vármegye, – Közép-Szolnok vármegye, – Kraszna vármegye és Kővár, – Arad vármegye, – Temes vármegye.

A terület a törökök kiűzése és Erdélynek Habsburg-uralom alá kerülése után több közigazgatási változáson is átment.

Bihar és Várad is arányosan hozzá kellett járuljon. Dobozy István főszolgabíró 315 nemzetőr helyett 600-at állított ki, míg az előírt 1.200 önkéntes helyett 1.457 jelentkezett. Ezek között minden bizonnyal szép számmal voltak margittai önkéntesek is. Ezt követően még számos újoncoszás, katonatorzás volt a megyében. Közöttük margittai önkéntesek, nemzetőrök, honvédek, huszárok is voltak, de létszámukról nem sikerült pontos adatokat találnom. A Kossuth által kért 200 ezer fős seregből Bihar megyére 6.408 honvéd jutott. Megalakult az első bihari nemzetőr zászlóalj is. Ezután Hodossy Miklós, akit Batthyány Lajos Bihar megyei kormánybiztosnak nevezett ki, létrehozta a vármegye által is támogatott 2. bihari nemzetőr zászlóaljat, amelynek létszáma 1.238 fő és még két század lovas nemzetőrt. Majd a vármegyében elkezdték a 27. zászlóaljnak az újoncoszását. A Biharra eső 1.150 katonát gyorsan kiállították és az erdélyi harctérre küldték.

Ezen kívül a kapcsolt részekről összegyűlt 31. zászlóalj gyülekezési helyének Váradot jelölték ki. Hodossy a nemzetőrség szervezéséről is gondoskodott és december 15-én már 3 ezer bihari nemzetőr volt harctéri szolgálatban. A nehéz pillanatokban szükség volt a jó szervezésre, emiatt Kossuth Hodossyt 1848. november 20-án teljhatalmú kormánybiztossá nevezte ki. Erdélyben a helyzet eléggé szomorú volt, Kolozsvárt elfoglalták a császáriak.

Ebben a súlyos helyzetben érkezett Váradra Bem József, akit december 1-jén az erdélyi sereg főparancsnokának nevezett ki a magyar kormány. Az új parancsnokot a váradiai fáklyásmenettel fogadták, megéljenztek, és lelkesen búcsúztatták, amikor Somlyóra ment, hogy ott átvegye a csapatok vezetését.

Bem tábornokkal kapcsolatban szeretnék itt elmesélni egy gyermekkoromban hallott történetet, amiről nem sikerült kiderítenem, hogy valóban megtörtént eseményekre alapozták vagy csak legenda az egész. Kisiskolás koromban az öreg emberek azt mesélték, hogy 1848. év decemberében Bem apó a mi kis mezővárosunkban is megfordult és egy éjszakát Margittán a Csáky-kastélyban töltött el. Váradról Somlyóra ment itt kívánta kipihenni az út fáradalmait. A tábornoknak a kíséretében volt Pálffy Károly margittai honvédszázados, akiről azt mesélték, hogy végig Bem apó vezérkarához tartozott és aki a segesvári csatatéren szerzett sebesülése miatt bénult meg. Utánanézttem, vajon van-e ennek a legendának valamilyen valóságalapja? Arra a következtetésre jutottam, hogy ez bizony megtörténhetett, hiszen Kossuth kinevező parancsát december 2-án keltezte, december 5-én érkezett Bem tábornok Váradra és

Imre Sándor visszaemlékezése szerint december 16-án jelentette be Somlyón a tisztkarnak, hogy ő a sereg parancsnoka. Tehát a tábornok váradi tartózkodása és a somlyói bemutatkozás közötti időszakba mindenképpen beleférhet egy margittai nap vagy egy éjszaka.

A szabadságharc bukása után az önkényuralom éveiben Margitta számos üldözöttnek adott menedéket. Így a kiskerekiek számon tartják, hogy Sass Károly, aki az 1848–49-es szabadságharcot mint nemzetőr, majd mint az első honvédhadtest tábori lelkésze küzdötte végig, a szabadságharc leverése után Margittán talált menedéket, innen került Albisra mint lelkész.

A mezőváros sorsfordító eseménye 1852-ben következett be, amikor is a Csáky-családon belüli állandó torzszalkodás és ellenségeskedés oda fajult, hogy a margittai birtokot eladták a melki (Melk, Ausztria) Benedek-rendi apátságnak. Az új, katolikus birtokos a város javára lemondott a földesúri kiváltságokról (pl. vásártartási haszon, legelőhasználat, erdőhasználat) és korszerűsítette a földgazdálkodást. A korszerűbb, Ausztriában már bevált, mezőgazdasági szemlélettel érkező apáturak nagymértékben járulnak hozzá a mezőváros gazdasági életének a fejlődéséhez. A földek egy részét majorokra, farmokra tagolják és sok, addig megműveletlen területet vonnak mezőgazdasági művelésbe. Hogy üzemszerűvé tegyék a mezőgazdasági termelést, mezőgazdasági gépeket hoznak Bécsből és Prágából. A gabonatermelésben és a szőlőművelésben hozzálátnak a termékenyebb, gazdaságosabb vetőmagok, szőlőfajták telepítéséhez. Ők hozzák be a sok tejet adó simmenthali teheneket, amelyek az itten fajtával keresztezve, végül is fokozatosan kiszorítják a ridegtartást is jól bíró magyar szarvasmarhát, a pusztai magyar fajtát, a szürkemarkhát. A mezővárosból kivezető boggyoslói út mentén hozzák létre az egyik tehenészetet, a Báránka-majort. Itt villamos energiát termelő szélmalmost építenek, amely a második világháború idején végleg tönkrement és lebontották.

A számadatokat kedvelő olvasóimnak mint érdekességet említem meg, hogy az apátság 1890-ben Margittán összesen 3837 katasztrális holdon²⁶ gazdálkodott, amelyből 1586 volt a szántó, 13 kertészet, 455 kaszáló,

---

²⁶ Kataszteri vagy katasztrális hold (jele kh), a hold területi mértékegység legfontosabb alegysége, hagyományosan az ekével egy nap alatt felszántható területet jelenti. Túlélte a metrikus mértékrendszer bevezetését. Magyarországon földnyilvántartási használatát csak 1970-ben szüntették meg, de használata ma is gyakori. Egy kataszteri vagy katasztrális hold 1600 négyszögöl, ami 0,575464 hektárral vagy 5754,64 négyzetméterrel egyenlő. Egy hektár 1,737 katasztrális holdnak felel meg.

21 szőlő, 1418 erdő, 324 legelő és 20 belterület. Az általam átböngészett könyvekben a földterületet felsoroló adatok eltérnek egymástól. Ennek részben az eltérő területmértékekkel való számolás az oka. Ezt azért tartom fontosnak megjegyezni, mert ha egy kíváncsi olvasó utánanézne például Borovszky Samu sokak által és sokszor idézett könyvében, ott ezt a szöveget találná a 329. oldalon: „A mölki apátság uradalma. Ide tartozik Papfalva is. Összterület 11.000 katasztrális hold. Ebből Margittán kert és beltelek, utak udvarok 121 magyar hold,²⁷ szántó 2202½, kaszáló 933,5, legelő 209,5, erdő 1948,5 szőlő 40, gyümölcsös 17 hold.” A szerző hozzáteszi még, hogy „a gazdasági és üzemmód váltó. Az uradalom kb. 500 magyar hold területen lóherét és fűmagot termel. Lótenyésztés vegyes faj, a marhatenyésztés szimenthalira terjed ki, a tenyészállatok száma 35, az egész állományé 600, ezek közül hizlalás alatt áll 80; juhtenyésztés 2000 elsőrendű fésűs, sertésenyésztés 1000 mangalica. Van tejgazdaság is, honnan naponként 100 liter kerül eladásra, erdészeti üzem 40 és 80 éves forda,²⁸ termékek tűzifa és műfa. Szőlőfajok: rajnai rizling, tramini és erdei fehér. A gyümölcsösből évenként 100 métermázsza barack kerül eladásra. Van gőz és turbinás malom 3 hengerre és négy köre, ezenkívül tégláégetés kb. félmillió évi termékkel. A munkaerőt helyben, vidéken és Turóc megyéből szerzik. Napszámárák férfiaknál 70–240, nőknél 60–100 fillér. Az átlagos földhasznóbér ezen a vidéken 10–12 korona magyar holdanként.” (Borovszky 1901. 329.) A Borovszky által leírt gazdasági tevékenységhez új létesítményeket kellett létrehozni, ezért új és nagy befogadóképességű istállókat és borpincét is építettek. Az új épületeket már szinte kizárólag saját téglából húzták fel. A nagy téglá- és cserépszükséglet kielégítésére az apátság téglá- és cserépgyárat hozott létre a településen. E gyárban közepesen jó minőségű téglát és jó minőségű cserepet gyártottak. A termékskála persze ennél is szélesebb volt, hiszen az egykori árukínálat felsorolása ez volt: építési téglá, alaktéglá, járdakészítéshez szükséges téglá, csatorna téglá, fedő cserép, kupás cserép, edényfazekasok termékei.

A szlovák és német telepeseknek számos előnyös letelepedési és házépítési lehetőséget biztosítottak. Ezek kezdetben a vásártér melletti Belső-major területén laktak, ahol számos műhely és gazdasági épület volt még a 20. század elején is. A Belső-major a vásártérrel volt határos (ma a Termálstrand van a helyén) és magas téglafal vette körül. Később a telepe-

27 A magyar hold 1200 négyszögölnök felel meg, míg a kataszteri hold 1600 négyszögöl.

28 A forda erdőrendezési fogalom, ami a vágási turnusokat jelöli.

seknek a Tót utcában jelöltek ki házhelyet és ott húzták fel házaikat. A katolikus telepesek számára az apátság külön utcát nyitott, katolikus iskolát, templomot építettek, külön temetőhelyet biztosítottak számukra.

Amíg városunkban az emberek lassan hozzászoktak az új viszonyokhoz, az országban az önkényuralomnak a „most tél van és csend és hó és halál” – Vörösmarty által ilyenek megénekelte légköre volt. Ferenc József csak 1860-ban ébred rá, hogy a centralizáció mégsem járható út és meneszti Bachot, de meghagyja az uralkodói abszolutisztikus jogokat (a külügy és a hadügy az uralkodó kezében marad), ugyanakkor a magyar országgyűlés engedélyt kap a működésre, de a jogköre csak a helyi törvényhozó testületig terjed, alá van rendelve a birodalmi gyűlésnek.

Az országban folyó politikai csatározások hangjai időnként eljutnak Margittára is, de alig van olyan esemény, ami felbolygatná a kedélyeket. Legfeljebb Teleki László öngyilkossága, vagy az osztrákoknak a poroszoktól elszenvedett veresége, ami előrevetíti a monarchia magára maradásának lehetőségét. Ezért is nyitnak Bécsben a rebellis magyarok felé és 1867-ben létrejön a kiegyezés. Miután a császár engedélyt ad egy önálló magyar kormány megalakítására, ennek miniszterelnöke gróf Andrássy Gyula lesz. A két birodalom együtt dualista rendszerű alkotmányos monarchia. A belső vámhatárok megszűnnek, tízévente megújuló vámszövetség jön létre. Nyilvánvaló hogy a kiegyezés eredményeként bekövetkező koronázási ünnepséget a korszak margittai emberei is figyelemmel kísérték, hiszen ennek nyomán kapta az ország 1868-ban az Osztrák–Magyar Monarchia nevet. Mindez jelentős mértékben hozzájárult az ország és ezen belül a mi kis mezővárosunk fejlődéséhez is.

Az 1868-as év különben is említésre méltó, hiszen ekkor jelenik meg az új nemzetiségi törvény, amit Eötvös Loránd és Deák Ferenc fogalmaz meg, amely egyedülálló az akkori Európában. Úgy vélem, egyes mai politikusokat jó emlékeztetni ennek a nemzetiségi törvénynek az előírásaira, még akkor is, ha azt később némileg megváltoztatták. Az Eötvös–Deák-törvény széles körű nyelvhasználati jogot ad, minden nemzet számára, az ügyintézésben a saját nyelvüket használhatják, kivéve a legfelső állami szinten. A törvény engedélyezi saját iskola létrehozását, anyanyelvű oktatással. A magyar nyelvet nem is kötelező tanítani(!). Bármely kulturális intézmény építése megengedett. A margittai oktatás történetével foglalkozó fejezetben még szólnunk arról, hogy városunkban is létrejönnek a népiskolák, amit az Eötvös- féle Népiskolai törvény tesz lehetővé és amely előírja, hogy 6–12 éves korig kötelező az iskoláztatás.

Számos egyéb, a város életét frissítő törvény lát még napvilágot, így az új ipartörvény, ami felszámolja a céheket és elindítja minden szakma szabad gyakorlásának lehetőségét. A növekvő kereskedelem szükségessé teszi a mezővárosban a pénzüintézetek létrehozását. Ebből városunkban kettő is működött a 19. század végén. 1888-ban megalakul a Margittai Takarékpénztár Rt., melynek alaptőkéje 72 ezer korona. Betétje 400 ezer korona. Elnöke Sperk József, alelnöke Nyisztor Alajos, vezérigazgatója dr. Szántó Jakab.

Tíz évvel később, 1898-ban életre hívják a Margittai Népbank Rt. pénzüintézetet. Ennek alaptőkéje 80 ezer korona. A betét közel 100 ezer korona. Elnöke dr. Buder Ferenc, vezérigazgatója dr. Sugár Bertalan.

A takarékpénztár épülete

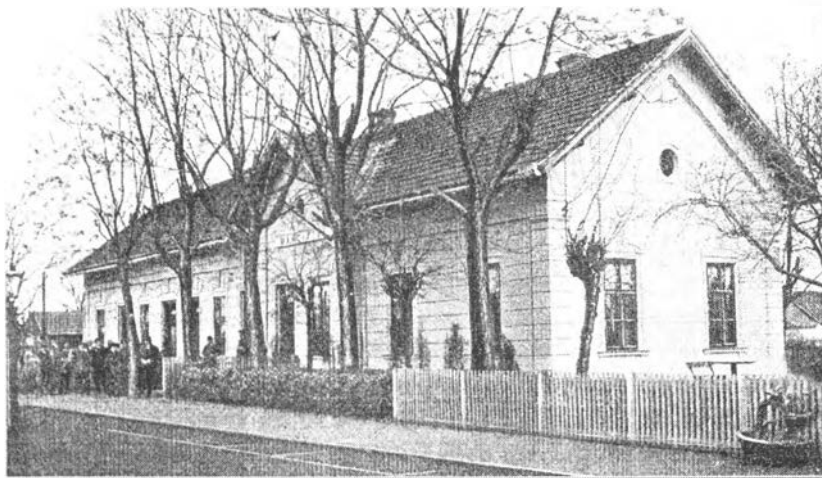
A század vége felé folyamatosan épül Bihar és Szilágy megye vasúti hálózata, amely eléri Margittát is. Ezzel kapcsolatban némi büszkeséggel jegyzem meg, hogy a Margitta–Szilágysomlyó vasútvonallal még Mikszáth Kálmán lapja is foglalkozott. Ebből idézek:

„Hétfő, április 4. Országos Hírlap Budapest, 1898.
- 7. oldal.

Mikszáth Kálmán főszerkesztő
Felelős szerkesztő: Lipcsey Ádám 17–44.
Közgazdaság.

„A debreczen–nagylétai vasut meghosszabbítása.
A margitta–szilágy-somlyói vasut engedélyezése
terve vette a nagyléta–székelyhidi vasut
kiépítését, miáltal a debreczen–nagylétai és
székelyhid–margitta–szilágy-somlyói
vasutak összeköttetést nyernek s a Szilágyság
egyenes uton közlekedhetik régi természetes
piaczával, Debreczennel, amelytől az újabb időben
létesült zilah–nagykárolyi vasut elterelte.”

Számomra mindez azért is elgondolkodtató, mert Mikszáth Kálmán lapjában 1898-ban még csak a tervekről olvasunk és arról, hogy a költségekre 70 ezer forintot szavaztak meg. Tizenegy évvel korábban 1887 júliusában adják át a Biharpüspöki–Érmihályfalva és Székelyhid–Margitta vasútvonalakat. Egy évvel később 1899. december 29-én már átadják

A vasútállomás épülete 1914-ben

a Szilágysomlyót Margittával összekötő vasútvonalat is. Ennek hossza 45 km. Bondár Mihály adatközlőm úgy emlékszik, hogy az 1940-es évekig ez a vasútvonal keskeny nyomtávú volt, és csak a második világháború kezdetén korszerűsítették és széles nyomtávú lett.

A századvég 5096 helyi polgára már a Margitta mezőváros lakosa volt. Az egykori adatok szerint a mi kis mezővárosunkban 600 volt a házak száma. A lakosság felekezeti megoszlásáról pedig a következő képet kapjuk:

• ev. református	2391
• római katolikus	1247
• görög katolikus	430
• görögkeleti	66
• ágostai-evang.unitárius, nazarénus	18
• izraelita	944

A kép teljessé tételéhez hozzátartozik, az egykori krónikás, Borovszky leírása, ami minden bizonnyal a helyi adatközlőkre is támaszkodott, és amit most azért idézek hosszabban, mert olyan adatokat is tartalmaz, amelyek az emlékezetből mára már kihulltak, de amelyekről úgy gondoljuk, a mai margittai embernek is tudni illik. *„A községben két templom, egy kápolna és egy izraelita imaház van. A református templom a reformáció előtt katolikus templom volt, a római katolikus templom 1722-ben, a római katolikus kápolna 1888-ban, az izraelita imaház 1862-ben épült [...] van itt továbbá két műmalom, azután olvasóegyesület, népkör, iparos ifjúsági önképzőkör egyesület, dalegyesület, önképző tűzoltó egyesület, kiházasító és 2 temetkező egyesület.*

A község határában gyakran találnak kő-, réz-, bronz-, és vaskori tárgyakat. Ide tartoznak a Báránka és a Sándor puszták is. Örményház nevű dűlőjét régebben örmények bírták haszonbérben, akik ott házat építettek, mely azonban elpusztult. A Pincék sűrűje dűlőben a tatárjárás alkalmával a lakosok az erdőben vermeteket ástak a földbe és ide bújtak a közelgő ellenség elől. A Bábí halma dűlő elnevezés onnan ered, hogy ott gyilkolták meg egy Bábí nevű erdőőr lányát.”

A millenniumi évek és a 20. század eleje nem volt mentes a politikai csatározásoktól. Ezek olykor az egész megyét megrázták és olyan jelentős személyiségeket is állásfoglalásra készítettek, mint Ady Endre. A városunkhoz számos szállal kötődő költő egyik, a Nagyváradi Naplóban

megjelenő cikke a legpontosabb rajzát adja azoknak a politikai csatározásoknak, amelyek a helyi politikában folytak. Ezért is idézem a cikket teljes terjedelmében.

„MARGITTA ÉS A TANULSÁGOK

A hajdani való Tisza-gárdának újra elesett egy lelkes, derék embere. Bihar vármegye ma már dehogyis vára az ízig magyar szabadelvűségnek. A kontraszt kedvéért s a tenkei, belényesi és margittai dolgokra gondolva, azt mondhatnók talán, hogy a magyarságot és szabadelvűséget keresztülgázolta az oláhság és a demagógia. Ma már csak három szabadelvű képviselője van Bihar vármegyének. Telegdi Józsefet egyéni szeretetreméltósága és népszerűsége választotta meg egyhangúan, Tisza István gróf mégis erősebb legény volt, hogysem elbánhattak volna vele, Fassie Tódor tradicionális alapon képviselő s a bihari békés nemzetiségi politika hirdetője. Szóval: ezt a három liberális követet sem csupán a szabadelvűség hódító ereje küldte a parlamentbe. A szép és nemes bihari föld kicsúszott a szabadelvűség lába alól, mert ez a szabadelvűség nem tudott és nem mert a lábára állani.

Ennek a mi lapunknak ma újra szomorú elégtétele van. Szinte félünk már a jóslásoktól. Hiszen mi három évvel ezelőtt megmondtuk: elvész a nevezetes bihari gárda, meg fogja ölni tehetetlen opportunizmusa. Láttuk mi hamar, mi legyen az új rendszer s láttuk mi már előre akkor vérhullását a Tisza-gárdának s a régi szabadelvűségnek.

Margitta különben mindent megmagyaráz. A margittai esetben szinte kristályozódva csillog ki a Széll Kálmán államférfisága s a dicső új rendszer. Világos dolog, hogy Örleyt Széll Kálmán buktatta meg. Megbuktatta pedig azért is, mert Tiszának ismert híve volt s mert így kívánta az ellenzék.

Az ellenzék óhajta parancs ma Magyarország miniszterelnökének s mikor a margittai hatóságok féket akartak vetni a demagógia izgatásainak, az ellenzéki terrorizmusnak, Széll Kálmán a képviselőházban udvariasan és ékes beszédben nyújtotta át az ellenzéknek az Örley Kálmán fejét. Széll Kálmán beszéde valóságos parancs volt a hatóságokhoz, hogy tessék tünni az ellenzék kis játékait s legyen, ahogy lesz, jobban mondvá: legyen, ahogy az ellenzék akarja... Íme, az új rendszer a maga teljes mivoltában. Hazug, ocsmány és undorral töltő. És ezt csak most látja be s bevallani talán ma sem meri az a párt, mely Bihar vármegyében szabadelvű pártnak nevezi magát s Tisza Kálmán szabadelvű politikája

letéteményesének. Hát nem szebb lett volna annak idején meglátni és megelőzni ezt? Hát az opportunizmus jó politika-e tisztelt szabadelvű párt s Széll úr kokott szoknyája elég szent-e arra, hogy egy legyintéssel söpörje el a szabadelvűségnek egy igen derék hadát s ehhez jó arcot vágjon mindenki?

Van Bihar vármegyének egy igen jeles, egész férfia. Ma még hivatalos vezére Biharnak: dr. Beöthy Lászlónak hívják. Nagy nevéhez méltó, tisztán látó, liberális, nobilis ember. Mi úgy hisszük és úgy tudjuk, hogy a poharat már ő is, a kormány legbizalmibb embere, színültig teltnek tartja.

Késő és még sem egészen késő oppozíció lehetne ugyan ez, de még mindig országos hatású. Halljunk egy hatalmas tiltó szót, mely megértesse Széll Kálmánnal, hogy határig érkezett. Lássunk már egy csöpp büszkeséget és bátorságot. Hisz a szultán selyem-zsinóráját is akadt muzulmán olykor, aki visszaküldte.”

(Nagyváradai Napló, 1902. június 26.) A. E.

A hajdani politikai viszálykodások eme leírása pontos képet ad a mai olvasónak a bihari, margittai politikai mindenkori jellegzetességeiről és részben előrevetíti az első világháborút is, ami nagymértékben megakasztja a város gazdasági és kulturális életét.

Sokan és sokat írtak az első világháborúról, az elesett katonák emlékeit itt-ott egy-egy obeliszk hirdeti. Sajnos, azokról az anyákról és feleségekről, akik visszavárták a háborúból a fiúkat vagy a férjüket, alig esett akkor szó. A sokrétű világháborús szenvedéseket megfogalmazni aligha lehet. Az egyszerű margittai bakákról sem készült részletes névsor.

Ma már nem is tudjuk hányan és hol estek el. Legfeljebb néhány családban őrzik még nagypapa hegyesre pödört bajuszos fényképét. Magam is csak egy régi megsárgult könyv lapjain talákoztam néhány margittai katona nevével, akiket külön is kitüntettek különböző érdemrendekkel. Legalább az ő nevüket említsük meg itt.

Alföldi Lajos, Balogh József, Birta Patrik, Blizik Mihály, Egeressy István, Gallavics János, Gázmár Sándor, Guj Péter, vitéz Karetka János, Kiss Károly, Kállai József, Koók Lajos, Kőváry József, Márk János, Smeták János, Rápoti István, Rab Kovács József, Szebeni József, Szegédi Ferenc, Tóth Imre, Verzár Mihály.

Az első és a második világháborúban elesett margittai magyar áldozatok névsora

Hiánypótló anyaggal szolgált e tekintetben V. Bordás István, a Történelmi Vitézi Rend É-Erdélyi Törzs Margittai Vitézi Székének Területi Székkapitánya, aki rendelkezésünkre bocsátotta az első és a második világháborúban elesett margittai magyar áldozatok névsorát. Eme névsor olvasható a margittai református templomkertben felavatott Honvéd Emlékmű oldalán.

1914–1918

Bagosi Béla, Bános Béla, Baróthi Ferencz, Benedek Sándor, Briszk László, Csarnó Mihály, Daróczy György, vit. Fazekas János, Gázmár Gyula, Gázmár József, Géczy József, Gyarmati Gyula, Gyöngyösi Sándor, id. Horváth József, Huszinka Ferencz, Jobbágy Sándor, Kakas Ferencz, Kandra Károly, Kálmány Sándor, Kocsis Imre, Kovács Ferencz, Lakatos Béla, Nagy András, Nagy Kálmán, Nagy Lajos, Nagy Sándor, Papp Mihály, Puskás József, Riszt István, Szabó János, Szabó Mihály, Szakács Béla, Szűcs János, Tóth Imre, Ungváry Lajos

1940–1945

Balogh József, Bányai Lajos, Bárdi József, Bihari Lajos, Bota Lőrincz, Demeter Mihály, Fekete Károly, Ferenczi Sándor, Ficsor Mihály, Gönczi József, ifj. Horváth József, Jakab Tibor, Kiss Sándor, Kertész István, Nagy György, Oláh Mihály, Orbán Lajos, Oszváth György, Petrucz György, Petvai Károly, Popovici Petru, Putlinka József, Rab Kovács József, Sáska István, Sincai Ioan, Schacter Imre, Szabó Ferencz, Szabó Gyula, Szabó István, Szenczi Imre, Szilágyi József, Takács Imre, Tolna Lajos, Záki János

Civil áldozatok

Deák Sándor, Gábor József, Luder Etelka, Molnár Sándor, Nagy Margit, Weizer Lajos

A világháborút követően az addig virágzó helybeli kulturális, gazdasági, kereskedelmi életet a trianoni döntés kötötte gúzsba. Nem pusztán csak az 1921-es Agrárreform következtében, de azért is, mert az új határok miatt megszűnt a város híres vásárainak vásárló rétege, és mind az iparosoknak, mind pedig a mezőgazdaságból élőknek új piacok után kellett nézniük. Olyan változásokat hozott az új rend, amelyben fokozatosan jöttek előtérbe a nemzeti kisebbségellenes központi intézkedések, amelyek elsősorban a magyar iparos réteget érintették hűsbavágóan (nyelvvizsgák, anyagi terhelések, tanoncnevelés, adóterhek). Az állami monopolgazdaságra törekvés a parasztság elszegényedéséhez vezetett, annak ellenére, hogy az 1921-es földosztás minden 50 kataszteri hold feletti földbirtokot felosztott és 3–4 hold földet adott a földnélkülieknek, a hadiözvegyeknek és a hadiárvának.

A jól működő melki apátsági majorokat is érintette a földreform. Az apátság azzal az érveléssel próbálta megtartani a földterületeit, hogy ők jelentős mértékben járultak hozzá a város gazdasági fejlődéséhez, ezt a hivatalos földosztók nem vették figyelembe. Végül a földjeiknek egy részét eladták, más részét kiosztották. Az apátságnak megmaradt a kastély és az 50 kat. hold terület, ezen gazdálkodtak tovább. A kastélykertből, és a zöldségeskertből, valamint az évszázados fákkal bíró vadaskertből a két világháború között a román iskola és templom építésére jelentős területet szakítanak ki. A kastélyban a második világháború végén az orosz katonai parancsnokság tanyázott.

A nemzetiségi elnyomatások idején kapnak nagyobb szerepet az egyházon belüli kulturális tevékenységek. A helybeli református Nőszövetség megalakulása után olyan hatékony kulturális, jótékonyági tevékenységet fejtett ki a két világháború között, amelynek máig ható pozitív következményei lettek. E szervezet vállalta magára a közösség kulturális, erkölcsinevelő, szórakoztató, anyanyelvmegtartó tevékenységét.

A bécsi döntésről az egyik adatközlőm így emlékezett: *„A nagyhatalmi döntés nagy örömmel töltötte el a margittai magyarságot. 1940 szeptemberének első napjaiban vonultak be a magyar csapatok. A Kis utcán a járdákat magyar ruhába öltözött lányok, kokárdás fiúk és a korosabb lakosság foglalta el, akik virággal éljenezték a bevonuló magyar katonákat. Mindenütt sütöttek, főztek, hogy elláthassák az érkezőket. Életem egyik legszebb napjai közé tartozik, s ma is látom, hogy lóháton jön elől egy tiszt, utána a vonuló katonák, s ahogy a tömegből egy-egy karon ülő gyermeket a vonuló katonák karba vesznek és úgy vonulnak tovább.”*

Akkor már egy éve dúlt a második világháború és a magyar lakosság-nak a lelkesedését és hétköznapi életét tartósan nem derítette fel az anyaországhoz való visszatérés öröme. A község lakosságának 49%-át szegénynek, vagy éppen inséges gazdasági helyzetűnek nyilvánították a magyar hatóságok. Margitta község előljárósága 1544/1940. iktatószámmal egy kimutatást készített a gabonaigénylők jelentkezéséről. E kimutatás az igénylők nevén kívül tartalmazta az igénylő lakhelyét, a családtagok számát, az igényelt mennyiséget métermázsában, az okot, amiért gabonát igényeltek és a visszafizetés módját. A fennmaradt a kimutatásban 72 igénylő nevét olvashatjuk. Közülük három 9 tagú, egy 8 tagú, nyolc 7 tagú család volt. A gabonaigénylés okai közt ezeket olvashatjuk: árvízkárosult 14 személy, munkaképtelen 6 személy (ebből egy személyről feltüntették, hogy 90 éves), összpontosítva ²⁹ volt 30 naptól 672 napig 44 személy. Igényelt még gabonát olyan is, akinek a jég elverte a termését, vagy a katonaság tette tönkre, és olyan, aki hadirokkant vagy menekült volt. A visszafizetés módjánál a munkában, pénzben, természetben változatokat találjuk. Margitta napjait beárnyékolta a háborúval együtt járó keservek és szenvedések: az egyre csak érkező behívók, a ritkuló tábori levelek, és a súlyosbodó ellátási gondok. Jelentős volt a településen a munkanélküliek száma is. Egy 1940. október 11-én készült „*Kimutatás a Margitta községben lakó munkanélküliekről és munkaképtelenekről*”, 274 személy nevét sorolja fel. (Iktatva 1727/1940).

A hivatalos irat regisztrálta azt is, hogy a munkanélkülieknek hány gyermeke van. A mai olvasó elgondolkozhat azon milyen lehetett az élete ezeknek a nagycsaládos szülőknek. A kimutatásból ugyanis megtudjuk, hogy egy munkanélküli ácsnak nyolc gyermeke volt, hét gyermeke volt hat munkanélküli apának, öt gyermeke volt 13-nak, négy gyermeke volt 21-nek, három gyermeke 15-nek. Szakmák, illetve foglalkozási eloszlás szerint sok képzett margittai szakmunkás mondta magát munkanélkülinek, így sok ács, asztalos, kőműves, fazekas, kerékgyártó, géplakatos, sofőr, vasesztergályos, borbély, mosónő, kereskedő, téglaegető, bádogos stb. Nem találunk a kimutatásban egyetlen értelmiségi munkát végző személyt sem. Ezzel szemben találtunk egy munkanélküli gyepmestert, azaz kutyasintért is. Érdekes, hogy a foglalkozás megjelölésénél 21 koldus

---

²⁹ A szó valójában katonai behívót jelent a figyelőseregbe. Az olyan hadierőbe, melyet óvatosságból az állam azon határa mögött összpontosítanak, melynek közelében háború folyik, vagy amelyen túl a szomszéd-állam területén oly csapatmozgalmakat hajtanak végre, melyeknek végcélja esetleg ez állam megtámadása lehet.

Margitta kőszög előjárásáig

1844-1844

1544 *1844*
1840

galváncművelés (székelykésítő)

Sorszám	Név	Lakóhely	Gyártás		Ok.	A vállalkozás módja
			Év	Év		
1.	Vilma János	Faxelka u. 2.	4.	6.	230 napig volt öntözésben	Peiszeben.
2.	Jakab Gyusztó	Fénylagyát	4.	6.	50 " " " "	Umlakában.
3.	Borisk Antal	Ujvend u. 12.	6.	6.	nem tudott dolgozni	"
4.	László Leizmond	" " 22.	4.	6.	" " " "	"
5.	Udvaros Péter	Köskút uca 4.	9.	6.	67 napig volt öntözésben	Peiszeben
6.	Babó János	Lapfegy	4.	6.	366 " " " "	"
7.	Borisk Leizmond	Alsó-Köskút u. 13.	5.	6.	120 " " " "	"
8.	Babó János	" " 2.	5.	6.	49 " " " "	Umlakában.
9.	Antal János	Köskút uca 16.	4.	6.	a katonai katonaság	Temesvárosban.
10.	György Lajos	Alsó-Köskút 11.	8.	6.	hadiszállás	Umlakában.
11.	Jakab Gyula	Köskút uca 10.	5.	6.	60 napig volt öntözésben	Temesvárosban.
12.	Borisk László	" " 23.	4.	4.	umlakoztatás (Borisk)	Peiszeben.
13.	Udvaros Péter	Alsó-Köskút u. 10.	6.	6.	30 napig volt öntözésben	"
14.	Antal László	Ujvend u. 32.	7.	6.	önvirkelővált	Umlakában
15.	Babó Mihály	Köskút u. 9.	4.	4.	hadiszállás	Temesvárosban
16.	Vilmos György	Ujvend u. 28.	6.	6.	önvirkelővált	Umlakában.
17.	Székely Mihály	" " 8.	4.	5.	49 napig volt öntözésben	Peiszeben.
18.	Gyál György	" " 12.	4.	5.	önvirkelővált	"
19.	cs. Gyál János	Lapcs	6.	5.	" " " "	"
20.	Borisk György	Ujvend u. 10.	6.	6.	" " " "	"
21.	János János	Faxelka u. 74.	4.	5.	a katonaság katonaság	"
22.	Kovács Gyula	Alsó-Köskút -	4.	8.	240 napig volt öntözésben	umlakában
23.	Babó János	" " -	4.	8.	510 " " " "	peiszeben
24.	Vilmos Mihály	Lapcs u. 242.	6.	5.	önvirkelővált	umlakában
25.	Faxelka László	Ujvend u. -	7.	6.	" " " "	"
26.	Lapcs György	Alsó-Köskút u. 6.	5.	3.	300 napig volt öntözésben	"
27.	cs. Udvaros János	" " 15.	6.	6.	" " " "	"
28.	Lapcs János	Köskút uca 56.	7.	6.	a jég elvétel a katonaság	peiszeben.
29.	cs. Gyál Péter	Ujvend uca 66.	4.	5.	katonaság váltott volt	"
30.	Gyál János	Ezer u. 17.	4.	6.	120 napig volt öntözésben	umlakában
31.	Fénylagy Gyula	" " -	7.	6.	260 " " " "	"
32.	Vilmos János	" " 19.	4.	4.	240 " " " "	"
33.	János János	Köskút u. 59.	5.	3.	80 " " " "	"
34.	János János	Lapcs	5.	6.	180 öntözés	peiszeben
35.	Lapcs János	Faxelka u. 6.	4.	8.	110 " " " "	umlakában
36.	Borisk Mihály	Ezer uca 42.	5.	8.	önvirkelővált	umlakában

I. oldal

190

Margán közözség		
Erkezési dátum: 1940. nov. 17.		
1544/1940. sz. l. sz.		
Előszám:	Utószám:	Első szám:

1544/1940.

Tárgy: mint lent.

Nyos M. Kir. Jár. Kalamai Par.-oszt.

Árnyékos.

166/sgt. 1940. sz. a. f. hó 9-án
 helyi pártbizottság jelentése,
 hogy községünkben 130 méter-
 magas hegyre volna épít-
 ség az ingyenes téli ellá-
 tására.

W. J. J.
 J. J. J.

L. J. J.
 vj.

Elk.: 1940. XI. 16.

szerepel, ezek közt van egy hétgyermekes családapja. Az életkori megoszlást vizsgálva a legfiatalabb munkanélküli 15 évesnek a legöregebb 94 évesnek van beírva. Ugyanakkor 28 személy mondta magát 70 éven felülnek. Arról, hogy milyen volt a község társadalmi helyzete 1940-ben és 1941-ben a község akkori főjegyzője a következő 22 pontos kimutatást készítette 1941. november 24-én.

A kimutatás neve:

Népművelési törzslap

Iktatószáma 3782/1941

Margitta község, Bihar vm., margittai járás. U.p. helyben. Összeépült község, Vasútállomás helyben, a községházától 1 km. Autóbuszmegálló van. Villanyáram van.

1. Lélekszám	2. Analf 6 éven felül	3. Nyelv	4. Vallás
1940.....6490	• Összes. 515	Magyar 6315	R. kath. 1513
1941.....6611	• Kült. 137	Német 6	G. kath. 524
		Tót 9	Ref. 2602
		Horvát —	Ev. 9
		Szerb —	Gör. kel. 187
		Román 272	Izr. 1756
		Ruszin —	Baptista 20
		Orosz 9	

5. Keresők megoszlása	6. Külterületi lak.	7. Birtokosok
Ósterm. 190	Kisgazda —	Törpe 9 kat. h. 956
Bányász —	Gazd. cseléd 159	Kis 10-99 25
Iparos 810	Föld. napsz. —	Közép 100-999 2
Forgalmi 34	Bányász —	Nagy 1000 1
Közszolg. 192	Gyári munkás —	Nagy birt. a közs. ter. % 66
Napsz. 586	Összes 159	Szántó %60

8. Anyagi erő %-osan		9. Közegészség		10. Kereseti lehetőségek	
Gazdag	1	Születés%	22.03	Ipartelepek:	
Jómódú	20	Halálozás	22.09	2 malom,	24 munkás
Közepes	30	Csecsemő hal.	25.00	2 téglagyár	24 munkás
Szegény	30	Népbetegségek, tbc,		1 seprűgyár	4 munkás
Ínséges	19	typhus és vérhaj.		Háziipar:	nincs
		Egyke:	mérsékelt	Vándormunka aratáskor	
		Orvos:	8	a melki apátság	
		Védőnő:	nincs	urad-ban.	
		Stefánia:	nincs	Egyéb:	
		Zöldkereszt:	nincs	Szövetkezetek:	2
		Kórház:	nincs	(Hitel és Hangya)	

11. Belterületi iskolák

jelleg	tanító	osztály
	fi / nő	
Elemi áll.	7 5	VII.
" r.k.	1 2	VII.
" ref.	2 2	VII.
Ipartanonc	- -	-
Polgári, fiú	- -	-
Polgári, leány	- -	-

12. Külterületi iskolák

Nincsenek

13. Értelmiség

Részt vesz-e a népművelésben?

Szám	Igen	Nem
4 lclkész	2	2
10 tanító	10	-
9 tanítónő	9	-
3 jegyző	2	1
6 orvos	3	3
1 állatorvos	1	-
2 gyógyszerész	2	-
8 földbirtokos	-	-
4 gazdatiszt	-	-
80 egyéb	2	78

14. Kulturális adatok**Egyesületek,
intézmények****Részvétel**

	Igen	Nem
Margittai Társaskör		1
Ref. Nőszövetség		1
Iskolánkívüli Népművelő bizottság	1	
Országos Egészségvédelmi Szövetség		
Margittai Fiókszövetség	1	
Közzűjtemény		
Magángyűjtemény		
Kultúrház...terem.....m ²		
Terem színpaddal.....m ²		
Más előadóterem 200 m ²		
Mozi van, heti 12 előadás, 162 szék		
A mozi igénybe vehető?	Igen	
Közzrádió:		
Népműv:		
Gramofon:		
Sporttelep		
Uszoda		
Fürdő	1	
Énekkar, Zenekar, Zongora, Harmónium, Vetítógép:		
Könyvtárak.....Kötet.		Olvasó.
Községi.....	-	-
		Kölcsön.
		-

Földmív.....	-	-	-
Közoktatási.....	-	-	-
Levente.....	-	-	-

A községbe járó lapok példányszáma:

Magyarország:	60
Függetlenség:	6
Pesti Hírlap	10
Magyar nemzet	15
Új idők	35
Tolnai Világlapja	33

15. A község története, leírása

Kiadott: –

Kiadatlan: –

16. Helyhez fűződik

Monda: Margit kisasszony mondája,
akiről a község nyerte nevét

Történelmi emlék: –

17. Nevezetes szülött, lakos

Dr. Horváth János, tud. egyet. ny. R. tanár, Budapest

Bónyi Adorján író, Budapest.

Ákom Lajos orgonaművész, Budapest.

18. A nép lelkülete

Általában magyar, vallásos, nemzethű, jóindulatú, megértő, könnyen befolyásolható, de jó része kommunista világnézet felé hajlik és elégedetlen. Sokszor zárkózott és közönyös. Könnyelmű, a holnappal nem igen törődik.

19. Népviselő

Nincs

20. Népművészet

Nincs

21. Népszokások

Nincsenek

22. A népművelés esetleges akadályai

Nincsenek.

Margitta, 1941. november 24.

Horváth Péter
vezetőjegyző14. Kulturális adatok.

<u>Egyesületek, intézmények.</u>	<u>Részvétel</u> igen / nem	
Margittai Társaskör	..... /	Énekkar: ./.
Hof. Hőszövetség	..... /	Zenekar: ./.
Iskolán kívüli Népművelő bizottság	..... /	Zongora: ./.
Orsz. Egészségvédelmi Szövetség	..... /	Vetítőgép filmre./.
Margittai Fiókszövetsége	..... /	Állóképre./
		Könyvtárak, Rétet. Olvasó. Kölcsh.
		Községi
		Földmiv.
		Részoktatási
		Levente
		A községbe járó lapok példányszáma:
Közgyűjtemény ./.		Magyarország: 60.
Nagygyűjtemény /		Függetlenség: 6
Kultúrház: ./.		Posti Hírlap: 10
Térsz. Szinpadnál: ...		Magyar Nemzet: 15
Más családok terem: 200 ...		Új Idők: 35
Mozsi vas, heti 12 előadás,		Telnesi Világlapja: 33.
162 szék. A mázi igénybe vehető:		Uszoda: ./.
igen / nem.		Fürdő: 1.
Rözdárdi. ./.		
Népmiv. gramofon: ./.		Sporttelep: ./.

15. A község története, leírása.

Kiadott: ./.

Kiadatlan: ./.

16. Helyhez fűződik.Monda: Margit Sasasszony mondája, a király a község nyerte nevét.
Történelmi emlék: ./.17. Nevezetes szülött, lakos:Dr. Horváth János, tud. egyet. ny. r. tanár,
Budapest. Bónyi Adorján író, Budapest.
Akrom Lajos orgonaművész, Budapest.18. A nép leiküllete.Általában magyar, vallásos, nemzeti,
jövendulatú, megőrt, könnyen befolyásolható,
de jó része kommunista világnézet felé hajlik
és elégedetlen. Sokszor zárkózik és küzdelem.
Könnyű, a holnappal nem igen törődik.19. Népviselő:20. Népművészet/zene, tánc, stb. /21. Népszokások:

n i n c s e k .

N i n c s e n e k .

22. A népművelés esetleges akadályai:

N i n c s e n e k .

Margitta, 1941. november 24.

Horváth Péter
vezetőjegyző

A sok hősi halotról szóló szóbeszéd, a légiriadók és Nagyvárad bombázásáról jövő híradások a kisváros lakóit is megrázták, akik nehezen értették, miért is kell sárga csillagot hordaniuk egyes polgártársaiknak. Így jött el a másik nagy bevonulás, az 1944-es év októberében, a szovjet hadsereg bevonulása. Ezekről az eseményekről sokat és sokszor meséltek szüleim, rokonaim, a közvetlen és a távoli ismerősök. Alkalmam volt elolvasni, a város egykori bírójának, Bordás Lajosnak a naplóját is. Ezeknek az információknak birtokában mondom el a szovjet bevonulást és az azt követő 1945-ös évnék az eseményeit.

A háború utolsó, a béke első éve

A kommunista propaganda igyekezett felszabadítóknak beállítani a szovjet csapatokat, a munkásállam igaz és feddhetetlen katonáinak, akik diadalmasan vonultak be a mezővárosba 1944. október 20-án. A bevonulás a valóságban azt jelentette, hogy a katonák a polgári lakosság körében szabadon fosztogattak, a lakásokat feldúlták, az el nem bűjt nőket megerőszakolták. A civil lakosság munkaképes férfitagjait kivezényelték, hogy a németek által felrobbantott hidak helyére szükséghidakat építsenek és a halottaikat az Árpád-malom kertjében eltemessék.

Röviddel az orosz bevonulás után visszajött a bécsi döntés miatt a községből Dél-Erdélybe menekült román előljáróság és csendőrség is, akiknek egyik első rendelete az volt, hogy a magyar és német nemzetiségű lakosokat 16–60 évig felszólítsa, hogy 14 napi élelemmel és két pár ruhával, lábbelivel jelentkezzenek, mert Belényesbe lesznek irányítva. Mindez nem következik be, mert a község vezetését az orosz parancsnokság vette át.

A visszaemlékezők feljegyezték, hogy az első repülőgépet november hó 26-án csütörtökön látták Margittán. Az orosz parancsnokság, akár más városokban, itt is elrendeli a rádiók beszolgáltatását. Gyakori jelenség volt, hogy az orosz katonák az utcákon és kertekben majorságvadászatot rendeznek, golyószóróval.

Az emberek, hogy a fosztogatások ellen megvédjék magukat, szervezkednek. Éjszaka egymást váltó polgári őrségek járják az utcákat. Rövid szervezőmunka után megalakul Margittán is a MADOSZ, vagyis a Magyar Dolgozók Országos Szövetségének helyi szervezete és a Magyar Népi Szövetség. December 9-én a településen az MNSZ és a Zsidó Demokrata

Szövetség egyöntetű ajánlatára, dr. Csillag alispán magyar főbíróat nevez ki Margittára, Bordás Lajos személyében.

Bár a település pénztárát és élelmiszertartalékait a három féle katonaság szinte teljesen kiürítette, azaz felélte, kifosztotta, az előljárásság ingyen tűzifát osztott az arra rászoruló szegényeknek. December végén rendelet jön az úgynevezett fasiszták összeírásáról. A végrehajtásra kiszállt Margittára a nagyváradi Politikai Rendőrség. Sorra rendelte maga elé a város és a környező települések fasiszta kollaboránsnak minősíthető személyeit. Ártatlan embereket is letartóztattak, akik az előző rendszerben semmiféle pártban nem voltak, és semmilyen bűnt nem követtek el. Mindez együtt járt a gyakori házkutatásokkal, amelyeken a zsidó deportáltak lakásaiból származó holmikát kutatják és szedik össze. A városban egyre nagyobb a szegénység, a nép éhes, rongyos, nincstelen. Pénz nincs, adót nem tudnak fizetni az emberek.

Az 1945. év első napjaiban következik be a margittai német nevű polgárok internálása, amely valójában a kollektív bűnösség elve alapján, a Szovjetunió kényszermunka-táborába való elhurcolást jelentette.

Az egyik adatközlőm T. I. így emlékezett erre a szomorú eseményre: *„Eiben Etus kb. 16–17 éves vékony leányka volt. A fogságból hazatért szomszédom mondta, hogy vele dolgozott egy kőbányában, ahol ölben cipelték a nagy köveket, beszélni sem volt szabad egymással, de tőle megkérdezte, ugye a bácsi margittai? Mit érzett apja, anyja mikor a lányukat az oroszok elvitték? De mesélhetnék Leprich Jánosról és leányáról, Duciról is, aki szintén csak 16–17 éves volt és akinek az édesanyja miután a férjét és lányát elvitték öngyilkos lett.”*

Az új év egyik fontos eseménye volt, hogy új orosz parancsnok, egy kapitány vette át a város vezetését. A ténykedését azzal kezdte, hogy leváltotta és letartóztatta az eddig garázdálkodó orosz csendőröket, és rablás, nőgyalázás miatt a hadbírótság elé állította. A kapitány igényt tartott a kastélyra, ahol berendezték a szovjet katonai parancsnokságot, de előzőleg megtörtént a takarítás, átalakítások és javítások. Mindent a községnek kellett fizetnie, úgyszintén a 20–25 fős orosz csendőrség eltartását. Az orosz kapitány elszedte a pártok, s hatóságok rádióit is és munkára rendelte a lakosságot. Sok ember, igások, gyalogosok, az oroszok részére állandó roboton voltak. E miatt a szegény munkás alig tudta megkeresni a kenyerét. Ugyanakkor a nagyközségben a rend fokozatosan helyreállt, s ezt az akkori vezetés az orosz kapitány érdemének tudta be. Ezért, amint azt az egyik visszaemlékező leírta, *„A helyi összes pártok átiratban kérték a községi tanácsot, hogy az orosz kapitányt*

válassza meg Margitta díszpolgárává, kit a tanács egyhangúlag meg is szavazott. Kapta ezen megtiszteltetést azért, hogy az ő ideérkezése előtti bizonytalan állapotokat megszüntette, s azóta példás rendet teremtve, minden ember nyugodtan végezhet a szokott munkáját.” Labinsky kapitány Margitta díszpolgárrá való választását nem fogadta el, mondván „a hála és a tisztelet a vörös hadseregé,” neki köszönjük meg, a vörös hadseregnek rójuk le hálánkat. Mindez nem gátolta meg az orosz kapitányt, hogy pár nap múlva még a hatóságoktól is beszedje a rádiókat. Az elkobzott rádiók ellenére, a községben elterjed annak a híre, hogy Groza miniszterelnök táviratban kérte Sztálin marsalltól Észak-Erdély Romániához való csatolását. Sztálin marsall ugyancsak táviratban válaszolt. A „*generalissimus*” megengedte, hogy „*Észak-Erdélybe bevezessék a román közigazgatást.*” Eddig ugyanis az alispán, az összes pártokkal egyetértve kormányozott, s a nép kívánsága volt az irányelv.

1945. március hó elején alispáni rendeletre bonyolították le a „*Népi csendőrség*” megválasztását: a Népi csendőrség tagjainak magyarul és románul kell tudniuk, és azt a nemzetiségek számarányának megfelelő százalékban kell megszervezni.

Az egykori krónikások elmondták, hogy az év márciusának közepén olyan nagy szélvihar támadt, hogy az a vágóhíd cinkfedelét mindkét oldalról az udvarra dobta le, ami tetemes kárt okozott.

Április 3-án, kedden Margittán is megkezdődött a földosztás. Egy hold szántó és egy hold rét járt a margittaiaknak.

E hónap egyik eseménye, hogy az Eger utca pallójára deszkát adtak, az utca új pallót kapott, így a sártól megmenekültek az arra járók.

A kommunista párttól azt az utasítást kapták a margittai előljárók, hogy toborozzanak 17–30 éves férfiakat a Tudor Vladimirescu divízióba. Ezek a katonák lesznek a jövő hadsereg magvai.

A május 1-jei ünnepségeken a kommunista párt átirata értelmében kell beszédeket mondani, a beszéd témáját is vázolta az átirat, mely szerint a vörös hadsereg méltatása a magyar–román barátság és az árdrágítás magyarázásával kell foglalkoznia a beszélőknek.

Április 29-én, vasárnap jön meg a hír Margittára, hogy Hitler a berlini fronton elesett. Mussolinit, az olasz fasiszták vezérét elfogták és kivégezték. Himmler az angoloktól és amerikaiaktól fegyverszünetet kért, de az oroszoktól nem! Anglia és Amerika a kérést visszautasította. Németország az összeomlás előtt áll, mondták az emberek.

Az egykori krónikás ekképpen meséli el az 1945. május 1-jei margittai ünnepségeket. „*A pártok zárt sorokban indulnak el a községháza előtt a*

felvonulásra, zene és ének hangjai mellett. A Körtvélyes, Malom és Petri utcai útvonalon végigvonulva megérkeznek a főtérre. A pártok elhelyezik koszorúikat az elesett katonák sírjára, utána a szónokok felmennek az orosz-, angol-, amerikai-, magyar- és román zászlókkal díszített emelvényre, ahol többen is beszédet mondanak, így a római katolikus lelkész, a görög katolikus lelkész is. A szónokok beszédeikben vázolták a nap jelentőségét, a német összeomlást, és a fasiszták megsemmisítését.” Május 3-án jött a hír, hogy Berlin elesett. Az orosz kapitány a hatóságok és pártok vezetőit összehívatta, s elrendelte az örömhírt felvonulással és táncmulatsággal megünnepelni, ami meg is történt.

Közben gyors iramban folyt a magyar pengő beváltása.

Május 9-én szerda hajnalban dob és kürtszó adja hírül a lakosságnak, a német hadsereg feltétel nélküli kapitulációját.

Ez az év nem volt mentes a nemzetiségek közti torzalkodásoktól, noha amint a krónikás elmondta: „*Reménységgel indultunk el a demokrácia útján a Groza miniszterelnök beszéde után, amikor Kolozsváron a király jelenlétében kijelentette, hogy Romániában nincsenek kisebbségek, ezt a szót, hogy kisebbség kitöröltük a román szótárból, Romániában csak egyenlő jogú polgárok vannak.*” A háborús viszonyok között már megszokott rémhírterjesztés továbbra is fel-fel bukkan a hírközlő eszközöktől megfosztott lakosság körében. Például májusban, az a rémhír terjedt el, hogy visszajönnek az oroszok és megint erőszakoskodni fognak. Az orosz parancsnok összehívta a pártok és hivatalok vezetőit és kérte, hogy a rémhír terjesztőket leplezzék le és adják át neki.

Közben az a fonák helyzet alakult ki, hogy az orosz parancsnok azon uradalmi földeket, amelyeket az őszön kiosztottak a nincsteléneknek (mintegy 151 k. holdat), a katonaság részére lefoglalta.

Az orosz kapitány elrendelte a magyar, és a román iskolai könyvek átvizsgálását és a sovíniszta gyalázó szavak kitörlését. Ezen rendelet kiterjedt a polgárookra is, mivel lehetséges, hogy szovjet- és zsidóellenes könyvek vannak birtokukban.

Az egykori szemtanúk elmondták, hogy abban az évben egy ideig Margittának csak egyetlen orvosa volt, és csak azután javult a településen az egészségügyi ellátás, miután az internált orvost hazaengedték.

A „*Népi csendőr*”-séget feloszlatták, és mivel a járás 43 községe csak tíz román csendőrt kapott, fegyveres községi rendőrséget kellett választani.

A rendszerváltásokat kísérő utcanév-változtatás már ebben az évben elindult. Júliusban az Országos Demokratikus Arcvonal gyűlésén kérték, hogy a Petőfiről elnevezett Körtvélyes utcát I. Mihály király utcának

neveztessek. Nem sokkal később már azt javasolja valaki, hogy a Petőfi utcát nevezzék el Regina Mariának, mivel a múlt háborúban (1914–18) ápolta a sebesült katonákat, Petőfi viszont „*kétkulacos volt.*”

Nagy a nélkülözés, az asszonyok a községházán kenyeret követeltek, többet és jobbat, mint amilyen van. Sokan elfelejtették, hogy a németek, amit nem vittek el, azt meggyújtották, ami még megmaradt, azt meg az oroszok szállították el. A tavaszon pedig ígás állatok hiánya miatt nem tudtak szántani, vetni és így aratni sem.

A volt Hangya szövetkezet Népi Szövetkezet néven alakult újjá. A gazdasági életről olyan hírt is feljegyzett az egykori krónikás, a kenyeret jegyre adták és a község előljárói szeptemberben Bályokon vettek egy 2 éves tenyészbikát 900 ezer lejért. Egy hónappal később két újabb tenyészbikáért 1.425.000 lejt fizettek. A krónikás azt is feljegyezte, hogy „*az adókiivetés késedelme miatt a mai napig egyetlen lejt sem szedtünk be községi adó címén, ezzel szemben a tisztviselők, a rendőrség épületén számottevő javításokat eszközöltünk és fizettünk ki. Összesen három db fiatal tenyészbika és két db. tenyészkan vettünk, összesen 2.804.000 lej értékben, s ezt mind a vásár-vámból és a legelő díjából tudtuk megtenni.*” De arról is fogalmat alkothatunk, hogy milyen mértékben emelték az áramszolgáltatók az áram díját. Feljegyezték, hogy november 14-én, szerdán az áram díját 150 lejről 260 lejre emelték, október 1-től visszamenőleg.

A helyi 92. infanterist³⁰ ezred parancsnoka előadást rendezett, melynek bevételét a helyi szegény gyermekek felruházására fordították. 404 ezer lejt gyűjtöttek így össze. A hatóságok egyre csak követelik a beszolgáltatást. De nincsen mit, az emberek már mindent beadtak.

A lakosság nagy örömmel fogadta, amikor a bukaresti rádióban beolvasták Groza Marosvásárhelyen mondott beszédét, amelyben beigérte a vámtörlesztést és az útlevel-kényszer megszüntetését Magyarországgal. Az 1945-ös évben ezek az események zajlottak a község életében.

* * *

(Margitta város történelmének megírásában eddig jutott el Édesapám. Számos anyagot gyűjtött az elkövetkező évekről is. Ezeket az anyagokat már nem sikerült egységes szöveggé megírnia, mert az égiek magukhoz szőlítetták.

Ifj. Papp Attila)

³⁰ gyalogezred

Fótér – Orsós rendszerű építkezés

RÉGI UTCÁK, ÉPÜLETEK, ÉPÍTKEZÉSI MÓDOK, EGYKORI HELYNEVEK, KUTAK ÉS FORRÁSOK

Városom régi utcaneveit kutatva azt olvastam valahol, hogy minden települési egység belső területén és a hozzátartozó határterületen belül számos olyan megnevezés van, melyek gyakorlati szükségéből keletkeztek. Ezek a helynevek szolgálják a lakosság tájékozódását, általuk különböztetik meg a terület belső részeit, utalnak a birtokviszonyokra, sőt az emberek társadalmi hovatartozására is. E nevek létrejöttéhez elsősorban a helyföldrajzi tényezők, a gazdálkodás mikéntjének számbavétele szükséges, de utalnak e nevek a tulajdonosok személynévére, a területegység növény-, illetve állatvilágára, a területegység lakóinak hiedelemvilágára, őrzik a területen történt megrázó, emlékezetes esemény emlékét.

Szókincsiünkben ezek a nevek őrzik leghűebben azt az állapotot, ahogyan az adott kor a helyet elnevezte. Hagyományozásukat az egész népesség határozza meg, és örökíti tovább, így a helynevek a helyben maradás tényét is bizonyítják.

De mielőtt alaposabban szemügyre vennénk Margitta hely és utcaneveit, vizsgáljuk meg milyen településformát választottak őseink, amikor e helyhez kötődtek?

A településformát, ahogy azt a magyar néprajz tudós ismerői tanítják *„a Kárpát-medence területén nem befolyásolta sem az, hogy milyen nemzetiség lakott ott, sem az ott lakók jogállása (jobbágy vagy nemesi falu), sem a vagyoni helyzete. A falutípusokat a földrajzi és a gazdálkodási módok, illetve a falu saját történelme határozták meg.”* A történelmi időkbe visszanezve megvizsgáltam a falutípusokat és úgy találtam, *„Margitta falva”* településtípusa, szalagtelkes falu, vagyis az egymás mellett fekvő keskeny hosszú szalag alakú belsőtelkek a jellemzőek rá. Ezek közül is a többbutcsás orsós utcájú változatra ismerek szülővárosomban. Az orsós utcájú falura az jellemző, hogy a szalagtelkei orsószerűen kiszélesedve és keskenyedve egy utcát fognak közre. Margitta is eredetileg orsós rendszerű település, hiszen a Fő utca a központban itt is térré szélesedik.

Erre a térre építették a templomot. Majd a tér utcaként tovább folytatódik. Városunknak ez volt a településrendezési elve.

A délnyugati Monospetri irányából jövő és a települést északkelet irányba átszelő Fő utca köre szerveződött az egykori Margitta falva. Tehát a

település magját a következő utcák képezték: Petri utca (vagy Fő utca), Sáros utca, Fazekas utca, Kis utca és Körtvélyes utca. Akár a történelmi múltban, ma is ilyen a város központi magja. Hajdanában is ez a képzeletbeli vonal kötötte össze északkelet-délnyugati irányban a történelmi Bihar vármegyét a történelmi Szilágy megyével. Az Eger patak volt a régi Bihar megye egyik határa, Érszőlős már Szilágy megyéhez tartozott.

De nézzük meg, milyen történelmi adatokat találunk az egyes margittai utcák nevééről, hogyan alakultak, hogyan változtak az utcák és utcanevek?

A Monospetri irányából vezető utcát már 1579-ben is Petri utcának nevezték (a mai Calea Republicii). Ez az utca egykoron a Szeles nevű fogadónál kezdődött és a hajdani Kóser vendéglőig tartott. Nevezték még Fő utcának is. Az 1940-ben Forgács Antal által készített Margitta nagyközség nevű térképen ez az utca Gróf Teleki Pál nevet viseli és a vasúti pályaudvar szomszédságában az Eger patak hídjánál kezdődik.

A város azóta tovább fejlődött és a mai várostérképen az Eger patak jobb partjától kezdődő utcarészt Arany János utcának nevezték el.

Ha végigsétálunk a közel másfél kilométer hosszú Petri utcán a központban lévő református templomig, az utca bal oldalán a következő kisebb utcák nyílnak: Eger utca, ez ma már Jókai Mór nevet viseli (volt

A Fő utca 1908-ban

...és 1915-ben

Oltului utca is), Serház síkátor (ma str. Garoafei), Bornyú síkátor (ma Crinului), Piac utca, Kántor utca (str. Crișan). Egy, a múlt század harmincas éveiben készült fényképen ugyancsak az út bal oldalán egy nagyon szép paraszt barokk stílusú épületet fedeztem fel, olyant, amelyből a nagyváradai Körös utcán lehet még látni talán két házat.

A múltó, homályosodó emlékezet és a változó politikai viszonyokkal együtt változó utcaneveket kissé már keverik az adatközlők is. Itt jegyzem meg, hogy a fenti térképeken is kimutatható utcanevek nem egyeznek azzal, amit egyes adatközlőim mondtak el nekem. Szerintük a Petri utcából nyíltak a következő utcák és síkátorok: a Korona síkátor, ez volt a főbejárata a vásártérnek. Korona síkátor: mindössze négy lakóházból állt, egyike volt a Nagyvásártérre vezető legfőbb utcáknak. Nevét az utca sarkán emelkedő Korona vendéglőtől kapta. A vendéglő gazdái azzal is magukhoz csalogatták vendégeiket, hogy a hozzájuk vezető utcarészt vastag sima boronafákkal rakták ki. A Korona vendéglő szállást, ételt, italt kínált a vásárosoknak. Mondják, hogy a Petri utcáról gerendákkal borított útszakaszra még szalmát is szórtak, hogy a vendég tiszta lábbalival juthasson be a vendéglőbe és tiszta szekérkerékkel a vendéglő elé. A mostani söröző helyén állt a Cédulaház, ahol helypénzt kértek az árusoktól.

A Posta síkátor szemben volt a posta épületével, csak gyalogosan lehetett ott közlekedni. Ház, csak a sarkán volt.

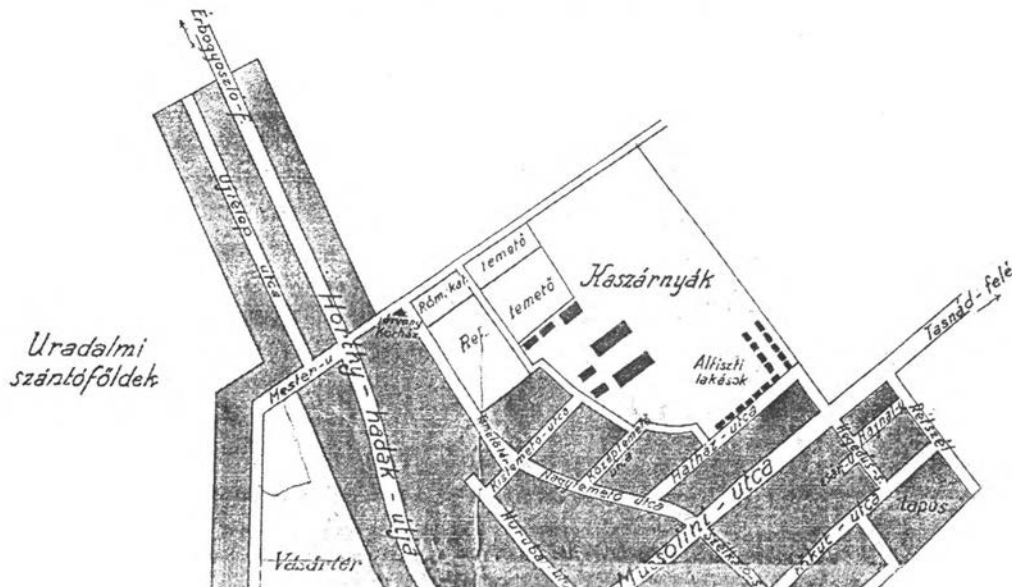
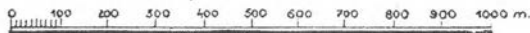

MARGITTA NAGYKÖZSÉG

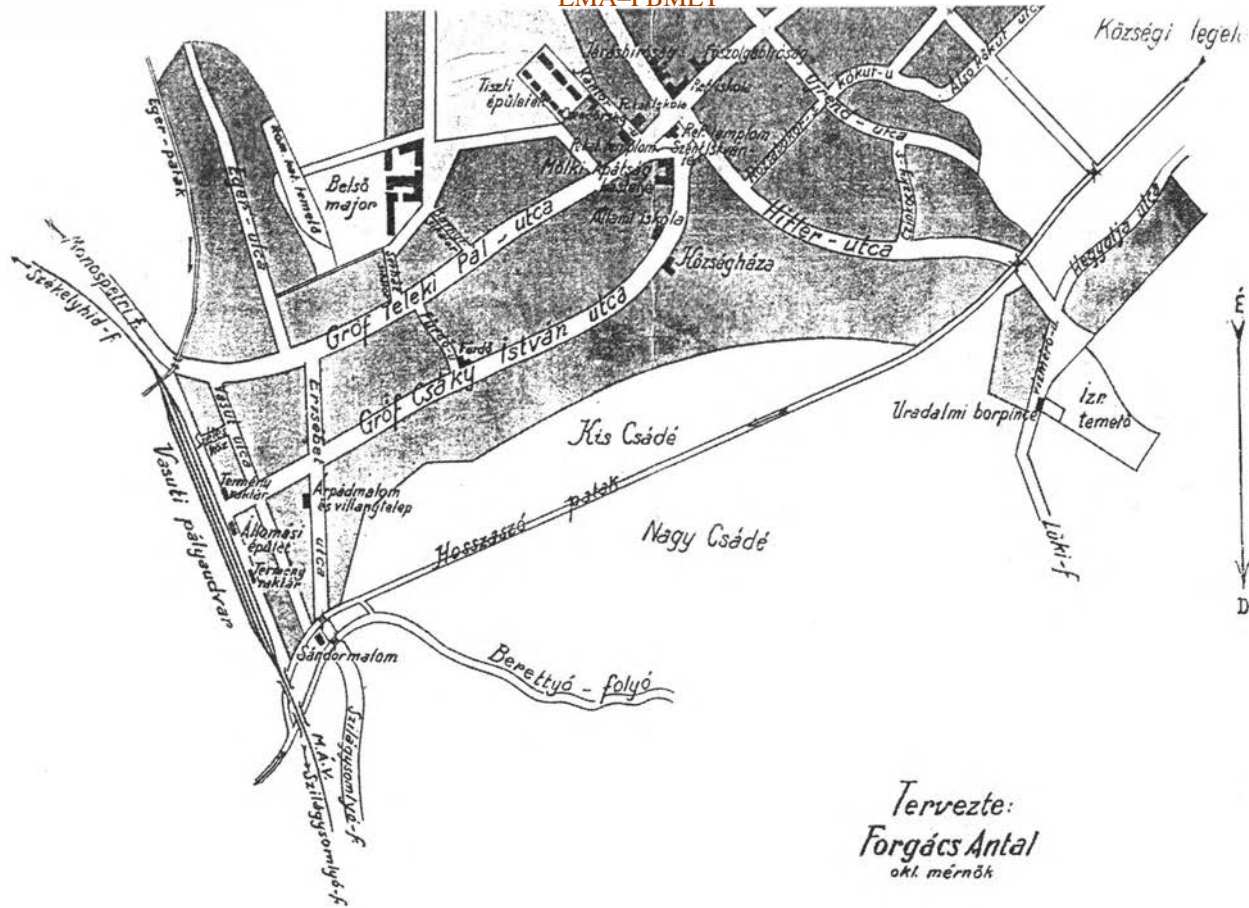
TÉRKÉPE

1940

Lépték 1:10,000

A Csizmadiaszín sikátora most is legszélesebb utcája Margittának. Itt állt a Csizmadia-szín, egy fából épült tágas épület, amelyet a csizmadiák építettek, ők tartották fenn. A múlt század 30-as éveiben ide helyezték a kastély elől a kispiacot. Annak előtte a rendőrség és művelődési ház helyén állították fel sátraikat a vándorcirkuszosok, ezen a téren működtették a forgóhintát.

A Templom sikátor a katolikus templom mellett vezetett a vásárba. Azt az utcát jobb oldalon a katolikus tanítók hosszú kertje képezte, bal oldalán a katolikus harangozó háza és a csendőrség épülete kapott helyet.

Ha ma az utca jobb oldalán sétálunk végig, akkor onnan a következő utcák nyílnak: Vasút utca (ma str. Bujorului), amely a Hosszaszó patakig tartott. Az 1940-ben kiadott Forgács Antal- térképen még a Sándor-malomnak a Berettyó és a Hosszaszó között lévő épületét tünteti fel a térképész. A Petri utcán jobbra a következő elágazás az Erzsébet utca, ami ugyancsak a Hosszaszó patakig tartott és átvezetett a patak és a Berettyó hídján a Szilágysomlyó felé vezető útra. Ezt az utcát Malom utcának is nevezték. A Hosszaszó és Berettyó közé épült vízimalomról (Sándor-malom) kaphatta a nevét, amelyet még a Csáky-család építtetett s amelyet aztán később a melki apátság gőzmalommá épített át. Később ebben az utcában volt az Árpád-malom. Ez gőzmalom és „olajütő” volt, továbbá a város villanytelepe is itt kapott helyet. Utolsó tulajdonosa a Goldstein család volt. 1944. október 20-án, pénteken reggel virradóra ezen az úton vonultak be az orosz katonák Margittára, és különösen-közismerten durván bántak a városka lakosságával, amin nem csodálkozhatunk, ha ismerjük Molotov külügyi népbiztos hadi levelét az angol hadvezetéshez: „*A magyarokat meg kell büntetni!*” A visszavonuló német csapatok által fölrobbantott híd helyett az oroszok a polgári lakossággal építtettek szükséghidat a Berettyón.

Ezen az oldalon a városközpontig már csak egy utca volt, a Fürdő nevű utcácska, a Körtvélyes utcára nyíló saroképületében volt a fürdőház (mai térképek nem jelzik az utca nevét).

Az 1700-as évektől betelepülő zsidó kereskedők itt, a Fő utcán építettek üzleteikkel egybeépült lakóházaikat és zsinagógájukat. A magyar lakosság egy részének iparos műhelyei is ezen az utcán épültek. Voltak itt sör- és likőrpalackozók, szíjgyártó-, faesztergályos-, bádogos-, lakatosműhelyek, továbbá pékség és mézárszék. A széles, kövecsezett úttest két oldalán széles árkokban futott le az esővíz vagy a hólé. A járda téglából volt kirakva.

A Kóser vendéglőtől (ma a hétemeletes tömbház áll a helyén) az utca térré szélesedett. Ez a tér volt a község központja. A negyvenes évek elején Szent István nevét viselte (ma Piața Independentei). Itt épült a református templom. A mostani park helyén volt az egyik kispiac. A tere a település legimpozánsabb, legfontosabb épületei övezték.

Az összefutó Petri és a Körtvélyes utca impozáns saroképülete volt a melki apátság kastélya. A Körtvélyes (Körtijes) utca, részben párhuzamosan húzódik a Petri vagyis a Fő utcával. Ezen az utcán főleg az értelmiségi családok építkeztek. Felső részében módos polgárok, tisztviselők építették otthonaikat: itt volt Horváth János irodalomtörténész, akadémikus szülőháza; a jegyző, Pálffy Károly, az 1848–49-es szabadságharc huszárkapitánya, a Wilhelm családok és más jeles polgára a városnak. Az apátság kastélyának keleti falával szemben állt a város első patikája, Horváth Imre költő nagypjának a gyógyszertára. Ezen a hosszú utcán egyetlen kiskereskedés volt, de itt állott a városháza, a főjegyző lakása, az orvosi lak és a patika. Nevét, minden bizonnyal még a betelepülő lakosságtól kapta: az erdőirtás idején sok körtefa lehetett az erdőnek ezen a részén. Kertjei lenyúlnak a régi mocsaras, lápos, nádas Kis-Csádéra. Nevét már 1569-ben is viselte. A terre torkolló utcán volt Horváth Imre költő szülőháza is, a margittaiak által tisztelt és szeretett Sugár doktor háza, a szabadságharc hős katonájának, Pálffy Lajosnak a háza. A Körtvélyes utcában volt még az Úri Kaszinó és még egy orvosi lak. A vasút megépülését követően az utca az állomási terményraktártól indult és a központig tartott. Az utcát többször is átnevezték, 1940-ben Gróf Csáky István utca volt. Ha a Csáky-nemzetiség évszázados margittai szerepére gondolunk, akkor ezt nem is tarthatjuk különösnek. Ma Str. Nicolae Bălcescu az utca neve.

A téren állt a Margit Szálloda emeletes épülete is. Az épület eredetileg a Csáky grófoké volt. Itt a szállodaszobákon kívül vendéglő, cukrászda, nyárikert és egy előadóterem is volt, ahol a vándorló színi társulatok is felléptek. Később itt volt a város kultúrterme.

Még áll a régi református parókia épülete és az eredetileg náddal fedett református iskola. Ez a 60-as évekig földszintes volt.

Az 1700-as évek elején épült a katolikus templom, mellette volt a plébánia. Ennek helyén a kommunista időkben önkiszolgáló üzlet épült.

A mostani patika helyén volt egy olyan épület, amelyben csizmadia-műhely, majd fényképészet, később gyógyszertár működött.

A közelben a kissé átalakított saroképület volt Margitta járás központi székháza. A téren voltak még pénzintézetek és a Fremda család mézsárszéke.

Mint helytörténeti érdekességet mondom el, hogy egykoron a Petri utca a református templom nyugati oldalán úgy elszűkült, hogy egy szerkeér alig haladhatott át rajta. Az adatközlőim szerint a református egyház helyi tanácsa a 30-as évek közepén úgy döntött, hogy a templomkert kerítését a templomhoz közelebb építi, kibővítve így a közutat. A templom előtti park helyén valamikor hetipiacokat tartottak, főleg tejtermékeket, zöldséget árultak. Az utcát téglajárdák szegélyezték, mély árkok vezették le a csapadékot a Hosszaszó patakba.

A térről nyílt a Fazekas utca. A történelmi feljegyzések tanúsága szerint ezt már 1569-ben is Fazekas plateának, azaz Fazekas utcának nevezték. 1940-től a háború végéig a neve Mussolini utca, ma str. 1 Decembrie. A nyersanyag közelsége telepítette a város északkeleti részére ezeket a mestereket. A margittai vásárok látogatói szívesen vásárolták termékeiket. Az 1700-as évek elején 27 fazekasmestert említenek az okiratok. Ezek telepedtek közel a Lapisnak nevezett nyersanyag-kitermelő helyhez. A Lapis nevű helyen számtalan agyaggödörből ásták a földolgozandó agyagot. Az 1940-ben készült térkép már Lapos névvel illeti e helyet.

A fazekasok utcájából balra nyílt a Huruba utca (ma str. Narciselor). Régies magyar nyelvjárásokban a szó szegényes kunyhót, juhász kunyhót jelent. A szó a Pallas Nagylexikonban így szerepel: „*az erdélyi népnyelvből s egy-két erdélyi írónál annyi mint gunyhó, viskó.*” Ha tudjuk, hogy

A református templom és környéke 1915-ben

egykoron a ligetes, bokros erdő eddig húzódott és közel volt a Nagyhegy alatti legelő, könnyen kitalálhatjuk, miért építették ide a juhászok hurubáikat.

A Fazekas utcából nyílt a Nagytemető utca, ebből a Hatház utca, a Középtemető utca. A Temető térnél a Nagytemető utcát keresztezte a Kistemető utca. A Nagytemető utca elhaladt a református és a katolikus temető mellett és a Mester utcánál ért véget. Itt volt a Járványkórház épülete is. A Tasnád felé vivő Fazekas utcából nyílt még a Hegedűs utca és ebből a Hajnal utca, no és egy aprócska Zsák utca.

A központi térbe kelet, délkelet irányból bele torkolltak még a következő történelmi nevű utcák: a Sáros utca (1940-ben Hitler utca), ma str. Horea, és a már említett Körtvélyes utca (ma str. Nicolae Bălcescu), nyugatról a Szalacs utca vagy Kis utca (1940-ben a Horthy-hadak útja), ma str. Tudor Vladimirescu. Mindhárom utca nevét említi egy 1569-ben készült okirat. (Ugyanott olvashatunk még a Rózsabokor utcáról, az Almás, Szőlős, Nádudvar helynevekről.)

A Sáros utca vagy Hegy utca volt a legszélesebb, legsárosabb utca, mert ezen már az egész városból összegyűlt teljes jószágállomány járt a községi legelőre. Valóban sáros utca volt, de alig volt több sár rajta, mint más margittai utcán. Ez az utca még mindig őriz olyan házakat, amelyek a város módos gazdáinak jó ízlését őrzik. Ezen az utcán élt és dolgozott a hírneves Duna család, akik a tímár mesterséget művelték, ugyanakkor jelentős szőlőtermelők voltak. Módos iparosok, gazdag szőlősgazdák látkák ezt az utcát. Az utca végén a Hosszaszó patak felett átívelő fahídon lehetett megközelíteni a szőlőshegyet, ezért is nagyon forgalmas utca volt. A hídon túl, a hegy alatt volt a Hegyalja és Vízmérő utca. Ez utóbbin lehetett elérni az uradalmi borpincét és a zsidótemetőt. Délebbre terült el a Nagy-Csádé.

A régi gazdálkodó emberek utcája volt a Sáros utcából nyíló Rózsabokor sikátor (1569-ben már említik) és a Czinkóczy sikátor. Az előbbinek folytatása volt a Kőkút utca: ez az utca kőkútjáról kapta nevét. Ezzel szinte párhuzamos volt az Alsó kőkút utca, amely ugyancsak kútjáról kapta nevét és Kiskút utcának is nevezték, ennek házai már a községi legelőre néztek. Ezek a „kutas utcák” az idősebbek emlékezetében még meglévő kőkutakról kapták a nevüket.

A Kis utca (amit neveztek még Szalacs vagy Bogyoszlai utcának is) valóban rövid kis utca volt, mindössze a református temető Bogyoszló felőli bejáratáig tartott, folytatásaképpen az úgynevezett Ötvenköblös határrész

következett az Akasztófa-erdővel. Az Eger patak felé ereszkedő út mentén húzódó erdő szélén, közel az úthoz, állt az Akasztófa. Ez egy olyan tölgyfa volt, melynek a legendák szerint egyik vízszintesen nyúló ágára, akasztották fel az elítélteket. A Kis utcában is módos iparosok, tisztviselők laktak. A múlt század elején ebben az utcában épült szecessziós stílusban a város legszebb épülete, a Járásbíróság. Nemrég kapta vissza az épület eredeti rendeltetését. (Mint érdekességet jegyzem meg, hogy a birtokomban lévő, Bíróság, illetve Kir. Járásbíróság feliratú levelezőlap jelentős fejtörést okozott, hiszen más-más épület képét mutatja. A régebbi Járásbíróság épületéről két árulkodó képeslap ad felvilágosítást (a/c): Csengery Antal 1856-ban nyitott kiskereskedése portékáival együtt mindkettőn jól kivehető. Ám a c éles bizonyíték, hogy a Királyi Járásbíróság a Fő utcán helyezkedett el és csak később került át a mai helyére. Az első képen (a) a királyi járásbírósi címer is jól kivehető.

A csak Bíróság feliratú szecessziós stílusú épület a későbbi, míg a Kir. Járásbíróság feliratún 1898. augusztus 28. a postai bélyegző dátuma, ezért mindkettőt mellékelem.

A teljesség igénye nélkül szólok még a város néhány utcájáról, és egykori lakóiról. Az Eger utcát, Tót utcát, Malom utcát az 1600-as évek végén betelepülő cipcerek³¹ és szlovákok lakták. Ez a katolikus hitű lakosság kizárólagosan mezőgazdaságból élt, kis zárt közösségben őrizték sokáig hitüket és szokásaikat. Ezáltal el kellett különülniük a nagyrészt református iparos rétegtől. A Tót utca vagy Vasút utca katolikus telepesei nagy részben szlovákok voltak. Rokoni, családi kapcsolatok fűzték lakóit a Petri utca lakóihoz és a Monospetribe települt szlovákokhoz. Az 1899. november 28-án átadott³² Margitta–Széplak vasútvonal szelte ketté az utca lakóinak kertjét. Ettől kezdve már Vasút utcának nevezik az utcát.

Az Újszer utca körül (későbbi neve Proletár) épült ki az Oncsa-negyed. A magyar állam családvédő szándékkal akarta segíteni a szegény családokat, létrehozva az Országos Nép- és Családvédelmi Alapot. Ennek a rövidítése az Oncsa elnevezés. Az építkezések (családi házak) céljából tárolt építő anyagokat a város „felszabadítása” közben és utána ellopták.

A legújabb, pontosabban a jelen korban a történelmi utcaneveket a hatalmi viszonyoktól függően változtatták. Trianon után román elnevezéseket kaptak az utcák és a terek. Így Ferdinand lett a Fő utca, M. Eminescu a

³¹ A magyar köztudatban a szepesi szászokat és leszármazottaikat nevezték cipcereknek.

³² Egyes adatok szerint december 28-án.

a: A bíróság régebbi...

b: és újabb épülete

c: Margitta főtere 1901-ben

Sáros utca, Iuliu Maniu a Kis utca. De 1940–44 között sem bánt jobban a város történelmi utcanevekkel. Az akkori politikai hatalom átkeresztelte az utcákat a korszak még élő és nagyra tartott személyiségeiről. Ma már fejcsóválva vesszük tudomásul, hogy Horthy Miklós, gróf Teleki Pál és gróf Csáky István mellett utcát neveztek el Mussoliniról és Hitlerről is. A második világháború után újabb nevekkel „ékeskedtek” utcáink: volt Sztálin utca, Linder János utca, Herbák János utca (napjainkban is változni fog számos utca megnevezése, kár, hogy nem a történelmi neveket kapják vissza).

Az új lakók, az ifjúság már inkább csak a hivatalos neveket ismeri, a régi lakosok emlékezetéből is lassan kikopnak a régi megnevezések. Lassan már alig lehet régi házat látni, mely tanúsíthatná, milyen is volt hajdanában a margittai emberek építkezési módszere, építkezési stílusa. Pedig érdemes megvizsgálnunk ezt is, hiszen a vasbeton megjelenése előtt is sok találékonyssággal építették házaikat a város lakói.

Margitta építkezési módját a település földrajzi adottságai határozták meg. Azért akik visszaemlékeznek a Csáky grófok kastélyára, azok hamar átgondolják, hogy Margittán is létezett az építészet kettőssége. Az uralkodó társadalmi elit építészete és a köznépé, amit a szaktudósok népi építészetnek neveznek. Kővel nem rendelkező vidék a mienk, nem építhettek eleink kőházakat. A rendelkezésre álló építőanyag és a kezdetleges szállítási lehetőségek miatt, a helyi adottságok határozták meg

a margittai népi építkezést is. Olyan építőanyagot használtak, ami az utcán hevert, a sarat. A vizes és vízjárta területeken bőven termett a nád és a sás, no meg a szalma is elérhető volt. Ezek az anyagok az épületek fedésére igen alkalmas. Ennek a szigetelése és szellőzése miatt télen meleg, nyáron hűvös a ház. Van a népi építészetnek is egy történelmi fejlődése, amiről én itt csak annyit mondok el, hogy a 18. századtól az erdőirtások és a háborús pusztítások következtében megrikkult faállomány védelme érdekében korlátozzák a fa felhasználását. Földesúri rendelkezések megnehezítik, vagy egyenesen tiltják a fa és a favázás házak építését, ugyanezen okokból szorgalmazzák a földfalú házak készítését, amelynek technológiája és máig ismert változatai már kialakultak. A fahiány a mi vidékünkön is jelentkezett, noha ezt némileg enyhítette a fakereskedelem fellendülése és a Meszesből jövő fát áruló szekeresek. Itt jegyzem meg, hogy a téglaegetéshez a 19. századig főúri engedély kellett és ez gátolta a téglaeépületek elterjedését. Arra nézve, hogy milyen volt a téglából és a vályogból épült házak aránya az egykori Margittán, fogalmat alkothatunk, ha tudjuk, hogy az 1890-es népszámlálás során készült első megbízható épületstatistika szerint a házak 49,90%-a vályog vagy vertfalú. Az 1910-es népszámlálás során ez az arány már 50,5%. Az adatok a történelmi Magyarország adatai, tehát Erdély és a Felvidék is benne foglaltatik, ily módon az ország középső sík és dombos területén a vályogból és sárból készült lakóházak aránya 90–100% körül mozgott.

Margitta legszegényebb lakosai „vertfalú” lakóházakat építettek. A „péväval,” szalmatörekkel összetaposott falat deszkából összerótt zsalu (kofrág) közé rakták, majd bunkózással tömörítették. Összetartó elemként hosszabb faágakat építettek a falba.³³ A ház alapozása a helyi építészetben

33 A vertfal készítésének menetéről a Magyar Néprajz című kötetben ezt olvashatjuk. Vertfalakra „a kötött, agyagos talajok a legalkalmasabbak, melyet felrakás előtt megforgattak és megnedvesítettek. [...] A zsaluzat közé hányt földet hegyes karóval megszurkálták hogy ne maradjon közte levegő, majd a döngőlőfával vagy tömőfával keményre döngölték. A munkát mindig a két fal találkozásánál kezdték, hogy a sarkok jól összeálljanak. A közfalakat a főfalakkal egyszerre készítették, sorról sorra haladva, a deszkákat mindig feljebb emelve. A falverést 3–6 ember végezte, akik egymás nyomába lépve dolgoztak. Az Alföldön ún. falverő bandák dolgoztak. Az ajtók, ablakok helyét a keretek beépítésével kihagyták. A fal felépítése után az egyenetlenségeket baltával és ásóval lementsztették, majd a falat többszörösen tapasztották és végül lemeszték. Egy közepes nagyságú ház fala 8–10 nap alatt készült el és 50–60 cm vastag volt. A téglakeménységűre összeszáradt falat a későbbiekben csak csákmánnyal lehetett szétverni. A kiváló szigetelőképessége miatt a ház nyáron kellemesen hűvös volt, télen viszont jól tartotta a meleget. Ami miatt az Alföldön nem tudott elterjedni, az árvízzel szembeni rossz ellenálló képessége volt. A faltípus elnevezései: a Dunántúlon a tömött fal és a tömésfal, a Duna-Tisza közén a verett fal, és a Tiszától keletre nagy területen a vertfal elnevezés a használatos.”

többnyire csak a döngöltföld-alapozás, amelynek során a ház helyét jól megtisztították, kiegyengették, majd jól ledöngölték. Egy másik alapozási mód volt, hogy a kiásott földet törekkkel keverték, meglocsolták és sorról sorra haladva visszarakták és erősen ledöngölték. A 20. század elején Magyarországon a sár- és vályogfalú házak 92%-a ilyen alapozásra készült. Érdekes történelmi adat, hogy a 19. század elejéig nem szabályozta központi rendelkezés a lakóház elhelyezkedését a telken, ezért az épületeket mindig a telek lehető legmagasabb pontjára építették a gyakori árvizek és a magas talajvíz elleni védekezés céljából. A 19. század közepétől tűzrendészeti és építészeti szabályok írták elő a lakóház és a melléképületek elhelyezkedését, amely alapján a lakóház padlószintjének minden esetben magasabban kell lennie az utca szintjénél.

Itt-ott a régi házaknál ma is találunk még úgynevezett „paticsfalat,” vagy hivatalos nevén sövényfalat, de ezeket főleg csak máig megmaradt nyári konyhák és gazdasági épületeknél láthatjuk. E falazásnak a lényege az volt, hogy a zsaluk közé egymás után földbe vert karókat ágakkal fonták be, e váz köré került a sárból és „pévából” összekevert falazó anyag. Ezeknek a házaknak a tetőszerkezetét faoszlopok tartották. A padlást tartó gerendák a „mestergerendára” nehezedtek, amely hosszanti irányba rögzítette a falakat. Fedésre a környéken bőségesen található nádat esetleg szalmát használtak. A háromszögletű tűzfalakat deszkázták vagy paticsfalból készítették.

Később terjedt el a lakóházak agyagtéglából, azaz vályogból történő építése. A városka keleti részében megtelepült „vályogvető cigányoktól” lehetett megrendelni ezt az építőanyagot. Egy téглаégető felépítése nagy költségekkel járt, míg a vályog alapanyagához mindenki könnyen hozzáfért. Maga a készítési technika könnyen elsajátítható volt. A Magyar Néprajz IV. kötetében pontos leírást kapunk erről is. *„A települések szélein sorakozó vályogvetőkben vagy vályoggödörökben a sárkészítéshez felfogják a szükséges vizet az őszi és a tavaszi esőzések alkalmával, illetve a mélyebb gödörökben feljön a talajvíz is. A vályogot júliusban, augusztusban és szeptember elején vetik. A vályogvető egy fenekelt, fogaival ellátott ládaféle, amely különböző nagyságú volt, de a legtöbbször megegyezett a téгла méreteivel: 32x15x12 cm. A kiásott agyagot vízzel jól átáztatják majd törekkkel vagy tört szalmával jól behintik. Ezután állni hagyják, majd jól megtapossák. Az összedolgozott öregsarat az előre megvizezett pelyvával behintett vályogvetőbe helyezik, majd a tetejét kézzel lesimítják. Ezután a vetőhelyre viszik és ott sorba rakva szikkadni hagyják.”* A kiszáradt vályogból történő falazás könnyebb munkát és

rövidebb falazási időt igényelt. Tartósabban szilárdabban álltak a falak, ha a vályogsorokat téglasorokkal váltakoztatták. Ez volt a vegyes fal a népi építkezés gyakorlatában. A 19. század második harmadában jelent meg. A legelterjedtebb a vályog és a téгла kombinációja. Ilyen esetben a falban soronként váltották egymást. Egy sor téгла és egy vagy két sor vályog. A kötőanyagként a híg sarat használták, de erre már csak a melki apátság által felépített margittai téгла- és cserépgyár beüzemelése után került sor. Az évi 500 ezer darab helyi gyártású téгла igencsak meghozta az építési kedvet a városban.

Az idős margittai lakosok még emlegették gyerekkoromban a nádfalú építkezési módot, hiszen ez a Berettyó mentén és az Érmelléken eléggé elterjedt volt. A nádfal anyaga olcsó volt és könnyen el lehetett készíteni. Különösen a 19. században, mielőtt a vizeket szabályozták volna, eléggé általános volt a nád mint építőanyag. Árvíz esetén, amely kimosta a tapasztást, vagy a nádfalat, az épület vázfala megmaradt és az árvíz levonulta után csak a nádfalat és a tapasztást kellett pótolni. Az árvízmentesítő munkálatok következtében a vizenyős területek jelentősen visszaszorultak, ezért a nádházak építése is a minimálisra csökkent, de a Berettyó mentén melléképületek felhúzására még sokáig használták a nádfalat.

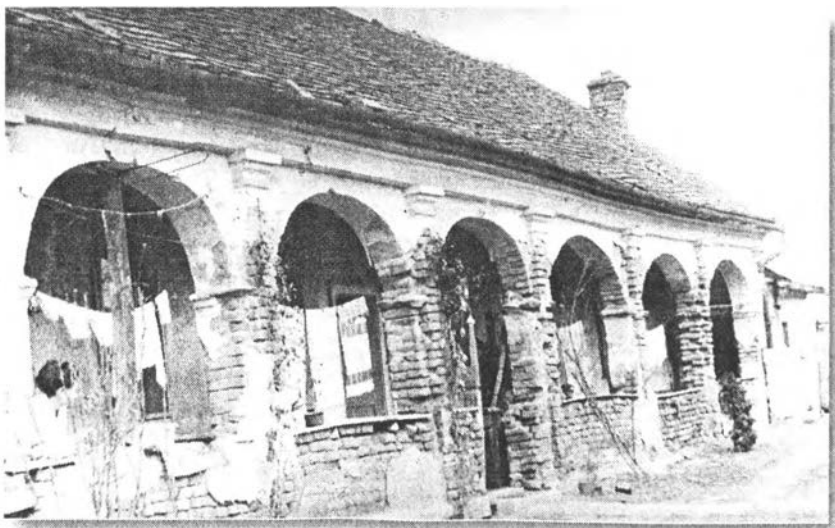
A margittai építkezésben jelentős fejlődést hozott a téгла és cserépgyár felépítése. Ezt a melki apátság hozta létre, majd Gerlach Mihály tulajdonába került. Még ma is minden margittai tudja, hol van a Bányató. Ennek a gödréből termelték ki a téglavetéshez szükséges agyagot, míg a gödröt el nem árasztotta a víz. A múlt század hatvanas éveinek végén, talán még 1968-ban is, közel a vasúti sínekhez, a volt fatelep végében még ott árválkodott a téglagyár hatalmas kéménye. A bontásból előbukkanó margittai téglakon és cserepeken jól kivehető még a margittai téglagyár tulajdonjegye.

A legmódosabb gazdák és iparos polgárok már téglából építkeztek. A téglafalak fölé épített tetőszerkezet már jól elbírta a nehéz cserépfedelmet. A legrégebbi cserépforma a hódfarkú, de Gerlach gyárában már csak téглаalap alakú hornyolt cserép került ki az égetőkemencéből.

A téglaházak szobabeosztása azonos volt a sárból épült házakéval. A ház főbejáratán betérve a konyhába vagy a pitvarba jutott a látogató. Az utca felé nyílt az első vagy tiszta szoba, amelyet Margittán „vendígszoba” néven is mondtak. Ez az éjszakára maradó vendégek elszállásolására a beteg családtag fektetésére szolgált, de ebben történt a szülés, a lakodalom, és a halottak felravatalozása is. A hátsó szoba volt a család mindennapi tartózkodási helye, amely télen konyhaként is szolgált.

Az épülethez tartozott a tornác. A vertfalú vagy vályogházaknál földbe ásott oszlopok tartották a tornác fölé kiugró tetőt. Építészetileg szebb és biztosabb megoldás volt az, amikor a ház tetőszerkezete nyúlt a tornác fölé, s így a tornácot az épület egészéhez tartozónak láttuk. A tornác oszlopai boltozatosan kötődtek. Az oszlopokat könyöklő gerendával is összekötötték vagy emberi derék magasságában fölfalazták.

Érdeemes még szólnunk arról, hogy az ősi építésáldozatnak a mai napig élnek az emlékei. Némileg módosulva, a Kőmives Kelemenné ballada továbbélő változatai ezek a hiedelmek. Ősi hiedelem, hogy ez a szokás időt állóbbá, tartósabbá teszi az épületet. A legáltalánosabb mai is élő szokás, hogy a kiásott alapba pénzérmeket dobtak. Mások tojást, kiscsirkét, összekötözött lábú kismacska, kutyát építettek élve a ház alapjába. Mások a kiásott alap mellé viszik a „favágító tuskót,” azon baltával levágják egy kakas fejét, a fejet belerúgják az alapba, a vérét belecsergatják a gödörbe. Ez az áldozattevés ahhoz a népi hiedelemhez kötődik, hogy a ház, templom, csak akkor marad fenn, ha eleven, vagyis élő. Ezért életet és lelket kell tartalmaznia. A lélek „átruházása” azonban csak véres áldozat révén valósítható meg. Ezt tudták a régi margittai mesterek is, amikor építésáldozatot mutattak be.

Ez a hódfarkú cseréppel fedett, téglából épült ház még őrzi a hajdani margittai építészet szép stílusvilágát

Nem szólhatok úgy a régi margittai utcákról és épületekről, hogy röviden ne említsem meg a régi, mára már kivesztett, vagy kiveszőben, eltűnőben lévő helyneveket. A mezővárosról és helyneveiről a város egykori előjárói, Ketskés János főbíró és Horváth József jegyző 1864-ben készítettek egy viszonylag rövid feljegyzést. Ezt itt minden változtatás nélkül az eredeti írásmóddal átnyújtom olvasóimnak.

**Egy jellegzetes
margittai lakóház
homlokzata**

Helynevek Margitta községből – Bihar megyéből

1. Margitta város fekszik Bihar megye északi végében, az érmelléki járásban; fő helyje az úgynevezett réz aljának, vagy helyesen rész aljának, mert szószármazás szerint rész, nem pedig réz hegyeknek neveztetnek azon hegyek, melyek magyarhon kapcsolt részeit, um: Kraszna, Középszolnok stb. megyéket az országtól elválasztják.

2. Ezen község régen Margitha néven iratott, a mult században azonban már Margitta néven fordul elő; nevét – szóhagyomány szerint – Margit nevű ősrégi úrnőjétől nyerte.

3. Eredetének ideje nem tudatík.

4. Legrégibb lakosai tősgyökeres magyarok; a tótok e század elején telepítették ide néhai gr. Csáky Sándor itteni vólt földes ur által a felső

megyéből – mint egy 50 család, de ezek s utódai már mind elmagyarosodtak, s alig van köztük ki tótul tudna.

5. Figyelmet érdemlőbb helynevek:

Tuga: juhnak való legelő
Gögos dűlő: hason nevű kúttól
Nádaskut dűlő, nádas környezetű kúttól
Suthát: két völgy közti dombos szántóföld
Bába halom: dombos szántóföld
Hosszúaszó: hosszú, aszványos kaszáló
Bika homlok: tüskés, üreges domboldal
Bokrócz kut: bokros környezetű kút.
Aligálló: süppedékes út
Csádé: aljas vizes – hajdan nádas kaszáló
Orhát: erdő, hosszas dombon
Csipdő: szántó föld, kaszáló és legelő mellette
 a zomszéd legelőn járó marhák csipkedéseinek kitéve
Zsombor: zsombékos kaszáló
Rózsaóldal: bakatoros hegyoldal.
Kontyhegy: kopár csucsos domb.

Kelt Margittán május 18. 1864.

Ketskés Sándor

főbíró

Horváth József

jegyző (Hoffmann I.–Kis T. 1998. 23–24.)

A helynevek létrejöttét a többségi népesség nyelvhasználata határozza meg, módosulását a népességmozgás okozza, hagyományozását egy népesség helybenmaradása biztosítja. Szókincsünkben ezek őrzik leghűbben a nyelvnek azt az állapotát, ahogyan az élet akkor, amikor a földrajzi helyek, tereptárgyak nevüket kapták.

Az alábbiakban helynevek egyik legrégebbi, legváltozatlanabb fajtájával, Margitta víznév anyagával foglalkozom. Elmondhatjuk, hogy a település nemcsak azért maradhatott meg, mert a hegyvidéket az alfölddel összekötő utak mentén terül el, hanem azért is, mert a sok lápos, mocsaras, nádas határrész kínálta rejtőzködési lehetőséget a lakosság szorongatott helyzetben kihasználhatta, s ezek átmentették a lakosság jórészét.

Vízneveink a tájegységet megülő magyar népesség ősi nyelvállapotát őrzik. Olyan köznevek hagyományozódtak általuk, melyek a köznyelvből már kihaltak, a mai köznyelv számára „érthetetlenek.”

Az északkelet felől határunkba érkező Hosszaszó patak (amit az egykori bíró és jegyző Hosszúaszónak említ), nevét a szőlősi magyarság *Érként* ismerte, hisz a település alatt széles lapterületet hozott létre a lecsapolás előtt. Ez a patak Genyéte határában szelídült csak mederbe, és onnan már a margittai lakosság elnevezését viseli.

A mai nyelvészek véleménye némileg eltér a Horváth József magyarázatától. Úgy tartjuk, hogy a tulajdonnév két köznévi összetételéből alakult: a hosszú jelzőből és az ősi aszó jelzett szóból. Az összetétel utótagja már csak az aszalt (száritott) gyümölcsök jelzőjeként él. Ősi jelentése „száradó, kiszáradó,” az aszik ige melléknévi igenévi alakja.

A szó a 14–15. században végbemenő nyelvváltozás eredményeként nyerte mai hangzását: a szóösszetétel határán egymás mellé kerül két magánhangzó közül az egyik kiesett (mint például *gazdaasszony, víz-szaadom*).³⁴

Idős adatközlőim közlése által tisztázódott az említett patakkal párhuzamosan húzódó Veresárok léte, amelyet 1864-ben még nem említenek. Ez az árok emberkéz-ásta csatorna volt a Körtvélyes utcai kertek alatt, azzal a céllal, hogy a Hosszaszó patak vízfölöslegét befogadja.

E két mederrel párhuzamosan húzódott a Berettyó és a Holt-Berettyó medre. A négy vízfolyás árterülete volt az a nagy kiterjedésű lápos, vizenyős, nádas terület, amelyet Csádénak neveznek ma is. (Kis-Csádé, Nagy-Csádé.) A Hosszaszó patak a mostani vasúti hídnál torkollott a Berettyóba.

A Berettyó vízgyűjtő területéhez tartozik a település határába keletről érkező Eger patak, amely egy kanyarulat után észak–dél irányban folyva, határolta Margitta határrészét.

Az előbbi patakhhoz hasonlóan ez is csak határunkban kapta máig használt nevét. Kéc határában az Almáshágy, a Csorgó. A Csepegő nevű vízfolyások folynak össze a Nyír-nek nevezett mocsárba, ebből folyik ki a patak változó vízmennyisége. Egyes vélemények szerint az egykor partja mentén emelkedő égerestől kapta nevét, de nagyobb a valószínűsége annak, hogy a köznyelvből azóta kihalt „patak” jelentésű eger szót őrizte meg a nyelvhasználat. Áradás idején ez a patak is széles árterületet öntött el vízzel az Eger utca kertjei alatt, de vízzel borította a volt Tót utca kaszálóit is. A csatornázási munkák tüntették el azt a kb. másfél méteres „vizesést,” amellyel a volt Postakert nevű legelőrészt határolva, beleömlött a Berettyóba.

34 A Hosszúaszó nevet még két erdélyi település is viseli, az egyik Hargita megyében van, román nyelven Hosásău a neve, a másik Fehér megyében található és ennek románul Valea Lungă a neve.

Legfontosabb folyóvizünk neve, a Berettyó is ősi nyelvállapotot őriz. Idős adatközlőim még emlékeznek arra a nagykiterjedésű láptölgyesre, amely a Berettyó árterületén létezett. Ólnyi vastag tölgyfák emelkedtek a magasban álló helyeken, szigeteken.

Az elnevezés összetett szó, jelzős összetétel. Az összetétel előtagja a „*vizenyős, nádas, láperdős, bozótos terület*” jelentő „berek” szó. Az összetétel utótagja a mai köznyelvből már kihalt „folyóvizet” jelentő „jó” szavunk. A j-hang lágyító hatására jött létre a Berek + jó-ból a Berettyó. A román lakosság egy része a Bereten, más része a Barcau hangzással vette át a folyónevet.

A Berettyó vizének erejét malmok, kalló működtetésére használta a népesség. A malomhoz egyes vélemények szerint medermélyítéssel és gátemeléssel vezették el a vizet, a régi medret ma is Hódberettyónak (Holt-Berettyó) nevezik.

Az emelt gátak közé szorított folyó víztöbbletét két nyitható faszilip engedte le a Veresárokba: fent volt a Kis-Zúgó, lennebb a malomnál a Nagy-Zúgó. A Malom alatt elnevezésű széles és mély mederben az elmúlt évtizedben még látszottak azok a kiálló faoszlopok, amelyek a rájuk épített hízlalda épületét tartották. A ma is robusztus, emeletes épületet, a volt Árpád-malmot 1903-ban adták át az építők a melki apátságbeli megbízóiknak. A malom egészen az 50-es évek végéig működött rendeltetészerűen.

Kutak, források

Margitta történelmi része agyagtalajú emelkedésre épült. Délkeleti és keleti része az utóbbi időkben népesült be olyan területen, amelyen a talajvíz a felszínhez közel található. Ez a két városrész magába foglalja a Tót utca, Petri utca, Eger utca és a vasúton túli területet, és a Lapis negyedét. A volt Tót utca, Crinului utca, kertjeiben nedves időkben másfél ásonyomnyira feltört a víz, a kutak szintje együtt növekedett vagy apadt a Berettyónak és Eger patakának a vízszintváltozásával. A Tót utca kertjeiben ősztől tavaszig állt a víz, ha befagyott, sok örömet szerzett a gyermekeknek. Az Eger patak megfagyott vize egyetlen nagy korcsolyapályává alakította a petri kaszálókat.

Az itteni kutak vize alkalmatlan volt fogyasztásra, mosásra, hisz nagy volt a salétromtartalma. Fogyasztásra három kút vizét hordták az emberek: az állomás környékén lakók vagy a Szeles-kút vizét, vagy a Csárda-kút vizét vagy a Kis-kút vizét fogyaszthatták. A Szeles-kút a volt téglagyár területén volt, a Szelesben. A Csárda-kút a Petri felé vezető úton,

a volt Csárda udvarának aljában adta a jó vizet, ezt a kutat Fürdő-kútnak is nevezték. A Kis-kút a katolikus temető alsó részében található. Ezeknek a kutaknak a vizét ma is használják. Volt még egy ártézi kút a gőzmalom, az Árpád-malom udvarán, de ez olajszagú volt, főleg mosásra hordták az asszonyok. A Kiskőkút utca és a Nagykőkút utca között volt egy „bodonos”-kút, ahonnan a lapisi nép hordta az innivalót. Ez kerékes kút volt. A református templommal szemben van egy kénes ízű (kötőtojásnak mondják az emberek) ártézi kút, amely ma már nem működik. A város határában, a Hosszaszó patak vízgyűjtő medencéjében jobbra ismerjük a Lőcsösbeli Vizkuta (Viscuta) árkot, amely kisebb csermelyek vizét vezeti le. A patak bal partján több forrás, kút található. A Zombor legelőrészben találjuk a Gulya-kutat. Itt deleltették régen a gulyát. A Mondra nevű szőlősrészben található a Zádok-kút.

A Hűvösvölgy legelőréssz hosszában találkoznak azok a csermelyek, amelyek mocsaras, kákás vízfolyással folynak be a Hosszaszó patakba. Ugyancsak a legelődomb oldalában ered a Kisasszon-kútja, amelynek vizét a vályogvető cigányok használták. Ettől nem messze található a Legelő-kút, vagy Csorda-kút, amelyből a legelő csorda ivott. A Szőlőshegyen található még az Ungvári-kút és a Frenda-kút, amelynek bővizű hozamát csöveken vezették le a Hidegvölgybe. Jelenleg ez az egyetlen ivóvíz a Gorvai erdőig emberek és jószágok számára. A legelőn vezetékes vizet fűrt ártézi kutakból nyeri a város az utóbbi időben ezt a vízmennyiséget, a Sándorfalva és Érszőlős határának altalajából nyert víz egészíti ki.

Egyetlen állóvizünk a Bánya-tó. A már Monospetri határához tartozó hatalmas meder biztosított nyersanyagot a téglagyártáshoz. A mai faraktár helyén állt a téglagyár hatalmas kéményével. Az emberek úgy tartják, hogy a gödör alján a forrásokból összegyűlt vizet pompák segítségével szívták ki, az első világháború idején a pompákat nem működtették, ezért a víz megtöltötte a medret, a gépek benne maradtak a néhol 9–12 méteres mederben. A tó valódi vízforrásokból táplálkozik, de azt nem bizonyította még senki, hogy a mélyben gépek lennének. A tóba halakat telepítettek, a nádast birtokukba vették a gémekek, vízcisirkék, nádályok, csiborok. A halat kosárral, hálóval fogták ki. A tó kisebb medrét, a Kisbányát betömték, erre épültek a CLF raktárai. A tó vizét öntözésre használják, száraz időszakban a vízszintje mélyen lesüllyed.

Az úszni kismértékben tudók közül sokan áldozatai lettek a mély víznek (az utóbbi 45 évben négyen). A gondatlanság, a víz szennyezése által a tó pihentető jellegét fokozatosan elveszíti.

A malom épülete

A szerző szülőháza

FELJEGYZÉSEK A KÉZMŰVESSÉG TÖRTÉNETÉR L

A kézművesség múltját kutatva, először a már sokszor idézett Fényes Elek munkához nyúltam és nem kis meglepetéssel vettem tudomást arról, hogy 1851. évben a városban, ahogy a nagy magyar geográfus írja: „260 kézműves van itt és 15 kereskedő.” Kutatásaim során összeszámoltam milyen és hányféle kézművesmesterségre kéne a figyelmemet kiterjesztenem, ha a városnak e tekintetben is gazdag hagyományait akarom feldolgozni. Az nyilvánvaló, hogy a céhkényszer Margittán is hatással volt az összes mesterségre, de egy kis mezőváros „felvevő piaca” nem tarthatta el minden mesterség képviselőjét, hiszen a kereslet és kínálat törvényszerűségei itt is érvényesültek. Viszont csak néhány kézműves nem alkothatott magának céhet, hacsak nem társultak más kis létszámú szakma kézműveseivel közös céhet alkotva. A céhekre vonatkozó szakirodalom a következőképpen csoportosítja az egyes mesterségeket:

- a. ruházati ipar,
- b. építkezési ipar,
- c. élelmezési ipar,
- d. háztartási, mezőgazdaságot kiszolgáló ipar,
- e. egyéb iparágak.

(1981.21. Kovách G. – Binder T.)

Ez az erdélyi céhes életre vonatkozó csoportosítás nagyjából azonos a magyarországiival, amelynek törvényei évszázadokon át Margittán is érvényben voltak.

A régi magyar törvények a következő kézművesmesterségeket sorolják fel: ácsmesterség, asztalos, bádogos, bocskoros, cipész, csengőöntő, csizmadia, csutorás, esztergályos, fazekas, fésűs, gombkötő, harangöntő, kádár, kapcsás, kefekötő, kéményseprő, kerékgyártó, késes, kocsigyártó, korszós, kovács, kőfaragó, kőműves, kötélgyártó, lakatos, mézeskalácsos, molnár, nádazó, nyerges, órás, papucsos, paszományos, rézműves, rézöntő, szíjgyártó, szitakötés, szűcsmesterség, szűrszabó, talicskás, tarisznyás, tetőfedő, tímár, tobakos, üveges, varga, vasműves. Nyilván egy olyan kis mezővárosban, mint Margitta nem minden felsorolt kézművesmesterségnek volt művelője, de az olyan nagyszámú mesterembereknek a munkájáról, mint a fazekasok, csizmadiák, tímárok, molnárok, szűcsök, szabók működéséről, ha nem is gyakran, de kielégítő számban találunk a

szakirodalomban adatokat. Bársony István írja, hogy a tíz vagy annál több foglalkozást mutató települések megyénkben a 18. században Várad, Váradolaszi, Margitta, Diószeg, Belényes és Szentjobb voltak. Az 1743-as és az 1763-as adóösszeírásokból kiderül, hogy Margittán 19 csizmadia, 24 fazakas, 1–1 késcsináló, 9 lakatos, 20 mézszáros, 9 szűrszabó, 11 tímár működött. Ez a megyei átlagból „messze kiemelkedik.” Ebben a korszakban Margittán 209 adózó embert írnak össze, ebből kézműves 93, vagyis az összes adózó népességnek 44,49%-a. A mi kis mezővárosunkban a kézművesek szinte kivétel nélkül foglalkoztak a mezőgazdasággal is, hiszen földje vagy szőlője többnek is volt. A 93 mesteremberről 67-nek volt 1–10 kapás közötti nagyságú szőlője. A 12 zsellér kézműves közül csak egynak írtak össze 3 kapás szőlőt. Mint érdekesség jegyzem meg, hogy Margittán a protestáns harangozó, tímár volt. Adatközlőim jóvoltából kezembe került egy 1861-ben kiállított mesterlevél, amiből megtudjuk, hogy Margittán a különféle kézművesek egyesületbe tömörültek és közös határozattal adták ki a mesterlevelet. A mesterlevél már magyar nyelven íródott a következő szöveggel:

Mi Bihar Vármegyében Margitta mezővárosában lakozó privilegiált egyesült czéhnek czéhmesterei, több czéhbeli mestertársaikkal együtt bizonyítva elismerjük jelenlevő írásunk ereje által, hogy czéhünk előtt megjelenvén becsületes György Kovács... .., esedezván, hogy ötet mesternek és mestertársuknak elfogadnánk: minthogy pedig megnevezett ... .. a felséges királyi privilégium czikkelyei értelmének eleget tett: azért ötet valóságos mesternek elismertük és czéhbeli könyvünkben ... mesternek beiktattuk: kinek is a királyi privilégium értelme következésében szabad legényeket fogadni, inasokat tartani és szabadítani. Mellynek igazvolta tekintetéből jelen mesterlevelet saját nevünk aláírásával és élő czéhbeli pecsétünkkel megerősítve kiadtuk. –

Kelt Margittán január hónap 1-ső napján 1861 évben.

Főczéhmester ...
I-czéhmester ...
Czéh jegyzője ...

(A kipontozott szövegrészeket nem sikerült kiolvasnom.)

A 19. században, a céhek megszűnésének évében (1873) városunkban 6 céh fejtette ki tevékenységét. A református templom toronygombjában elhelyezett emlékirat tanúsága szerint a következő céhtársulatok voltak.

A Margittai Egyesült Céh céhmestereinek mesterlevele 1861-ből

„CÉHTÁRSULATOK

Csizmadia – gubás – tímár, fazokas, kalapos és vegyes – összesen 6 céhtársulatok.”

Úgy gondolom a leghelyesebb, ha az őseink által említett sorrendben mutatom be én is a margittai céhes élet történetét.

A csizmadiák céhe

A csizmadiacéhről sok adatot találunk az egykori feljegyzésekben, hiszen Margittán is a csizmadiák, valamint a sarukészítők, vagyis a vargák szép számmal képviseltették magukat. „A két lábbeli szakma általában elkülönült egymástól. Míg a vargák rendszerint csak papucsot, sarut, női és gyermekcipőt, készíthettek, a csizmadiák terméke a kemény vagy puhaszárú csizma, tehát elsősorban férfiaknak s mindenekelőtt katonáknak való lábbeli. Ez a magyarázata, hogy a végvárokban is (Várad, Borosjenő, Karánsebes stb.) elsősorban a csizmadiák és szabók létesítettek céhet. A 17–18. században a legnépesebb céhek közé tartoztak. Elegendő csak arra utalnunk, hogy még olyan mezővárosokban is mint Margitta, 91 csizmadiamester dolgozott.” (Kovách G.–Binder P.1981. 23.)

Egyes kutatók szerint a bőrfeldolgozó szakma körében elsőként Margittán a csizmadia mesterségről olvashatunk. Egy Petrus nevezetű csizmadiáról már 1363-ban említést találunk. Bár mostanáig nem találtam adatokat a margittai csizmadiacéh megalakulásának évéről, én azt az 1710–20-as évekre teszem. Valós adat, hogy a csizmadia céh a település legerősebb és legrégebb közössége, hiszen már 1783. július 30-án olyan okiratot adtak ki, amely a fent említett 91 csizmadiamester céhtömörüléséről tesz említést. Sajnos, a szigorú céhes előírásokat követő, gazdag múltú céhrendszer a 19. század második felében a szabad verseny feltételei között fokozatosan elsorvadt, és 1873-ban végleg feloszlatták a céheket. Helyüket átvették az ipartársulatok. Tény, hogy jól menő céh lehetett a csizmadiáké, mert amikor 1850 és 1860 között gyűjtést rendeztek Magyarországon a Magyar Tudományos Akadémia épületének felépítésére, a Vasárnapi Újság tudósítása szerint a margittai „*Csizmadia céh 5 ft.*”-tal járult hozzá az építkezési költségekhez.

Az egykori margittai vásár csizmadiaszíne nemcsak a vásártartást szolgálta, helyet adott a kultúrának és a szórakozásnak is. Itt léptek fel a vándorszínész társulatok. Ami a csizmák divatját illeti, arról azt tudjuk, hogy a legerterjedtebb termék volt a felsarkantyúzható puha szárú fekete fordítós csizma. A török hódoltság alatt terjedt el a karmazsinból készült piros csizma, amit különösen a kurucok kedveltek. A 16. században megjelenő és egyre népszerűbbé váló törökös divat a lábbeli készítésben ahhoz vezetett, hogy a csizma szót leginkább a magyar lábbelire kezdték alkalmazni. A céhek mesterremek-szabályai ebben a korban azt is előírták, hogyan kell „*horgas szarvas csizmát,*” „*tisztességes papucsot*” és „*tisztességes deli csizmát*” készíteni. Ezekre az volt az előírás a céhszabályokban, hogy mindhárom karmazsinból legyen. Előírták azt is, hogy és hogyan „*csinálja és szabja*” a mesterjelölt a karmazsint.

A nagyobb városokban élő mesterek külön készítettek parasztcsizmát, úri csizmát. Az úri csizmát finom kordovánból szabták. A parasztcsizma hegyes volt, torokban ráncolt, a szárán kék zsinórral díszítve.

A 20. század közepéig virágzott városunkban ez a mesterség. Adatközlőim a következő neveket említették, néha utcák szerint is megnevezve az egyes mestereket:³⁵ Bányai, Dombi, Linder, Heczi, Gyöngyösi a Fazekas utcában. A Sáros utcában Nagy Géza, Gáll Károly, Kiss Miklós,

---

35 Egyeseknek csak a vezetéknevére emlékeztek, csak azt említették az adatközlőim.

Tolna Gyula, Hebristyán, Szatmári Károly. Soós Ferenc a Körtvélyes utcában. Más utcákban Tolna Sándor, Popovics, Delistyán (két öregebb és öccse), Székely Lajos, Székely László, Kral Károly, Szűcs Sándor, Daróczy, Szegedi, Wilhelm, Egeresi, Szilágyi, Tóth Imre (Sánta ragadványnevé), Tóth Imre, Mészáros, Kiss Károly, Petrucz Gábor, Rob Kovács József, Rob Kovács Sándor és még sokan. Zsíros bőrből és box bőrből dolgoztak.

A cipészek rendelésre és raktárra egyaránt dolgoztak. Brüder cipésznek, aki több segéddel dolgozott, a Fő utcán volt üzlete, műhelye és lakása (ott ma jelenleg egy üveges üzlet van). Hatala István nagyon elegáns és tartós cipőket készített méretre. Hasonlóan Wantuch Károly. Az idősebb margittai polgárok még emlékeznek a Kis utcán Kohárszky József-re, akinek felszerelése volt az 1945–47-es években divatos parafatalpú cipők készítéséhez.

Itt szólok a bőrfeldolgozó szakmához tartozó, de városunkban külön céhhel nem bíró mesterekről, a szűcsökről. A szűcsöknek joguk volt bárány vagy bármilyen vadprémet feldolgozni, s mert a vadállomány akkoriban bőséges volt, a mi vidékünkön is ugyancsak nagy keletje volt munkájuknak. Hiszen a parasztbekecsnek, a nemesi prémbundáknak, kacagánynak,³⁶ kucsmáknak, a hajdúknak való süvegnek az elkészítésére nélkülözhetetlen volt a bőrárú. Persze, annyi szűcs Margittán nem volt, mint Zilahon, ahol már 1511-ben létezett a szűcscéh. Arról, hogy ilyen céh városunkban is volt, nem találtam adatot. Az 1723-ban végzett uradalmi felmérésben Nagy András nevű szűcsmester 10 Rh. forinttal szerepel. Ugyancsak az uradalmi összeírások adatai adnak hírt arról, hogy 1731-ben Stefanus Eguth szűcsmester 35 Rh. forint jövedelmet vallott be. A jövedelem-bevallás akkoriban sem volt mindenkinek a kedvére, erről néhány összeírási adat is árulkodik. Erre említem példaként, hogy az 1755-ben készült uradalmi összeírás szerint, a településen csak 40 zsellért tartottak számon, de igen jelentős a kézművesek aránya. Amint azt Papp Klára megállapítja, az 1735-ös adóösszeírásban például találunk „*Mással összeírt zsellért Margitta 25 jobbágytelket használó nemesénél is (5 eset)...s a vagyoni állapotra utaló feljegyzések is innen származtak. A Horvát Imre egész telke melletti két zsellér egyike szűcs (Pellio) volt, a másik szőlőkapás (fossor Vienarum).*” (Papp K. 1998. 139.)

36 A kacagány régi magyar öltönydarab, mely már a honfoglaláskor az ősmagyar öltözetnek részét képezte. Eredetileg párdue vagy tigris bőrből készült felső ruha, melynek helyébe később a mente lépett. Mind a magyaroknál, mind a rokon török népeknél a méltóság és fenség jele volt.

Az idősebb margittai polgárok még emlékeznek a múlt századi készbőr kereskedőkre is, akik a lábbelik készítéséhez szükséges anyagokat és szerszámokat forgalmazták. Így egy Berges nevűre, akinek a Fő utca elején volt üzlete. A Weisz fiúknak a Fazekas utcán volt készbőrt árusító boltja, amit 1940-ben megvett tőlük Tóth Imre tímár. Az üzletet 1942-ben felköltöztették a református iskola mellé.

Gubások, szabók, szűrszabók

A mai textilipari termékekben öltöző ember számára már a hajdani öltözőcék neve is ismeretlen. Valójában a margittai gubások céhe is afféle vegyes céh lehetett, hiszen benne együtt voltak a margittai szabók, szűrszabók és gubások. A gubások paraszti gyapjúkabátféléket készítettek. A guba szó egykor gyapjúanyagból, bizonyos fűrtös, szőrme hatású, de szövött anyagú és vízszintes jellegű szabással készített kabátfélét jelentett. Úgy készült, hogy két posztószelet vízszintesen összevarrtak – ez lett a gubapokróc, és ebből nagyon szellemesen, három bevágással, hajtogatással alakították ki a gubát.

**A margittai szabók, akik részt vettek a férfi és női divat ruhaszabászati szakrajz-tanfolyamon 1936-ban.
Középen Kathonay Béla, nagyváradi ipari-szakrajz tanító és lánya**

A guba parasztok és szegények ruhája volt. A fürtös gubaanyagok puhák, hajlékonyak voltak, ványolatlanok vagy gyengén ványoltak, nem olyan merevek, mint a 19–20. századi magyar népviseletek keményre ványolt gubái. A Magyar Néprajz leírása szerint a gubáknak háromféle változata volt:

- „1. Füsült guba. Kétnyüstös gyapjúszőttesből készült, amelyet egy „tácsmácsonya” nevű növény horgas-tüskés termésével bolyhosítottak.
2. Rakott guba. A kétnyüstös alapszőttesbe gyapjűfűrtöket akasztottak a keleti szőnyegek készítésére emlékeztető technikával.
3. Bárányfürtös guba. Ebbe az egyévesnél fiatalabb kisbárány selymes fűrtjeit szőtték. Ez volt a legdrágább.”

A guba készítéséről keveset tudunk. Györffy István, a magyar néprajz-tudomány kiválósága írja, hogy a 17. század vége felé a szűrscapók régi virágzó iparága hanyatlásnak indult, mert Ungvár és Munkács felől az olcsóbb guba viselete kezdett terjedni. Ekkor a szűrscapók lassanként áttértek a gubacsapásra, s a pusztulásnak indult szűrscapást átengedték a szűrscapóknak, a céhlevélen pedig törvényes bíróság útján megosztottak, mert addig közös céhben voltak. Ebből később hosszú, fél évszázados pereskedés támadt, mert a szűrscapók maguknak követelték a guba megvarrását.

Az 1700-as évek elejétől Margitta és Monospetri között működtettek a debreceni szűrscapók kallót a Berettyón, kitűnő szűrposztót készítettek a kis kézműves műhelyekben. Hogy miért pont Margittára jöttek a debreceni szűrposztókészítők? Erre az a magyarázat, hogy a kellő vízi energiával nem rendelkező posztószövő központok messze vidékeken hoztak létre kallómalmokat. A debreceni gubások, szűrposztókészítők a hozzájuk közelfekvő Margittán is szívesen tartottak kallómalmokat. Nyilvánvaló, hogy a debreceninél csekélyebb számban, de a mi kis városunkban is voltak gyapjűfeldolgozó műhelyek, ha ezek száma nem is érte el a céhalakításhoz szükségeset. Az egykori adóösszeírásokból kiderül, hogy 1731-ben öt szabómester és hat szűrposztókészítő, gyapjűszövő tevékenykedett és ezek jövedelme 6 és 50 Rh. forint körül mozgott.

Érdekes, ma úgy mondanók, konkurenciaharc alakult ki a debreceni szűrscapók és gubások között, amiből a margittai gubások húztak hasznot, megalakítva a helyi gubáscéhet. A konkurenciaharc részleteiről ezt olvashatjuk a Magyar Néprajzban: „A debreceni tanács megbízottai 1801-ben megvizsgálták az ügyet, és az alábbi jelentést terjesztették a

tanács elé: A gubacsapók kéri, hogy a tanács a szűr szabókat a Guba varrástól és árulástól el tiltsák ... Előadják, hogy 1738-dik esztendő táján Gubákat kezdetek szőni és ezeknek viselését fel vette ezen Környék... A Guba árulása akkor mindenik Társaságnak meg engedődött.” (Györfly I. 1930. 113.) Majd „Innen tsak hamar elterjedvén a Guba viselete, minthogy e miatt a Szűr Szabóságnak alább kellett szállni, az akkori Szűr Szabók Czéh mestere 1745-dik Esztendő tállyán két Guba Szövéshez tudó asszonyt hozatott ide, azokkal szövette a Gubát, és azoktól tanulták meg a Szűr csapók a Guba szövést, s így lettek Szűr Csapókból Guba Csapókká...” A szürszabók megengedni javasolják, hogy a gubacsapók a maguk szőtte és varrta gubákat árulhassák, „...de hogy a Külföldiektől vegyék a készízetlen Gubát, azt varrlyák (sic) és azután úgy árullyák, az meg nem engedtetik.” (Györfly I. 1930. 114.) Hogy kik voltak a „külföldiek”, azt a tanácsi megbízottak jelentése pontosítja. 1792-ben „Senki a Guba Csapók közül Falusi nyers, Kallatlan Gubát meg ne vegyen, hanem a maguk Mestereitől szabadlegyen, de a Szűr Szabóknak sem Debreczeni Nyers, Kallatlan, sem Falusi Kontár Kallatlan Gubát meg venni ne legyen szabad...” (Györfly I. 1930 115.) Majd így folytatják: „Több az, hogy még a Guba varráshoz megkívánható fonnal is; melynek ha a varrás jó akar lenni, Gyapjúból valónak kell lenni...” (Györfly I. 1930. 116.) A gubacsapók ezután megvédolják a szürszabókat, hogy „... kettőből hármat csinálnak, mely miatt a Guba tartatlan, hamar szélllyel feslik és el nyövik.” „Produkáltak is előttünk ilyen Gubát, mellyett Hármás Gubának neveznek.” A céhek felbomlása után tovább virágzanak Margittán a méretre dolgozó német vagy úri szabóságok és a piacra dolgozó paraszt szabók. Adatközlőim ezeket a neveket emlegették a leggyakrabban: Szegedi Sándor, Nagy Ferenc, Nagy Elek, Gázmár Sándor, a Pollák fiúk, a Rosenfeld fiúk, Szabó Ferenc, Wilhelm, Purdea szabók, Weber Károly, Papp Sándor.

A fazekasok vagy gölöncsérek céhe

Az elmúlt években a város múltját kutatva, egyre több és érdekesebb adatra bukkantam, aminek egy részét olvasóim kíváncsiságának kielégítésére itt közzé is teszek. Magam a legkorábbi adatot a településen élő kézművesekről, a Fazekas utca 1569-ben tett említéseként találtam. A történelmi feljegyzések tanúsága szerint, ezt az utcát már 1569-ben is Fazekas „plateának,” azaz Fazekas utcának nevezték.

A margittai fazekasok 1723 decemberében tömörültek céhbe. Ekkor fogalmazzák meg a céhlevelüket is. Kovách Géza és Binder Pál A céhes élet Erdélyben című könyvében érdekes és bőséges adatot találunk a céhek hétköznapijairól, a céhlevelek kibocsátásának módjáról. A mezővárosokban megalakult céhek céhleveleinek mintáit többnyire a nagyvárosokba, vagy a messze földre elvándorolt segédek hozták magukkal. Így a margittai fazekasok céhlevele sokban hasonlít más erdélyi város fazekasainak céhleveléhez, mert amint azt a fent említett könyvben olvashatjuk: *„Fazekas céh úgyszólván minden erdélyi városban működött. E céhek szívós harcot folytattak a parasztfazekasokkal, akiket a vásárokról kitiltottak, edényeiket összetörték.”* (Kovách G.-Binder P.1981.32.)

A piacért folytatott egységes harcot elsősorban a céh garantálta. A margittai fazekascéh jeles mestere – a céhalapítás évében Georgius³⁷ Kocsis – például 8 Rh. forint³⁸ jövedelem után adózott, amit a fazekassággal keresett. Egy 1731-ben kelt dokumentum tanúsága szerint Margittán 15 fazekasmester élt: Michael Székely, Ioanes Fazekas, Michael Galgeta, Ioanus Szilágyi, Samuel Szöcs, Ioanus Borbély, Ioanus Takács, Petrus Pelvas, Ioanus Szabó, Stephanus Szabó, Ioanus Mészáros, Michael Marta, András Szilágyi, Ludovic Szabó, és Franciscus Rác, ezeknek a jövedelme 3 és 35 Rforint között mozgott.

Papp Klára Biharország jobbágnépe című igen érdekes könyvében olvastam, hogy 1757-ben egy margittai világtalan fazekasmester, Nagy András fordult segélykérő levéllel a vármegyéhez, elszegényedésének megakadályozását kérve. A céhlevélből vett idézet szerint *„ha egészség-telensége vagy munkája miatt eltávozik, céhbelinek observáltatik,“* ezzel szemben bár harminc évig volt céhbeli mester (helybeli lakos), szerencsétlenségekor csak kitaszítottságát érezte. Cseh Sándor fiskális az udvarbíró utasította: a fazekas felesége mellé adjanak egy legényt, hogy így a mesterségből pénzhez jussanak, és Nagy András a *„szemének gyógyítására is fordíthasson belőle.”*

Az 1770-ben készült – a történelmi fejezetben már említett – úrbérrendezési jegyzőkönyvekből azt is tudjuk, hogy a fazekascéhek hol adták el az edényeiket és milyen összeget fizettek a földesuraságnak. *„Helységünk*

---

37 Az egykori céhlevelek bevezető vagy záró szövege latin nyelvű, a magyar keresztneveket is latinra fordítják. György–Georgius, Mihály–Michael, János–Ioanus, István–Stephanus stb.

38 1 Rh. (rénes) forint vagy rajnai forint: 60 krajcárnak, 120 dénárnak felelt meg. 100 rénes forint 80 magyar forintot ért.

határán olyan hasznavehető agyag vagyon, melyből mintegy harminc gazdák fazekasok lévén, mindenféle cserépedényeket szoktak csinálni, és ki helyben eladni, ki pedig a Mezősésre, s külső helységekre vivén búzával szokta felváltani, mely haszonvételtül esztendőként általában 50 Rh. forint taxát tartoznak a fazekasok fizetni a földesuraságnak.” (Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 131.) Egy 1783-ban kelt okiratban már csak 27 fazekast tartottak nyilván. A nyersanyag közelsége telepítette a város északkeleti részére ezeket a mestereket. A margittai vásárok látogatói szívesen vásárolták termékeiket, de a fazekasok a környék falvaiba is elvitték edényeiket. Az egykori Margittát joggal nevezhetjük fazekas központnak, hiszen ahogy azt a magyar néprajztudomány tartja: *„Központ az, ahol a fazekasok száma meghaladta az 5-öt, vagy ahonnan céhszervezet ismert, illetve emlékmű bizonyítja, hogy jelentős volt a fazekasmesterség.”*

Az 1800-as évek közepétől a fazekasmesterség már párosul kályhással, hiszen a kályhacsempék egyre keresettebbé válnak a felgyorsuló építőipar igényeinek kielégítésére. A fazekasipart a századelőn már közel 50 egyén műveli és szállítóképes árukat állítanak elő. A térségben itt a legfejlettebb az agyagipar, hiszen a melki apátság kisebb üzemét létesít a városban, ahol a téglá- és cserépgyártáson kívül igen jó minőségű alagsöveket is készített. Egy 1900-ban készült és Magyarországon a fazekas-kályhás mesterek és háziiparosok megoszlását bemutató térkép már 100 körül jelöli az agyagiparban foglalkoztatott kézművesek számát. Ezt azért állíthatjuk ilyen biztosan, mert az 1890-es, majd az 1900-as népszámlálás különös figyelmet fordított a fazekas- és kályhásiparra. Városunk neves szülötte, dr. Wilhelm Sándor tanár érdekes felfedezésről számol be az egyik írásában. Ezt azért is idézem részletesen, mert hű képet fest a margittai fazekasok találékonyságáról, és a piaci versenyhez való igazodásáról.

„RÉVI” KANNÁK MARGITTÁN

A hajdani margittai fazekasság tárgyi emlékeit kutatva, kezembe került néhány érdekes mázatlan, fehér cserépkanna (margittai szóhasználat: kanta).

Formájuk, színük, díszítésük a híres körösrévi kannákra emlékeztet, de, ahol megkopott a fehér szín, ott árulkodóan virít elő a vörös agyag, sejtetvén, hogy nem révi edénnyel állunk szemben.

A rejtélynek igen érdekes megfejtése van. A révi kannák kiváló kaolinok fehér agyagból készültek, máz nélkül is mutatósak, ugyanakkor

funkcionális értékük is nagy, hiszen a mázatlan agyag pórusain a víz könnyen párolog, a párolgás hőt von el, és így biztosított az edényben lévő víz természetes hűtése.

A révi edények a margittai vásárokon is kelendők voltak. A helybeli fazekasok megpróbálták ezeket utánozni, de fehér agyagjuk nem lévén, csak a kannák felületét tudták bevonni – különben Révről szerzett – fehérfölddel. A díszítéshez fésűhöz hasonló eszközt készítettek puha fából, a hegyét beáztatták, és kemény felülethez veregették, hogy megpuhuljon, és ne karcoljon, az eltér a réviék hasonló célra használt hímzőjétől, ami Mózes Teréz szerint disznóbőrrel készült és viasszal volt összeragasztva.

Újabb bizonyíték ez arra, hogy a különböző fazekas központok termékei kölcsönösen hatottak egymásra. Ugyanakkor bizonyítja a margittai fazekasok alkalmazkodó készségét.”

A tímárok céhe

A tímár szóval a bőrt kikészítő és egyszerű lábbeliket varró mesterembereket nevezi a magyar nyelv. Első említése 1240-ből származik „sutor,” azaz „lábbeli varró” értelemben. A középkorban a lábbelit varró maga készítette ki a lábbelikhez szükséges bőrt. A tímárok esetében ez timsóval megdolgozott fehérbőr kikészítését jelentette.

Az évszázadok során a tímárok egyre inkább csak a bőrkikészítéssel foglalkoztak, a lábbeli varrását átengedték a vargáknak és a csizmadiáknak. A timsós bőrt készítő és lábbeli varró tímár munkája a bőrkikészítés mellett a legolcsóbb lábbeli, a bocskor és a talp megmunkálására korlátozódott. A tímárok timsós eljárással dolgoztak. A timsós cserzésű bőr előbb a csizmadiák, később pedig a cipészek termékeinek fontos alapanyaga. Fontos itt megjegyezni, hogy az ugyancsak bőrkikészítéssel foglalkozó szűcsök bőrtermékéből nem lehet csizmát csinálni, mert akármennyire kezeljük a bőrt, a későbbiekben kiűt rajta a só. Éppen ezért a tímármesterség és a csizmadiaság fontos kapcsolatban volt, hiszen a csizma bőrt kizárólag tímárok készítették. S mivel Margittán száz körül volt a csizmadiák száma, a munkájukhoz tekintélyes mennyiségű bőrre volt szükségük és ezt a helyi tímár céhtől szerezheték be. A régi okiratok, adóösszeírások a 18. században arról számolnak be, hogy a bőrfeldolgozó kézműves szakmában dolgozó mesterek, így Petrus Egeressi 4, Michael Duna 8, Petrus Szentei 10, Paulus Ujfalasi 10 Rh forint jövedelemmel bírtak.

Adatközlőim szerint 1938-as évtől 1948-ig több-tímár mester volt Margittán. Duna István és Duna Sándor a Sáros utcában. Műhelyüket dédapjuk alapította. Tóth Imre a Huruba (ma Nartíselor) utcában, Fekete Béla a Temető utcán tartott fenn műhelyt. Őt, feleségét, fiát, lányát, zsidók lévén, elhurcolták. Egyedül jött vissza a deportálásból, új házat épített a Fő utcán, majd kivándorolt Izraelbe. Tímárok voltak még az Ungvári és a Gázmár családok.

Margitta egyik legrégebbi és legnevezetesebb tímár családja a Duna család volt, akik a 20. század közepéig fenntartották műhelyüket. E családnak ma is élő leszármazottja Tóth, született Duna Ilona így mesélte el a margittai tímár mesterség utolsó éveinek történetét. „A bőr elkészítéséhez több hét szükséges. A második világháború idején a bőr zárolva volt és nyersbőrt csak kiutalásra adtak. Budapestre az Anyaggyártó Hivatalhoz kellett beküldeni a kiutalt nyersbőr árát, s aztán e hivatal értesített, hogy hova kell mennünk az áruért. A háború végén több nyersbőrt fizettünk ki, amiért Segesvárra kellett volna utazni. De ki tudott azokban a zűrzavaros időkben ilyen hosszú útra menni és ott bevagonirozni a nyers bőrt. A vonatokat bombatámadások érték, mindenki a front elől menekült. Ha még is sikerült hazahozni a nyersanyagot, akkor a kikészített bőrt Debrecenbe a Tímártársulathoz kellett bevinnünk, s ott utalták ki a kész bőrt, nekünk az fizette ki. Emlékszem, hogy két transzport kész bőrünk maradt kifizetetlenül Debrecenben és még egy szállítmányunk az Anyaggyártó Hivatalnál. Az új hatalom képviselői 1945-ben elkönfiskáltak a Duna-cégtől 400 pár bakancsra való bőrt, amit mi a helyi mészárosoktól vettünk. Ez akkor is nagy érték volt. Akkor már havonta kimutatásokat kellett küldenünk az Anyaggyártó Hivatalhoz. Ezután következett a kisiparosok kálváriája, amit nemcsak a tímárok, de sok-sok margittai polgár átélt. A lakásunkkal kezdték, először összeszorítottak minket házunk egyetlen szobájába. Aztán hat óra alatt el kellett hagyni a lakásunkat és a kijelölt kényszerlakhelyre költöznünk. Amit tudtunk, azt magunkkal vihettük, amit nem, az maradt a betelepítetteknek. Ungvári Józsi bácsit, Tóthfalusi-nét, Duna Lajosnét, apósomékat, Tóth Imrét a hegyen lévő tanyájukba, édesanyámékat hozzám költöztették, és így tovább, sorolhatnám napestig. A műhelyeinket államosították, minden felszerelést, gépeket elvittek. Ez volt a «purifikálás.» De mit is jelentett ez? Az illető személy fel volt hivatva a kommunisták elé, hol a bűneit ráolvasták, és ezért egy nagy összeg készpénzt kellett fizetnie. Megvan még egy papíro-

som, amelyben K.S. elvtárs köszönettel nyugtázza az édesanyám által „önként” (!) felajánlott összeget a kommunista párt választási költségeire. Lakásunkat csak 1976-ban kaptuk vissza. Az épületek szinte romokban álltak, istállók, színek, fáskamra, disznóólak lebontva, az ipari árammal ellátott műhelyekből a kapcsolók, drótok kiszakítva.”

A kalapos céh

Ma már alig tudjuk elképzelni, hogy hajdanában milyen nagy jelentősége volt a férfi ember számára a fejrevalónak. A fejrevalók között a kucsma és a süveg nélkülözhetetlen volt egy férfiembernél. Ez utóbbi adta a férfiak megjelenésének magyar jellegét, a turbános törökökhöz képest. A süveget is joggal tekinthetjük a magyaros öltözködés jellegzetes darabjának. A férfiaknak fedetlen fejjel nem illett mutatkozni vagy az utcára kilépnie. Paraszti körökben elképzelhetetlen volt egy házasembert kalap nélkül látni. Meglett férfi, családfe csak a templomban vette le a fejfedőjét. Még a házban is csak evés közben vette le és tette kalapját maga mellé a padra.

A hajdanában a süveget, kucsmat, kalapot apró gyermekektől idős emberekig mindenki hordta, ezért aztán nem csodálkozhatunk azon, hogy a süveges, kucsmás, kalapos céhek vagy csak magánosan dolgozó mesterek mindenhol előfordultak.

A süvegesek utódai a kalaposok, akik nemezszerű anyagból, a tompból készítik a kalapokat. A magyar parasztság – az időjárástól és a munkaalkalomtól függően – a középkor óta folyamatosan használta a szalma – vagy gyapjúkalapokat. A kalapnak ugyanakkor jelentős szerepe volt abban is, hogy közölje a világgal viselőjének társadalmi rangját és családi helyzetét. A süveg és a kalap a házasembert éppúgy megkülönböztette a legénytől, mint az asszonyt a főkötő a leánytól. De mivel a legény és a házasember is azonos fejrevalót viselt, leginkább annak díszítettsége árulkodott viselőjéről. A tollas kalap csak a legényt és a pásztorembert illette meg. Bokrétát is ők tűztek a kalapjuk mellé. Nem sikerült a margittai kalapos céhnek az irataira, céhlevelére rátalálnom, de az nagyon valószínű, hogy legalább 18 kalaposmester lehetett, ha céhet tudtak alapítani. A város utolsó kalaposai között az egyik Moka Béla volt, aki a Hurubán lakott. A másiknak, a Dankó nevűnek, a Kis utca elején volt üzlete. Női kalapot lehetett kapni a Fő utcán, az Illésék utáni üzletben. Elől Fülöp árult női selyem fehérneműt, szvettereket, harisnyát. Az üzlet hátsó részében függönnyel elválasztott részben volt a női kalapszalom vagy

masamód. Itt árulta és alakította a kalapokat Feldmann Ilus. Nyáron festett szalmából font, télen posztóból készült kalapokat árult. Úgynevezett „*tokjai*” voltak különböző színben, amit a kívánt méretre és fazonra készített el. Ezeket a tokokat vízben áztatta, majd a fából készült formára húzta és így alakította ki a kívánt formát. Mivel a divat akkor is gyakran változott, a kalapokat is ennek megfelelően kellett átmodellezni. Például a kerek tetejű kislánykalapokat „*cowboy*” kalappá.

Vegyes céhek

A többszakmás céhek csak a 19. században alakultak meg Margittán is. Ezek a vegyes céhek a termékeikkel az általános munkamegosztást, a városi és falusi alapellátást szolgálták.

Hét-nyolc olyan kézműipari szakma van, amely közvetlenül a mezőgazdálkodás eszközeit gyártja vagy javítja, ilyen a kovács, bognár, kádár, lakatos, ács, esztergályos, tímár-szíjgyártó, köteles. A levéltári adatok hiányában csak az adatközlőimre hivatkozva sorolom itt fel, hogy a 20. század első felében kik üzték Margittán a felsorolt mesterségeket. Kovácsok: Kertész nevű a Sáros utcában, Gönczik, Kovács, Szakál, Rédlí a Fazekas utcában. Kádárok: Lander Ede, Schweiceros, Weizer Lajos. Kötélgyártók: Fuksz fogadott fia, Marosi, Kovács, később Tölcsér József és István. A nyerges és szíjgyártó mesterekről is nagyon kevés adat van. Margittán 1940 előtt Afra nevű szíjgyártónak volt szerszám- és nyeregkészítő műhelye a Fő utcán. Szoták Istvánnak a Fazekas utcán volt műhelye. Bradács Géza bőrdíszműves, bőröndöket, táskákat készített és kárpitos munkát is végzett. Üzlete a kastély földszintjén lévő egyik helyiségben volt.

Nem tudjuk azt, hogy a margittai vegyes céh hány szakmát ölelt fel, ezért csak arról írunk, aminek sikerült a nyomára bukkanni. Arról olvastam a korszak egyik adóösszeírásában, hogy 1731-ben a mi kis mezővárosunkban már három kovácsmesternek volt műhelye, köztük Georgius Levács nevű mester 50, Stephanus Pálfi 10, Samuel Levács 30 rhénes forint jövedelemmel bírt. Ezek a mesterek már akkor sem csak patkolókovácsok voltak, hanem elkészítették a szekerek és kocsik vasalását is. Ugyancsak az 1730-as adóösszeírás adataiból tudjuk, hogy öt fafeldolgozó (ács, asztalos kerékgyártó és kádár) mester tevékenykedett a városban, ezek közül Georgius Rác és Stephanus Lukács nevét jegyezték fel a „*krónikások*.” Minden bizonnyal ezek utódai tömörültek száz évvel később vegyes, többszakmás céhbe.

Ide tartozhattak az egykori borbélyok is, akiknek a múlt századi képviselői Szántó Gyula, Petrison István, később Galovits, Kovács Sándor, Szenczi Lajos, Kóvári, Wilhelm, Papp Gábor voltak. A női fodrászok pedig Posán Gyula, Szatmári Gyula, Kálmán István voltak.

A molnárok

Szólnunk kell még a molnárokról is, hiszen ezekről az élelmiszeriparba sorolandó kézművesekről többször is olvashattunk a Margittához fűződő írásokban. Azt már említettük, hogy a Berettyó vizének erejét malmok és kalló működtetésére használták a kézművesek. Egy 1751-ből származó oklevélben megemlítik, hogy a malom a Berettyón villámcsapás következtében leégett. Az akkori udvarbíró hallani sem akart az újjáépítésről, ám egy 1755-ből származó okirat már a következőt tartalmazza: „... a malommester Hajdú Ferenc és két malomtársa építette úgy, hogy hasonló jövedelmű malom nincs is a Berettyón ... A város conventióját a malom jövedelméből fedezik, s fele jövedelme pedig a Csáky grófé.” A város elöljáróinak az 1770 decemberében végzett investigációjában (ma felmérésnek mondanók) az áll, hogy: „*Helységünk határán a Berettyó vizén három kúre (kőre) való malomnak esztendőkre való fele jövedelme az uraságnak...*” ami igazolja, hogy a jól dolgozó molnármesterek munkája az uraságnak is komoly hasznot jelentett. Ugyanebben az okiratban megemlítik a vallomástevők, hogy a helységtől nem messze még két vízimalom működik, amelyek pótolják ha a helység határában lévő munkája akadályoztatik. „*A helységünk határán, (amint feljebb megmondánk) jó vízimalom vagyon, aki valamilyen akadályra nézve nem örölhetne, hasonló jó vízimalmok fél s egyórányira lévén, őrlés kedvéért messze földre menni nem kényszerítettek.*” (Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001. 131.) Arról nem találtunk adatokat, hogy ezek a molnárok valamilyen céhes szövetséget alakítottak volna. De az tény, hogy a munkájukkal a margittaiak elégedettek voltak. A 19. század végén a régi vízimalom helyén felépült Sándor nevű gőzmalom molnáraitól nem sikerült adatokat megtudnom, ahogy a Goldstein Albert tulajdonában álló Árpád-malom molnáraitól sem. Ez a malom 1933-ban leégett, de újjáépítették. A molnárok neveit a margittai emlékezők így sorolják fel: Biró Lajos, Ákos István, Marosi Sándor az Eger utcán, továbbá Kotlár József, Rápoti Ferenc és a főmester, Hurbán Viktor, aki a villanyteleppel is foglalkozott.

Írnom kell néhány sort a margittai pékekről is. Néha még ma is hallunk Weizer István, Sáska József, Földli Károly, Bundik Sándor, Roth, Cioban és a többi pékségek készítményeiről és arról, hogy ezek a pékségek stern sütést is vállaltak. Ez a sütési mód azt jelentette, hogy a kenyértésztát ki-ki magának otthon készíti el és dagasztja be. A pékkel megegyezik, hogy mikor, hány órakor viszi a megkelt kenyértésztát a pékségbe, amit ott a pék a kemencébe bevetett. Ha megsült, a kész kenyeret odaadta a gazdájának. A megkelt kenyértésztát kosarakban vitték a pékségekbe.

Margitta híres kosárfonói a Régányi és Portörő családok voltak. Nagyon szép piaci és pékeknek való kenyeres kosarakat, hátra-való puttonyokat készítettek. De fontak szekerbe való kasokat is.

Az 1945 előtti Ipartestületben találkozunk a szobafestők, a kályhások nevével is. Tudunk arról, hogy a szobafestőknek divatlapjuk volt, amelyben választásra megmutatták a színeket, a mintákat. Lampert, Szőke István, Tóth József, Tóth Lajos, majd Kokas Ferenc és Major József mind tanulták ezt a mesterséget. Akárcsak a kályhások, Bodnár bácsi a Sáros utcán és Rozsnyai a Huruba végén.

A margittai iparosra jellemző volt a tartós, precíz, szép munka. Mindenki adott arra, hogy cége hírnevén csorba ne essék. Így nem pukkant fel a festék a falról évek múlva sem. Nem vált le a csizma vagy a cipő talpa, sarka. Nem bomlott ki a varrás az öltönyön.

A kézművesség hanyatlásával, a 20. században, egyes szakmák fokozatosan tűntek el, bár a céhes hagyományok némileg tovább éltek az Ipartestületben. A múlt század harmincas éveiben például az iparosoknak kötelességük volt állandóan tovább képezni magukat. Itt mellékelem annak három nyelven (románul, magyarul és németül!) kiadott Diplomának a másolatát, amit 1936-ban adtak ki Kiss László margittai szabómesternek arról, hogy kiváló eredménnyel végezte el a férfi és női divat ruhaszabászati szakrajz-tanfolyamot.

DIPLOMA

D. *Elis Károlyi M.*
 H. *Elis Károlyi M.*
 Fr. *Elis Károlyi M.*

a cercelat regulat cursul de croi maestra, de vestimente la modă,
 a KATHONAY BÉLA ipari szakrajtandító által tartott férfi és
 den durch ADALBERT KATHONAY, Gewerbe-Fachzeichnen

pentru Domni și Dnămine de sub conducerea Dnui ADALBERT
 női divat ruhászabászati szakrajz-tanfolyamon a „férfi szakol”
 lehrer unterhaltenen Herren- und Damenmodu Kleiderschnitt

KATHONAY — învățător specialist în desenul industrial — în anul 19... din a căru
 — a „női szakol” — az 19... éhen rendszeren látogatta és annak tárgyiból
 Fachzeichnenlehrgangs Herren- und Damen — Fachkurs im Jahre 19... regelmäßig besucht

obiecte a obținut nota *cu distincție* pentru a cărei conformitate
birato eredménnyel megfelelt, minek hitelűi
 hat und dessen Lehrgegenstände mit. Erfolg sich angeignete.

am eliberat prezentul certificat de croi, pentru Domni — Dnăm.
 részére a jelen szabász-bizonyítványt kiadtam.
 habe dieses Zuschneider-Zeugnis zur Beglaubigung ausgefolgt.

Dat la
 Kell
 Dat um Cluj, *8 4 jan 1936*

936 936

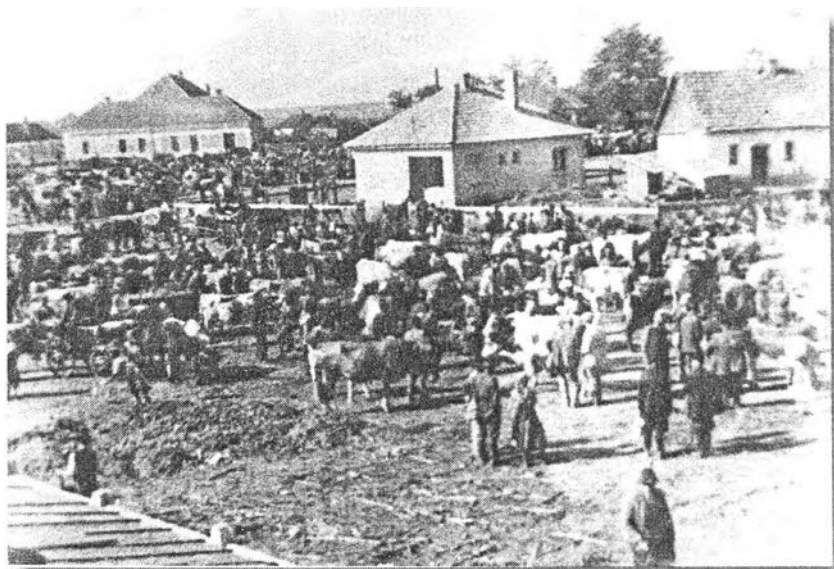
Kathonay Béla
prof. desen
Magyar János
prof. de desen tehnikai

Observații: *Magyar János* *Aranyos*
 Ortul zărilor *Magyar János* *Aranyos*
 Ortul zărilor *Magyar János* *Aranyos*

A felvételen Papp János, a szerző édesapja Bondár József, Tegzes Anna és Somolán Florika társaságában 1959. június 21-én

Állatvásár

A HÍRES MARGITTAI VÁSÁROK

A margittai vásárok történetét csak a magyar vásártörténet keretei között tudjuk alaposabban szemügyre venni. Tisztáznunk kell azt, hogy „a javak cseréje, az árucseré szabályai hogyan bontakoztak ki, milyen változásokon mentek át, milyen jellemző sajátságokat fejlesztettek ki vásárainkhoz kötötteen társadalmunkban. Minthogy a vásártartás engedélyezése 1010-től 1848-ig a magyar királyok, illetve az erdélyi fejedelmek, majd pedig 1848 – 1945 között a magyar kereskedelemügyi miniszterek hatáskörébe tartozott, úgy véljük, hogy mindazokat a vásárokat, amelyeket a magyar királyok vagy az erdélyi fejedelmek, illetőleg a magyar kereskedelemügyi miniszterek engedélyeztek a vásárszabadalmak révén. (Magyar Néprajz III.) A 19. század vége felé egyre több új vásárt engedélyeznek, amikről a parasztemberek csak a kalendáriumokban kinyomtatott vásárjegyzékek alapján tájékozódtak. Mivel ezek a kalendáriumok gyakorta pontatlanok voltak, a kereskedelemügyi minisztérium már 1892-ben megjelentette a hivatalos vásár- és hetivásárjegyzéket, ami után a kalendáriumkészítők tájékozódhattak. Mert a reklám már akkor is fontos volt, s ha a kalendáriumot úgy lehetett kínálni, hogy abban megtalálható: *„A Magyarországon tartani szokott országos (kirakodó s marha) és hetivásárok jegyzékét, betűrendben felsorolva,*” biztosan megvette azt jó néhány marhakereskedő és vásárjáró kisiparos. Ebben szerepelt Margitta mezőváros is. De a mi vásárainkról már több évszázaddal korábban is talál dokumentumokat, aki keresi azt. Mert a Lackfiak Margitta vásártartási jogát, a vásárprivilegiumot Nagy Lajos királytól kapták, Zsigmond király az új birtokosokat, a Csákyakat ebben megerősítette.

Feltételezhető, hogy már a Lackfiaknak adott vásárszabadalom előtt is léteztek Margittán vásárok, minthogy a királyi vásárszabadalmakkal általában már meglévő, hagyományosan működő vásárokat törvényesítettek. Ezt támasztja alá az is, hogy a vásárhelyek kialakulásában mindig meghatározó tényezőknek kell tekintenünk a földrajzi adottságokat. Így bár a margittai vásárok is egy jogszabálynak, a vásárszabadalomnak köszönheték létüket, az egykori település vásárhellyé alakulásában elsődlegesen a földrajzi-gazdasági, társadalmi és kulturális tényezők érvényesültek.

Ennek tudható be, hogy a Szilágyságot Biharral, az Érmelléket a Hegyközzel, a hegyvidéket az alfölddel összekötő öt jelentős út találkozásánál települt Margitta lett az övezet egyik legvonzóbb gazdasági és vásárközpontja.

Most lehetne itt elmélkedni arról, hogy a margittai vásár a többi nagy országos vásárokhöz képest viszonylag kicsi, amolyan negyedrangú vásár volt, de ha meggondoljuk, az országos jelző és az ősi királyi szabadsalom rendkívüli jelentőséggel bírt minden időben. A margittai vásárovezetben élő, és az országos sokadalmukra büszke városok aligha gondoltak arra, hogy századokkal később a néprajz tudósai kategorizálják a partiumi vásárokat, és az övék a sor végére szorul: *„A Körös-vidéktől északra fekvő határszakasz tehát átjárhatónak tűnik. Az itt található tizenhárom vásárhely közül hét az 1828-as magyarországi piacközpontok között, kettő pedig a tiszta körzettel nem rendelkező alközpontok között szerepel. 17 Nagyvárad és Szatmárnémeti II. kategóriás, Nagykároly, Nagybánya és Belényes III. kategóriás, Margitta és Felsőbánya pedig IV. kategóriás.”* (Bácskai – Nagy 1984. 122 – 125.)

A vásárokkal foglalkozó szakirodalomban külön szólnak a vásárok gazdasági társadalmi és kulturális szerepéről, arról, hogy a vásárjoggal bíró földesúrnak és helységnek fontosak voltak a vásárok nemcsak a vásárjövendelmek miatt, hanem azért is, mert a vásárokon keresztül kapcsolódtak be leginkább a megye, az ország gazdasági, társadalmi és kulturális életébe. Margitta sajátos földrajzi fekvésének tudható be az, hogy az itteni vásárok, az egymástól elkülönülő népcsoportok, és a más nyelvű nemzetiségek (románok, tótók, svábok, cigányok) találkozóhelyeként is számon tartatott, s hogy az anyagi és szellemi értékek kicserélésében egészen a 20. század közepéig rendkívül nagy szerepet játszott.

Ezért mind királyaink, mind pedig földesuraink, megyei és városi, valamint fő, egyházi vezetőink igyekeztek mindent elkövetni a vásárok biztonságos megtartása, az adás-vevés szabadsága, a vásározók félelem és károk, veszedelmek nélküli jövése-menése, áruszállítása érdekében. Ennek ellenére az egykori vásáraink és vásározóink sokat szenvedtek a különféle hatalmaskodásoktól: áru-, haszonelkobzásoktól, vásárfeldúlásoktól. Vásározóinknak különben is sok gondja-baja volt, hiszen nemcsak a vásárvámot kellett megfizetniük, hanem az útjukba eső különböző vámoikat is. (Magyar Néprajz III.) Ennek ellenére a margittai vásárok fejlődése is töretlenül folytatódott a 20. század elejéig, sem a török hódoltság, sem a későbbi társadalmi, politikai változások nem vetették vissza. Legfeljebb a kereskedelem iránya változott, hol Margittától nyugatra, hol meg a településtől keletre irányult, attól függően, hogy török, osztrák vagy román uralom alatt volt a mezőváros. A margittai vásározás igazi hanyatlása az első világháborúval és az ezt követő Trianonnal indult el és a kommunista hatalom idején vált teljessé.

Margitta vásárövezete

A Nagyvárad utáni legjelentősebb vásárközpontunk azért emelkedhetett ki, mert vonzáskörébe viszonylag kis távolságban, fél-, egy órányi járásra számos település tartozott. Az egykori történelmi dokumentumok, különösen a Mária Terézia rendeletére elkezdett úrbérrendezés és ennek során végzett felmérésen a királyi biztosok minden esetben megkérdezték a jobbágyközösségek vezetőit arról, hogy: *„Hová járnak vásárra? Milyen távolságra vannak a vásártartó mezővárosok a településtől? Ott könnyen eladhatják-e termékeiket, és beszerezhetik-e a maguknak szükséges dolgokat? Kelle-e vámot, hídpénzt fizetniük a vásárba menet és jövet?”* (Bársony–Papp–Takács 2001, 15.) A Mária Terézia-kori Bihar vármegye Érmelléki járásához 65 település tartozott. E települések közül 59-ben mondták azt a vallomástevők (ma inkább nyilatkozattevőknek mondanánk), hogy többnyire a margittai vásárba járnak. A margittai vásárt csak néhány település lakói nem említik, így pl. Diószeg, Szentimre, Félegyháza lakói. Arról, hogy a margittai vásár vonzáskörzetéhez Szilágysomlyó is odatartozhatott, az úrbérrendezés vallomástevői így szólnak: *„Somlyó 3 mérföldnyire lévén hozzánk, onnan némelyek sőt szoktak hozni, s a piacon kevés nyereséggel font számra eladni.”* (Bársony–Papp–Takács 2001, 131.) Arról, hogy a vásártartó helyek közül Margittát hányadik helyen említik a felsorolásban, az többnyire a vásár elérhetőségétől és a vásár kereskedelmi rangjától is függött, ennek alapján tették Margittát is az első vagy a további helyekre. Ennek példázatára közöljük itt az 1770. év január havában tett nyilatkozatokat az Érmelléki járás három településén. Először a Keresztúriakét: *„Margitta és Székelyhíd egy, Diószeg kettő, Várad három, Nagykaroly három, Debrecen városa pedig 5 mérföldnyire³⁹ lévén tőlünk, heti és országos vásárra oda szoktunk járni, holott ami kevés eladó jószágunk vagyon, könnyen s jutalmason eladhatjuk. Ezeknek az útja pedig mindenfelé alkalmas.”* (Bársony–Papp–Takács 2001, 111.)

A poklostelkiek így szólnak a vásározásról: *„Vásáros helyek közel lévén hozzánk, amikor valamit venni vagy eladni akarunk, hol Margittára, mely ide egy mérföldnyire, hol Székelyhídra és Diószegre, melyek hasonlóképpen egy mérföldnyire, hol pedig Váradra, mely három*

---

39 1 mérföld 8353,6 méter

mérföldnyire vagyon szoktunk jární, ezeknek pedig az útja mindenféle alkalmas és amely holmit odaviszünk, könnyen és jutalmasan eladhatjuk.” (Bársony–Papp–Takács 2001, 153.)

Megemlíjtük még a ma Magyarország területén lévő Álmosd település lakóinak nyilatkozatát: „*Diószeg és Székelyhid városa valami egy mérföldnyire, Debrecen pedig és Margitta 3 mérföldnyire lévén tölünk, heti és országos vásárookra oda szoktunk jární.*” (Bársony–Papp–Takács 2001, 27.)

Egy 1770. január 6-án kelt, a császári udvarnak címzett iratban Galgótzí György főbíró és a helyi hatóság képviselői ezt írják: „*Heti vásárunk minden pénteken, országos vásárunk pedig minden esztendőben hatszor esik, melyekben közülünk a kinek a mi kevés eladni való jószágá vágon, minden vásárvám nélkül eladhatja.*”

Ugyanennek az évnek decemberében az összeíró biztosok előtt a Galgótzí György vezette vallomástevők ekképpen vallanak a vásártartásról: „*Hetivásár helységünkben minden héten, úgymint pénteken egyszer, országos vásár pedig minden esztendőben hatszor esik, melyekben kinek közülünk holmi eladó kevés jószágocskája vágon, minden vásárvám nélkül könnyen s jutalmason eladhatja, amellet Székelyhid 2, Diószeg 3 Nagykároly 3, Várad 5, Debrecen városa pedig 6 mérföldnyire lévén hozzánk, ott hasonlóképpen heti- és országos vásárok esnek, aki itten helyben holmiját el nem adja, oda vihet mindenféle alkalmatost.*” (Bársony–Papp–Takács 2001, 130.) A viszonylag gyakori vásártartási rend arra utal, hogy ez a földesuraknak a helyi lakosság megtartására irányuló törekvése és jelentős bevételi forrása volt. A viszonylag közel fekvő Szilágynagyfaluban a Bánffy-család szerzett magának országos vásártartási jogot. Néhány nap vagy hét eltéréssel szinte egy időben voltak ott is az országos vásárok. Előbb csak négy, aztán már ott is hat országos vásár. Így aztán az is megtörtént, hogy a vásárosok ha hazatértek, ki se pakoltak, hanem egyik vásárról a másikra mentek.

A vásárrendtartás, árrendtartások és vásárbírók

A magyar vásárok szigorúan a kiadott vásárszabadalmaoknak megfelelően zajlottak le. A vásárok lebonyolítását a vásárszabadalma alapján készített vásárrendtartások előírásai szabályozták Margittán is. Ezek vonatkoztak a vásárokon részvevő iparosokra is. A vásárrendtartások mindenekelőtt a vásárok időpontjáról (hány vásár van évente, azokat

mikor tartják), időtartamáról (hány naposak a vásárok, melyik napon milyen vásár van, naponta mettől meddig lehet árusítani egyáltalán). Az egykor leírások nyomán a margittai vásárkörzetben a hetivásárokon kívül hat nagy, vagyis országos vásárok hirdettettek. Itt érdemes megállnunk egy pillanatra, mert igen érdekes eltérés van az 1770-ben készült, a császári udvarnak küldött irat és az 1851-ben kiadott Fényes Elek könyvének adatai, valamint a kétszáz évvel később, az 1976-ban Duka János tanulmányában szereplő adatok között. Az előző két forrás hat országos vásárról tesz említést, míg Duka már csak ötöt sorol fel. De vegyük sorra ezeket a forrásokat.

„*Heti vásárnap minden Pénteken, országos vásár pedig minden Esztendőben hat(szor) esik, melyekben közülünk a kinek a mi kevés eladni való jószágá vagyon, minden vásárvám nélkül eladhatja.*” (Bársony-Papp-Takács 2001, 130.)

„*Országos vásárt 6-ot tart, u. m. jan 6., böjt közepén, apr. 24., jul. 13., sept. 14., és nov. 5-kén, mindenkor Szerda, Csötörtök, és Péntek napokon. A két magyar hazában híres a böjtközi baromvásár. Általában a baromvásárok Szerdán és Csötörtökön, a kirakó-vásárok Pénteken tartatnak, s ugyan e napon a hetivásárok. Van itt továbbá sóház, gyógyszer-tár, sör- és szeszgyár. F. u. gr. Csáky Sándor.*” (Fényes E. 1851.)

Duka János a Népismereti dolgozatok 1976-ban megjelent kötetében tette közzé tanulmányát. Ebben az alábbi margittai vásárokról beszél:

- „*I. Vízkereszt-vásár volt a téli vásár január első hetében.*
- „*II. Böjtvásár mint rendkívüli vásár, február végén.*
- „*III. Szent György vásár vagy tavaszvásár, márciusban.*
- „*IV. Sarlósvásár, aratás táján, július első hetében.*
- „*V. Dióverő vásár vagy szüretvásár – októberben, az őszivásár.*”

(Duka J. 1976.126.)

Az eltérő adatok arra engednek következtetni, hogy a vásártartás időpontjai néminemű változáson mentek át, és közel kétszáz év alatt a november elején esedékes országos vásár elvesztette a jelentőségét és a hetivásár szintjére süllyedt vissza. Duka János felsorolása viszont arra is utal, hogy az évi nagyvásárok, illetve az országos vásárok elnevezése egyben jelzi ezeknek a sokadalmaknak a mezőgazdasági munkákhoz és a jeles napokhoz való kötődését.

A vásárrendtartás rendelkezett a vásár helyéről vagy helyeiről (hol, milyen körülmények között tartják a vásárt, puszta vagy körülkerített,

esetleg árkolt vásártereken, kutak, mázsaház, cédulaház, vámház van-e, s ha igen, hol és hogyan vehetők igénybe), a vásár tisztaságának ellenőrzéséről (igaz jószágot, terményt vagy terméket árusítanak-e, igaz mértékeket, pénzt használnak-e, az áruk minősége megfelelő-e vagy sem, az eladásra kerülő állatok nem betegek-e stb.), a vásáron történő veszekedések, verekedések, viták, csalások, büntettek megakadályozásáról és megbüntetéséről intézkedtek. De arról is szóltak, hogy a vásárvámot (helypénz) hogyan, miben állapították meg, s azt is ellenőrizték, hogy a vásáron csak a vásárvámot megfizetők árulhassanak. (Itt egy mondat erejéig emlékeztetem az olvasót, hogy az 1770-es okirat fentebb már idézett tanúsága szerint, a margittai lakosoknak vásárvámot nem volt kötelező fizetniük. Ezt a későbbi szabályozások, a vásárrendtartás megváltoztatta. A legtöbb vásárrendtartás a vásárbíróság és vásári rendőrség hatásköre felől is intézkedik. A vásárrendtartásoknak nagyon változatos és már csak ezért is fontos részei azok a rendelkezések, amelyek a vásározók részvételéről szólnak (helyiek-e vagy sem, idegenek-e vagy megyebeliek), s amelyek az ún. elővásárlásokról rendelkeznek (a vidékiek, valamint a kereskedők, kofák, kupecsek csak később vásárolhatnak, és nem a vásár megnyitása után közvetlenül stb.). Az elővásárlási jogokat egyes céhek a maguk céhlevelében céhszabályzatában is rögzítették. Jó példa erre a szatmári szabócéh szabályzata, amelyben ezt olvashatjuk: „Az más helyekben lakó szabóknak és másoknak is az piacon, háznál is ne legyen szabad hétfői vásárban tizenkét óráig darócot⁴⁰ nyereségre venniük, sem singgel, sem türettel,⁴¹ az kit rajtaérnek, az darócot elvehessék és köztök feloszthassák, melynek harmadrésze az város bírájájé és két része pedig legyen az szabómesterségé.” (C.É.E. 1981.85.)

Az árakról általában külön szabályzatok, a limitációk rendelkeztek. A vásártartó városi vagy mezővárosi vezetőségnek joga és lehetősége volt arra, hogy vásáraitra, hetivásáraitra árszabályokat készítsen, s az azokban foglaltakat megtartassa.

Az egyik legfontosabb intézmény volt a vásárbíróság. A vásárbíró elsőrendű feladata a vásárijövedelmek behajtása és kezelése, őrzése volt.

---

40 Daróc, festetlen cigára vagy cákolygyapjúból készült szövet, mellyel nálunk a földművesek ruházkodnak. Darócnak nevezik továbbá a festett cigára v. durva posztógyapjúból készült szövetet is. Ezen szövetek felületc is nemezült s ezért vízhatlanok.

41 A türet vagy türetvászon véget vagy végvásznat jelent. A leszótt vásznat a felhasználásig felgöngyölve, tekercsben őrizték. A hosszában kettéhajtott, feltekeréseit vásznat nevezték türetnek.

Ezen túlmenően gondoskodott a vásár időbeli meghirdetéséről helyben és a környéken, a vásártér és építményei rendbetételéről a vásár kezdetére, vásári rendőrség szervezéséről a vásár időtartamára. Felügyelt a vásárolók kipakolására, helyfoglalására; az ebből keletkezett vitákat eldöntötte, igyekezett a vásár differenciáltságának megfelelően az egyes árusokat és áruféléseket a saját helyükre irányítani, kijelölte a sátrak helyét, gondoskodott arról, hogy igaz mértékeket használjanak, s hogy a mérőeszköz nélkül jött árusok hiteles mértékeket kaphassanak kölcsönbe. Érdemes itt megjegyezni, hogy Kővári László⁴² Szilágysági útikép című, 1848 előtt megjelent írásában foglalkozik az e vidéken használt mértékegységekkel, mondván, hogy az itteniek „öltözetükben és szokásaikban inkább Magyarország szomszédos vidékeihez szítanak.” Bár Kővári Margittát külön nem említi, de a szomszédos Szalacsot és Nagyderzsidát igen, és aligha volt lényeges eltérés a margittai és az itt használatos mértékegységek között. Ezért is idézünk Kővári útirajzából a mértékegységekre vonatkozókat. *„Mérőjük éppen nem erdélyi. Nagyobb mennyiségű gabonaneműeknél köből számra beszélnek, de nem a mi vékánkkal, náluk 16 kupától 22-ig használják, a vidék szokása szerint. Kupájuk kis és nagykupára oszlik; a kiskupa erdélyi, a más ötfertályos a miénk szerint, s hívják pintnek, felét itcének, negyedét messzelynek, nyolcadát félmesszelynek. Hosszúsági mérők öl és rőf, de singüket is használják, kivált az eladásnál. A búzakeresztek tizennyolc kévések, a kender a len csomója tizenkét fős, hívják kitanak.”* (Kővári, 1972, 160.)

A hajdani igen sokféle mértékrendszerek egységesítése a 19. század folyamán ment végbe. A Magyar Néprajz II. kötetében ezt olvashatjuk az egységesített mértékekről:

„Vásáraink virágkorának kibontakozásához nagyban hozzájárult az a körülmény is, hogy a korszak elejére a rendkívül sokféle, éppen a vásárokon keresztül vándorló mértékek, nem annyira hivatalos előírások szerint, hanem gyakorlati szempontból, elkezdtek egységesülni. [...] A múlt század (a 19. századról van szó) ötvenes, hatvanas éveitől kezdve kezdett tért hódítani az alábbi mértékrend:

Hosszmértékek:

1 öl = 6 láb = 1,896 méter

⁴² Kővári László (1820–1907) korának sokoldalú közírója, kiemelkedő történésze volt. Ezt az írását egészen fiatalon írta.

1 rőf = 0,777 méter
 1 láb = 12 hüvelyk = 0,316 méter
 1 hüvelyk = 12 vonal = 2,63 centiméter
 1 magyar mérőföld = 8,353 kilométer
 1 osztrák mérőföld = 4,000 öl = 7,586 kilométer.

Űrmértékek:

1 akó = 40 pint = 56,6 liter = 0,566 hektoliter
 1 pint = 2 itce = 2,415 liter
 1 itce = 2 meszely = 0,707 liter
 1 meszely = 0,354 liter
 1 osztrák mérő = 61,487 liter
 1 pozsonyi mérő = 62,53 liter
 1 pesti mérő = 93,8 liter
 1 köböl = 4 véka = 120 liter = 1,2 hektoliter
 1 véka = 30 liter = 0,3 hektoliter
 1 vámmázsa = 100 vámfont = 0,893 bécsi mázsa = 50 kilogramm
 1 bécsi mázsa = 100 bécsi font = 112,012 vámfont = 1,120 vámmázsa
 = 56 kilogramm
 1 bécsi font = 32 bécsi lat = 33,6 vámlat = 0,560 kilogramm
 1 bécsi lat = 1,750 dekagramm
 1 osztrák tonna = 20 bécsi mázsa.

Területmértékek:

1 katasztrális hold = 1600 négyszögöl = 57,546 ár
 1 négyszögöl = 36 négyszögláb = 3,597 négyzetméter
 1 négyszögláb = 144 négyszöghüvelyk = 0,099 négyzetcentiméter
 1 négyszöghüvelyk = 144 négyszögvonat = 6,938 négyzetcentiméter
 1 négyszögvonat = 144 négyszögponat = 0,0488 négyzetcentiméter
 1 magyar hold = 1200 négyszögöl = 43,160 ár.

Lómértékek:

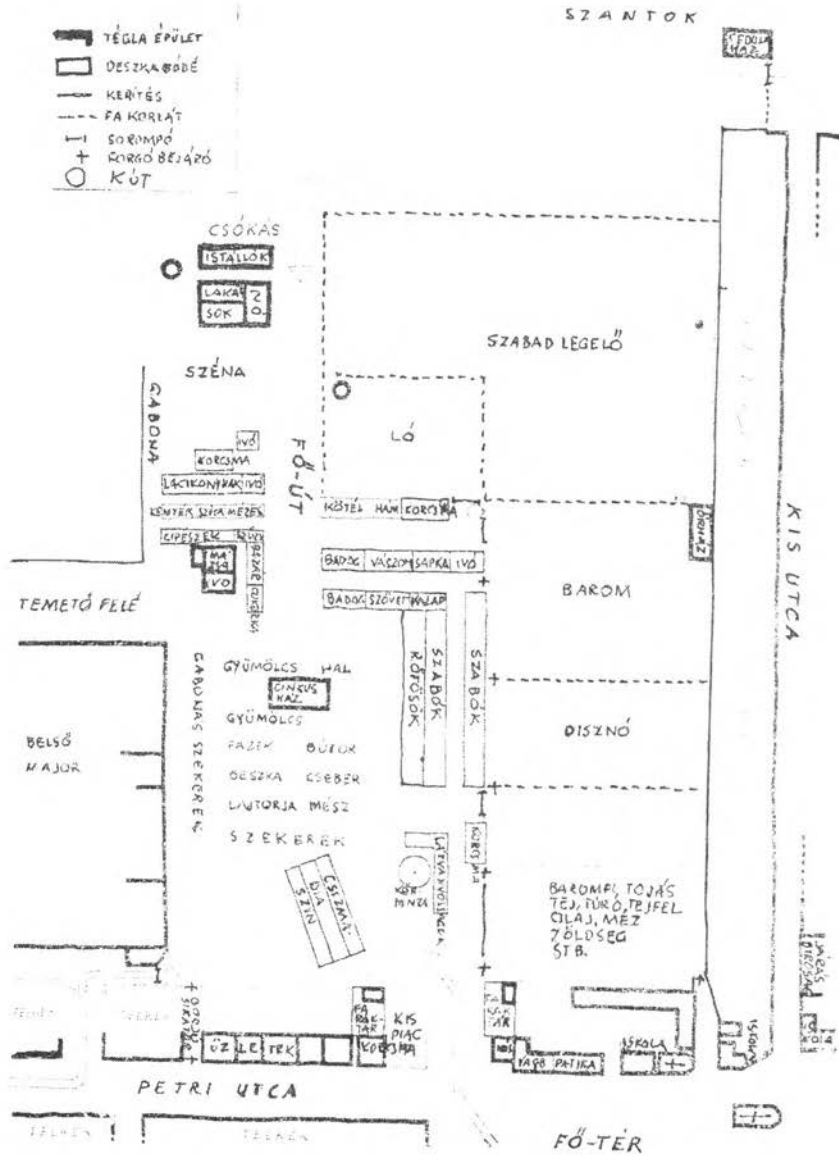
1 marok = 4 hüvelyk = 10,536 centiméter,
 1 hüvelyk = 1/4-ed marok = 2,634 centiméter.

A mértékeknel korábban egységesült a pénz, bár az e téren is meglévő változatosságot a forgalomban lévő sokféle idegen pénz használata jelentette inkább. Mind a pénzről, mind pedig a mértékekről el kell mondanunk, hogy nem annyira a változatosság volt használatuk nehéz-

kességének az oka, mint inkább az, hogy sem a mértékek, sem a pénzek nem a tízes számrendszerben mozogtak, hanem különféle, legtöbbször a hatos számrendszerre épültek, és nem is két-, hanem gyakran hármasszintű pénzek, illetve mértékek voltak. Éppen ezért a vásári adás-vevészeknél még a 19. század derekán is, ahol csak lehetett, 'általjában', 'darabszám', tartó-tároló eszközökként (szekér, zsák, cseber, gönci horodó stb.) adtak-vettek. Mindez igen sok félreértéshez, vásári csaláshoz vezetett."

Az évszázadok során nyilván sokat és sokszor változott a vásártartás helye. A vásártér nyomát kutatva megállapítottuk, hogy az egykori földesurak viszonylag nagy területet biztosítottak a vásártartásra. A mai margittai polgár ugyancsak elcsodálkozna, ha tudná, hogy a mostani strand és a kispiac helyén, valamint a kétemeletes gimnázium, a kórházi pavilonok kettős sora, a művelődési palota, a sportstadion, a park és a gyermekjátszótér helyén valamikor vásártér volt. (Duka J. 1976.)

Az egykori feljegyzések alapján hű képet kapunk arról, hogy milyen jól szervezett és jól rendezett volt a margittai vásártér, hiszen minden eladandó portékának, terménynek, kézműves árunak jól meghatározott helye volt. Minden árut csak az előre meghatározott helyen lehetett árúsítani. Az egykori vázlatos feljegyzések alapján tudjuk hogy a margittai vásártéren három nagy körzetet jelöltek ki a különböző vásárosoknak. Egyet a kirakodóvásárnak, egyet az állatvásárnak, és egyet a terményvásár részére. Az egyes vásárrészeket kerítéssel vagy fakorlással választották el egymástól. Minden vásárrésznek külön bejárata volt, amit vagy egy forgó bejáró vagy egy sorompó mutatott. *„Másutt adni-venni, mint az erre kijelölt helyen, szigorúan tiltva volt. Ellenőrök, helypénzbeszedők és rendőrök gondoskodtak a rend betartásáról. A beszedett helypénzt még a vásár napján le kellett számolni a városi pénztárnál."* (Duka J. 1976, 127.) Korábban a földesúr tisztartójánál adták le a beszedett helypénzt. A vásárteret magas téglakerítés övezte, ez védelmet biztosított a tolvajbandák támadásai ellen. Kezdetben egyetlen nagy bejárati kapuja volt a vásártérnek. Később az 5–6 m fallal körülvett vásártér szűknek bizonyult, szükségessé vált a bővítése: a Belső-major (kaszárnya) vonalától a Kis utca telkeinek aljáig terült el, ezt a háromszöget a Mester (Cloșca) utca zárta, de hozzá tartozott a mostani Oncsa egész területe is. A nyitható sorompóval lezárt (egyik) főbejáratnál (a Kis utcán) állt egy kis téglaeépület, a cédulaház, ahol az árusok kifizették az eladásra szánt termékek után a helypénzt, vagyis a vásárvámot.

A margittai vásártér vázlatos rajza a 20. század elején
 (Készítette Duka János)

A 20. század elején a vásártérre már három utcáról lehetett behajtani. Egy bejárat volt a Főterről, egy a Petri utcából, egy a Kis utcából. Ezen kívül még két sikátor vezetett a vásártérre. Ezeknél is ott álltak a helypénzt kérő „*cédulások*.” Petri, Terebes felől a vendéglőjéről elnevezett Korona sikátor vezetett a vásártérre. A vendéglő tulajdonosa tölgyfarönkökből rakatott útburkolatot a sár miatt. A cédulaház a mostani söröző előterében állt. A régi postával szemben (ma a kőolajkitermelő vállalat irodája) nyílt a Borjú sikátor, ennek két végén forgóajtó akadályozta a szekérral való közlekedést. A vásárba vezető legfontosabb, legszélesebb út feltehetően a mostani központi kávézó előtt vezetett. A katolikus templom mellett a Rendőr sikátoron lehetett megközelíteni a vásártérret. A Bogyoszló felől érkezők a Mester utca (Cloșca) felől hajtottak be a vásártérre, miután kifizették a helypénzt.

A céhes élet lassú elhalásával a kézművesműhelyek átalakultak műhelyboltokká, ahol nemcsak készítették a kézműves termékeket, hanem árulták is. Ebben az élen jártak a jó üzleti érzékkel megáldott zsidók, akikről Duka János így ír: „...több zsidó kereskedő nyitott itt üzletet, megkezdték a piaci árulást is. A Petri vagy a főutcában elszaporodtak az üzletek, amelyekben szövetet, vásznat, selymet, bársonyt pántlikát, gyöngyöt, üveg és vasedényt, fűszerfélét árúsítottak, italboltot mésszárszéket, nyomdát, ékszerüzletet stb. nyitottak. Fellendült a bor, sör, pálinka nagybani árúsítása, a petróleum, a méz, fa és deszka lerakat, de akadtak akik cipész, úriszabó, asztalos vagy órás szakmákat is elsajátítottak. Nagyon lendült és sokat fejlődött a város kereskedelme és ipara.” (Duka J. 1976.129.) Kiegészítve Duka János írását, említsük meg itt a margittai órás mesterek vezetéknevét: Fischer, Fuksz, Kaufmann. És tegyük hozzá az elmondottakhoz, hogy ezekben a kis vegyesboltokban a szegényebbeknek hitelre is lehetett vásárolni, mert a boltos, a fűszeres felírta a vásárolt cigarettapapír vagy gyufa értékét egy füzetbe, amit aztán a fizetés napján az adós kifizetett. A vásártéren ez a vásárlási mód nem ment, de nemcsak ezért volt az, hogy a legtöbb mester az továbbra is látogatta a heti és az országos vásárokat.

Séták az egykori vásártéren

Arra kérem a nyájas olvasót, hogy kíséren el vásári sétáimra. Vagy tekintsen engem afféle vásári idegenvezetőnek. Tegyük közösen – mai szóval szólva – időutazást, idősétát a múltban. Sok évszázad vásári sokadalmaikat most tekintsük egynek, és nézzünk szét az olvasmányaimból

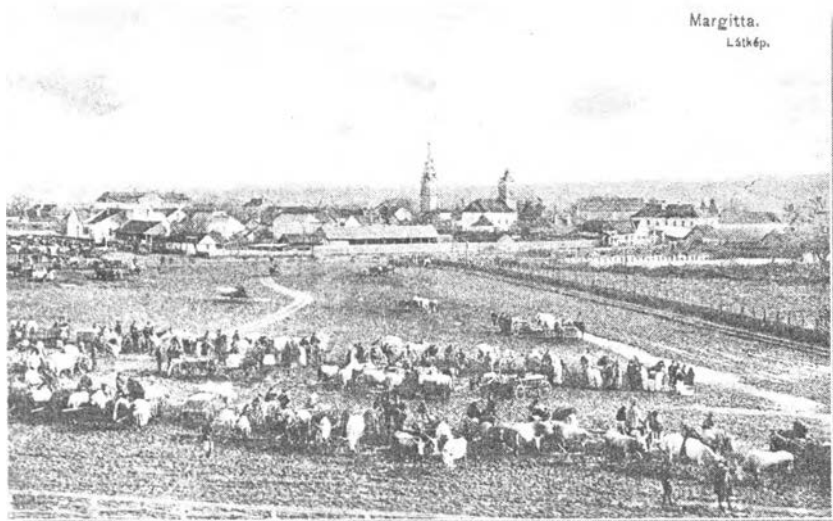

összeállított, és ma már csak a képzeletemben élő, hajdani margittai vásárban. Azt hiszen, az minden történelmi dokumentumnál beszédesebb, képszerűbb lesz, ha így próbáljuk feleleveníteni a hajdan három napig tartó országos margittai sokadalmak színes és mozgalmas világát. Szeretném, ha közösen újraélnénk az egykori vásárok hangulatát. Ezért nézzük és hallgassuk meg az árusokat, hogyan is kínálják a portékájukat és az alkudozó vásárlókat, a hajcsárokat és a kupeceket. Menjünk ki mindhárom országos vásárnapon a vásártérre. Nézzük meg milyen a „felhajtás,” mi a „felhozatal.” Az első nap, szerdán az állatvásáron kalauzolom végig az olvasót, csütörtökön a terményvásár hangulatát figyeljük meg, és végül pénteken a kirakodóvásár forgatagában merülünk el. Itt majd a hűséges olvasóimat, akik mindvégig velem tartanak, megajándékozom egy, a Csízióból vett szöveggel, mert az egykori árubból egyedül csak ezt, egy szellemi terméket tudtam felkutatni. De ha arra kíváncsiak, hogy a vásárosok honnan jönnek, bátran kérdezzék meg őket, hiszen a vásár mindig az ismerkedések, a régi ismerősök, rokonok, barátok találkozóhelye volt. Aztán a múltban is úgy volt, hogy a vásárra menők egy része sem eladni, sem vásárolni nem akart semmit. Csak azért jöttek be Margittára, hogy találkozzanak az ismerősökkel, barátokkal, távolabb élő rokonokkal. No meg azért, hogy tájékozódjanak az árakról meg arról is, hogy mit érdemes eladni és mit nem. Hazatérve aztán ott lapult a tarisznyában a vásárfia, ami gyerekeknek, asszonynak egyaránt kijárt. A gyerekek többnyire bugylibicskát, füttyülőt, cukorkát, mézeskalácsot, játékot kaptak, míg az asszonyok, lányok számára pántlikát, kendőt, ékszert, olvasót, perecet, hozott a vásárból a jó gazda.

Séta az állatvásárban

A margittai állatvásártér a nagy vásártér része volt, és a Kis utca (vagy Bogoszlai utca) melletti magas téglafallal körülhatárolt részen terült el. A téglafalra szükség volt, mert ha egy, vagy több állat megvadult volna, ne tudjanak szétszéledni, no meg a tolvajok ellen is. Ha a Kis utcai sorompós bejárattól közelítenék meg az állatvásárt, azt látnók, hogy a baromvásárteret még tovább is osztották: külön helyet biztosítottak a lóvásárnak (vagy ahogy a margittaiak mondták volt a lúvásárnak), külön a szarvasmarhának, a juhnak és a sertésnek, no meg az aprómarhának, a majorságnak is.

Mivel ezek nem fértek meg egy helyen, egyszerű vagy kettős fakorlással választották el őket egymástól. A jószágot a vasút megjelenése előtt lábon

A baromvásár képe az első világháború előtt

hajtották fel a vásárra. A közelebbi falvakból az egyes állatokat kötőfékkal vezették. A kismalacot, a hízott disznót szekéren szállították, olyanformán, hogy annak tetejét fordított V alakú deszkaráccsal befedték. A baromvásártér Kis utcai bejáratánál mindjárt a sorompó mellett volt a cédulaház. Innen indulunk el és megyünk a vásári főúton, a szabad legelő mellett fakorlással elkerített „lúvásártérre.” Ennek egyik sarkában jó vizű kútból lehet friss vízzel megitatni a szilaj szomjazó csikókat. A lóvásárra úgy tudunk bemenni, ha elhaladunk a kötélverők és a hámosok bódéi, valamint a kocsmá mellett. Itt is van egy sorompó, mert rendnek kell ám lenni, és itt a vásár felügyelői megnézik a cédulaháznál kapott cédulákat, hogy kifizették-e a vásárvámot. Persze, itt nemcsak a lovat eladó csikósok az érdekesek. A margittai lóvásárok jellegzetes figurái a diószegi és a kémeri cigány kupecek. Ők itt a lószakértők, mert egész életükben elsősorban lovakkal foglalkoznak. Adják-veszik a lovakat, sokszor maguknak, sokszor megbízásból mások számára vásárolnak. A cigány kupecek ugyanis kitűnően ismerik a lovak tulajdonságait, pontosan tudják azok értékét, és mindig felméri, hogy a megvásárolt állatot kinek és milyen célra tudják továbbadni. Gyermekkoromban az öregek sokat meséltek egy Cuci nevű cigánykupecről, aki a kehes lovat is kiváló igáslóként adta el, s akit sok lókereskedő bízott meg, hogy számára alkudjék. Mert az alkudozás

hozzátartozik a piac varázsához. Persze, csak ha a vevő tudja, milyen lovat akar magának: heréltet, mént, kancát? Szekér- vagyis ígás, kocsi- vagyis hintóba fogható lovat? Vagy éppen nyereg alá való paripát?

Az a lókereskedő ott, akit annyian körülállnak, kifejezetten csak a szürke, almás szürke vagy a deres csikókat szereti, soha nem vesz tarkát. Mások viszont soha nem néznek a színre, csak azt nézik milyen az állat szügye, vékonya és dereka. Persze, a fogak vizsgálatát senki el nem mulasztja, hiszen abból derül ki, hogy a jószág hány tavaszt ért meg. A lóhoz igazán értők persze azt is meg tudják állapítani, hogy az állat kelően szelíd-e? Nem túlságosan szilaj, nem konok, nem makrancos? De menjünk tovább, a kocsmá mellett sorompónál és térjünk be a baromvásárra, ahol ugyancsak nagy a sürgés-forgás. A mai országos vásárra már kedden megérkeztek a bécsi és budapesti marhakereskedők és a kupecek, hiszen tájékozódniuk kellett a felhajtásról és a várható árakról. Az idegen, magyarul rosszul vagy csak keveset beszélő marhakereskedők vagy saját kupeccel jöttek, vagy külön margittai kupeceket fogadtak, akik ismerték a helyi viszonyokat, és segítették őket a kiválasztott állatra való alkudozásban. Ezek a kupecsek feladata nemcsak az alkudozás volt, hanem a megvásárolt állaton a kereskedő saját jegyének ollóval vagy krétával való bejelölése is.

A képeslapot küldő fontosnak tartotta megemlíteni, hogy a nagy lóvásárból küldi szívélyes üdvözlését

A távolabbi vidékekről jövő felhajtók is megérkeztek már kedd délután, hiszen érdekükben állott, hogy a hosszú út fáradalmait a marhák kipihenjék, és a vásárhoz tartozó legelőn az állatokat megittassák és legeltessék. A módosabb, marhakereskedők a Csáky-család Margit Szállójában foglaltak maguknak szállást. A kisebb pénzü kupecsek a vásár közelében, magánházaknál kaptak elszállásolási lehetőséget, módot az éjszakai pihenésre. A vendégek elszállásolása komoly jövedelmet jelent a margittaiaknak. Koszt, ital, elszállásolás, árumegőrzés és egyéb szolgáltatások, biztos jövedelmet hoznak mind a földesúrnak, mind a telkes gazdának. Margittán is sok olyan ház és család van, amelyben a vendégszerettségnek egész rendszere alakult ki. A távolabbi településekről érkező vásárosok mindig ugyanazon a helyen szállnak meg, és így jó barátságot kötöttek a szállásadóval. Az még az én gyerekkoromban is szokás volt, hogy a margittai iskolába járó falusi gyerekek tele kosárral érkező szüleit a gyerekek szállásadói fogadták, ha azok bejöttek a nagyvásárra. De egy-egy országos vásár idején igencsak fellendült a kisebb kocsmák és vendégfogadók forgalma is. A szekérbeállóval bíró vendégházaknak is jelentős szerep jutott. A szekerekkel az udvaron levő szekérszínékre álltak be. Ha hely akadt, a lovakat az istállóba kötötték, ahol a hozott abrakot ették, vagy a vendéglős emberei látták el azokat mindennel. A Korona vendéglőben a cigánymuzikusok reggeltől estig játszottak, és a pincérek állandóan hordták az ételt. A kocsmákban a megéhezett vásárosok a rendelt bor mellett tarisznyából eszegettek.

A vásározás adminisztrálása, a szolgáltatások munkalehetőséget biztosítanak a város polgárainak: helypénzszedők, cédulamesterek, ellenőrök, mérlegkezelők, rendőrök, lacikonyhák, ivók kiszolgáló személyzete, sőt a takarítók is mind-mind margittaiak voltak. De nézzük meg, mi a teendője a marháit a vásárra felhajtó gazdának. Amikor egy marhás gazda magában vagy a felhajtóival megérkezik a vásártér bejáratához, minden egyes felhajtott állat után a cédulaháznál lepengette a helypénzt. Az ott kapott igazoló cédulát a tulajdonos a baromvásár sorompójánál álló ellenőröknek felmutatja, hogy bebocsátást nyerjenek a vásártérre az állatokkal. Ha egy állat új gazdára talált, a mázsaházban lemérték (a mázsaház a mai általános iskola helyén volt), innen a cinkusházba (vagy másképpen járatházba) mentek, ahol megejtették a hivatalos átírást. A cinkusháznak jelentős szerepe volt, hiszen a 19. században nem volt ritka a lovaknak, marháknak a lopása, elkötése. A tulajdonjog igazolására a cinkusházban minden megvásárolt lóról, marháról a tulajdonosnak kiállított passzussal, vagyis marhalevéllal, járlatlevéllel kellett rendelkeznie, ezzel igazolni tudta, az

állat eredetét. Ezt követte az áldomás a kocsmában. Mert kocsmá, ivó és lacikonyha legalább hat van a margittai vásártéren, áldomást inni a jó vásárra bárhol lehet. Igaz, ez máshol is így volt. Mert, ahogy azt a Magyar Néprajz című könyvben olvastam: *„a vásári áldomásokhoz olyan hely kellett, ahol le lehetett ülni, meg lehetett pihenni. Ezek voltak a magyar vásároknak a lacikonyhák, melyek többnyire kisebb-nagyobb sátrakban a vásár szélén húzódtak meg. Itt sült húst, kolbászt szolgáltak fel a vendégnek, amihez különböző minőségű bort is rendelhetett. Az ilyen konyhában rendszerint a gazda és a felesége süttött-főzött, szolgálta ki a vendégeket. A lacikonyhás a szegényebb emberek közé tartozott, akinek csak olyan felszerelésre telt, amivel nagyjából egy napi járásnyira a vásárokat járhatta a saját, de többnyire fogadott szekéren. Általában átmeneti foglalkozásnak tekintették, és arra törekedtek, hogy egy kis pénzt összekuporgatva egy csárdát, kocsmát béreljenek, vagy a későbbiekben örök áron megszerezzenek.”*

A baromvásártér sarkában egy kis őrház áll, hiszen az állatok éjszakai őrzését is biztosította a vásárrendtartás. Érdekességként mondom el, amit a hajcsárokról olvastam valahol. A vasút megjelenése előtt a hajcsárok az állatkereskedésnek fontos szereplői voltak, mert a jószág nagy távolságra történő hajtása nagy rátermettséget igényelt. Valahogy olyanok voltak ezek, mint a mai amerikai filmekben látható cowboyok, akik a kereskedők által megvásárolt jószágot hajtják gyakran több száz kilométernyi távolságra. A múltban a hajcsárkodás családon belül apáról fiúra öröklődött. A szegényebbek egész életükben csak másnak szolgáltak. Mások egy kis tőkére téve szert, maguk is vásároltak, és ismervén a vásári viszonyokat, a jószágot nagyobb haszonnal adhatták tovább, mert mindig pontosan tudták, melyik vásárban lehet azt magasabb áron értékesíteni. Egy nap harminc kilométeres utat is megtettek, közben állandóan vigyázni kellett, hogy a jószág kárt ne tegyen a vetésben, kerítésben, ugyanakkor meg kellett védeni a ragadozóktól, tolvajoktól, szegénylegényektől. A csárdák általában a marhahajtó utakon úgy helyezkedtek el, hogy a közöttük levő távolságot egy nap alatt meg lehessen tenni. Százával hajtják ide a ridegtartású pusztai fehér fajta barmot, amit az ember ma már legfeljebb csak a Feszty-körképen lát, vagy a Hortobágyon. A múlt század elejéig, pontosabban az első világháború végéig ez volt a leggyakoribb fajta a margittai vásárban. A trianoni döntés megszüntette a magyar szürke marha egyeduralmát a margittai vásárban, egyre gyakoribbá vált a Szilágyságból és a távolabbi hegyvidékről idehajtott tarka-piros fajta.

No de sétáljunk tovább az állatvásártéren és nézzük, hallgassuk meg, hogyan is folyik az alkudozás? Ugyanis alkudozás nélkül nincs igazi vásár, csak a tejfelesszájú vásáros adja meg az elsőre kimondott árat, amihez az eladó hozzászámítja az engedményt is. Az állat tulajdonosa mondja meg először, hogy mire tartja a jószágot. A vevő erre többnyire nem is válaszol, így jelezve, hogy azt sokallja, és már tovább is megy, s úgy tesz, mintha nem is érdekelné a dolog. Persze, ha szemet vetett a jószágra, akkor egy idő után újra visszatér és elkezdődik az alkudozás. Az eladó nógatja, hogy mondja meg, mennyit adna? Ha ez megtörtént, megindul az alkudozás, melyet többen is figyelemmel kísérnek. A marhakereskedőknek külön emberei vannak, ezek olyan hajcsárok, akik azért kapnak jó napszámot a kupecektől, hogy leverjék a jószág értékét. Ezek mindenféle hibát, betegséget, kórságot fedeznek fel az eladandó állaton, becsmérelik azt nyakra-főre, hogy elbizonytalanítsák az eladókat. De az eladót is sokan ismerik, oda sereglenek, dicsérik a tehenet, az ökröt, amit szerintük egy kecske árán akar megvenni a kupec. Az alkudozás addig tart, amíg közel nem kerülnek egymáshoz. Ilyenkor a különbözet többnyire megfelelő, és egymás markába csapnak, mert létrejött az alku. A jószág eladását többnyire az áldomás követte, amit az eladónak kellett állnia. No de mi most nem kísérjük el a két vásárt kötő atyafit, hanem itt, ennél a forgó bejáronál besétálunk a disznóvásártérre. A disznópiac a baromvásártér mellett van és kétszeresen vastag fakorlát választja el mind a disznó, mind a lóvásártértől. A korlátot persze arra is használják, hogy a marhákat kikössék, ne kódorogjanak el a sokadalomban.

Egy-egy országos vásárnap előtt már szerdára csattogó karikás ostorok pattogásától hangos a város, hajtják a kondások a disznókat. Az egész Margitta jól ismeri az Egei meg a Dull testvéreket, akiknek a kondásai százával hajtják fel a süldőket, a szilaj vagy másként mondva rideg tartásban tenyésztett, göndörszőrű mangalica disznókat. Ezeket egész esztendőben kinn tartották a Margittát övező rétségekben és a lópokon. De nagyszámú disznót hajtottak a Tasnád környéki erdők makkosaiból is. Itt idézem Kővári Lászlót, aki így ír az 1848 előtti szilágysági disznótenyésztésről. „A [...] Csereyné erdeibe ereszkedénk. Két malaccsorda tűnt fel a soktizedes tölgyek alatt, egyikben téli, másikban nyári malacok legeltek, s oly egyenlők egymáshoz, mint annyi testvérek. A malacsokaság megfejtve van, ha megmondom, hogy Szilágnak tenyésztői iparága kettőben áll: sertés- és juhtenyésztésben, az első annyira űzetik, hogy egyházas nemesek is gyakran kanászt tartanak. Okát a sok makktermésben kereshetni.” (Kővári 1972.165.) Mi sem csodálkozhatunk hát, hogy itt mindig igen nagy

volt a „felhajtás”, de sok volt a vásárló is. A legtöbb állatra akad vevő, hiszen nemcsak a helybeli kupecsek vásárolnak itt, Budától Bécsig, Szatmártól, Károlytól Nagyváradig és Debrecenig számos felhajtó és kupec népesíti be a vásárteret. Valamennyi a biztos nyereség reményében jött a margittai vásárra. Aztán ha megvolt a vásár, az volt a rend, hogy a megvásárolt állatot az új gazdája ollóval vagy színes krétával megjelölte.

Van itt egy külön korláttal elkerített hely. Ez a juhászoké, akikről hajdani pedagóguskollégám, Duka János ekképpen írt a Margittai vásár című dolgozatában: *„A juhászok külön csoportot alkottak. Ők is nagyon adtak-vettek. Különösen ősszel és tavasszal egész sereg juhot és bárányt terelgettek maguk előtt kampósvégű botjaikkal az elmaradhatatlan hűségese pulik segítségével. A megvett juhok gyapját ki-ki színes festékekkel jelölte meg.”*

Ez a forgó bejáró a disznóvásár teret választja el a baromfivásár tértől, ahol már nemcsak baromfit, hanem tojást, tejet, túrót, tejfelt, olajat, mézet, zöldséget, szóval mindenféle élelmiszert lehet vásárolni. A környező településekről a szegényebbek gyalogosan kosárban, a módosabb gazdák szekereken hozzák az összekötött lábú majorságot: libákat, rucákat, tyúkokat. A vásárnak ezen a részén adják-veszik a gazdák a különféle zöldséget is, amit szekérszámra hoznak. Zöldségfélék főleg a környező településekről, de még a Szilágyságból is hoznak, hiszen Percesenben természetesen hagyma éppen olyan kelendő portéka, mint a bogvoszlói káposzta. A szekerek szeretik, ha a szekerek látótávolságra vannak. A szekerek helyét fakorlát választja el a baromfipiacról, no meg a disznópiactól is. A baromfi és tejtermékek vására már a Főtérről is megközelíthető, a templom és az iskola melletti sikátoron. De még ne menjünk ki a Főtérrre. Mielőtt befejezzük mai sétánkat, nézzük meg előbb a baromfipiac melletti látványosságokat. A kocsmá előtt ez a hosszú fordított L alakú épület a vásárokról soha el nem maradó mutatványosok bódéja. Ezek hajóhintát, körhintát, és mutatványos bódékat működtetnek, és persze mindig van olyan, aki áldoz némi pénzt az efféle szórakozásra. A mutatványosok, komédiások mindig itt a vásár főtéri bejáratánál kapnak helyet. Emlékszem még gyermekkoromból a körhintásokra. Volt külön egy nagy körhinta, vagy ahogy azt egyesek nevezték, „*riglispil*” a felnőtteknek, és külön egy kicsi a gyerekeknek. A felnőtteké pont olyan volt, mint Fábri Zoltán Körhinta című filmjében látható. Ezt valami benzinmotor forgatta. A gyerek körhinta nem forgott olyan sebesen, mint a nagy, mert ezeket mi a gyerekek hajtottuk. Az volt a fizetségünk, hogy négy-öt menet után egyszer mi is felülhettünk a nagy forgó korongra.

Az országos vásárookra néha eljött egy-egy vándorcirkusz is. A „*cirkuszisták*” már a vásárt megelőző nap színes ruhákban egy kocsin hangos zeneszóval bejárták a várost, ezzel adták tudtára a lakosságnak, hogy megérkeztek. A zenebonával izgalomba hozták az egész várost, kicsit és nagyot egyaránt. Időnként a Regátból jöttek a medvetáncoltatók is. A medvetáncoltató maga vezette orrba fűzött karikán állatját. A planétások, a csíziósok papagájjal vagy tengerimalaccal húzattak ki egy-egy cédulát a dobozból, amiből az erre pénzt áldozó megtudhatta múltját, de még inkább jövőjét. Még a mozgókép, a filmszínház megjelenése előtt sokan álltak körbe a képmutogatókat, akik egy-egy történetet képekben ábrázoltak. Mindegyik képet hosszabb-rövidebb verssel mutatták be a báméskodóknak, akiktől ezért a „*művészi produkcióért*” pár fillért kaptak. A margittai vásárokon az üvegfestők is megjelentek, akik inkább az egyházi tárgyú festményeket árulták, hiszen különösen a románság körében egy ikon nélkülözhetetlen tartozéka volt a háznak.

Séta a terményvásárban

Az országos vásár második napján a terményvásárban teszünk egy kis sétát. A vásártérnek erre a részére a Petri utcából hajthatunk be a Belső-major melletti sorompónál, vagy kissé odébb gyalogosan a Borjú sikátoron, ahol a forgó bejáró megakadályozza, hogy szekérral vagy állattal is be lehessen menni. A Belső-major nagy téglakerítése mellett állnak a gabonás szekerek megrakva zsákokkal. Duka János így mutatja be a terményvásárt: „*A búzát és kukoricát az Érmellék falvaiból (Albis, Bogyoszló, Szalacs, Magyarkec, Pér, Tóti, Érolaszi, Köbölkút, Asszonyvására stb.) hordták szekérszámba a piacra.*” (Duka J. 1976.129.)

Ősszel volt a leggazdagabb a terményvásár, mert ilyenkor a gabonavásárra az alföldről is jöttek búzával azok a nagygazdák, akik remélték, hogy a gabonát gyengébben termő vidéken magasabb árat érhetnek el. Ez a téglafal melletti szekérsor a búzapiac, mellette a lakások és az ivó előtt volt a szénapiac. Nézzünk szét egy kicsit, hadd lássuk hogyan is kínálják az atyafiak a gabonaféléket. Mert mint minden vásárban, itt is a csavarintos észjárásnak fontos szerepe van. A vásári csalafintaság soha nem ment ritkaság számba. A gabonás zsákokba jó, ha a vevő jó mélyen beletúr, mert bizony az is előfordul és nem is ritkán, hogy felülre öntötték a legszebb, legtisztább szemeket s hosszú zsák felétől lefelé, meg már csak ocsú, azaz a szemetes törtszemű búza volt. Ha a vásár sikeres volt,

a margittai vevőknek az eladók haza is vitték a gabonát, amit a vevő egy-két kupica itallal jutalmazott.

Itt a cinkusház melletti sorok a gyümölcsárusoknak vannak fenntartva. Itt kínálják a micskei gazdák a hólyagos cseresznyét, az érszőlősiek nyárelején a finom meggyet, ősszel meg a szőlőt. Reszegéről, Keserűből, Kerekiből, Mihályfalváról a gazdák nagy halomba halmozzák fel augusztusban és szeptember elején a mézédés dinnyét. De a szilágysági falvak gazdáit is vonzza a margittai sokadalom. Ők almát, körtét, szilvát, diót, barackot hoznak kosárszámra. Az első gyümölcsor végében árulják a halat, amit főleg Szalacsról, Ottományból és Tarcsáról hoznak. A vásártérnek ebben a felében kapnak helyet a gyapjú-, nád- és egyéb vásárosok. *„Országos vásárok alkalmával a Bihar-, Meszes- és Réz-hegység falvainak lakói deszkát, lécet, szarufát, csebre, lajtorját, különböző faeszközöket és tárgyakat, gereblyét, favillát, egyéb eszközt, valamint meszet hoztak szekereken a piacra és a kapott pénzen főleg érmelléki gabonát vásároltak és vittek haza.”* (Duka J. 1976.129.) Még az én gyermekkoromban sem volt ritka látvány a cseberrel, vesszőseprűvel, mésszel és a szenes vasalókba való faszénnel megrakott kóberos szekér, amellyel a Meszes-hegységből hozták a vásárba az árut eladásra. A szalacsiak már akkor is hordtak a margittai piacra gyékényt, hárságyat, fonott székeket, a legkülönbözőbb fonott kosárféléket. Teknőket, fakanalakat a román-cigányok vájtak-faragtak és árultak a piacon, az utcán. Minden vásáros napon megjelentek a mozgó árusok is. A 20. század közepén még jellegzetes figurája, színfoltja volt a margittai vásárnak a vízárus. Ő egy Kreszula nevű margittai polgár volt, aki pezsgős vizet (víz + bróza + ecet) árult. A felesége meg a sima vizet kínálta a szomszjas vásározóknak. A vizet az Eger-temető alatti Kiskútról hordatták gyermekekkel. Az öreg így kínálta *„portékáját”*:

*Itt a pezsgő három pengő!
Ez nem kút, se kútgém, ha nem fut, futok én!*

A sima vízre kiáltották:

*Friss vizet igyanak,
Benne van a libanyak!*

vagy

*Friss a víz, még mozog,
ha elfogy, még hozok!*

A mi kis mezővárosunkban a piaci vízárusokon kívül volt szikvízgyártó is. Ezek saját szekerekkel járták a várost és házhoz hordták a szódavizet. Saját üvegük volt és a tele üveget az üressel cserélték. A szikvizesek Barminka, majd Bajdik János és Gönczi voltak.

* * *

A kereskedelemhez akkor is értettek az emberek, mert ezek a vásári napok úgy oszlottak el, hogy azok a vásárosok, akik az első vagy a második napon az állatot vagy a terményt jó pénzért eladták, máris elkölthessék a pénzüket és helyben megvásárolhassák maguknak a gazdaságban vagy a háztartásban szükséges holmikat. Ezért aztán a kirakodóvásárosok is rendre megérkeztek, többnyire már szerdán, a távolabbi vidékekről csütörtökön. De az igazi kirakodóvásár pénteken volt.

Séta a kirakodóvásárban

Ha egykoron a Főtér felől közelítettük meg a vásárteret és elhaladtunk a patika, a vasbolt, a húsüzlet és a faraktárak mellett, balra egy nagy deszkabódét láttunk. Ezt a csizmadiacéh tulajdona. Sétáljunk végig a csizmadiaszínbén, amit a margittai csizmadiák építettek tölgyfa fosznikból. Duka János így ír a csizmadiaszínről: „...*kétoldalt hosszú sorban rudakra rakva állt a kisebb-nagyobb kemény szárú csizma. A csizmasor végében néhány cipőárus is volt. A szín közepén széles úton járt a vásárló közönség. A szín végében kovácsok s lakatosok verték fel a patkót és szeget. Néha orrvasat a megvásárolt csizmákra, cipőkre, külön díj ellenében.*” (Duka J.1976, 127.)

Ezt a fedett, tágas vásárcsarnokot, amelyben az időjárás viszonyoktól függetlenül értékesíthették áruikat a mesterek, nemcsak a vásárok idején használták. Ha éppen nem volt vásár, akkor ebben a színben tartották a vándorszínészek is az előadásokat. Itt lépett fel Petőfi Sándor is vándorszínészként, 1843 késő őszén. De minden bizonnyal a társulatával ellátogatott ide, a szülővárosába, a 19. század végének híres színi direktora, Krecsányi Ignác is, hogy Szigligeti valamelyik népszerű művét bemutassa a „*nagyérdemű margittai publikumnak,*” ahogy komédiásberkekben akkoriban a nézőket szólítani illett.

Persze, csizmát nemcsak a csizmadiaszínbén árusítottak. Jöttek ide Zilahról, Szatmárról meg Váradról is. Ők voltak a rudas- és sátoros csizmadiák,

akik a céhrendszer megszűnte után szabadon árulhattak és ugyancsak ajánlgatták a portékát. Volt is keletje a rúdról kínált csizmáknak, mivel ezek a csizmadiák nem vertek sátrat, csak rúdra akasztva árultak. Náluk valamivel olcsóbban lehetett vásárolni. A kíváncsibb olvasóimnak megjegyzem, hogy vagy száz évvel korábban, a céhek virágkorában a céhszabályzatok ilyen szabadságot nem adtak, mert nagyon szigorúan szabályozták az országos vásárokon az idegen városból jövő csizmadiák árujának ellenőrzését. Például a csizmadiacéh szabályzatának XI. articulusa ekképpen fogalmaz: „*Sokadalom napján penig annak idejekorán szabad legyen másoknak is árulni céhbeli mesterembereknek, de azoknak művöket az csizmadiák látomesterei [az elkészült terméket ellenőrző mestert hívták így. P.A.] meglássák, és szorgalmatosan reá vigyázzanak, hogyha jó az művök, és hogyha béleletlen, vagy valami rossz, hamis művű lészen. Az céh elvehesse, kinek egy része övé legyen, másik az kapitányé.*” (C.É.E. 1981.117.) Mivel a céhes világban a becsületesség volt az egyik legfontosabb mesteri erény, nem csodálkozhatunk azon, hogy a termék minőségét ilyen szigorúan ellenőrizték. A csizmadiáknak kiszegődött fuvarosaik voltak, akik nemcsak a margittai vásárba, hanem a környező falvak és a távolabbi vidékek vásáraiba is elvitték a nagy vasalt ládába csomagolt lábravalót. Ennyi csizmadiának persze sok bőrré volt szüksége. Éppen ezért a margittai tímárok nem panaszkodtak soha, hogy nyakukon marad az áru. Igaz a legényt a mesterek keményen megdolgoztatták. Olvastam az aradi tímárlegények társaságának szabályzatában, a legények munkarendjét. Ezt azért említem itt, mert ezek a céhíratok többnyire egy mintára készültek egész Erdélyben és a Partiumban, s így az aradi legények munkarendje valószínűleg megegyezett a margittai tímárlegények munkarendjével: „...*a legény tartozzon felkelni reggel négy órakor, Szent György napjától Szent Mihály napjáig, és este nyolc óráig szorgalmatosan dolgozzon.*” (C.É.E. 1981.292) Nem sikerült kiderítenünk, hogy hány tímárműhely volt Margittán, de azt tudjuk, hogy köztük a leghíresebb Duna családé volt. Az idős adatközlőim úgy emlékeznek, hogy ennek a „*nagyszagú,*” vízigényes mesterségnek a műhelyei valahol valamelyik patak mellett voltak még a múlt század elején.

A csizmadiaszín mögött „parkoltak” a szekeresek. Mert a régi világban se volt az másként, mint manapság. Némelyik kézműves mesterember, nem lévén saját szállítóeszköze, a szekerescéhtől fuvarost és szekeret fogadott fel, hogy valamelyik vásárban az elkészített bútort, faze-
kat, csebret értékesítse. Ezeknek a szekereseknek is kellett hely a kirakodóvásárban. Itt árulták az új szekereket is, télen meg a szánokat. No

de ne gondoljunk csak valami úriasan kidolgozott lovas szekérre. Mert száz évvel ezelőtt a Margitta környéki falvakban igavonásra ökröket vagy éppen a teheneket is járomba fogták. A mezőgazdasági szerszámok a járom,⁴³ az eke, a borona, a villa, a gereblye stb. készítői is itt tudták legkönnyebben értékesíteni áruikat.

Az asztalosoknak és a fazekasoknak (régies nevükön a gölöncséreknek) külön sora van a vásárban. Az asztalosok a szobaberendezéshez nélkülözhetetlen bútorokat árulják, van itt ágy és asztal, szék és polc, no meg az újabban kredencnek elnevezett konyhai alkalmatosság. De a legtöbben a ládát keresik, ami nemcsak lócaként, vagyis ülőalkalmatosságként, hanem ruhásszekrényként is szolgál a falusi otthonokban. A margittai vásárban mindig nagy keletje volt a szalacsiak gyékénnyel bevont székeinek és a sás-ágyának, vagy ahogy még mondták a hárságnak. Polgári körökben a fűzfa vesszőből font kerti bútorok kifejezetten közkedveltek voltak.

A margittai fazekasmestereknek, akik az agyagkitermelő helyhez közel építették házaikat (Fazekas utca) a vásárnapok biztos és állandó megélhetést jelentettek. Az 1700-as évek közepén már 27 fazekas (más adatok szerint 30) hordta a helyi és a környékbeli heti- és országos vásárokbá a legkülönbözőbb termékét, fazakat, csicses korsót, tányérokat, tálakat, lábosokat, csiprokat, de még cseréppipát és szépen szóló cserépsípót, vagyis okarinát is. De még olyan távoli vidékekre is elmentek és elvitték a fehérszürke cserépedényeket, mint Szalonta vagy éppen Arad. Duka János írja róluk, hogy *„Nagyon híres volt a margittai cserépedény, amelynek anyagát, a fehéragyagot, a város keleti szélén ásták, bányászták, a Lapis nevű helyen (számtalan gödör maradt betemetetlenül, melyekben meggyűlt az esővíz a fűródni vágyó gyerekek legnagyobb örömére).”* Kelendőek voltak a margittai cserépedények s ezt tudták a fazekasok is, akik igyekeztek korán kipakolni, mert egy vásáros napon igencsak nagy volt mindig a forgalom, jó vásárt csináltak, mert itt mindig a hegyvidék és az alföld különböző jellegű tárgyainak

---

43 Fiatalabb olvasóim kedvéért, akik már nem láttak járomot, idemácsolom a Magyar Néprajzi lexikonból a Járom szócikk egyes részeit: 1. iga: a szarvasmarhafélék igába fogására használt, fából készült eszköz. Van nyak- és fej- (homlok-)járom. A magyarság csak a nyakjáromot használja, mely formáját tekintve több részből álló keret vagy ráma, ezért keretes vagy rámaigának is nevezik [...]. A járom legfontosabb részei: a járomfő (igafő, toló, vonó), az alfa, az ezt és a járomfőt összekötő bélfá, be-rec vagy kázla, aztán a két járomszeg (igaszeg), valamint a járomot a rúdféjhez csatoló nyakszeg.

cseréjére került sor. Jöttek ide, a kirakodóvásárba s hoztak a felvidéki szlovákok vásznat, a hegyvidéki románok faárúkat, deszkát, csebret és lajtorját, de mai szóval a margittai cserepeseknek konkurenciát csak a révi fazekasok jelentettek.

No de sétáljunk tovább és menjünk végig a disznó és barompiac mellett felállított deszkabódék és a favázú ponyvasátrak mellett. Itt is mindig nagy a sürgés-forgás. Ezek a szabósorok. A margittai vásárokon is ők számítanak a legrangosabbnak. És jönnek is a szabók Szatmárról is, Váradról is, hiszen az országos vásárok szabad vásárok, amikor bárhol jövő céhbeli szabó szabadon árulhat. Az ilyen szabad vásárokon kívül már egészen más és igen szigorú céhszabályok az uralkodók. Például a szatmári szabócéh szabályzatában ez áll: *„Hogy pedig a városunkon kívül való idegen emberek kolontár [hozzá nem értő, céhen kívüli, kontár], avagy másutt készített művet hozna a városra, eladni szabad sokadalmon kívül, az olyan művet a mesterek elhordhassák és egymás közt feloszthassák.”* (C.É.E.1981. 84.) A két szabósoron árusítják évszaktól és az éppen aktuális divattól függően a különféle ruhadarabokat. Van itt mindenféle szabómesternek bódéja, vagy sátra. Mint érdekességet említem meg, hogy a váradi szabók céhlevele miként vélekedik szabómesterekről, akiknek az utódai a margittai sokadalmakat is látogatták. *„... A Várad városában lakozó, mind a piacon, mind a sátorban vásárolható posztóból dolgozó, mind pedig a bugyogós nadrágot és gyapjas ruhát, a nép nyelvén szűrt készítő szabómesterek céhének, avagy társulásának esküdt mesterei.”* (C.É.E. 1981.159.) A múlt század elején már az úri ruhakészítőknek, német szabóknak, magyar szabóknak, gyolcsosoknak is népes a társasága. Duka János írja, hogy *„A szabósor elején a régi, tekintélyes mesterek bódéi állottak, ezeket követték az újabb mesterek bódéi, majd a máshonnan jött mesterek sátrai zárták a sort.”* A hajdani céhlevelek szabályzata ezt ekképpen írja elő: *„Az szabómesterek, az kik avagy posztóruhákat, avagy szűrőket szoktanak árulni, akár itt akár pedig külső sokadalomban vagy hetivásárookban, mindenkor az ő sátorhelyekért sorsot vessenek, hogy ekképpen összeveszések és visszavonások eltávoztassék, és senki öközülük két helyen, fák vagy rudak nélkül ruhákat, avagy nadrágokat ne merjen árulni.”* (C.É.E. 1981.166.)

A máshonnan jött mesterek miután felverték a favázás ponyvasátrukat és már kedden kipakolták a vásárra hozott árukészletet, a szekerüket valamelyik ismerős margittai polgár házának udvarára vitték, ahol a mester éjszakára is megszállt, míg a segéde ott maradt a vásári sátonál,

hogy őrizze a portékát. A 19. században elterjedő gyári termelés a szabók céhének is aláasta az évszázadok során kialakított rendjét. Igaz, Margittán még sokáig tiszteletben tartották azt a céhes előírást, amit a nagyváradai szabók céhlevelében így írtak le évszázadokkal korábban: *„Az mesterek más mesterek művét, az mely mástul csináltatott, még annak kérésére és megtalálására is, az kinek az ruha készitetett, meg ne alázza és azt ne hirdesse, hogy jól nem csinálta, hogy ekképpen az ruhának mestere, csinálja gyűlölségbe ne hozassék, hanem az kié az ruha, az ember céhmesterhez igazitassék, az kik több mesterekkel egyetemben hűségesen és szorgalmatosan tartozzanak meglátni és megnézni, ha valami fogyatkosság vagy vétek abban a ruhában találtatik.”* (C.É.E.1981.164.)

A múlt század elejére ezek a szigorú előírások némileg megváltoztak és a szabósorokon volt már mindenféle minőségű kézműipari vagy gyári öltözék és mindenféle mesterember, versengtek egymással a céhes és a parasztszűcsök, akik rövid és hosszú bundát, subát egyaránt árultak. A gubások asszony-, férfi-, gyerekgubát kínáltak. A szabók elsősorban a posztóból készült ruhaneműekkel, teljes öltönyökkel érkeztek. De a parasztszabók árultak itt mindenféle paraszti öltözéket. A 19. században, amikor még általános paraszti viselet volt a szűr, a debreceni szűrszabók is elhozták ide a híres nevezetes cifraszűrt. A gazdagon díszített cifraszűr a jómódú gazdaemberek viselete volt. A szegényebbek a kevesebb díszű parasztszűrt viselték. Az öltözék már akkor is jelezte a viselőjének a rangját. Hogy milyen volt az egykori 1848 előtti népviselet, arról Kővári László írásából alkothatunk magunknak képet. *„A férfiak fekete széles kalapot vagy fehér sapkát, szürke füstös gubát, bő lábravalót, csizmát vagy bocskort viselnek. A nők öltözete, kivált a köznap, csaknem mindeniknek házi szövet, keszkenőjüket kivéve.”* (Kővári 1972. 160.) Mindez arról is tájékoztat, hogy a vásárokon a változó korszakokban mire is volt igazi kereslet. Hiszen félszáz év múltán, a népi kézművesség, a házi szöttesek készítése fokozatosan kiment a divatból és eluralkodott a gyári termékek árusítása.

Akkoriban egy parasztlegény addig nem házasodhatott, amíg cifra vagy kevésbé cifra szűrt nem szerzett magának. Ezért aztán a margittai vásárcörzet falvaiból a legények elindultak, többnyire gyalog, az országos vásárra, és hosszasan nézelődtek a szűrszabók sátrainál, mustrálták a megveendő árut.

Itt említem meg, hogy a régi szokás az volt, hogy ha a legény lánynézőbe ment, *„ottfelejtette”* szűrét a lányos-háznál. Ha a háztüznézés után a leány vagy a szülei másnap *„kitették a szűrét”* a ház elé, akkor az a

kikosarazást jelentette, és a „*nem akarunk többé itt látni*” üzenettel bírt. A szűrnek és a cifraszűrnek ezen túl afféle mindenese szerepe volt a népi öltözékben, hiszen ha kellett ez lótararó volt, eső és szél elleni köpenyeg, de lehetett nyereg, derékalja, párna és ülőke is, verekedésnél védő-pajzs, amely csak Magyarországon és Erdélyben volt általános viselet, itt is csupán a magyarlakta területeken. (Kárpáti A. 1931.)

Télen a fehér szűrposztóból készült szürdoldmány. Ez rövid kabát-féle volt. A díszesebbjén piros és zöld bőr vagy posztórátétekkel. A hosszú vagy öreg szűr gallérját és ujjavégét fekete posztóval díszítették a parasztszabók. A szabósoron az árukirakodási joggal bíró mesterek minden vevőre számítottak, ki-ki lehetősége, bugyellárisa szerint válogathatott. A cifraszűr, a hímzett subát, a hímzéssel és rátéttel díszített ujjas ködmönöket csak a gazdagabbak tudták megfizetni. Mivel a módosabbak már a millennium tájékán átvették a városi viseletet, árultak itt sötétkék vagy fekete posztóból készült zsinóros nadrágot, nagy fémgombokkal díszített mándlit, később rövid fekete, ugyancsak több fémgombsoros katonakabátot, de prémes posztókabátot is. Az első világháború után a szabósoron gyorsan alkalmazkodtak a változó divathoz. Ugyanis már csak az idősebbek hordtak nyáron, hétköznap térden valamivel alább érő ráncolt bőgatyát (vagy ahogy azt még nevezték gyolcsgatyát), hímzett elejű és kezelőjű inget és gombos mellényt. A férfiak lassan áttértek télen a zsinóros fekete posztó vagy szövetkabátra, és csizmanadrágot hordtak a keményszárú csizmához.

De lehetett a szabósoron női ruhát is kapni, mert a fehérnépek télen posztószoknyát vettek fel. Aztán a divat változásával a szövet, selyem, kasmír és bársony szoknyák hódítottak Biharországban is. Ezek alá már több fodros rokolyát vettek fel és már a felcseperedő leányok is megtanulták azt, hogy maguk elé hétköznap sima vászon kékfestő, ünnepre selyem és bársonykötőt (köténynek is mondják a bihariak) kössenek. A gyapjúból kötött beliner kendők, hárászkendők használata télre az idős asszonyoknál napjainkig megmaradt, ezt úgy kötötték, hogy a fejet és vállat egyaránt takarta.

A két szabósor mögött a cinkusház felé néző részen volt a rőfkereskedők, vagyis a rőfösök bódéinak a sora. Ezt előszeretettel látogatták a lányok és az asszonyok. Itt jutottak hozzá a rövidáruhoz, a pántlikákhoz, csipkékhöz, szalagokhoz, rojtokhoz, gombokhoz. Ezekre nagy szüksége volt az asszonyoknak, hiszen a magukszótte csipkebetétes inget hordtak, s azokhoz a csipkét, pántlikákat egyesek már a vásárban szerezték be. A felső szoknyát fodorvászonból varrták, alatta pendely volt. Vászonneműt

főleg a Felvidékről érkezett és később itt letelepedett tótok árultak (Holmik és Király családok). A kivarrandó konyhai falvédőket is többnyire itt árulták, s ez a néprajz tudósai szerint nagyban hozzájárult a népi díszítőművészet egy részének a 19. század végétől megindult elsekélyesedéséhez.

A baromvásárhoz vezető kis utcában egymással szemben két sor bódé is van. Előbb van a két bádogos családnak, a Csavdári József és a Jobbágy mesterek bódéja. Jobbágy Ferencnek a Petri utcában van állandó vegyesboltja, ők minden vásárnap kinyitnak és árulják a pléhedényeket, a mives tejeskannákat, méretre készült mérőedényeket, pléhcsuprokat. 1945 előtt ismert bádogos volt Gyarmati János is, a későbbi neves színművész édesapja. A szakmát mindegyik Csavdári Sándortól tanulta. A református templom toronygombját Csavdári József készítette és szerelte fel 1942-ben.

Mellettük egymással szemben a vászon és szövet árusok bódéi találhatóak. Itt árulnak a nagykárolyi kékfestők, meg a már letelepedett felvidéki tótok, a Holmik és a Király család.

A kalaposok és a sapkások is egymással szemben árulják a fejrevalót, ők is margittai mesterek. Duka János két nevet jegyzett fel a sapkás- és kalaposmesterek közül, jelesen a Fábián István, és a Dankó Gyula nevét, de megjegyzi, hogy mások is árultak ezen a soron.

A kirakodóvásár központja a mázsaház környékén van. Itt egymáshoz közel kaptak helyet a cipészek és a szűcsök, a kenyeresek és a szítások a mézesbábosok meg a cukrászok, no meg a bazár mindenféle csecsebecséivel. Ha közelebb megyünk és megnézzük a szűcsök bodéit, találunk itt nagyon szép bőrátétes és színes hímzéssel díszített báránybőr kisködmönt, olyant, mint amiről Móra Ferenc írt. Naphosszat elnézhetnénk azt a sokféle árut, amit egy országos margittai vásáron kiraktak a mesterek vagy a kereskedők. Én itt csak felkínálom a lehetőséget a nézelődésre, ki mit akar látni, netán venni a pénteki felhozatalból?

A magyar szűcsökről már szoltam, de itt vannak a cipészek, szíjgyártók, kovácsok, bognárok, boronaárusok, vaskereskedők, rézművesek és pintérek, mézesbábosok, teknőárusok, kalapkereskedők, kalapkészítők, pipakereskedők és pipere árusok, papucsosok, bádogosok, kések, fésűsök, csengettyűsök, kolomposok, szegcsinálók, pokrócosok és kis szatócsoások, a kender-, len- és házi szövetárusok, aprócikek árusai, az üvegesek, a kosarasok, a nyersbőr-, gyapjú- és tollkereskedők és a szapánosok.

A papucsosok többnyire földre rakják áruikat, akárcsak a fazekasok. A kalaposok, sapkások sátrát is sokan látogatják, hogy a kornak, időjárásnak megfelelő fejdőre alkudjanak.

A bádigosok, a kötelesek, szíjgyártók az állatok befogásához szükséges kötőfékeket, szerszámokat, kantárokat kínálgatják. A rézarusok, edényesek rendszerint egy sorban, a baromvásártér bejáratánál árultak.

Menjünk el a nagy múltú margittai cukrászok bódéjához és kóstoljuk meg a Szőlősi és Hintalan, no meg a Steflik cukrászok mézeskalácsát, szópókáját és azt a sok másféle édességet, amit ők készítenek és árulnak. Innen vigyünk „vásárfát” a gyerekeknek. De ha nagyon megkívánjuk az édességet és a vásárban nem volna kedvünkre való, akkor sétáljunk el a Fő utcán lévő Lehrn cukrászdába, ahol az egész Lehrn család a finomságokat készíti. Az üveges pulton rendkívül finom tészták, torták, fagyaltok várják az ínyenceket. A meleg nyári időszakban a bácsi, bár sánta, végigtolja fagyaltos kocsját a Fő utcán és csenget, hogy a gyerekek meghallják érkezését. Ostyában szolgálja ki a vevőnek a két gömb fagyaltot.

A bazár egyik sarkában vannak a könyvkereskedők, ők a saját kiadású könyveiket és a Bibliát meg a Csiziót kínálják. Mert a vásár nemcsak az anyagi, hanem a szellemi szükségletek kielégítését is ellátja. Legnagyobb keletje az imakönyveknek, a regényes történeteknek, de mindegyiknél a kalendáriumoknak van. Hiszen ez utóbbiak nemcsak érdekes cikkeket, elbeszéléseket közöltek, hanem a várható időjárást is megjósolták, tartalmazták a nagy vásárok helyét és idejét. Vegyünk a kezünkbe egy ilyen Csiziót és nézzük meg mit is tartalmaztak ezek a kalendáriumok. Ugyanis még a sétánk elején megígértem, hogy bemutatom ezt a 16. századtól a 20. századig a legtöbb kiadást megérett, és a legtöbbet olvasott magyar nyelvű könyvet. Én az 1909. évi kiadást választottam, ami „*Budapesten nyomtatott*” és amely már a címlapján így kínálta magát: Csizió vagyis a csillagászati tudománynak rövid és értelmes leírása. A csillagok, üstökösök és égi jelek különféle természetéről; az emberi nem négyféle véralkatáról, természetéről és tulajdonságáról és arról, hogy mindenik hónapban micsoda rendet tartson az ember ételben, italban, alvásban, fürdésben, tisztulásban és érvágásban.

Olvassunk bele egy kicsit az Előszóba, ahonnan megtudjuk, hogy ez a könyv egykor (úgy 400 évvel ezelőtt) igen kapós volt, és „*az árát oly igen felverték a vevők, hogy egy-egy példány 12 spécies aranyon is elkelt, sőt a vevők egymás kezéből is kiszaggatták. Pedig azon időben nagy volt ám a pénzbecs, tanuljunk egy-két példából: mert midőn a bécsi Szent István-tornyát készítették 1407-ben, a főépítő kőművesmesternek, Pilgram Antalnak, naponként csak öt batka, a közönséges legénynek pedig három batka fizetése volt. Két batka tett egy pénzt és így 200 batka egy forintot; még 1605-ben is egy szép ökör ára 12 garas, egy jó*

tehené 6, legfeljebb 8 garas, egy sertésé 2,3 vagy legfeljebb 5 garas volt. 1583-ban egy magyar forinton 20 pesti véka legszebb búzát meg lehetett venni.”

Ez a bevezető bizony nem nyújtott valami tökéletes tájékoztatást a napi árakról, de arra jó volt, hogy a csíziót forgató parasztember elszörnyülködjek a hajdani vásári viszonyokon. De ha a könyvet megvásárolta és otthon a téli napokon rászánta magát az olvasásra, akkor hasznos ismereteket szerzett a lovak betegségeiről a teendőkről: Ha sömör lepi a marha körmét, Mikor a borjúnak vagy a báránynak varas a szája, Mikor rühös bárminemű állat, vagy arról, hogy Mit kell tenni ha szálféreg esett a birka gyomrába. Az időjárás alakulásáról is bőven szerezhettek ismereteket a parasztember. Mi itt csak néhányat mutatunk be az egykori kalendáriumban több mint 12 oldalt kitevő meteorológiai tudnivalókból.

PARASZT EMBER REGULÁI AZ IDŐK VÁLTOZÁSÁRÓL

*Mikor napkeltekor igen sütős meleg van, az nap eső lesz.
Ha napnyugaton vörös felhők vannak tiszta idő; ha pedig eloszlanak eső és szél lesz. Ha fekete felhők a napot elborítják, azon éjjel kis eső esik.*

*Napkelte felé reggel, ha vörös felhők vannak, esőt vagy szelet jelent.
A nap körül midőn háló, avagy udvara van, mikor felkel, a mely felé kibomol arra szél lesz, mind először és feltisztul.*

A holdnak észak felől, ha hegyes a szarva, főszelet hoz. Ha negyedrészre elvörösül, szelet és záporosít hoz. Mikor a holdtöltőben ködös és homályos, hó fogytára eső lesz; ha vörös szelet jelent.

Ősszel ha tiszta idő áll, szél lesz.

Tiszta éjjel, ha villámlik, éjszakáról nagy szél és zápor jön. Estefelé, ha napkeletről sötét felleg jön, nagy eső lesz.

Sűrű fehér felleg esőt jelent.

A tűz mikor nem igen vörös, rossz időt jelent.

Télnek kezdetében ha az apró madarak nagy sereggel mennek ennivalót keresni, hideg és igen erős tél lesz.

[...]

Ha víz mellől szaladnak a madarak, hirtelen tél lesz.

Ha tisztítják tollaikat a madarak, esőt jelent.

Ha fészkeikbe sietnek esőt várj.

Ha erősen vízben fürödnek, esőnek jele.

Szárnyukkal ha erősen csattognak, esőt éreznek a madarak.
Ha vízből a mezőre futnak, esőt éreznek.

[...]

A gém ha fenn jár, tiszta idő lesz: ha mezőn álldogál, esőt jelent.

[...]

Réczék, ha mély vizet keresnek jó idején, nagy erős szélnek jelensége.
Bakok ha rútol ficzkándoznak és öklelnek, nagy szélvész támad.
Szamár hátát ha földhöz törli, esőt jegyez; ha fülét törli, nagy szelet jelent.

Pókhálót ha sokat látsz széjjel, nyáron szelet vagy esőt várj,
télien pedig havat.

Ha az esőnek cseppjei hamar felszáradnak szél nélkül,
nagyobb esőt várj.

Nedves tél után száraz tavaszt várjunk.

Ökör ha visszanyalja a szőrét, esőt érez.

[...]

Első lábát ha harapja, szelet vagy esőt érez.

[...]

Barom ha bal csípőjén fekszik, tiszta idő lesz.

A macska ha első két lábával erősen mossa a fejét, esőt jelent.

[...]

Ebnek ha korog a hasa, esőnek jele.

[...]

Eső után ha homály van, feltisztul.

[...]

Prücsök ha sok van dögös és halálos esztendőt.

Harangszó ha messze elhallik, esőt jelent.

[...]

Nyáron sűrű hévség esőnek a jele.

Mikor ide alá a mi helyünkre űzetik a melegség, télen a fehér felleg
havat jelent, nyáron ha sötét, esőt hoz.

[...]

Mikor igen sűrű az égen a csillag, azt jelenti: hogy már a földi pára
oda feljutott és eső lesz. Mikor igen futkosnak a csillagok az égen,

mintha farkuk maradna, nagy szelet jelent. Ha mindenfelől futkosnak sokféle szelet várj.

[...]

Madarakkal ha éjjel álmodol nagy szél fúj.

Szél ha támad a hold feljövésekor vagy napkeltekor, sokáig tart; és ha nappalra vagy éjjelre megáll, mégis rákezd, sokáig tart, és holdfogytára nagyobb szél lesz, amely szél nappal indult, többet ért, mint amely éjjel.

A könyvsátorban áruló kereskedők számára konkurenciát jelentettek azok az árusok, akik nem sátorban, hanem csak a földön, ponyván árulták betyárokról, rablókról, hősökről szóló történeteket, amiért is a magyar nyelv a könyvek e kategóriáját ponyvairodalomnak, ponyvának nevezi. Ezek között külön hely illette meg a történeteket, akik valami elképzelt vagy megtörtént, esetleg aktuális eseményt: rablást, gyilkosságot verseltek meg. Ezt valamelyik vidéki nyomdában kinyomtatták, és a vásárokon, abból részleteket felolvasva árusították. Ezek a könyvek, kalendáriumok évszázadon keresztül jelentették a parasztság egyik legfontosabb szellemi táplálékát.

* * *

No de ezzel a végére is értünk a sétánknak és a margittai vásárokról szóló fejezetnek, mert amit még elmondanék, az a vásárok hosszú agóniája, hiszen a kommunizmus idején fokozatosan leáldozott a vásártartás napja. A nagyvásárok tartását a kollektivizálás hiúsította meg. A régi vásárteret beépítették, parkosították, a vásárokat a város peremére szorították.

Ma a városban a színes vásári forgatagok helyét az egyhangú kisebb-nagyobb bevásárlóközpontok szuper- meg hipermarketek világa foglalja el. Ezekben már nem sétálnak a vásározó atyafiak és menyecskék. Ma országszerte shopingolnak a plázákban, és már csak a legidősebbek emlékezete, és a porosodott helyi hetilapok, okiratok őrzik a híres margittai vásárok emlékét.

Úgy vélem, e fejezet végén talán érdekes lehet olvasóimnak, a nagyvásárok folyamatos elsatnyulásával, a múlt század 30-as 40-es éveiben, milyen is volt a város ipara és kik voltak a jelentősebb kereskedők. Erre nézve néhány adatot találtam Dr. Dobsa László Magyar ipar és kereskedelem című

könyvében, ahol a Margittán született, vagy itt letelepült iparosok és kereskedők nevét, kereskedelmi vagy ipari tevékenységét és a születési évét közlik. E könyv viszonylag szűk adattárát az adatközlőimtől kapott információkkal egészítettem ki. Ennek nyomán városunk múlt századi ipari, kereskedelmi életéről az alábbiakat lehet elmondani.

Margitta lakosainak többsége iparos volt. Egyesek egyedül vagy 1–2 segéddel dolgoztak, a nagyobbak több alkalmazottat foglalkoztattak. A magánszférában nem lévén kialakult nyugdíjrendszer, a mesterek igyekeztek öregségükre egy kis szőlőt vagy földet szerezni, hogy legyen megélhetésük. Alfabetikus felsorolásban a 20. század első felében a margittai iparosok és kereskedők a következők voltak.

Adler Simon, képesített szűcsmester, sz. Margitta, 1896.

Asoók János, képesített kőművesmester és okleveles ácsmester, sz. Margitta, 1892. Az egykori Sáros utca 19.sz. alatt, (ma Horea) volt a vilája, amelynek homlokzatán is fel volt írva „*Asoók villa.*” Ő építette Margittán az új görögkeleti templomot és az emeletes iskolát. Református presbiter, neje Vass Sára. Gyermekai Sára, Felföldi Gézőné és Gizella, ifj. Fremda Gyuláné.

Beke Lajos, 1909-ben született és 1939-ben lett önálló épület és bútortasztalos-mester, 1–2 segéddel dolgozott. Ő végezte a tóti községháza és a terebesi görögkeleti paplaknál a szakmájába illő munkákat.

Czeiger Gyula, épület és tűzifa kereskedő. Neje Weiss Irén.

Duna István, tímármester, sz. Margitta, 1890.

Duna Lajos, hentes és mészáros, üzlete a piac bejáratával szemben, a kastély parkjának szomszédságában volt. Őt alkalmazottal dolgozott. Az üzletből nyílt egy „falatozó”, ahol terített asztalnál fogyaszthatták el a vásárosok az üzletben vásárolt felvágottakat. Saját kenyérüket és italukat fogyaszthatták hozzá. Itt volt a mesternek külön lakása, műhelye és pálnikafőző üstje. A forgalomról emlékezve adatközlőm elmondta, hogy péntekenként 45–50 tányér kocsonyát adtak el. Nagy keletje volt a virslinek, a szafaládénak, parizernek, kenőmájásnak, egybesütött fásirozottnak, abárolt paprikás szalonnának.

Duna Sándor, tímármester, sz. Margitta, 1895.

Ernest Antal, mechanikus 1882-ben született Érkörtvélyesen. Három ízben volt ipartestületi elnök és tűzoltóparancsnok. A római katolikus egyház tagja.

Eiben János, képesített kőművesmester, építési vállalkozó, aki Margittán született 1894-ben. Szakmáját apja mellett tanulta. Etus nevű lányát 1945-ben, mint német nevűt, Oroszországba hurcolták

Felföldi Sándor, 1882-ben született Nagykárolyban. 1920 óta volt önálló géplakatosmester, aki 4–5 segéddel, munkással dolgozott. A református egyház presbitere, gondnoka. Ő szerelte a margittai és somlyói villanytelepeket, az ábrányi, asszonyvásári, szalacsi, péri és szatymazi malmokat. Gyermekei: Géza, Zoltán és Edit.

Föedl János, gazdasági gépjavitó, sz. Margitta, 1898.

Földi Károly, sütőmester, sz. Margitta, 1917. 1940-ben létesítette egykemencés sütődéjét.

Fremda József, hentes és mészárosmester, sz. Margitta, 1910. Apja és nagypaja is a hentes ipart űzte.

Gázmár Sándor, polgári és egyenruha szabómester, sz. Margitta 1886. Budapesten és Újpesten is dolgozott, 1919-ben önállósította magát. Volt ipartestületi gondnok, községi esküdt, a református egyház presbitere. Neje, Szabó Erzsébet. Gyermekei: Sándor, Erzsébet, Imre, Gizella és Lajos.

Glück Károly és Fia épület és tűzifa kereskedés Margitta, 1888-ban alapította Glück Károly, utána a fia vette át.

Goldstein Albert az Árpád-malom és villanytelep tulajdonosa Margittán. A malom 1933-ban leégett, de teljesen díjjáépítették. A malom vezetését két fia, Sándor és Miklós intézték, akik társtulajdonosok voltak.

Gyarmath János, villanyszerelő, rádiókészítő és kereskedő. 1910-ben született Szamosújváron. Margittán telepedett le. Saját gyártmányú rádiói közkedveltek voltak.

Gyarmathy Ferenc, fűszer és csemegekereskedő Margittán. 1933-ban önállósította magát. Neje, Brúgós Margit, leánya Margit.

Id. Illés László, textilkereskedő és szabómester, sz. Margitta 1883.

Jobbágy Dezső, épület és díszmű bádogosmester, sz. Margitta 1896. Több templomtorony, kastély szakmunkáit készítette.

Kindle József, kőművesmester, épített egy görög katolikus templomot, a margittai zsidófürdőt, a péri iskolát és a száldobágyi malmot.

Nagy Elek, férfiszabómester, sz. Margitta 1899.

Nagy Gábor, fazekasmester, sz. Margitta 1884.

Spitzer Henrik, textilkereskedő, sz. Ilken 1887,

Szöllössy Lajos, cukrászmester, sz. Margitta 1888. Édesapja, Szöllössy Lajos 50 évig volt mézeskalácsos mestere Margittának.

Varga József, asztalos, temetkezési vállalkozó, sz. Margitta 1898. Református presbiter, neje, Barnódy Eszter.

Winkler Miklós, üveg és háztartási cikk kereskedő, sz. Margitta 1903.

Winkler Miksa és **Gombó Simon** a helyi kereskedelmi-csarnok elnöke volt, textil- és divatárú kereskedők. A Fő utca jobb oldalán nagy üzletük volt, amit 1920-ban létesítettek.

LAPOK A MARGITTAI OKTATÁS ÉS ISKOLA TÖRTÉNETÉBŐL

A margittai oktatás története szervesen kapcsolódik a helybeli egyházi szervezetek történetéhez. A felekezeti iskolák fönntartásához az egyes egyházak biztosították az anyagi fedezetet. A város történelmi múltjának ismeretében állíthatjuk, hogy Margitta lakossága az 1570-es évekre áttért a református hitre, minden valószínűség szerint a protestáns közösség indította el a közoktatás intézményesítését is. Hozzáférhető irodalom hiányában a helyi közoktatásról csak attól az időponttól beszélhetünk, amikortól a rectorok nevei bejegyeztettek az egyház anyakönyvébe.

A települést történelmi múltja, vallása, demográfiai összetétele a hajdúvárosokhoz kötötte. A margittai iskola a debreceni Kollégium partikulája volt. A Debreceni Református Kollégium története című kötetben ezeket olvashatjuk a partikulákról: „*A partikula, a partikuláris iskola XVI–XVII. századi fogalom és olyan kis, résziskolát (innen származik a neve is: pars = rész) jelent, amely valamelyik protestáns, főként református Kollégiumhoz, mint anyaiskolához csatlakozott. Az anyaiskolához való tartozást hármas kapcsolat fejezte ki. Legfőképpen az, hogy a partikula tanerőit [...] időről időre az anyaiskolától kapta. A másik fontos kapcsolat az anyaiskola és a partikula között az volt, hogy a partikulák tananyagának, módszereinek mindenben meg kellett egyeznie, azonosnak kellett lennie az anyaiskola tananyagával, módszerével és tanulmányi célkitűzésével. Ez a követelmény azért is fontos volt, mert a partikula és az anyaiskola közti harmadik, az előző kettőhöz hasonlóan jelentős és jellemző kapcsolat alapját képezte és azt tovább erősítette. Ez pedig az volt, hogy a partikula tanulói tanulmányaik befejezése után az anyaiskolában folytatták tanulmányaikat. Természetesen nem mindannyian, hanem csak a legjobbak. Akik ezáltal bekerülve a partikulista rendszerbe, előbb deákok lettek az anyaiskolában, majd pedig, ha rászorultak, tanulmányaikat megszakítva kimentek valamelyik partikulába praeceptornak, azaz deákként tanító növendéktanítónak, miközben ők maguk is tanultak a partikula magasabb szintjein a rector, vagy ha rector nem volt és a kis iskolában a lelkész tanított, akkor a lelkész vezetésével.*” (Barcsa J. 1905.)

„*A tanítói foglalkozásra olyan, főleg szegényebb sorból származó, teológiai diákok vállalkoztak, akik tanítási költségeiket egészítették ki*

ilyen formában, s nemegyszer a környékbeli települések szülöttei voltak. Így adódott a szerencsés véletlen, hogy a főiskolai protokollum (jegyzőkönyv) leírása szerint 1657-ben Margittai János és Losonczi András nevű tógátus diákokat jegyezték be, mint akiket mezővárosunkba irányítottak tanítóknak. Ebből a jegyzőkönyvből tudjuk meg azt is, hogy a hatodiknak bejegyzett Báthory Sámuel, itteni tanítóskodása után folytatta teológiai tanulmányait, és itt, Margittán lett lelkipásztor. Az 1701-ben bejegyzett itteni tanító, Kotsi István tanulmányai befejeztével a közeli Micskén lett lelkipásztor, később külföldi akadémiákon folytatta tanulmányait. Falusi jegyzők, esküdtek is lettek ezekből a fiatalemberékből,” (Papp A.1998.)

Ha fogalmat szeretnénk magunknak alkotni az egykori margittai iskola tanrendjéről, az egykori alma mater anyagát kell átnéznünk, mert a debreceni „*anyaiskolához*” tartozó iskolákban általában hasonló renddel folyt a tanítás. A tanév két féléven át tartott. Általában József-naptól (márc. 19.) Dénes-napig (okt. 9.) tartott az első félév. A másik pedig Dénes-naptól József-napig. Az első félévet nyári, a másodikat pedig téli félévnek is mondták. A tanítás és a tananyag nagymértékben alkalmazkodott az iskolát fenntartó közösség mindennapi életéhez. Nyáron mezőgazdasági munkák idején, amikor a tanulókat a szülők munkára fogták, több volt a szünet és kevesebb a tananyag. A téli félévre általában nagyobb tananyagot irányoztak elő. Elmondhatjuk, hogy mindkét félév önálló egészet alkotott és mindegyik nyilvános vizsgával zárult.

Tanítási napokon délelőtt és délután 3–3 órán át tanultak. Kivétel volt szerda és szombat, amikor is délelőtt is és délután is csak 1–1 órát tanultak. Vasárnap is jártak iskolába, ekkor délelőtt is és délután is 2–2 órát töltöttek az iskolában. A nagyobb ünnepeken tanítás nem volt, csak templomba kellett menni a tanulóknak. Ellenben az istentisztelet után a rector vagy a praeceptor az iskolában felkérdezte a tanulóktól a prédikációt. A szünidőkkel is meglehetősen szűkmarkúan bántak. A legnagyobb szünet, vagy ahogy ma nevezzük vakáció, nyáron volt, négy hétig tartott. Felényi volt az őszi, amit a szürethez igazítottak és két hétből állt. Ezekben a szüneteken kívül még évi két egy-egy hetes szünidőről tudunk, amiket a félévi vizsgák után adtak ki. A nyári négyhetes szünetnek az volt az érdekessége, hogy akkor is volt délutánonként 1–1 órahosszat tartó tanítás.

Margittán is mindenben igyekeztek az anyaiskolát utánozni; tanítási anyagában és módszereiben is. A tanítás módszerei nyilván az anyaiskolában elsajátított módszerek voltak. Ezek a módszerek abban az időben moderneknek számítottak, hiszen alapvetően J. A. Comenius *Didactica Magna* című könyvére támaszkodtak. Ez a könyv sok tekintetben

máig időtálló. Persze, a margittai rektornak volt annyi szabadsága, hogy a helyi viszonyokra alkalmazza a comeniusi elveket. Az oktatás alapvetően gyakorlásból állott, az anyaiskolában megismert gyakorlatnak megfelelően. A szervezési formáról elmondható, hogy nem mindenben követték a comeniusi elveket. Jelesen az életkornak megfelelő osztály és tanítási órarendszert. A tanítás osztatlan osztályokban zajlott, azaz a gyermekeket nem az életkoruknak megfelelő külön osztályokban, hanem együtt tanították. Az osztályozás fontosabb mozzanata volt az osztatlan tanításnak, meghatározó szerepe volt az ültetési rendnek, ugyanis a tanulók, tanulmányi eredményeik szerinti sorrendben ültek. Legelől ült a legjobbnak ítélt tanuló, őt követték a jobbak, közepesek és a gyengék. A lemaradtak hátra kerültek. A jobb tanulókra hárult az a feladat, hogy a kisebbeket, gyengébbeket, a lemaradókat a tanulásban segítsék. Ez korrepetálásban nyilvánult meg. Nyilván az akkori iskolában takarítószemélyzetet nem alkalmaztak, ez a tanulók kötelessége volt, ők takarították a környékét, az udvarát; gondoskodtak télen a fűtésről, az ivóvíz biztosításáról, a legszükségesebb taneszközök, például a tábla megvételéről, tisztántartásáról. A tanító vezetésével mint énekes gyerekek részt vettek a temetéseken. Az iskolai oktatás hatékonyságának emelését szolgálta a vedresábrányi congregatio azon határozata, amely szerint a tanítók évenként „*négyszer vizitáltassanak.*” (1785.)

1790-ben zárult le a református iskola történetének első korszaka, ami a fiúk nevelését illeti. A fiúkat eddig egy „oskolamester” tanította, a lányokkal a legtöbbször a tanító felesége foglalkozott.

Az ezt követő második korszakban a nagyobb fiúkat a rector, a kisebb fiúkat külön, a leányokat külön egy-egy praceptor tanította. Az 1780-as években újabb iskola építésére került sor Margittán.

1793. január 9-én „nézetett ki” egy nagy, tágas iskola helye, június 18-án letették a fundamentumot, és szeptember 20-ra elkészült „*mindenestül.*”

Az iskolák építéséhez a község minden lakója hozzájárult nemcsak anyagilag, hanem pénzbeli és kétékezi munkával is.

A falusi és városi református népiskolák, mint az alsó fokú oktatás letéményesei, a református kulturális hagyományok töretlen továbbélését biztosították. A nagy népességű, gazdaságilag erős mezővárosok példája mutatja, hogy az iskolák fenntartása szorosan összefügg a település teherbíró képességével. Csak a megfelelő gazdasági erővel, kulturális hagyományokkal rendelkezők vállalhatták a tanítók eltartásának költségeit. Margitta mezőváros református közössége vállalta ezt a terhet a tanulóifjúság valóságos nevelése és gyakorlati hasznú ismeretek elsajátíttatása érdekében.

Mária Terézia népoktatási reformjának eredményeként tartjuk számon az 1770–1771-ből fennmaradt iskola-összeírást. Ebben a fölmérésben a margittai iskolaviszonyokra nézve már pontos adatokra találunk. Eszerint a vizsgált iskolai évben Margittán két iskola működött. A 2382 lelket számláló mezővárosban egy római katolikus és egy református iskolában tanulhattak a gyermekek. A református iskolában Sonkolyi Mihályra bízta a gyermekek okítását, 86 gyermeket tanított olvasásra, írásra és hittanra. Nyelvtant, számtant, latint, földrajzot nem tanított. Sonkolyi Mihályt az eklézsia tartotta el. A tanításért gyermekenként és havonta átlagosan 30 krajcár járt. A gyermeklétszám szerinti pénzbeli fizetését templomi bibliaolvasásért, temetésekben való éneklésért járó juttatással egészítette ki. A szőlősgazdák két pint mustot adtak természetbeni eltartásként. A tüzelőfát is a szülőktől kapta.

„A régi római katolikus iskola egykorú volt a templommal, a Csáky grófok építették. A jelenlegi fogászati rendelő helyén állt négy tantermével, szertárával, tanítói lakásával. Sajnos, az egyházi jegyzőkönyvek, iskolai anyakönyvek „begyűjtése” miatt, történetéről viszonylag keveset tudunk. Főleg az Eger utca és a Vasút utca (Tót utca), valamint a Malom utca gyermekei látogatták, főleg a földművelő szülők gyermekei.” (Papp A. 1998.)

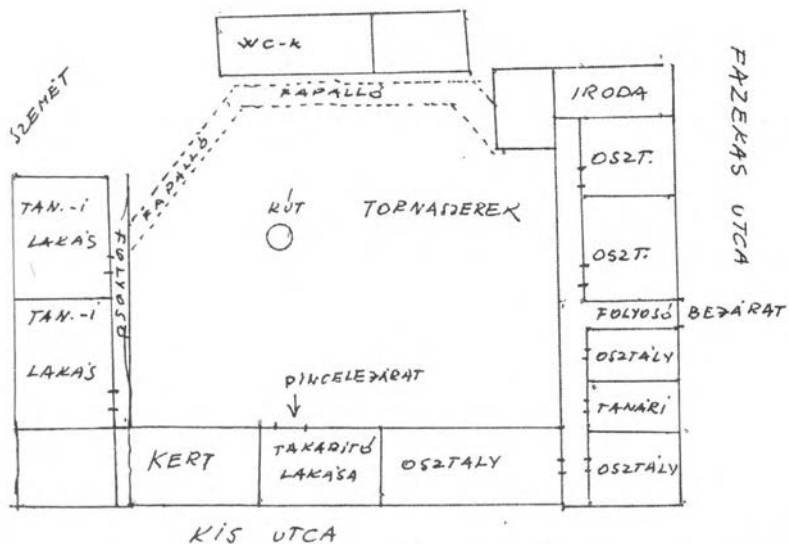
A római katolikus iskolában egy időben Halászi András volt a tanító, aki 25 gyereket tanított. Feljegyezték, hogy nem tanított olvasást és nem tanított számtant, latint, földrajzot. Tanított írást, nyelvtant, hittant. A katolikus iskola tanítója a nagyváradi megyés püspöki pénztártól kapta a fizetését, évi 20 Ft-ot, Csáky földesúrtól pedig évi 5 Ft-ot kapott fizetségül, és 17 mérő gabonát, ugyancsak a földesúrtól. Ezekben az iskolákban a tananyag négy évre volt beosztva 1868-ig, amikor is létrejött Margittán is a hatosztályos elemi Népiskola.

Ugyancsak a tanítás hatékonyságát vizsgálta a tanévenként kétszer tartott „egzámen” is. 1802-ben a helytartótanács tankötelezettséget írt elő, megbüntetvén azt a szülőt, akinek a gyermeke iskolakerülő volt. A gyermeklétszám állandó emelkedése tette szükségessé előbb a nagyobb és kisebb tanulók osztályokban való elkülönítését, majd leányosztály létesítését. A leányosztályokat sokáig férfitanítók oktatták, míg végre 1882-ben Margittára érkezett az első tanítónő, Veres Berta.

A margittai református eklézsia tagjai nemcsak a tanítók pénzbeli és természetbeni eltartásával törődtek, voltak, akik a szegény és árván maradt gyermekek taníttatását is szívükön viselték. Feljegyzések tanúskodnak arról, hogy Kultsár Sándor feleségével, Szathmári Erzsébettel 500 Ft-nyi alapítványt tett, melynek kamatjából 10, majd 20, végül 30 szegény gyermek tanulhatott.

A református iskola épülete egy 1908-ban elküldött levelezőlapon

A REFORMATUS ISKOLA ALAPRAJZA

Az iskola vázlatos alaprajza

Az első iskolaépítésről semmi adat nem áll rendelkezésünkre. A másodikról annyit jegyeztek fel, hogy „1786. esztendőben épült leányiskola Ari András leánytanítóóságának második esztendejében.” A harmadik nagy építkezés 1793-ban végeztetett. 5000 téglát vetettek, Ottományból 1500 kéve nádat szereztek be, a fa egy részét az uradalom adta, az épület fedésére szolgáló egész famennyiséget „Baróthi József uram fizette ki.” Ez lett a nagyobb fiúgyermekek „oskolája.” Ezzel egy időben készült el a tanító háza és pincéje, szintén a lakosok közös munkája eredményeképpen.

A kiegyezés utáni korszak törvénykezése Margittán is új iskolai viszonyokat teremtett, hiszen itt is előírták a Népiskolát, ami jelentős előrelépés volt. 1868-tól tehát hatosztályos lett a református iskola, melybe már szakképzett tanítókat irányítottak Debrecenből és Zilahról. A tananyag minimuma a hitfelekezet által fenntartott népiskolai tanintézetben: hit- és erkölcstan, olvasás és írás; fejből és jegyekkel való számolás, a hazai mértékek ismerete, nyelvtan, természettan és természetrajz elemei, hazai földleírás és történet, gyakorlati útmutatások a mezei gazdaság és kertészet köréből, a polgári jogok és kötelességek ismertetése, ének, testgyakorlat. Az elemi Népiskola két tanfolyamot foglal magába a. a mindennapi és b. az ismétlő iskolai tanítást. Az első 6 évig, a másik 3 évig tart. Mindkettő kötelező. Az iskolalátogatás kötelessége a 6. év betöltésétől a 15. év betöltéséig tartott. Az ismétlő iskola természetesen nem volt kötelező azokra, kik felsőbb tanintézetbe léptek. A néptanítók fizetését is törvény rendezi, a fizetési minimumot tisztes lakáson és legalább 1/4 holdnyi kerten kívül rendes tanítónál 300 Ft, segédtanítónál 200 Ft és öt ízben esedékessé váló 50 Ft, ötödéves korpótlék. Tanítókul csak tanítóképző intézetet végzett s tanítói oklevelet nyert egyének alkalmazhatók.

Érdekes adatként elmondhatjuk, hogy a református templom toronygomjában elhelyezett jegyzőkönyvben találkozunk azzal az Építészeti Bizottmánnyal, amelyik egy új iskola építésére alakult. „Mely alakult az 1873 évben építendő új reál reform oskola felépítésére, és a most építendő új torony megbádogoztatására.” Közadakozásból 1874-ben fölépült a nagy református iskola a Fazekas és Kis utca sarkán. Ebben végezte alsó tanulmányait Horváth János, a későbbi jeles irodalomtörténész és Duka János néprajzkutató. Az említett jegyzőkönyvből az is kiderül, abban az évben Margitta mezővárosában már három felekezetnek volt iskolája, „2 fiú, 1 leány reformáta oskola, 1 római kath. oskola – 1 héber oskola” létezett.

A tanítók nevééről is említést találunk. A református iskola oktatója Dobó Miklós hajdúböszörményi illetőségű volt és 39 évet tanított

Az 1908. évi XLVI. törvénycikk 7. §-a alapján bélyegmentes.

VÉGBIZONYÍTVÁNY

AZ ELEMI NÉPISKOLA HATODIK OSZTÁLYARÓL.

Kalmár István
 aki *Margitta* községben, *Bihar* vármegyében
 1905. évi *június* hó *22.* n született, *reform.* vallású,
 az elemi népiskola hatodik osztályának záróvizsgáját a *margittai reform.*
 népiskolában, 1917/18. tanévben, mint ^{rendes} tanuló sikerrel lelelt, *elismert*
 "magasletelt" és *elbíráló* vizsgáimat tanusított, az egyes tantárgyakból
 a következő pontszámokkal nyerte:

Hú- és expozíciós

Magyar beszéd

Magyar írás

Nyelv

Számolás

Műtán

Földrajz

Történel

Polgári jogok, községszék

Természetrajz

Természettan és vegytan

Rajzolás

Énekítés

Kézimunka (békesség)

Gondnokság (alattartás)

Testgyakorlás

*Kitűnő!!!**Kitűnő!!!**Jeljes!!!**Kitűnő!!!**Jeljes!!!**Kitűnő!!!**Kitűnő!!!**Kitűnő!!!**Jeljes!!!**Kitűnő!!!*

~

~

Eznek hitelesül a jelen végbizonyítványt az 1908. XLVI. t.-cikk 7. §-a és az
 1913. XXXVII. t.-cikk 2. §-a rendelkezései alapján kiadtuk és aláírtuk.

Kelt *Margittán*, 1918. évi *aprilis* hó *12.* n.

Balogh József
 az iskolafőnöki helyettes
reform. lelkes
Bod Lajos
 tanító.

944. TAKT. SZÁM.

21. 1917.

Egy 1918-ban kiadott Végbizonyítvány a református elemi
 népiskola hatodik osztályáról, Bod Lajos tanító aláírásával

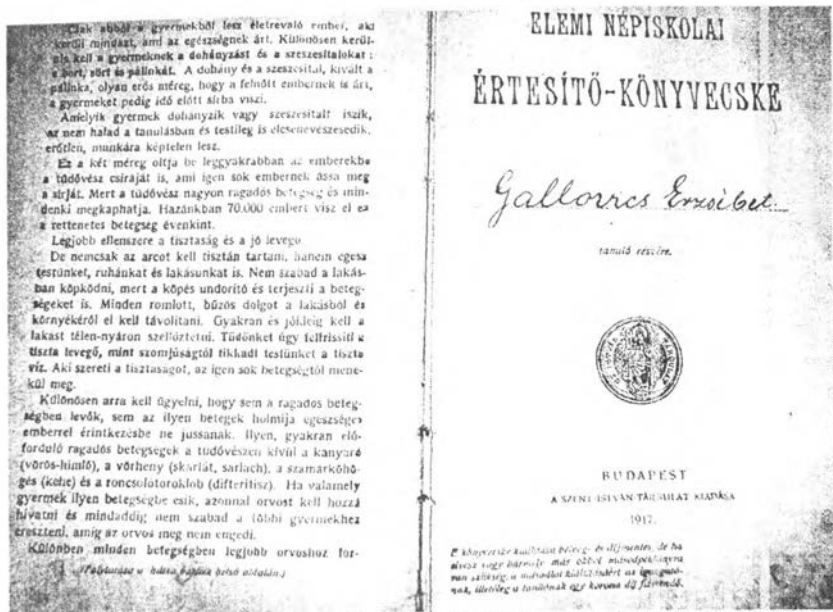

Margittán, tanított még a nagyszalontai Borbély Lajos, s a leánytanító, Pesti János debreceni születésű. Amikor a fenti neveket tartalmazó okiratot a toronygombban megtalálták, azaz 1942-ben, a református iskola igazgató-tanítója Kántor Péter volt, a másik két tanító, Kántor Péterné és Matta Ferencné. Más feljegyzésekből tudjuk, hogy „a régi református iskola legtöbbet szolgáló tanítói a következők voltak: Dobó Miklós 39 év, Bod Lajos 50 év, Kántor Péter 41 év. Ezek a tanítók nemcsak a gyermekek nevelésével foglalkoztak, hanem kántorként szolgálták az egyházat, kórust vezettek, tanácsukat kérték a község háza ügyes-bajos dolgaiban, színdarabokat rendeztek, bibliakört vezettek.” (Papp A. 1998.)

Az első világhéget követő rendszerváltás a nagy hagyományokkal bíró református iskola gyengülését hozta. A tanítókat megfélemlítették, egy részük ezért az anyaországba távozott. A németesen, szlovákosan stb. hangzó neveket viselő gyermekeket az állami iskolába kötelezték, kiragadván azokat megszokott környezetükből, anyanyelvi közegükből. A Református Nőegylet és az Ipartestület karolta föl e gyermekek vallásos nevelését. A 1942–43-as tanévben Margittán is megnyílt a magyar nyelvű polgári iskola I. osztálya, 1943–44-ben már az I. és II. 1944–45-ben az I., II., III. osztály és mivel a környéken több IV. osztályba menő gyermek volt, akik

A katolikus templom és iskola épülete 1908-ban

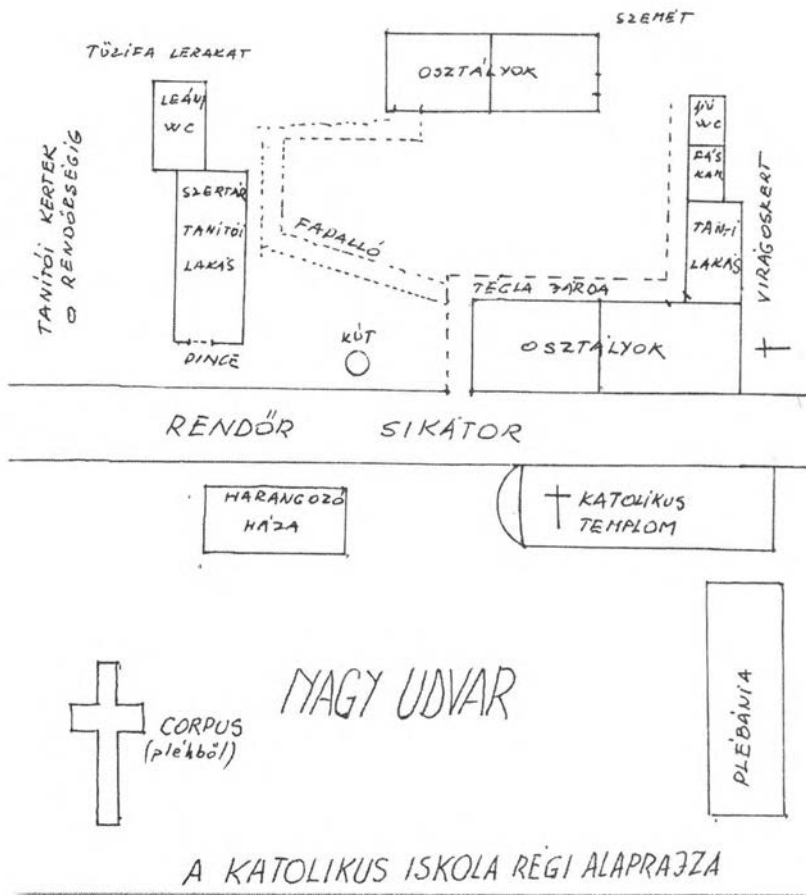
A Katolikus Elemi Népiskola Értesítője 1918-ból

a háborús körülmények miatt nem tudtak visszamenni volt iskolájukba, egy tiszti pavilonban megnyitották ezek számára a IV. osztályt is.

A római katolikus elemi népiskola tanítója Ágoston Sándor és Kreznerich volt.

Nagyon sok margittai magyar ember emlékezik még Krisztik Jánosra, a katolikus iskola nagyrabecsült és szeretett igazgató-kántortanítójára, aki 1918-tól harminchárom évig, megszakítás nélkül okította a felnövekvő nemzedékeket. Az akkori viszonyoknak megfelelően a lakása is az iskolában volt. A margittaiak ma is emlékeznek azokra a szép „*misztériumjátékokra*,” amelyekkel minden karácsonykor bemutatták Jézus születését. Az iskola másik jeles tanítója Kugler Rozália volt, akit Bereghy Ferenc elhalálása után, 1923-ban neveztek ki.

A kommunista rezsim 1948-ban szétrobbantotta az egyházi iskolák jól összeforrt tanítói gárdáját és más felekezeti falvakba száműzte a margittai oktatókat. Krisztik Jánost Tótiba helyezték, ahol még tizenöt évet tanított. Margittán nagy tisztelet és szeretet övezte. Az Ő jelentős szellemi és lelki hatását akarták ilyen módon megszakítani, amit a margittai közösségre

A katolikus iskola vázlatos rajza

kifejtett. A tisztelet és szeretet maximális megnyilvánulását az 1945-ös orosz fogságból való hazatérésekor fejezték ki az emberek azzal, hogy megtudván, hogy hazaérkezik, több százan várták az állomáson. Ünnepele kíséerte haza a nagy tömeg.

Szólnunk kell néhány sorban a város zsidó közösségének iskolájáról is. Az ő iskolarendszerük a 19. század közepén alakult ki úgy, hogy a hitközség vezetői úgy döntöttek, az ősi hit szellemében való neveléshez elengedhetetlen egy négyosztályos iskola létrehozása. Az iskola megalakult és anyagilag a he-

lyi zsidó hitközség tartotta fenn. Működött egy zsidó óvoda is a Herculane (Zsidófürdő) utcában. A mai Record autójavítója helyén volt mind az óvoda, mind a négyosztályos iskola. Egy melamed (tanító) jiddisül tanította a gyerekeket imádkozni és olvasni, a többi tantárggyal magyarul ismerkedtek a gyerekek. A tanítók közül máig emlékeznek a Tórát és a Talmudot kiválóan ismerő és tanító fáradhatatlan tanítóra, Reb Zalmen Weisre. A zsidó Iskolaszék megbecsült vezetői voltak Merkovics Károly, és Mose Rosenberg. A zsidó iskola tanulója volt a későbbi jelentős drámaíró, Bónyi Adorján, a zeneművész, Schreiber Alajos és a hírneves színházrendező, Harag György.

Alig tudunk valamit a Fazekas utca végén működő magyar nyelvű cigányiskoláról.

Az ipariskolai oktatás

A kézműipar és a kereskedelem fellendülése szükségessé tette mezővárosunkban az iparoktatás elkezdését. A céhszervezetet megszüntető, 1872-ben kelt rendelet az ipartársulatokat hozta létre, amelyek formálisan a céhes élet szokásait sok helyen továbbra is megőrizték. Az ipartársulatok helyébe az 1884. évi XVII. ipartörvény az ipartestületeket állította, alapelveként a szabad iparüzést jelölve meg. A törvény szabályozta az egyes iparágak elsajátításához szükséges tanulói idő mértékét, a felzabádítás körülményeit, a mestervizsga megszerzésének feltételeit, az iparengedély kiadásának előírásait. Margitta mezőváros iparosai hamar alkalmazkodtak az új helyzethez, hiszen tudunk arról, hogy egy éven belül már működött az alsófokú ipariskola. Ennek nyomtatott értesítője is volt. Ez arra utal, hogy a mezővárosban az iparoktatás a céhek megszűnése után hamarosan beindult. A Margitta városi alsófokú ipartanoncz iskola értesítője az 1885–1886. iskolai évről címmel megjelent kis könyvecskét Szathmári Sándor nevű, feltehetően az iskolában oktató személy szerkesztette. A könyv kiadását *Debreczen Városi könyvnyomdában* végezték. A kis könyvecske értékes dokumentum, hiszen bizonyítja, hogy a 19. század utolsó harmadában alsó fokú ipariskola már működött Margittán. Annak kiderítése, hogy ezt pontosan mikor és kik létesítették, további kutatásokat igényel. Mert az is lehetséges, hogy már közvetlenül az 1872-i ipartársulati törvény hatására állították fel az iskolát. De lehet, hogy ennél is korábbi adatokra bukkanhatunk, ha arra gondolunk, hogy az alsó fokú iparoktatásnak milyen nagy jelentőséget

tulajdonít az 1854-ben kiadott császári rendelet, amely az ismétlőiskolák és a vasárnapi iskolák rendjét szabályozta, és amelynek értelmében az inasok számára külön tantermekben több osztályt kellett szervezni. A margittai ipariskola kezdetei nem kizárt, hogy ezekre az évekre tehető, hiszen a kis mezővárosban száznál több iparosmester volt.

Az ipariskolákban folyó hároméves oktatás vásár- és ünnepnap napi két órában folyt. Az alapkészségek elsajátíttatása között megtaláljuk a rajzot is. Az oktatásnak az inasok előképzettségéhez kellett igazodnia, megkövetelte, hogy a tanár érthetően és érdekesen tanítson. Az ismétlőiskolai oktatás valamennyi iparos- és kereskedőinas számára kötelező volt, e nélkül nem volt felszabadítható.

Az alsófokú ipariskola elvégzése az ipartörvény értelmében kötelező volt minden tanoncra. Ahol 50 tanonc van, ott a község ily iskolát köteles felállítani, a mesterek pedig kötelesek gondoskodni, hogy a tanoncok iskolába járjanak; ezekben a tanítás hetenként két hétköznapon 2–2, és vasárnapon 3 órában történik; tantárgyai az iparos-tanonciskolának: olvasás és hozzáfűzött reáloktatás (ebben gondoskodva van a legszükségesebb földrajzi, történelmi, természettani, vegytani és közgazdasági ismeretekről), üzleti fogalmazás, ipari számvetés és könyvvitel, rajz (mérteni, szabadkézi és szakrajz). Az iparosképzésről az egyik adatközlőm, Tóth Ilona egy igen értékes dokumentumot, egy bizonyítványt bocsátott a rendelkezésemre, aminek a másolatát alább mellékelem. Ezen a bizonyítványon a Margittai Ipartestület körbélyegzője látható 1886. évszámmal. Ez az okirat bizonyítja, hogy az ipartestület nemcsak jól működött, de a mesterek – jelen esetben Duna István tímármester – három évig tanoncként, mesterségre tanította Duna Sándort.

L. sz. 1037 lkt. sz. _____

BIZONYÍTVÁNY.

hogy 1 895. év december hó 28.
napján Margittán született Duna László
Duna István mesternél Margittán
1916. évi május hó 1. napjától 1919. évi május
hó 17. napjáig mint tanonc a tímár
mesterséget tanulta.

Nevezettnek iskolai minősítvénye szolgálatának
utolsó évében: _____

A tímár mesterségben tanusított
előhaladása jó.

Kelt Margittán, 19 19. évi május hó 17.

ipartestületi jegyző

ipartestületi elnök

Egy 1919-ben kiállított bizonyítvány

Tanulók 1933-1934-ben

FELJEGYZÉSEK A MEZŐVÁROS KULTURÁLIS ÉLETÉRŐL

Iparoskör, nőegyletek, könyvtárak, ifjúság

Úgy gondolom egy mezőváros lakóinak a kultúra iránt érdeklődésére a legszemléletesebb az, ha egy konkrét példával bemutatom milyen anyagi áldozatot hoztak a polgárai akkor, amikor a Magyar Tudományos Akadémia székhelyének felépítésére országos gyűjtést rendeztek Magyarországon. A Vasárnapi Újság 1854–1860 híradása szerint:

„Margittán (Délbihar)⁴⁴ 90 ft. 20 kr. gyűlt össze az Akadémia számára, melyhez a derék mezőváros a közös pénztárból maga kezdte meg az adakozást. Az egyes adakozók: Margitta mezőváros 50 ft, Horváth József 2 ft, Horváth Lajos 1 ft, Horváth István 1 ft, Pécsi Sámuel 4 ft, Stettner Lajos 2 ft, Köbling József 2 ft, Knapp József 50 kr, Männel N. 50 kr, Buhl Adolf 1 ft, Gelbstein Lipót 4 ft, Tokody Lajos 1 ft, Tüdös József 1 ft, Farkas Lajos 1 ft, Mayerhoffer Ferdinand 1 ft, Nagy Károly 1 ft, Albert Mihály 20 kr, Docsekál József 1 ft, Lehóczky János 1 ft, Borha György 1 ft, Rigó Sándor 1 ft, Horn János 5 ft, Sáfer Alajos 1 ft, Gyürke Ferencz 1 ft, Micskei Dániel 1 ft, Csizmadia czéh 5 ft.” Ezek az adatok mindenképpen arra utalnak, hogy a margittai polgárok magasrendű polgári öntudattal és áldozatkészséggel bírtak.

Magyarországon a modern közösségiség, a civil társadalom hagyományai a 18. század végére nyúlnak vissza. Az első összeírás, 1780-as adataiból tudjuk, hogy a 18. század végétől fejlődésnek indult egyesületek egy része még az 1848-as szabadságharcot követő korlátozásokat is túlélte.

A 19. század végén Margittán is jelentkezik a társadalmi önszerveződés igénye és gyakorlata. Ez részben összefügg a céhek felbomlásával, és a városiasodással. Az önszerveződés kezdeteinél fontos szerepet játszik az a tény, hogy a hagyományos mezővárosi közösségek egy ideig nem figyelnek és nem viselnek gondot az elszegényedett elárult emberekre. Nem segítik a mezőváros szegényeit, nem ápolják betegeit, öregeit, nem nevelik fel az árván maradottakat. A kis mezővárosban is jelentkező városi nyomor és a szegénység egy idő után meghozza az önszerveződés

44 A Vasárnapi Újság egykori szerkesztője ezzel a megjegyzésével elárulta földrajzi tájékozatlanságát.

önszerveződés, önművelés jelentőségének felismerését, és ez megnyilvánul a szociális gondoskodásban is. Mindez eleinte egyházi jótékony-akciókon, majd egyleteken és népkörökön keresztül érvényesül. Adatközlőm, Szegedi Kiss Gyöngyi átadott nekem egy kis füzetet, amit Pollák Lajos margittai könyvnyomdájában 1904-ben készítettek és ami jól dokumentálja, hogy a 20. század hajnalán a Margitta és Vidéki Népkör már módosított alapszabályzattal tevékenykedett.

Az önszerveződés gondoskodáson alapuló ágában Margittán is nagy szerepet játszottak a dolgozni nem kényszerülő, iskolázottabb nők. Ennek tudható be, hogy városunkban egykoron két női civil szervezet is létezett: a Református Nőszövetség, aminek számos kulturális csoportja, és köre volt. De e mellett megalakult egy kisebb létszámú Katolikus Nőegylet is. Létezett Margittán már 20. század elejétől egy másik katolikus civil szervezet, a Szent Kereszt Hadserege, amelynek intenzívebb szervezkedése Erdélyben 1926-ban indult, amikor alig fél év alatt hatezer tag sorakozott a táborába.

A feltételezhetően már az 1870-es évektől egészen 1947-ig működő különböző közösségek igen sokfélék voltak a mi kis városunkban is. Így számon tartunk dalárdákat, színjátszó csoportokat, könyvtárakat, olvasókört, közművelődési egyesületet, sportegyesületet, nőegyleteket, segélypénztárat, az ifjak egyházi szervezeteit, iparoskört, gazdaköröket, kaszinót. Tudjuk azt, hogy 1872 után a céhrendszer eltörlésének évét követően Margittán is megalakult egy szakmai szervezet, az Iparoskör.

Az egykori Margitta kulturális életéről, az itt működő, mai szóval szólva, civil szervezetek tevékenységéről csak a korabeli margittai sajtó szórványos híradásaiból, de leginkább a város egyes polgárainak máig megőrzött dokumentumaiból, visszaemlékezéseiből alkothatunk magunknak képet. Többen is megőrizték azoknak a zártkörű táncmulatságoknak a meghívóját, amelyeket 1925. február hó 8-án, vasárnap, a „*Margit*”-szálloda összes termeiben rendeztek. Két évvel később, 1927-ben a farsangon, a margittai református egyház, a templomi orgona megújítása céljára szervezett zártkörű, műsoros táncmulatságot.

Adatközlőim Kalmány Anna és Bondár Mihály a következőket mondták el a város egykori kulturális életéről. „*A Református Nőszövetség elnöke a második világháború előtt, Horváth Péterné volt, akinek a lánya, Horváth Mária (Mucus néni) 92 éves, és ma is él. Tevékenységük a hetente tartott vallásos jellegű összejövetelek voltak, ahol versek, énekek hangzottak el. Felolvasással, tanulságos széptörténetek ismertetésével próbálták lelki-szellemi síkon nevelni a hallgatóságot. Ezenkívül*

besegítettek ünnepi rendezvények szervezésébe, szociális problémák megoldásába, pl. nehéz helyzetű, magányos személyek étkeztetésébe.”

Invitare.
Meghívó.

Biserica Reformată din MARGHITA

aranjază la 8 Februarie 1925
Duminecă în sălile hotelului
„MARGARETA” o

SERATĂ DANCANTĂ

In cere restrăns,

la care pe Domnul adresat și
st. familie cu onoare Vă invită
Comitetul Aranjator.

În pauzele de dans se vor ține
programuri de cabareuri mici
și cântece.

Inceputul la oarele 8 seara.

Pretul de intrare:

de persoană 30 Lei,
de familie 80 Lei.

Suprasolvirile să primesc
cu mulțumire.

Invitarea este a fi prezentată
la cerere.

Cei ce din greșeală nu au că-
pătut invitare, dar o pretind, să
se adreseze la oficiul bisericesc.

**A MARGITTAI REFORMATUS EGYZSÉ-
G**

1925 február hó 8 án, vasár-
nap, a „MARGIT” szálloda
összes termeiben, zártkörű

TÁNCMULATSÁGOT

rendez, melyre czimzett urat
és b. családját tisztelettel meg-
hívja a Rendezőség.

A táncz szünetek között kabaré
szerű szavaltatok, zene- és ének-
számok fognak előadtni.

Kezdeté aste 8 órákor.

Beléptidij-dij:

személyenként 30 Leu.
család-jegy 80 Leu.

Felülfizetések köszönettel
fogadtatnák.

A meghívó kívánatra
előmutatandó.

Akik tévedésből nem kaptak
meghívót és arra igényt tartá-
nak, jelentkezzenek az egyházi
hivatalban.

Az egykori táncmulatságok meghívói

INVITARE.

BISERICA REFORMATĂ din MARGHITA

aranjează la 9 Ianuarie 1927
Duminecă, în sălile hotelului
„Margareta“

În scopul renovării organului bisericii

O serată dansantă cu program

În cerc restrâns, la care pe
Dl. adresat și st. familie cu
onoare Vă invită

Comitetul Aranjator.

În pauzele de dans se vor
preda declamări distractive,
cânturi și muzică.

Îi cursul seratei să va îneca emu-
lație de tombolă, în care fiecare
numar va dobândi.

Conferare - programului bogat o va
efectua Dl. Alexandru K. Nagy.

Începutul serbării seara la orele 8,
deschiderea casei la orele 7 $\frac{1}{2}$

PREȚ DE INTRARE :

De persoană — — 50 Lei
familie (3 membri) — 120 „
„ din mai multi membri 150 „

Caprasăritte se primise ea multumire.

Invitarea este a fi prezen-
tată la cerere.

Cei ce din greșeală nu au
capătat invitare, dar o pretind,
să se adreseze la oficiul biseri-
cesc.

MEGHIVÓ.

A MARGITAI REFORMÁTUS EGYZÁS

.1927 Január 9-én Vasárnap
a „Margit“ szálloda összes
termeiben

a templom orgona megújítása céljára
zártkörű

műsoros

TÁNCMULATSÁGOT

rendez, melyre címzett urat és
b. családját tisztelettel meghívja
a Rendezőség.

A tánc-szünetek között szóra-
koztató szavallatok, ének és zene
számok kerülnek előadásra.

Az estély folyamán tombola verseny
tartatik, melyen minden szám nyer-
ni fog.

A változatos, gazdag műsor számait
K. Nagy Sándor ur fogja konferálni.

A táncmulatság kezdete este 8 órakor,
pénztárnyitás 7 $\frac{1}{2}$ órakor.

BELÉPŐ DIJ

Személyenkint — — 50 Leu
családjegy (3 személyre 120 „
„ azon felül — 150 „

Felkötésnek átszármazott fogadalmak.

A meghívó kívánatra elő-
mutatandó.

Akik tévedésből nem kap-
tak meghívót és arra igényt
tartanak, jelentkezzenek az egy-
házi hivatalban.

Comitetul dirigent -- Intező bizottság.

Protectori - Védnökök:

Molnár János, Szathmáry Király Andor, Takáts Géza, Tunyoghy Lajos.

Preşedintele de onoare - Diszelnökök:

Bianu László	Gherlan János	Sarafoleanu Const.
Dr. Bolcaş Ágoston	Dr. Goldberger Emil	Szabó Sándor
Dr. Dumbráviceanu J.	Horváth Péter	Teodorescu Cornel
Florujan János	Mellau István	Török Antal
Fremda Béla	Plaino Richard	Ifj. Unghváry József
Dr. Friedmann Mór	Rugea László	Vadász Jenő
Gheorghiu Adam	Ruianu Constantin	Waxenecker János

Preşedintele - Elnökök:

Balogh Ferencz, Id. Kulcsár Sándor, Halász Sándor.

Cassier - Pénztárnokok:

Szennyesy Károly, Baróthy Károly.

Controlori - Ellenőrök:

Id. Böttger Ferencz, Egeressy Elek,
Szántó Lajos, Tóthfalusy Antal.

Grefleri - Jegyzők:

Bod Lajos, Hamar Ferencz,
Kántor Péter, Szücs Lajos.

Membrii comitetului - Bizottsági tagok:

Asztalos Lajos, Barnódi József, Duna Károly, Gázmár József,
Id. Gazsi Ferencz, Micskey Antal, Id. Szücs Ferencz, Tóthfalusy Dániel.

Comitet de TOMBOLA bizottság:

Cassier - Pénztárnok,

Asók János.

Controlor - Ellenőr,

Id. Főríz Sándor.

Aranjatori - Rendezők.

Ifj. Főríz Sándor, Kálmány István, Ifj. Kulcsár Sándor, Szántó Károly.

Comitet de petrecere -- Vigalmi bizottság:

Preşedintele de onoare - Diszelnök:

Kozma Lajos.

Preşedintele - Elnök:

Bor Imre.

Major domni — Cigány vajdák: Borlan Silviu, Uray Gyula.

Vicepreşedintele - Alelnökök:

Boér András, Gázmár Sándor, Dr. Gellért Sándor, Henn János, Kovács
Lajos (Tóti), K. Nagy Sándor, Szilágyi János, Zareczky Gábor.

Aranjatori - Rendezők.

Áfra Lajos,	Glück Tibor,	Németh Zoltán,	Tolna Lajos,
Baán József,	Klein Ferencz,	Papp László,	If. Varga József,
Bradács Lajos,	Lakatos Géza,	Schieb Simon,	Vass József,
Duna Lajos,	S. Nagy Lajos,	Szakáll Ferencz,	Vass Imre.
Duna Sándor,	S. Nagy Elek,	Szántó Gyula,	

COMITETUL DIRIGENT. — INTÉZŐ BIZOTTSÁG

Protectori — Védnökök.

Takáts Géza, Szathmáry Király Andor, Tunyoghy Lajos,
Molnár János

Președintele de onoare — Diszelnökök.

Bianu László	Teodorescu Cornél	Stan Dániel
Dr. Bolcaș A.	Dr. Friedmann M.	Szabó Sándor
Dimitrievi Stălie	Horváth Péter	Id. Török Antal
M. Dumbrăviceanu J.	Kapeller Zoltán	Ifj. Ungváry J.
Filip János	Plaino Richard	Vadász Jenő
Fremda Béla	Rugea László	Waxenecker János
	Ruianu Constantin	

Președintele — Elnökök.

Balogh Ferencz, Id. Kulcsár Sándor, Halász Sándor.

Casierul — Pénztárnokok.

Szennyesy Károly, Baróthy Károly

Controlorul — Ellenőrök

Id. Főríz Sándor, Gázmár Sándor.

Gretierul — Jegyzők.

Bod Lajos, Hamar Ferencz, Kántor Péter, Szücs Lajos

MEMBRII COMITETULUI — BIZOTTSÁGI TAGOK.

Asztalos Lajos	Gázmár József	Id. Szücs Ferencz
Barnódi József	Id. Gazsi Ferencz	Tóthfalusy Dániel
Dobos Ferencz	Szanió Lajos	Tóthfalusy Antal
Duna Károly		Ungváry Lajos
Egeresy Elek		Id. Vilhelm Lajos

COMITET DE PETRECERE — VIGALMI BIZOTTSÁG

Președintele — Elnök.

Kozma Lajos.

Vicepreședintele — Alelnökök.

Dr. Gelléri Sándor, Kovács Lajos, (Tóti) Mujiu, Vladimír
Zsolnay Albert.

Majordomul — Cigányvajdák.

Borlan Silviu, Id. Török Antal.

PRIMARANJATORI — FÖRENDEZŐK.

Baán József	Ifj. Kulcsár S.	Schieb Simon
Duna Lajos	Lakatos Géza	K. Szabó Sándor
Duna Sándor	Lévai László	Szántó Károly
Ifj. Főríz Sándor	Miroescu Eracle	Szakács Gyula
Grósz Sándor	Nyisztor Gyula	Székely László
Kepeller Sándor	Porcsalmi József	Ifj. Szilágyi F.
Klein Ferencz		Uray Gyula

ARANJATORI — RENDEZŐK.

Áfra L.	Gellért L.	Linder I.	Szoták K.
Brüder M.	Göbck J.	Linder I.	Szántó Gy.
Brüder F.	Göbck F.	Molnár M.	Szakál W.
Bánp J.	Grósz M.	Nyisztor M.	Szilágyi Zs.
Brádacs J.	Horváth I.	Németh Z.	Szilágyi A.
Balogh K.	Hatala I.	Nagy Zs.	Stern Zs.
Balogh Z.	Holmik J.	Nagy V.	Schwartz J.
Brunós K.	Hajdu M.	Nagy E.	Salamon F.
Bönger L.	Jánki L.	Nagy I.	Szabó J.
Bodor I.	Izrael A.	Nagy S.	Schwartz L.
Bornódi F.	Jobbágy D.	Neufeld L.	Tandora János
Bertha J.	Jobbágy F.	Oncea L.	Tandora József
Barnódi K.	Kertész S.	Papp Zs.	Ifj. Tondl L.
Barnódi L.	Kotlár A.	Papp Gy.	Tolna Gy.
Bódis S.	Kalmány I.	Papp L.	Tolna L.
Dudás S.	Kiss G.	Porcsalmi S.	Tolna S.
Denistean Gy.	V. Kovács L.	Rabinstein B.	Winkler E.
Egeresy L.	Kapeller E.	Rib J.	Winkler M.
Fisch I.	Kapeller Gy.	Rosenfeld B.	Waxenecker J.
Fisch A.	Kiss G.	Dr. Réthy S.	Vészi J.
Friedmann D.	Kiss J.	Rubin M.	Varga J.
Dr. Friedmann B.	Kiss M.	Rákai K.	Varga K.
Dr. Friedmann H.	Kiss J.	Steiner M.	Wantuch L.
Ferenczi J.	Kiss A.	Steiner E.	Wollner S.
Friedmann M.	Kam L.	Szilágyi J.	Weisz B.
Főríz V.	Kovács S.	Szilágyi I.	Verzár M.
Furón J.	Knépp A.	K. Szabó Z.	Vlák Gy.
Farkas M.	Krisztik J.	Soós L.	Vass J.
Feldmesser S.	Kovács I.	Szabó I.	Weisz A.
Filimon Gy.	G. Kovács J.	Schwartz S.	Zsolnay A.
Galgóczi I.	Ifj. Lipcsei L.	Ifj. Szakács F.	Záborszki J.
Goldstein S.	Lévai S.	Szathmári K.	Zsiner Gy.
Gallovis L.	Lander E.	Silyk A.	

A Református Nőszövetség dalárdája⁴⁵ számos fellépéssel színesítette a mezőváros kulturális életét. Egyik legsikeresebb előadásuk az 1932. február 26-án az Iparoskör frissen alakult férfikórusával közösen rendezett dalest volt. Akkor a 34 tagú iparos dalárdát a több mint 40 évet Margittán tanító Bod Lajos vezette. Az *„együttes kultur-estélyét nagytömegű közönség nézte-hallgatta végig”* – írja a korabeli sajtó munkatársa. Az előadáson a férfikar ráadásként népdalfeldolgozásokat is előadott. A befolyt pénzüsszegeket a templom megrepedt harangjának újraöntésére fordították. Ugyanilyen nagy sikerrel szerepelt a két énekkar a húsvét másodnapján újra csak közösen megrendezett előadáson.

Kisebb létszámmal ugyan, de megalakult a Katolikus Nőegylet is. A Református Nőszövetség és a Katolikus Nőegylet dalárdája ezután többször is közös rendezvényeken szórakoztatta a margittai közönséget. Az ilyen rendezvények kezdeményezője Plaino Richard, a melki apátság margittai filiáléjának vezető pátere volt. Ezekon az előadásokon, amit vasárnap tartottak, részt vettek a zsidó asszonyok, valamint a román értelmiségi nők is. Az ilyen előadások bevételét az *„elesettek és a szegények”* megsegítésére fordították, amint erről a korabeli sajtó beszámol.

Az Érmelléki Református Egyházmegye Nőszövetségei 1934-ben Margittát választották konferenciájuk megtartására székhelyül. Kifejezve ezzel a margittai Nőszövetség gyümölcsöző tevékenységének elismerését. A konferencia nagyszámú résztvevője előtt fellépő női dalárda kiemelt sikert aratott.

Ugyancsak 1934-ben, október 31-én, a Reformáció Emlékünnepén a két felnőtt dalárda mellett a református iskola növendékeinek énekkara is sikerrel szerepelt.

A margittai református férfi és nőszövetség együttműködéséről fennmaradt egy érdekes dokumentum 1934-ből:

---

45 A dalárda szó lassan kivész a hétköznapi szóhasználatból, ezért érdemes a kifejezésnek rövid magyarázatát adni. A férfiak énekegyesületi szervezete. A dalárdák a 18. században Angliában alakultak ki, majd német közvetítéssel 1840-től hazánkban is elterjedtek. A városok polgárságának múlt századi magyarosodásához részben a népies dalirodalom ápolásával, részben hazafias egyesületi életükkel járultak hozzá. 1867-től Országos Dalárcegyesületet alkottak, amelynek első országos karnagya Erkel Ferenc lett. Később a dalárdák átalakultak öntevékeny vegyes karokká.

Kedves hallgatóim!
Testvéreim!

Ezen a kedves estén, mikor a magyarországi ref. férfi- és nőszövetség először tartja meg közös összejövetelét, hogy Istennek, mintegy nagy családi körben, szolgáljunk és hogy ismereteinkkel elvessük és gazdagítsuk, én is egy szép elbeszélést óhajtok felolvasni. Kevés író foglalkozik a bibliai események iródatulni feldolgozásával s mai felolvasásom annál inkább érdekes, hogy azt Földi Mihály ma élő, neves magyar író írta. „A római bizt” címmel Jézus egyik csodatételét, a kapernaumi százas esetét dolgozta fel benne, amely Máté evangéliuma 8. részének 15-től 13-ik verséig terjedő szakaszában fordul elő. E mindnyájunk által ismert történet, a bibliai szükségesség dacára is, oly ihletre ragadta az író, hogy lelki szemeivel újra meglátta, mintegy átélte azt a római uralom idejében lejátszódott csodás eseményt és megírta úgy, ahogy a biblia világítása mellett hittel telített költői elképzelése erre kényszerítette.

Az elbeszélés kissé hosszabb időt kíván tőlünk, de érdemes lesz türelemmel végighallgatni, mert az is látni fogjuk belőle, hogy a fennregott római pogány istenek némelyike mily intonátív módon és aldoszalatt kíván a csak hitet és szeretetet várt keresztényekkel és a Jézus Krisztussal szemben.

Töme, az elbeszélés:

Földi Mihály a magyarországi ref. férfi- és nőszövetség első közös összejövetelén bibliai előadást tartott 1934. márc. 16-án. J. L. L. L.

KEDVES HALLGATÓIM,
TESTVÉREIM!

Ezen a kedves estén, mikor a margittai református férfi- és nőszövetség először tartja meg közös összejövetelét, hogy Istennek, mint egy nagy családi körben, szolgáljunk, és hogy ismereteinket elevenítsük és gazdagítsuk, én is egy szép elbeszélést óhajtok felolvasni. Kevés író foglalkozik a bibliai események feldolgozásával, s mai felolvasásom annál inkább érdekes, hogy azt Földi Mihály, ma élő, neves magyar író írta. „A római bizt” címmel Jézus egyik csodatételét, a kapernaumi százas esetét dolgozta fel benne, amely Máté evangéliuma 8. részének az 5-től 13-ik verséig terjedő szakaszában található. E mindnyájunk által ismert történet, a biblia szükségesség dacára is oly ihletre ragadta az író, hogy lelki szemeivel újra meglátta, mintegy átélte azt a római uralom idejében lejátszódott csodás eseményt, és megírta úgy, ahogy a biblia világítása mellett hittel telített költői elképzelése erre kényszerítette. Az elbeszélés kissé hosszabb időt kíván tőlünk, de érdemes lesz szíves türelemmel végighallgatni, mert azt is látni

fogjuk belőle, hogy a faragott régi római pogány istenek némelyike milyen hiábavaló hódolatot és áldozatot követelt a hitet és szeretetet váró keresztyén Istennel és a Jézus Krisztussal szemben.

(Felolvastam a margittai református férfi- és nőszövetség első, közösen tartott bibliaóráján, 1934. november 16-án. Horváth Sára)

Az 1936. február 28-án megjelent újság, a Marghita, a dalárdák nagy sikerét adta hírül, beszámolva arról, hogy a Magyar Bálon milyen pompás dalokkal emelték a publikum hangulatát. Ennek az évnek március hónapjától az iparosegylet dalárdájának már új karnagya volt, Kántor Péter tanító személyében.

A visszaemlékezők gyakran említik a Horváth családot, ahol családi tradíció volt a hangszeres zenélés. A családnak több tagja is muzsikált, így Horváth Péter hegedült, felesége zongorázott, leányuk, Sárrika szintén zongorázott és orgonán is játszott. János szintén hegedült. Ez a kis családi zenekar ékessége volt Margittának, ők látták el zenei kísérettel a különféle rendezvényeken a magánénekszámokat, de egyéni produkciókkal is felléptek. Horváth Sárrika tanította be a zenés színdarabok dalbetéteit, sőt operettek zenés népszínművek zenei kíséretét is ő látta el. A Margit Szálloda nagytermeiben megtartott estéken, teadélutánokon nagyon sokan jelentek meg. A bevételt az egyházak kapták. A szerepruhákat, jelmezeket maguk a szereplők varratták.

A margittai Iparoskör tevékenységéről az egyik adatközlőm a következőket mondta el:

„Az Iparoskör 1940-ig működött. Az Iparoskör valójában egy gyűjtő fogalom, ami magába foglalta a dalárdát, a színjátszókat és a könyvtárat is. Az Iparoskör székháza a Fazekas utca elején, a mostani Bihoreana gyár emeleti helyiségében volt. Itt voltak a kóruspróbák és a könyvtár is.

A kórus vezetője és a színjátszó csoportnak a vezetője Gombos volt. Vallásos és nem vallásos ünnepeken léptek fel a kóristák. Az ünnepi föllépéseket többnyire bál követte. Ennek a «szponzora» a Református Nőszövetség volt. Ipartestületi vezetők és támogatók neveire emlékezve felsorolhatom, Bordás Lajost, Asók Jánost, Gósmár Jánost.

Az iparoskörnek népszerű színjátszó csoportja is volt, amelynek az előadásait egy időben Krisztik Jánosné rendezte. A korszak közkedvelt írójának, Herczeg Ferencnek két színdarabját is bemutatták. Az első Herczeg Ferenc-bemutató 1930-ban volt, a Gyurkovics fiúkat vitték színre. A másik nagysikerű előadásuk az Ocskai brigadéros című

MEOTIVÖ.

AMARGITTALRE EGYHÁZ

1933 évi február 26-án Vasárnap
a »Margit-szálloda« összes ter-
meiben

Műkedvelő előadással
egybekövöli

TÁNCMŰVÁRSÁGOT

rendez, az egyház közszükség-
leteinek fedezésére, melyre I.
Cimer és b. tsaladját díszlettel
meghívja az

EGYHÁZTANÁCS ÉS AZ
INTÉZŐ BIZOTTSÁG.

KÉZDETFESTE R ÓRAKOR

Bélelt díjak személyenként:

- I. hely: 40 Lei
- II. " 30 "
- III. " 20 "

Azok érvényesek mellyek nem kaphik. Iratkozzanak a feladásig (Vasárnap)

INVITARE.

DIETICA REP. DIN MARGHITA

geniu »acoperirea« necesităților
cunente a bisericii in ziua de 26
Febr. 1933 (Duminica), in sala
hotelului »Margareta« aranjată

**Patreterea dansantă
impreună cu prelegere
dilectantă.**

la care cu onoare vă invită dim-
preună cu st. Dv. familie

COMITUL Bisericesc.

INCEPUTUL LA ORELE 20.

Taxă de intrare cu persoana:
Loc I Lei 40.
" II " 30.
" III " 20.

Azok érvényesek mellyek nem kaphik. Iratkozzanak a feladásig (Vasárnap)

PROGRAM:

A PIROS BUGYELLÁRIS.

Nepszínmű dalokkal 3 telvonásban. Irtá Csepregl Ferencz.
Rendező: GOMBOS JÓZSEF. SZEMÉLVEK:
Sugó: SZABÓ BOZSIKA.

Török Mihály, öljegyesbíró — Gombos József, — Levetés Misi postás úr — Galovits Bözök
Zsófi a felesége — Hahuzai Margit I. kisbíró — Galovits Gyula
Kender Júlia öz. asszony — Földi Juliska. II. kisbíró — Kiss Ferencz
Kencs neveti leánya — Szabó Karola. — Öreg bérres gazda — Duka József
Csillag P. műszarmester — Szalmán Mihály Jókai kocsis — Bogáti András
Béka János — en papár — Tóth József. — Pann) szolgálók — Nyki Boszika
Boros Dinos fiatal papár — Fehéldi Géza. I. legény — Mojsza Boszika
Ponás Mikl legény — Polárk Antal. — Gut Sándor.
Hajós M. uradalmi ispán — Nagy Zoltán. — Lajcsi Géány — Tóth Imre.
Kósa Gy. paraszategény — Egy úr — Sujak Káta éprasszony Olár Juliska.
Jóska szolgáló — Fehéldi Zoltán.

Paraszti fiúk:

Szöllős József, Fazc Imre
Fodor Imre, Baróci Sán-
dor, Fodor Gyula.

Paraszti leányok:

Szabó Sándor, Farka
Lajos, Gall Lajos, Sód
György, Kiss Sándor.

TÖRÉNYSIK TOLGYESÉNI: IDC-MAI

Az előadás a városi és körzeti tanácsok közreműködésével, a közönség részvételével, a városi és körzeti tanácsok közreműködésével, a közönség részvételével.

Herczeg-mű volt. Ennek szereplői:
Bajdik János, Sáska József, Tóth
József, Wilhelm Erzsike, Toppercel
Lenke, Szőke István.

Komjáthy János A tót legény cí-
mű látványos énekes bohózatát
úgyszintén nagy sikerrel mutatta
be az iparoskör színjátszó csoport-
ja. Szereplői: Sólyom Ferenc, Bon-
dár Mihály, Fremda Béla, Asók
Sára, Asók Gizi. A műsorok zenei
aláfestését itt is Horváth Sárika és
Lőwinger László, valamint Kovács
Gyula végezte.

Szigligeti Ede A csikós című szín-
padi játékának rendkívül sikeres
előadását, mind itt Margittán, mind
pedig a szomszédos településeken
játszották, mert a színjátszó csoport
szívügyének tartotta, hogy előadá-
sait a környező falvakba is elvigye
és bemutassa.

Az ipartestület műkedvelői több-
ször választottak előadásra olyan
színműveket, amelyeket a város ne-
ves szülöttei írtak. Így 1932 márci-
usában Blum Sándor költőnek négy
egyfelvonásos darabját vitték szín-
re, 1935-ben Bónyi Adorján Egy kis
senki című darabja került előadás-
ra. A közeli Széplakon papi szolgál-
latot végző pap-költőnek, Donáth
Lászlónak a Betörő című humoros
fordulatokban bővelkedő diaktör-
ténetének előadását is nagy élve-
zettel nézte végig a város közönsé-
ge. Fennmaradt A piros bugyelláris
című zenés népszínmű műsorfüzete.
Ebből fogalmat alkothatunk arról,

hogy milyen nagyszámú és lelkes gárda élte az akkori margittai színjátszást. Csak a színpadon megjelenő szereplők száma több mint harminc. Érdemes végigolvasni a műsorfüzetet.

A Református Nőszövetség és az Ipartestület közös estélyein előadták még Noti Károly Vadállat című egyfelvonásosát és számos jelenetet a híres kabarészerző, Vadnai László Hacsek és Sajó című sorozatából.

A várost időnként idegen színtársulatok is felkeresték. 1931-ben a Marghita című lap hírt ad Gáspár Jenő színigazgató társulatának többszöri vendégszerepléséről, és a híres kolozsvári előadóművész, Tesszitori Nóra szavalóestjeiről, továbbá a bukaresti rádió egyik énekesének fellépéséről is. Meglátogatta a kisvárost egy zsidó színtársulat is, amelynek szenzációs előadásán fellépett a korszak neves primadonnája, Adela Larescu.

Az ifjúság kulturális életéről is sokszínű képet nyerünk a hajdaniak visszaemlékezéseiből. Milók Géza zenekíséretével az ifjúság időnként a Csádén, a nagyréten gyűlt össze táncra, este házaknál tollfosztó volt, táncoltak citerára, tollfosztás után, Bondár Mihály citerázott. Előadásait a régi Margit Szálloda nagytermében tartották, amely egyben a mozi terem is volt. Ebben a teremben műsoros szüreti mulatságokat is tartott az ifjúság. Délelőtt, az ünnepség előtt utcai felvonuláson hívták meg a város lakosait a bálra. A szekereken préseket, hordókat, szüretelő lányokat láthattak a város lakosai. A présből folyt a must, amelyet este a bálban eladtak. Énekszóval folyt a felvonulás, az ifjak mind népviseletbe voltak felöltözve, a lányok a szekéren ülve daloltak, a fiúk, a csószók szerepében lovon kísérték a szekereket.”

A háború mindent szüneteltetett. A háború utáni szűkös esztendőkhöz inkább már csak a szüreti bálokra szűkölt a nép szórakozása.

Még a háború után is működött Margittán színjátszó csoport. Mikszáth Kálmán: Különös házasság című darabjának nagyszerű előadására emlékeznek az idősebbek, amelynek főbb szerepeit Bajdik János, Tóth József, Bondár Mihály, Kakas Ferenc, Major Erzsébet Etus játszotta. Színpadra vitték a János vitéz és a Gül Baba című operettet is. A Kereskedelmi Szövetkezet színjátszó csoportja Szigligeti Ede A csikós című népszínművét játszotta el. Az MNSZ égisze alatt működő színjátszó csoport repertoárjában olyan közkedvelt zenés vígjátékok voltak, mint a Mézeskalács és a Csókos asszony. Jellemző volt a hajdani Margitta kulturális érdeklődésére, hogy például az Orosz emberek című Szimonov darabban zsidók is játszottak, így Mandelbaum Dezső, Kauffman Takács József.

**A református templom 1942-ben.
Előtérben az Országzászló
és a Turul emlékmű**

a Református Nőszövetség vezetője is Horváth Péterné volt, aki kiválóan zongorázott. Az operettek zongorakíséretét is Horváth Sára látta el, és a dalokat is ő tanította be. A katolikusoknál ehhez besegített Bereghy Andorné.

Az egykori Iparoskör mellett a margittai asszonyok is tevékeny részt vállaltak a város kulturális életében. Horváth Sára adatközlőm ekképpen mesélt a Katolikus Nőegylet és a Református Nőszövetség tevékenységéről, amelyek sokszor közös rendezvényt tartottak. Nem volt nemzetiségi vagy vallási megkülönböztetés, a zsidó nők is részt vehettek a Nőszövetségek munkájában. Közösen tanultak színdarabokat, operetteket, magánszámokat (énekek, szavaltatok, hangszeres előadás). A betanult műsorszámokat ünnepi esténként mutatták be.

Volt egy református énekkaruk is. Az előadásokon részt vettek olykor a helyi román helyőrség katonatisztjeinek a feleségei is. A melki apátság igazgatója, Plaino Richard olykor védnöke volt az előadásoknak. Az énekkari tagok száma 25–30 tag körül mozgott. Az énekkar vezetője és

A könyvkölcsönzés története városunkban

Még az 1980-as években egy felkérést kaptam Szabó T. Attila professzortól, hogy nézzek utána a margittai könyvkölcsönzés történetének, és annak az Arany János kéziratnak, amelyben a nagy költő tanácsokat ad

egy margittai kölcsönkönyvtár anyagának összeállítására. Az akkori kutatásaimról írt rövid dolgozatomat itt teszem közzé.

A margittai kölcsönkönyvtár létrehozása összefügg Horváth József református iskolai rektor 1845. március 20-szal kezdődő kántortanítói tevékenységével. Horváth rövid nevelői tevékenység után előbb községi esküdt, majd Margitta jegyzője lett.

Ilyen beosztásában találkozott és kötött szoros ismeretséget a vármegegyei üléseken a szalontai jegyzővel, Arany Jánossal. Az olvasott, művelt költő-jegyző iránti tisztelet és megbecsülés, valamint a helyi igények (megbízatás?) sarkallják Horváthot arra, hogy fölkérje Aranyt, állítaná össze a legfontosabb beszerzendő könyvek listáját egy olvasóegylet létrehozására. A lista elkészült,⁴⁶ elküldetett, a könyveket lassan beszerezték, és így jött létre a margittai Kaszinó olvasóegylete a melki apátság kastélyának bérelt helyiségeiben.

A református egyházközség meghatározó módon vette ki részét e kölcsönkönyvtár létrehozásában. A református egyháznak egy 1872-ben kelt okiratában említés történik az olvasóegylet működéséről, melynek akkori elnöke,⁴⁷ Csató József, alelnöke Keeskés Sándor, könyvtárosa Besse István volt.

1901-ben még működött az olvasóegylet, a népkör és az iparos ifjúsági egyesület, ahogy erről a Magyarország vármegegyei és városai című könyvből (113. old.) megtudjuk.

Még a múlt század elején létezett a kaszinó, amelynek könyvtára is volt, akárcsak az Ipartestületnek. Az ő székházuk a Kis utcán, az iskola után állt. A könyvek sorsáról nem tudunk.

Ady Endre margittai látogatásáról annyit tudok, hogy Horváth József aranykeresztes főjegyző hívta magával Ady Endrét. Tunyogi Horváth Margit mondta, hogy egy szüret idején volt itt. A Kóser-vendéglőbe mentek sörözni. Zsolmé-fajta bort küldtek Adynak egy demizsonban.

Az első világháború idején és az azt követő átszerveződésben a kaszinó beszüntette tevékenységét. Az olvasóegylet könyvállománya minden valószínűség szerint megmaradt. Föltételezések szerint az 50-es évek elején a volt kastélyból utcára dobált értékes könyvek (irodalmunk és a világirodalom klasszikusai) annak a könyvállománynak a részét képezték.

---

⁴⁶ Szabó T. Attila közlése és egyben a hozzám intézett felkérése e lista felkutatására.

⁴⁷ A református egyház toronygombjából kivett korabeli jegyzőkönyv.

A két világháború között az Iparos Otthon tartott fõnn kölcsönkönyvtárat tagjainak, melynek „könyvtárnoka” Szántó Gyula volt.⁴⁸ Tagsági díj fejébe vehettek ki könyvet, de más is kivehetett, nemcsak az Iparoskör tagjai. Mint érdekességet említem meg, hogy birtokomban van a Marghitai Iparos Otthon – a könyv fedelén – könyvtárának egy kötete. Címe: Babits Mihály Herceg, hátha megjön a tél is – Bp. Athenaeum I. és Nyomdai Rt. Kiadása. Pecsétje: kerek, kettős körvonalú. Középpütt: Marghita, körül: Vatra meseriaşilor din Marghitai Iparos otthon, 8-as sorszám.

Az Ipartestület vezetõsége egy idõ után úgy döntött, hogy a kölcsönzött könyvekért különdíjat nem kér, az ipartestületi tagsági díjat fizetõk bérmentve olvashattak.

A kölcsönkönyvtár állományát idõszakonként gazdagították. Így kerültek a polcokra Babits Mihály és Karinthy Frigyes könyvei.⁴⁹

A helyi Pollák-nyomdában, a városhoz kötõdõ szerzõk könyvei: Tötös Ede verskötete, Blum Sándor prózai, illetve verses kötetei, Bónyi Adorján drámái jelentek meg, majd a Vészi-Hírlapiroda által megjelentetett könyvek, köztük a közeli Széplakon szolgáló pap-költõ elbeszélései, drámái (A gyémánt kulcs).⁵⁰

A Vészi-Hírlapiroda lapja, Marghitai Újság elõfizetõinek 1932. október 21-én kölcsönkönyvtárat nyitott. Az újságban megjelentetett 24 cím alapján detektívregényekre gyanakszunk: Sheridan: Az öt koponya, J. Senail: A hétpecsétes titok, A. Haynes: Tanú a háztetõn, Ferguson: A végzetes pohár. A szerzõk között egyetlen egy magyar név sincs, de számíthatunk írói álnevekre is. A lap elõfizetõi havi 10 lejért vehettek ki könyvet, másoknak 3 lejért adtak ki egy könyvet elolvasásra. A Marghita lap is kedvezményezett az elõfizetõinek. Havi 30 lej tagsági díjért bárki tagja lehetett a lap által létrehozott Hegedûs kölcsönkönyvtárnak. Ez nem tévesztendõ össze a Marghitai Újság kölcsönkönyvtárával.

A városban többen foglalkoztak magánkönyvkölcsönzéssel. Jánki Juliánna trafikjában mind vásárolni, mind kölcsönözni lehetett könyvet. A kiskereskedõk, a régi „ponyvasok” utódai járták nemcsak a margittai vásárteret, hanem a közelebbi vásárokat is kisáruikkal, könyveikkel. Páll Mihály pék zsömléi, perecei mellett olcsó könyveket is kínált eladásra, kölcsönzésre.

⁴⁸ Marghitai Újság, 1933. jan. 27

⁴⁹ Saját birtokomban vannak. (P.A.)

⁵⁰ A közel negyven évet Margittán református lelkészként szolgáló Balogh Ferenc adományával megalapította a margittai református népkönyvtárat.

Ecsedi Lajos kiskereskedő apró ajándéktárgyai (rézgyűrű, fűtyűlő, üvegyöngy, szalagok stb.) mellett könyveket is ajánlott, kölcsönzött. Kiskönyvtárából főleg az ún. filléres könyveket kölcsönözte, de megbízható olvasóknak, garanciapénz lefizetése után akár a Jókai- vagy Mikszáth-sorozatot is kölcsönadta. Kiskönyvtárában az ifjúság megtalálhatta a Tarczánról, Bogár Imréről szóló könyveket is. Tevékenységének leghumánusabb, egyben leghasznosabb gesztusa az volt, hogy kérésre házhoz ment beteg, öreg igénylőkhöz. Mivel még két megye vásárait is járta, ügyfeleinek köre nagyon kiterjedt volt.

A második világháború után két nagyobb könyvtár létesült (az Ecse-di-féle kiskönyvtár még kölcsönzött). A létrehozott állami könyvtár alapállománya az ipartestület kölcsönkönyvtárából került ki. Több mint negyedszázadon át Szilágyi István vezette a könyvtárat. A gyermekolvasók megnyerésére mesedélelőttöket szervezett, ebbe a tevékenységbe sikerült bevonnia a magyar iskola tanítóit is.

A másik könyvtárat a szövetkezett kereskedők szakszervezete tartotta fenn, az előbbinél kevésbé gazdag könyvállománnyal. Gyakran változó vezetői ritkán, hivatalos politikai ünnepek alkalmával rendeztek kisebb ünnepségeket.

Az iskolák egyesítését követte a könyvtárak összevonása is. Miközben a régi apátsági kastélyból több száz könyvet dobáltak utcára, az alatt állami-szövetkezeti alapból könyvek százait rendelték.

Az általános és líceumi oktatás elhibázott kiterjesztése után az ésszerűtlen adminisztráció újra különválasztotta az egységes könyvtárat. Ilyenformán, ebben a kisvárosban két iskolai és egy állami (városi) könyvtár működik négy épületben (a városi könyvtár könyvállományának egy részét a városi művelődési házban raktározzák).

A farsangolás

Külön kell szólnunk a margittai farsangolásról, hiszen ehhez is számos helyi emlék kötődik. A farsangi ünnepkör német hatásra alakult ki⁵¹ és terjedt el a történelmi Magyarországon, előbb a királyi főnemesi udva-

---

51 A farsangi időszak Vízkereszttel (január 6.) indul és a nagyböjt első napjáig, hamvazó-szerdáig, azaz március elejéig tart. A farsang ideje húshagyókeddel végződik (az elnevezés a böjt kezdetére utal), e napnak a német neve Fastnacht, azaz böjtjelölő. E szó bajor- osztrák közvetítéssel Vaschanc alakban került a magyar nyelvbe, ebből lett farsang, majd újabb félrehallás nyomán farsang.

rokban, majd fokozatosan elterjedt a városi polgárság körében is. Csokonai Vitéz Mihály Dorottyja, vagyis a dámák diadalma a fárságon című remekművében a „fársangi” háborúzás történetét úgy meséli el eposzi kellékek fölhasználásával, hogy az sokáig forrása volt minden kisváros farsangi mulatságának a szervezéséhez. A Vízkereszt napjától (január 6.) hamvazószerdáig tartó időszakban Margittán is folyvást folyt a tánc, a mulatozás, evés-ivás, és mindenféle bolondozás. Az ifjúság szinte napon-ta tartott táncmulatságokat, tánccal végződő rendezvényeket. Egymást követték a bálók a Margit-szálló és vendéglő nagytermeiben.

A Marghitai Újság 1932. február 22-i számában olvasható, hogy a Református Nőszövetség és az Ipartestület csak február 20-án tarthatott reggelig folyó tánccal egybekötött kultúrestet, mert „a rövid farsang sokféle egyesületnek nem adott időt arra, hogy a szokásos mulatságait a megfelelő időközökben rendezhessék”. (Az ifjúság mind a két nagytermet kibérelte.) A bálokon Béla (talán Lakatos vagy Rézműves volt a családi neve) cigány, majd Nyíri Bandi, később Milák Géza primás és bandája húzta a talpalávalót.

Egy „jelmezes és álarcos” bálról ekképpen tudósít a Marghitai Újság újdondásza az 1933-as év farsangján: „az illusztris intéző bizottság minden előkészületet megtett, hogy a siker minden oldalon biztosítva legyen. ...a jelmezverseny rendezésére külön bizottságot küldtek ki, melyben Horváth Péterné Nőszövetségi elnökön és Horváth Péter titkáron kívül helyet foglalnak még Bereghi Andor és Vadász Jenőné... A táncrendezés Bereghi Andorra bízott, tehát ez is a legjobb kezekben lesz... Ez a farsangi estély minden támogatást megérdemel, mert a Református Nőszövetség a jövedelmet a szegények és elesettek megsegítésére fordítja.”

A farsangot megelőző hetekben tartották a tánciskolai leckéket, hogy előkészítsék a fiatalságot a báli mulatozásokra. A Marghitai Újság 1933. január 27-i számában arról tudósít, hogy Louis Pál „táncmester” tanítványai, hogyan sajátítják el buzgó lábakkal a boszton és a tangó lépéseit. „Az Ipartestület hatalmas termét gyér fényvel világítja meg néhány újból előszedett petróleumlámpa... a lányok ügyesek és sok közöttük a szép... A gentlemanek nehezebben ropják... de a mester végül mindenkít megnyugtat, hogy ügyesen, sikkesen mozognak, s biztos, hogy mindegyikből jó táncos lesz farsangra.”

A szegényebb oncsai, Vasút utcai, Eger utcai fiatalság is megtalálta a maga farsangi szórakozását, bár nem voltak köztük nyitóbálosok, bálkirálynők, gentlemanek. Ezekről a mulatságokról nem értesítették a publikumot öles plakátokkal, nem számoltak be illusztris vendégekről. Ők a hagyományos

népi farsangolással adták meg a módját a mulatozásnak. Váltott házaknál tartották, a „*cuharékon*” citeraszó pengett, a legények borral telt kulaccsal érkeztek és azzal a reménnyel hogy megtalálják életük párját. Mert, mint mindenhol, a farsangi ünnepkörnek, Margittán is az volt a cél, hogy a legények kiválasszák „*oldalbordáikat*.” Ezután mentek el „*háztűznézőbe*,” s ha a legénynek nem tették ki a szűrét, következhetett a „*jánykiris*,” majd a „*lakadáré*.” Így ment ez a mi kis mezővárosunkban egykoron. Egyik nagyon régi népdalunk azt is tudatja velünk, hogy ha egy leány a farsang idején nem kapott férjnek valót, szegénynek meg kellett várnia a következő farsangot.

*Kocsi szekér, kocsi szán,
Még a télen libilibi limlom
Lomzati bom, bom,
Leszek lány.*

*Jövő télen, ha élek,
Férjhez megyek, libilibi limlom,
Lomzati bom, bom,
Ha vesznek!*

Ha akkor sem sikerült „*már nem illett kék szalag a hajába*.”

Februárban ölték módosabb házaknál a második disznót. Ilyenkor „*maskarások*” keresték fel ajándékszerzés céljából a házakat. Általában az utcabeli legszegényebb fiúk verődtek össze ebből a célból. Ezek a háziak előkészületeiből már napokkal előtte tudtak a disznóvágásról. A legények fejükre általában harisnyát húztak, vagy egyszerűen csak be-kormozták az arcukat, magukra rongyos ruhát öltöttek. Általában hárman jártak. Az egyikük közülük nőnek öltözött, keblébe melynek rongylabdát tett, vastag farnak törölközőket csavart maga köré. A legények délután három-négyóra tájban indultak, amikor a hentes mér elkészült a kinti munkájával és a toroskáposzta is készen volt, no meg a háziak hangulata is magasra emelkedett a sok boritaltól. A maskarásokat ilyenkor sehol nem utasították el. Többnyire a folyóson, a bejárati ajtó előtt alakoskodtak, miután kopogtatásukra a háznép kiment.

*Hipp, hopp fársáng!
Itt öltik az ártányt,
Nem adják a máját,*

Csak a szalonnáját!

énekelték bevezetésül. Ezután erotikus mozdulatokkal kísérve felváltva táncoltatták a nőnek öltözött alakot, aki közben tologatta feljebb a lecsúszó „melleit” és közben rázta a nagy farát. A másik kettő ezeket fogdosta, miközben énekelték:

*Téglaporos a kalapom,
Én a téglagyárban lakom,
Onnan tudják, hogy hun lakom,
Hogy téglaporos a kalapom.*

*Feleségem olyan kövér,
Nem férek a lába közé!
Akármerről állok neki,
Nem parancsol abba senki.*

Két tánc közben a legények panaszkodnak. „Adjanak a szegény árváknak valamit, mer már kiesik a szemünk az ihsígtül. Hetedik napja már havat eszünk, de márciusra az is elfogy. Anyánkat elütötte egy varrógép, apánkat egy kötélverő juttatta az égbe,” közben akit lehetett bekormoztak. Végül: „Egissiges koporsót a halottnak” –kívánsággal fejezték be a játékukat. A háziak jót mulattak a játék alatt, borral, pálinkával kínálták őket, toroskáposztát tettek a „szilkéjükbe”, és egy darabnyi szalonnát a tarisznyájukba. Akkor volt a legsikerültebb a játékuk, ha a háziak nem ismerték fel őket. A legények elmenőben még bekormozták a kilincseket.

A HELYI MAGYAR SAJTÓ TÖRTÉNETE

A margittai magyar nyelvű sajtó történetével foglalkozó kutatót csak akkor kecsegtetné a siker reménye, ha hosszabb időt tölthetne a Széchenyi Könyvtárban, és ott végignézhethetné a margittai újságok fellelhető számait. A helytörténésznek meg kell elégednie a két nagy világegés és a kommunizmus sötét korszaka után megmaradt, a poros padlásokról esetleg előkerülő lapszámokkal, és ebből kell megírnia a város magyar sajtójának történetét. Mi ebben a helyzetben vagyunk. Ennek ellenére megkíséreljük, hogy a fellelt újságszámok alapján legalább vázlatos képet fessünk a margittai sajtó történetéről.

Feltételezhető, hogy a leghosszabb életű és első margittai újság a Margitta és Vidéke című hetilap volt. 1893-ban jelent meg Pollák Lajos könyvnyomdájában. Szerkesztői az évek során változtak. Fleisz János (Fleisz 2005, 208) könyvében Kiss Ernőt nevezi meg, aki a lapot a IX. évfolyamban vezette, amikor is a lapnak az évi előfizetési díja 8 K. (korona), ami elég tekintélyes summa volt.

A lap profiljáról elmondható, hogy az a változó gazdasági és politikai helyzethez igazodott. Az 1903. július 2-i szám például így nevezi meg a profilját: „*társadalmi-gazdasági, szépirodalmi hetilap, megjelenik minden csütörtökön.*” Ez az önmeghatározás arra utal, hogy a lap a településnek minden társadalmi rétegét, mint esetleges olvasót szem előtt tartotta. Tíz évvel később, 1913. október 3-án már „*politikai lap*”-ként határozza meg magát. Az első általunk olvasott lapszám (1903. július 2.) impresszumából megtudjuk, hogy a

Lapkiadó: Pollák Lajos

Felelős szerk.: dr. Szegő Izsó

*A könyvnyomda és papírraktár kinagyobbította könyvkötésétét:
Pollák Lajos.*

Azért, hogy az olvasóink fogalmat alkossanak arról, milyen hírek és tudósítások jelentek meg a Margitta és Vidéke című napilapban, bemutattunk néhány beszámolót és tudósítást, hiszen azok egyben betekintést nyújtanak a város kulturális életének alakulásába is.

A nevelők fővárosi tanácskozásán a nevelők követelték a gyermekköz-pontú pedagógiát: a gyermek erkölcsös magaviseletéért, a gyermekek neveltetéséért a szülők felelnek. Ennek elmulasztása hatósági felelősség-revonással kell járnia. Rámutattak a szülők-nevelők időszakonkénti megbeszéléseinek fontosságára, s azon a gyermeknevelés dolgát beszél-jék meg. A „20 éven aluli egyéneknek” tilos a foglalkoztatása ott, ahol az egészségre káros anyagokkal dolgoznak. Tiltja a tanulók szeszesitalok-kal való kiszolgálását.

Vasárnaponként honvédzenekar szórakoztatta a város főterén a kö-zönséget.

Margitta és Vidéke, 1904. júl. 14.

Tánciskola nyílt Huberth János tánctanár vezetésével ápr. 30.-án. Iskolás gyermekek és felnőttek is részt vehettek ezen.

Az eltávozó Horváth István és felesége elköltözése alkalmából bú-csúestét rendeztek a Margit-vendéglőben. A helybeli katolikusok nevében az esperes és a kat. Nőegylet két tagja mondott búcsúbeszédet.

Az Apolló- „mozgósínház” reklámozza a Kínai kaland c. filmet, Pola Negri főszereplésével.

Székelyhídon fiók-szerkesztőséget hozott létre a lap. A szerkesztőség az ottani filmszínházban székel.

Margitta és Vidéke, 1914. ápr. 24.

* * *

Nem sikerült felkutatnunk azt, hogy a lap mikor és miért szűnt meg, feltételezhető, hogy a világháború végéig még megjelent. És csak az azt követő gazdasági és politikai idők, vagy a tulajdonos és a lapszerkesztők Trianon utáni távozása okozta a lap végleges megszűnését.

Csak egy pár számot sikerült fellelnünk a húszas évek egyik lapjából, ami Berettyó Völgye V.B. címmel jelent meg. Nem lehetett hosszú életű.

Valószínűleg alkalmi, vagy hetilap volt. Néhány részletet ebből is közre-
adunk:

A margittai református egyházi dalárda estélyt rendezett, melynek karnagya Kántor Péter igazgató-tanító volt.

Berettyó Völgye, 1926. máj. 14. (10. szám)

V.B.

Az ifjúságnak Csavdári Margit tartott évente tánciskolát. Boér és Kovács szolgáltatta a zenét. Margit néni Tótiban és Petriben is tartott tánciskolát és illemtanra tanította a fiatalokat.

A margittai Apolló mozi reklámozza a Láp virága c. filmet, melynek népszerű főszereplője Pola Negri.

A margittai téglagyár munkásai bérük felemelése végett sztrájkba léptek. A sztrájk békés befejezése végett a tárgyalások folyamatban vannak.

A Margittáról elszármazott Schreiber Alajosról, a fiatal hegedűművészről is ír a cikk szerzője megemlítvén, hogy a Brassói Lapok zene-kritikusai véleménye szerint Schreiber kitűnő karmester.

Berettyó Völgye, 1926. jún. 11.

V.B.

* * *

A Berettyó Völgye című lapban megjelenő reklámok sokasága arra utal, hogy a lapkiadók anyagi gondokkal küszködtek és a költségeiket megpróbálták a reklámmal fedezni.

Találtunk ebben a lapban egy érdekes tudósítást, ami áttételesen arra utal, hogy ideig-óráig volt Margittának egy Színházi Újság-ja is. Az írás Bónyi Adorjának, Margitta szülöttének a Pesti Hírlap munkatársának drámaírói sikeréről tudósít, arról, hogy a budapesti „*belvárosi színház*” bemutatta egyik darabját. Bónyi „*regényei és színdarabjai világsikert értek el,*” állítja a pesti tudósító. Vészi, a tudósítás aláírója büszkén jegyzi meg, hogy Bónyival együtt szerkesztette Margittán a *Színházi Újság*-ot, ha néha-néha színészek vetődtek a városba.

Utánanéztünk ki is lehet ez a mára már teljesen elfelejtett, de egykor „világsikert” elért margittai születésű író. A Benedek Marcell által szerkesztett Irodalmi Lexikonban hét sort szentelnek neki, ezt idézzük: „*Bónyi Adorján, szül. 1894. Író. Regényei: A császárnő katonái, Délután, Égő hegy, Élet a halálban, Éjjéli vendég, Játék, Köd, Menekülő ember, Néma vándorok, Pillangó, A sárga kastély, Szerenád, Szomjú-ság, A boldog asszony érdekes meseszövésű könnyű olvasmányok.*” A lexikon megjelenésének évében az író 33 éves volt és már 14 regény írójának mondhatta magát. Kár hogy nem sikerült életéről több adatot találjunk.

Hosszabb életű volt a Margitta – Marghita hetilap. A megjelenés ideje 1928. Ettől az évtől kezdve tizenegy évig tájékoztatta román és magyar nyelven a város lakosságát. Felelős kiadó és szerkesztő dr. Alexandru Reti ügyvéd, akiről feljegyezték, hogy igen jó üzleti érzékkel megáldott mulató ember volt. A munkatársak elsősorban a város értelmiségi köréből toborzott önkéntesek voltak. A lapot a Völner-féle tipográfiában nyomtatták. A magyar nevek románra fordítása jelzi, az akkori román hatalom elvárásait a személynevek használatáról. Az impresszum nem tájékoztat a lap profiljáról, de feltételezhető, hogy ez is mindenképp kívánt volna. A társasági életéről szóló részletes beszámolók egyben hívképet adnak a település élénk közösségi életéről, az erdei mulatságokról, a kulturális, a vallási és politikai eseményekről. Idézzünk a lapnak néhány érdekesebb cikkéből:

Margittai diákok színelőadásra készültek szeptember első vasárnapjára. Herczeg Ferenc A Gyurkovics fiúk című darabja kerül színre.

Megválasztották Margitta szépségkirálynőjét. A szépségversenyen „a babért” Pataki Bözske „vitte el” 571 szavazattal. Második Cozma Leticia volt... Fülöp Etelka.

Egy középiskola felállításának fontossága címmel Rosenberg Mór írt cikket az újság eme számában.

Margitta, 1930. aug. 22.

„A református Nőszövetség és Ifjúsági Bibliakörök meghívására Margittára érkezett a nagyváradi Nőszövetség és az Ifjúsági Bibliakör 50 tagja missziós nap tartására. A kulturális délutánon a nagyváradi ifjak tartottak előadást. A missziós nap műsorán református zoltárok, karénekek, vallásos témájú költemények hangzottak el és egy versösszeállítás Költemények az édesanyámról címmel Dézsi Ella előadásában.”

A gazdasági válság a margittai kultúrelvet is érintette. Löwingwer, az Apolló mozi tulajdonosa nézőhiányra hivatkozva az nyilatkozta, hogy megszünteti a mozi működését.

Ugyanebben a számban Két pokoli nap nagy drámáját reklámozza.

Egy cikkben említés történik Gáspár Jenő színingazgató társulatának többszöri vendégfellépéséről Margittán. A lapból megtudhatjuk, hogy minden egyház, minden szervezet készülődött a nagyszabású szüreti bála.

Margitta, 1931. szept. 18.

„A református nőszövetség és az ipartestület február 20-án tartotta meg együttes kultúrestélyét.” A műsort „nagy tömegű közönség hallgatta-, nézte végig.”

Ezen a napon mutatkozott be az iparos dalárda Kirchner Elek Esti dalával. A 34 tagú énekkar ráadásként népdalokat adott elő. Az énekkar vezetője Bod Lajos volt. Ezután Nóti Károly Vadállat című egyfelvonásosát mutatták be sikerrel. Tamás Margitka Tompa Mihály egy versét mondta el, majd újabb egyfelvonásos következett A drótszörű foxi címmel. A református nőszövetség női kara végül „műdalokat” és népdalokat adott elő Bod Lajos vezetésével. Az előadást táncmulatság követte.

Ugyanebben a számban a református nőszövetség és az ipartestület köszönetet mondott mindazoknak, akik a kultúrestély sikeréhez hozzájárultak. Ígéretet tettek, hogy húsvét második napján újabb kultúrestélyt rendeznek a megrepedt nagyharang újraöntési költségeinek fedezésére.

Margitta, 1932. febr. 26.

A cserkészek március 22-ére készültek előadással a Nőegylet védnöksége alatt.

Margittán időzött Xenia jósnő, aki „sokkal nagyobb” városokat is bámulatba ejtett kiváló tehetségével.

Előkészületben volt a margittai ipartestület műkedvelő színjátszóinak március 12-re kitűzött előadása, melyre a város szülöttének, Blum Sándor „költőnek” négy egyfelvonásosával készültek.

„Lezajlott a református Nőszövetség húsvét másodnapi koncertje.” A „szorongásig megtelt terem” közönsége előtt a református nőszövetség énekkara nyitotta meg az előadást. Szavalatok, majd hangszeres produkciók következtek. „Bod Katica énekszólója hatalmába kerítette a hallgatóságot”... „Horváth Sárka zongoraszáma illetve zongorakíséréte méltóan járult a sikerhez.” Az iparos dalárda produkciói zárták a nagysikerű kulturális ünnepélyt. Mind a női, mind a férfi dalárdát Bod Lajos tanító vezényelte. Az előadást tánc követte a Margit-vendéglő mulatótermében és nagytermében. A befolyt összeget egy új harang önttetésére fordították.

Margitta, 1932. ápr. 1.

A margittai nőszövetség „kebelében” működő Leánybibliakör április 9-én, virágvasárnap, vallásos délutánt rendezett. A válogatott gyülekezeti énekek felcsendülése, Popovics Margit és Szabó Erzsébet imádságai, Balogh Ferenc lelkész beszéde után Hamar Béla, a kolozsvári református teológia költője beszélt és szavalt, városunkból Szűcs Erzsébet adott elő verseket a tőle megszokott sikerrel. (Hajdú Etelka, Hadházi Margit szavaltak még.) Bod Katica és Bod Emília énekeduettje következett, mind a duettet, mind az énekkart Bod Lajos kísérte orgonán.

Margitta, 1933. ápr. 21.

A csizmadia iparos szakosztály zártkörű batyus bálját rendezték meg nagy sikerrel.

A lap munkatársának, Donáth Lászlónak Menyecskekacsintás című színdarabját Kolozsvár után a budapesti belvárosi színház is elfogadta előadásra.

Az érmelléki református egyházmegye nőszövetségei szeptember 9-én Margittán tartották konferenciájukat. A nagyszabású konferencián kicsengett a helybeli női kar szép énekhangja. A nőszövetség hatásos tevékenységén fölbuzdulva a férfiak létrehozták a református férfiszövetséget.

A közebeden 84 teríték volt. Az ebéd költségeit közadakozásból állták az önzetlen vendéglátók. Este szavalatok és a református női kar műsorszámait hangzottak el a templomban.

Margitta, 1934. szept. 14.

A margittai református nőszövetség, ifjúsági keresztény egyesület, leánybibliakör és egyházi énekkar 1934. október 14-én a templomban vallásos műsoros estet rendeznek. Énekkari számokra, szavalatokra, bibliamagyarázatra kerül majd sor.

A reformáció emlékünnepén, október 31-én a református iskola növendékei rendeznek műsoros ünnepélyt.

Margitta, 1934. okt. 12.

Margitta műkedvelő színészei nagy sikerrel adták elő a Havasi vadvirág című operettet.

Margitta, 1935. jan. 18

Szeptember 22-én tartja ez évben utolsó fagyalt-délutánját az israeilita Nőegylet a volt zsidó iskolában. A bevételt a szegények sorsának javítására szánják.

Margitta, 1935. szept. 13.

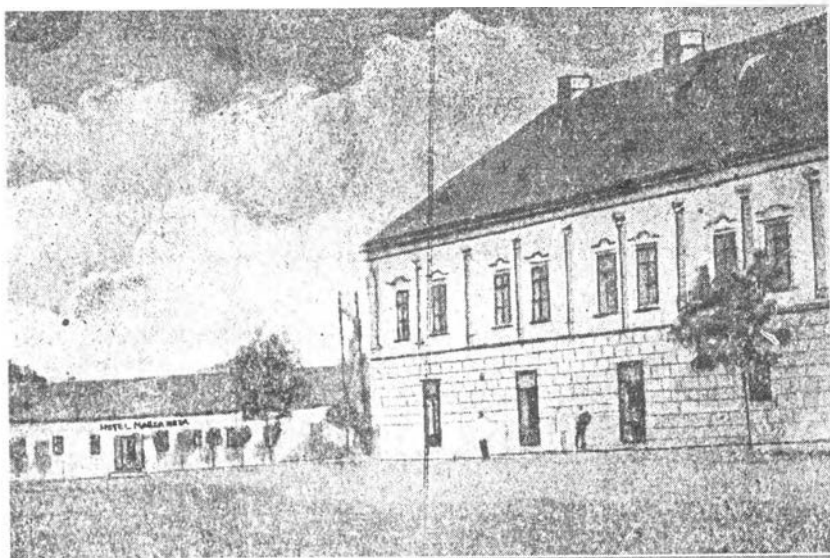
Lebontják Rózsa Sándor mulatóját.

Karcag határában most bontják az Ágotai csárdát, amely annak-idején Rózsa Sándor búvó- és mulatozóhelye volt. Az egykori betyár-csárda körül most csak tanyák vannak.

Női zárda is állott itt még a XIV. században. Később a zárda megszűnt, s a pusztuló épület egy részéből a XVIII. században létesítették a csárdát.

A csárda alatt nagy pince terület el. Most a csárda lebontásánál a pincében elásva 30 emberi csontvázat, néhány darab József-császár korabeli pénzt és három kést találtak. Minden valószínűség szerint a tanyázó betyárok gazdag áldozatainak csontvázaire találtak. Ágota egykor a Debrecen–Budapest közötti országút egyik postakocsi-állomása volt. A lebontott csárda anyagából az egri káptalan most magtárt épít.”

Margitta, 1935. szept.27.

Az egykori Hotel Margareta

Ide iktatunk egy rövid román nyelvű hirdetést annak igazolására, hogy a lap folyamatosan foglalkozott a város kulturális eseményeivel.

ANUNT: În restaurantul și cafeneaua *Margareta* la 29. februarie și 1. martie 1936. se va prezenta un ambre eveniment artistic. Renumitul tenor de la postul de radio București, Dorel Theodorescu va concerta cu ultimele mari șlagăre de tangouri, arii foxtrat, arii naționale etc”

Margitta, 1936. febr. 28.

Debit de tutun Horváth tőzsde a két világháború között

Különösen kitűnően sikerült Margitta és vidéke társadalmának műsoros táncmulatsága. Boros Miska jólszervezett cigányzenekara mellett, vidám hangulatban a reggeli órákig maradt együtt. A bált hangulatos és tartalmas műsor előzte meg, mely a székely kapuvá átformált és „Magyar Bál 1936” felírást viselő színpadon folyt le. A magyar társaság vezetőin kívül jelen voltak a román társadalom számos tagja és sok zsidó család is.

Margitta, 1936. febr. 28.

Nagyszabású teaestélyre készülnek március 8-án a református presbiterek nejei.

Margitta, 1936. febr. 28.

Nagyszabású ünnepélyt rendezett a református nőegylet és az Iparos egylet az Iparos Otthon nagytermében. Donáth László pap-költő humoros diáktörténetét, A betörő-t adták elő. A műsor további részében Bod Lajos és Kántor Péter tanítók vezényelték az énekkarokat. A műsorban elhangzottak még szavalatok és magánénekszámok.

Margitta 1936. márc. 27.

Zsidó színtársulat margittai előadása szenzációs színházi eseménye lesz e kis városkának. A jó nevű énekes zsidó színtársulat a Margit-szálloda színháztermében a legjobb zsidó darabokat mutatja be. Énekes primadonnája Adella Lerescu, „világhírű énekes.”

Margitta, 1936. ápr. 3.

Az ortodox templom és a kaszárnya alapkövetétele alkalmából nagyszabású ünnepélyt rendeztek, amelyen részt vett a vármegyei prefektus, dr. Popoviciu püspök és Gheorghiu ezredes. Este fényesen sikerült bált rendeztek.

Margitta, 1936. júl. 17.

A református nőszövetség nagyszabású ünnepséget rendezett a templomi orgona renoválása kapcsán. Erre meghívta nyugalmazott, a városból elköltözött lelkészét is, Balogh Ferencet. Horváth Péterné, a nőszövetség elnöke köszöntötte meleg szavakkal az idős lelkészt. A szórakozást műsoros előadással kötötték össze. Horváth Sára orgonakíséretével Horváth János énekelt operaáriákat. A két karnagy, Bod Lajos és Kántor Péter tanítók vezetésével a női kar és az iparosegylet kórusa ismételten nagy sikert aratott.

Margitta, 1936. szept. 25.

Október 4-én a margittai és vidéki katonai előképző csapatok őszi gyakorlatuk befejezéséül egy nagyobb szabásúnak ígérkező népünnepélyt rendez. Este a Margit-szállodában tánccal zárul az ünnepély.

Margitta, 1936. szept. 25

A román ortodox egyház tartott nagyszabású farsangi bált a Margit-szálloda termeiben, amelyre más nemzetiségűeket is meghívtak.

A katolikus nőegylet báljáról tudósít a lap, amelyet február 27-én tartottak.

Margitta, 1938. márc. 4.

Jóváhagyták a margittai iskola-tanács iskolaszéket. Tagjai: Gerlán Lajos, dr. Réti Sándor, Rugea Vasile.

Margitta, 1936. nov. 27.

„Jól sikerült rendőrbál” címmel arról tudósít a lap, hogy a rendőrség a tűzoltóság műkedvelőivel egybekötött bált rendezett. A műkedvelők legtehetségesebbjei: Weis Béla, Grósz József, Pop Flaviu, Bihari, Trifán, Olári Juliska, Bocskai és Crişan. Külön kiemelkedő sikere volt Vadnai László Hacsák és Sajó számának, melyet Grósz József és Bocskai adtak elő.

Margitta, 1936. ?, ?.

A harmincas évek elején két magyar hetilapot is kiadtak Margittán. A fent említett és idézett Margitta hetilap mellett 1932-ben indult a Marghitai Újság, hetilap, Vészi Jenő szerkesztette, a Vészi Hírlap Iroda nyomta. E lap jellegéről sem sikerült túl sokat megtudnunk, de talán szélesebb kitekintésű volt mint a helység magyar nevét használó lapjárta. Természetesen ebben is domináltak a társasági életről szóló beszámolók, hírek, bizonyítván azt a szabályt, hogy az emberek azt a lapot veszik meg szívesen, amiben a nevük megjelenik. Néhány érdekesebb hír a Marghitai Újságból:

A szerkesztőség a város legjobb műkedvelőinek közreműködésével kabaréestet készített elő.

Az Apolló „mozgó” a Csak téged szeretlek „filmszenzációt” reklámozza.

A Vészi Hírlapiroda a Marghitai Újság előfizetőinek kölcsönkönyvtárát nyitott.

A lapban felsorolt könyvek főleg a bűnügyi-irodalom külföldi termékei. Egy könyv olvasási díja 3 lej volt.

Megalakult a margittai israhelita iskola iskolaszéke, melynek elnöke Paneth Jenő gyógyszerész lett. Tagjai: Vadász Jenő, Klein József, Berger Gyula, Gombó Simon, Heiler Henrich.

A bankett – „Este a Margit-szálló nagy terme zsúfolva volt a városból és a vidékről egybegyűlt közönséggel. A banketten mintegy 120-an jelentek meg, számosan Nagyváradról és érmihályfalvi járásból is, hol Markovits egyideig mint helyettes főszolgabíró működött.” A bankett abból az alkalmából tartatott, hogy dr. Markovits Manó főispánt bűcsúztatták, a volt főszolgabírót, kit a „királyi kegy magasabb méltóságba emelt fel.” (3 évet szolgált a várost.)

Bűcsúztatták: Fichtner Gyula szolgabíró, Balogh Ferenc ref. pap. Dr. Szántó Jakab, az isr. Hitközség részéről, Gruden Dezső, a kaszinó küldötte, Pataky György az ipartestület nevében, Németh István pénzügyigazgató.

Marghitai Újság, 1932. okt. 21.

A margittai fiú-bibliakör Bogyoszlóra kapott meghívást egy ottani templomünnepély megrendezésére. A tartott előadás sikere olyan nagy volt, hogy újabb előadásra hívták meg őket. A bibliakör a következő vasárnapra Ábrányba kapott meghívást.

Az ipartestület Lonis Pál tánctanárt fogadta meg tánciskolája vezetésére. A tanfolyamnak nagy sikere volt.

Az ipartestület nyilvánosan köszönetet mond mindazoknak, akik hozzájárultak a szüreti fölvonulás és a szüreti bál sikeréhez.

A margittai ref. nőszövetség jan. 29-én jelmezes és álarcos bált rendezett a Margit-vendéglő színháztermében. „A jövődetmet a nőszövetség az elesettek és szegények, megsegítésére fordítja.”

Marghitai Újság, 1933. jan. 27.

A ref. nőszövetség és az ipartestület közös kultúrestjét febr. 20-án tartják meg az Iparos Otthon helyiségében. A műsort tea és tánc fogja követni.

Marghitai Újság, 1933. febr. 12.

Az Apolló mozgó hangos filmet reklámoz, melynek címe Suzan Lennox tündöklése, melynek Greta Garbo a főszereplője.

Marghitai Újság, 1934. szept. 14.

A vidéki és margittai katonai előképző csapatok őszi gyakorlatuk befejezéséül okt. 4-én egy nagyobb szabásúnak ígérkező népünnepélyt rendez. Este a Margit-szállodában tánccal zárul az ünnepély.

Marghitai Újság, 1936. szept. 25.

A negyvenes évek magyar sajtótermékeiről nem sikerült sem adatokat, sem példányokat felkutatnunk. A kommunizmus sötét éveit szintén nem kedveztek a magyar sajtó megjelenésének, hiszen az egész megyét egyetlen lap, a Fáklya szolgálta. Alkalmi magyar nyelvű margittai újságok csak 1989 után láttak napvilágot. Ezek az alkalmi újságok az RMDSZ támogatásával íródtak és a város vezető értelmiségei írták és szerkesztették. Így született meg például a 8 oldalas Búék Margitta 1990-ben, mint a margittai RMDSZ karácsonyi és újévi száma, majd az 1992-es évben a Margitta, az RMDSZ választási különszáma. Egy ilyen különszámba írtam volna az alábbi rövid hírt:

„Az RMDSZ égisze alatt újjáeledt a férfi dalárda. Itt közlök egy képet az általam vezetett férfikórusról. A kép 1996 márciusának elején készült a bályoki kiszállás próbái közben. A kórusnak óriási sikere volt Bályokon (telt ház, mindenre reagáló közönség, vastaps).”

Nagy öröme volt a város magyarságának, amikor hosszú évtizedek után 1994 októberében az RMDSZ támogatásával újraindult a Margitta és Vidéke című lap.⁵²

⁵² Kuszálík Péter A romániai magyar sajtó 1989 után című munkájában ezeket a sorokat írja a lap új folyamáról: Margitta és Vidéke. a Margittai RMDSZ lapja. Margitta. 1994. okt. (1.évf. 1.sz.)–1997. febr. (4.évf. 1.sz.)–: Megj. 1994-ben havonként, 1995-től rendszertelenül [1995: 5x; 1996: 5x; 1997: 4x]. K: a Margittai RMDSZ. Fel. szerk.: Albert Attila (1994–1997–). Szerk. biz.: Gúti Antal (1994–1997–); Kürti László (1994–1997–); Oszváth Judit (1994–1995); Papp Attila (1994–1997–); Papp Géza (1994–1996); Kékedi Imre (1995–1997); Györfi András (1995–1997–); Horváth Sándor (1995–1997–); Radó Levente (1995–1997). Grafika: Papp Gábor (1994–1997–). Fotó: Szász István (1994–1997–). Szerk. titkár: Papp Géza (1997)

A MARGITTAI ZSIDÓSÁG

A margittai zsidóság két és fél évszázadon át jelentős népességalkotó rétege volt Margittának, fontos szerepet töltött be a település kereskedelmi, gazdasági, pénzügyi és szociális életében.

A zsidóságot II. József császár engedte letelepedni és szabad vallást gyakorolni a Habsburg Birodalom területén azzal a feltétellel, ha német hangzású vagy német szóból alakított neveket vesznek fel (Fischer: halász, Gold: arany, Stein: kő, Goldstein...). A kereskedelemmel, pénzforgalmazással foglalkozó zsidóság szívesen választotta lakóhelyéül a 18. századtól a vásártartási joggal bíró Margittát. Jelenlétükről egy 1770 decemberében keltezett úrbérrendezési irat is említést tesz. A helység investigációját végzőknek a vallomástevők a következőt nyilatkozzák: „... *serházat a legközelebb múlt esztendőben árendába adván földesuraság egy zsidónak, megengedte, hogy minden esztendőben 715 köbölt vám nélkül öröltessen az említett malomban.*” (Bársony, Papp, Takács 2001, 131.) A margittai zsidóság történetével foglalkozó Kleinmann Imre Aharon úgy írja, hogy egy 1721. november 1-jén keltezett irat már említést tesz róluk, amelyet egy Forester nevű tisztviselő küldött feletteseinek Pozsonyba. Első imaházuk 1742-ben épült fából, azt 1861-ben bontották le, s helyére 1862-ben egy új, impozáns zsinagógát emeltek.

1840-ben már szervezett hitközség volt Margittán, első rabbijuk R. Hillel Kolomájer volt, temetkező helyük a Sáros utca (Horea) végén volt a domboldalban. Fölismerve a település kereskedelmi-gazdasági központjellegét, főleg a vásártartással kapcsolatos igények kielégítésére törekvő vállalkozásokat létesítettek: mulatókat, szállodákat, kisvendéglőket, kocsmákat működtettek, de Gerlach Mihály tulajdonába került a tégl- és cserépgyár, a gőzmalmot és egyben áramgerjesztő üzemet egy Goldstein Albert nevű tulajdonos irányította és birtokolta.

A város egyik leghíresebb vendéglője a főutcai hétemeletes blokklakás helyén állt, amelynek Mandelbaum Dezső volt a tulajdonosa, az épület mozaikmódban is szolgálta a vendégeket. A *Kóser* vendéglő tulajdonosai, *Klein József és fiai* a legigényesebb vendégek rendeléseit is igyekeztek a kulturáltabban kiszolgálni. Margittai vendégeskedése idején Ady Endre kellemes estétet töltött vendéglőjükben. (Fő utca.) Vendéglőjéről kapta nevét a mai Korona sikátor (Garoafei). Tulajdonosa a mulatójához vezető útszakaszt vastag tölgyfagerendákkal sártalanította. A Huruba (Narcisellor) utca mulatója, melynek tulajdonosa Friedmann Menyus volt, kedvenc

tartózkodási helye lett a labdarúgást kedvelőknek és a Törekvés csapat játékosainak. A mérkőzések „*megfáradt*” játékosait és szurkolóit ott szép lányok is szórakoztatták. A mulató tulajdonosa jelentős összegekkel támogatja a csapatot.

A Margit Szállodát *Lövinger László* bérelte az alsó-ausztriai melki apátságtól. Hotel, cukrászda, vendéglő, klub, nyárikert várta ott vendégeit, s ami a keresztény értelmiségnek a legvonzóbb volt, a kítűnő cigányzene. A szálló Nagytermében rikatta-mulattatta hallgatóit a híres Nótás-kapitány, Fráter Lóránd. Ez az épületegyüttes egy előadótermet is magába foglalt, melynek színpadán fölléptek neves nagyváradi, kolozsvári és bukaresti vendégek is. Az idősebb margittaiak fájó nosztalgiával gondolnak a színpadán eljátszott *János vitéz*, *A juhászlegény*, *a Mézeskalács*, *Csókos asszony*, *Gül Baba* című dalművekre, a Margittáról elszármazott Blum Sándor és a Budapesten nagy sikert elért Bónyi Adorján darabjainak előadásaira. Ezen a színpadon mutatkozott be *Schreiber Alajos* hegedűjátékával, a későbbi hegedűművész és karmester. Itt látott először színlelőadást a későbbi kiváló színpadi rendező, *Rapaport Ottó*, a kiváló színészek, *Gyarmaty István*, *Margittai Ági*, *Szőke István*, más művészei a színpadnak, zenének, cirkuszi mulattatásnak. A „*Resti*” a mostani autóbusz-állomás helyén állott a Vasút utca sarkán. Szálloda, vendéglő, klub működött benne, a kítűnő magyar muzsika mellett a szép lányok is szórakoztatták a vendégeket.

Nem célunk felsorolni minden kisvendéglőt, kocsmát, amelyeknek személyzete, tulajdonosa a legszívélyesebben szolgálta ki vendégeit, annyit azonban bátorodom kijelenteni, hogy a zsidó kereskedő, kocsmáros nem venné szívesen, ha együtt emlegetnék őket sok mai „*vendéglátóval*”...

A margittai hithű zsidóknak számos vallási előírásra kellett ügyelniük. Volt külön zsidó fürdőház és külön kóser mézárszék is, hogy eleget tegyenek a vallási értelemben alkalmas konyha követelményeinek. Ez azt jelentette, hogy csak kóser hús fogyasztható. Kósernek tekinthetők, például a marha, a bárány, a kecske, és a szárnyasok stb. A húst vérteleníteni kellett. Ezeknek az előírásoknak *Schwalb* és *Junger Fő* utcán lévő kóser mézárszéke felelt meg. A Kis utca elején *Brumenfeld Jolánnak* és *Ceciliának* volt kóser üzlete, ők főleg juhhúst mértek. Segédjük egy Emil nevű zsidó férfi volt.

A zsidó kereskedő, pénzember igazi értője, szakembere volt vállalkozásának: józanul, célratorően, már-már megszállottan végezte munkáját, sokszor szinte a semmiből emelkedett vagyonos polgárrá. Tudunk olyan

zsidó kereskedőről, aki gyalog járta olcsó, de kelendő portékáival a környező falvakat. Színes szalagokat, üveggyöngyöket, hajtűket, cukorfütyülőket, gombokat, „*similaptát*”, olcsó bicskákat, gombokat, tút, cérnát, pipát árult, kevéssé hasznából évek múlva üzletecskét bérelt, végül gyermekeit Bécsben, Budapesten taníttatta orvosnak, gyógyszerésznek, mérnöknek, jogásznak, művésznek.

Első helybeli zsidó, aki egyetemre küldte fiait *Friedmann Ezriel* volt, ezekből orvosok, ügyvédek lettek. Így szociális, egészségügyi téren is jelentős szerepet vállalt a zsidóság magyar, román környezetben: 1872-ben dr. *Gelbstein Lipot* és dr. *Wallenstein Moricz* orvosok végezték el Margitta és vonzásterülete lakosságának egészségügyi ellátását, de az állategészségügyi feladatokat is zsidó vallású szakember látta el. A költő, *Horváth Imre* nagyapjának Margittán történő letelepedését, patikanyitását, érvényesülését egy jóindulatú zsidó kereskedőnek köszönhette. (A költő vallomása.)

A bornagykereskedők, *Löwi Mor*, *Berger Izidor* és mások állandó, biztos jövedelmet biztosítottak a keresztény termelőknek, saját szőlőjükben is jól megfizették a szorgos keresztyén munkást. A „*Geschäft*” (üzlet) egyre több zsidót vonzott Margittára. *Pálffy Károly*, nyugalmazott 48-as honvédszázados, városi jegyző, tanácsos, a ref. egyház főgondnoka 1872 júniusában meggondolkoztató statisztikát hagyott ránk a ref. templom toronygombjában elhelyezett iratban: akkor Margittán 621 ház volt 3900 lakossal, melyek közül 2400 kálvinista, 800 római katolikus, 700 héber. Az 1929-ben megjelenő *Schematismus Venerabilis* adatai szerint 2141 református, 1326 római katolikus és 1675 zsidó (!) élt városunkban. Mint érdekesség felsorolom azokat a zsidó üzleteket, amelyek a zsidók elhurcolása előtt Margittán voltak, s amire adatközlőim még emlékeztek:

Lefkovics textilüzlete. *Hold* cég. *Katz* cég. *Brüder* vas- és festéküzlete a mai Rekord üzletsor előtti emeletes épületben, a sarkon. Sánta (ragadványnevű) *Weiss* vegyeskereskedése a Kis utca sarkán lévő emeletes épületben (ma könyvtár). *Heller Rózsi* fehérnemű boltja. *Gross Szidi* rövidárú üzlete, ahol szalagot, gombokat, cérnát árultak, kézimunkák, gobelinek drukkolását végezték. *Horovitz* férfiing- és textilkereskedés. *Gross*-féle vegyeskereskedés. *Copper* játék-, rövidárú-, harisnyauzlete. Úgy emlékeznek erre, hogy a legdrágább üzlet volt a mezővárosban. *Weistein Emil* és *Jakab* vegyeskereskedése a Sáros utcában.

Kulturális, tájékoztatási szempontból fölbecsülhetetlen vállalkozás volt a város életében *Pollák Lajos* lapkiadójának létrehozása 1893-ban, Margitta és Vidéke címmel. A vásárnapra csütörtökönként megjelenő

hetilap vallási, etnikai, nyelvi szempontból megoszló város minden aktuális eseményéről tájékoztatta olvasóit: a Református Nőszövetség, a Katolikus Nőegylet, az Iparoskör minden rendezvényéről beszámolt, népszerűsítette az Apollo Mozgó „szenzációs” filmjeit, 1936. április 3-án egy zsidó színtársulat „szenzációs produkciójáról” ír, amelyben föllép a „világhírű primadonna, *Adella Lerescu*” is.

A margittai zsidóság „belesimult” a helyi társadalmi életbe. Két egyszerű példával állítjuk ezt: az 1871-ben született *Mann Mózes* magyar katonaként részt vett az első világháborúban, ott kitüntette magát, egyik alapító tagja volt a Magyar Pártnak, anyagilag segítette a margittai sportéletet, és a margittai szegényebb zsidóságot.

Kleinmann Lőrincnek Petriben voltak birtokai, de Margittán lakott, magyar katonaként harcolta végig az első világháborút, szakaszvezetőként szerelt le, a Magyar Párt tagja volt.

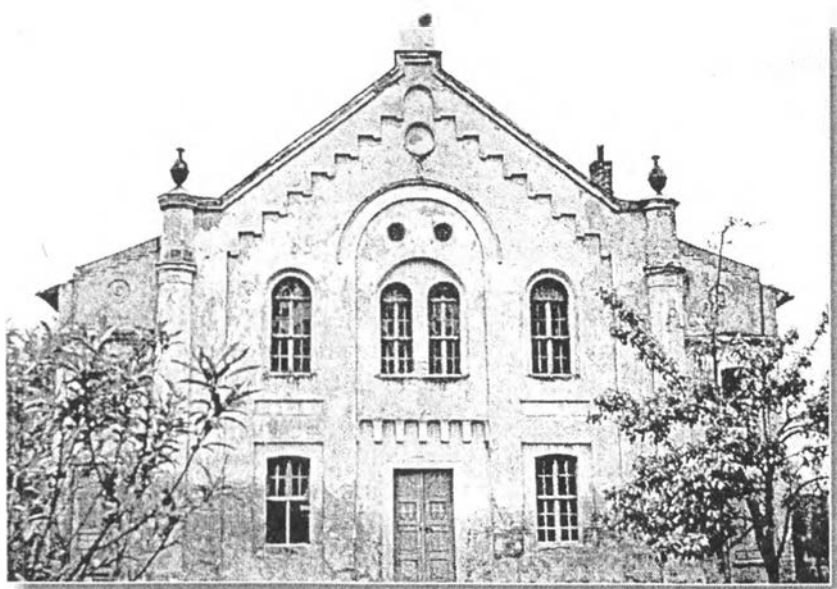
Iskolarendszerük a 19. század közepén alakult: négyosztályos iskolajukat anyagilag a helyi zsidó hitközség tartotta fenn. Működött zsidó óvoda is a Zsidófürdő utcában (Herculane). A négyosztályos iskola a Record autójavító műhelye helyén állott. Lelkes, fáradhatatlan tanítóik közül megemlíjtük *Berkovics Károly*, *Reb Zalmen*, *Weis* és *Mose Rosenberg* nevű melamedeket (tanító). Trianon után pár évvel betiltották a zsidó felekezeti iskolát, a gyermekeket román állami iskolába járatták, megszüntették a Zsidó Iskolaszéket, a jiddis oktatást az iskolai tanrenden kívül oktatták a rabbik. Petruț tanító úr türelmes, megértő munkáját ma is őrzik emlékezetükben a régi diákjai.

Az ismertetés összeállítása érdekében a megkérdezettek egyike sem emlékezik valamilyen fajta tetteleges ellentétre, fizikai bántalmazásra a margittai reformátusok, katolikusok, illetve zsidók között. A nagypolitika döntötte el a deportálásokat, munkatáborok, haláltáborok létesítésének bűnös, megalázó létrehozását. Margittán is létesült munkatábor, melynek egyik megalázott munkaszolgáltatosa volt *Radnóti Miklós* magyar költő is. A munkaszolgáltatások az egykori zsidó óvodában és a páska-házban (Herculane) voltak elszállásolva. Onnan masírozatták őket a Terebes–Micske országút kövezésére, másokat a Székelyhíd–Somlyó vasútvonal korszerűsítésének munkálataira köteleztek. Radnóti Miklós mindössze két hétig tartózkodott Margittán, hisz a betegek által hálával emlegetett Mártonffy doktor átkérte a költőt Szilágysomlyóra, ahol a poéta emberibb, civilizáltabb körülmények között töltötte a munkaszolgáltatást.

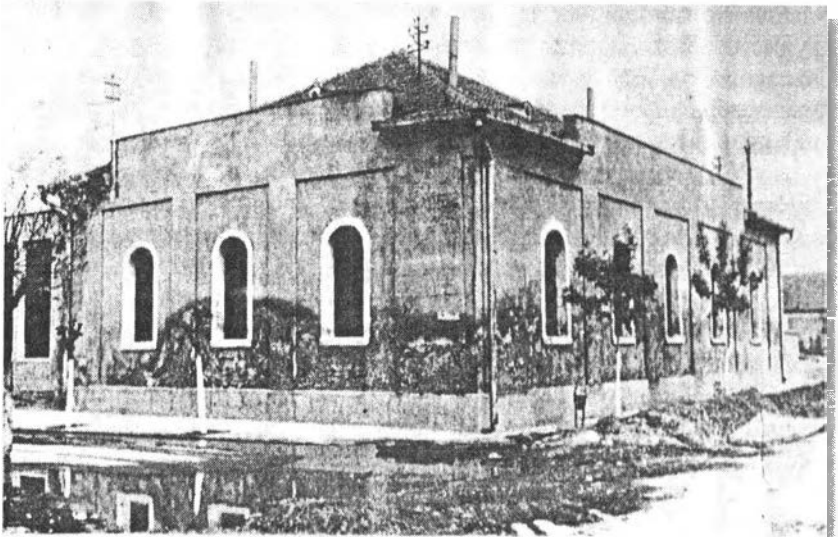
Felsőbb rendeletre a környék zsidóságát a volt Csizmadia-színben gyűjtötték össze, onnan vezényelték őket az állomáson rájuk váró marhavagonokba. Egy részüket székelyföldi munkatáborokba szállították, más részüket *Birkenau*, *Auschwitz* és más haláltábor várta. A holocaustnak 1500 margittai zsidó mártír lett az áldozata.

A világháborús munkaszolgálatot, és a deportálást túlélő zsidók hazatérve, itthon megpróbálták bekapcsolódni az ország újjáépítésébe, de az ellehetetlenedő gazdasági és politikai viszonyok miatt egyre több margittai zsidó kényszerült kivándorolni szülőföldjéről Izraelbe.

E tekintetben beszédesek a 20. századi margittai népszámlálási adatok. 1920-ban zsidónak (illetve jiddisnek) vallotta magát 1647 margittai polgár, 1930-ban 1730 mondta ezt magáról. Az első magyar zsidó törvények megjelenése után 1941-ben már csak 86-an vallották magukat zsidónak. A világháború utáni első népszámlálási adatokból kitűnik, hogy Margittán 1966-ban 62, 1977-ben 14, 1992-ben 1 (azaz egy) zsidó nemzetiségű-vallású polgár élt. Időközben a szorgalmasan rendben tartott házaik, üzlethelyiségeik a „szisztematizálás” áldozatai lettek, zsinagógájukat, fürdőjüket a „gondos városatyák” lebontatták. Mára már csak temetőjük őrzi a zsidóság emlékét Margittán.

A zsinagóga épülete

A rituális fürdő épülete 1976

המקום (עתה בית מרחץ עירוני)

Zsidó fürdő

A VÁROS NEVES SZÜLÖTTEI

Sokáig gondolkodtam azon, hogy vajon kiket is tekinthetünk a város neves szülöttének. Mert a nevezetesség múló dolog. Akit ma nevezetesnek mondunk, annak nevére lehet, hogy holnap már senki nem fog emlékezni, de az is lehet, hogy aki mellett ma közömbösen elmegyünk, azt az idő a nevezetes személyek közé emeli majd. Erre számos példát említhetnék. A múlt század húszas, negyvenes éveinek jelentős írója volt a Margittán született Bónyi Adorján. Regényeiről és színdarabjairól a korabeli sajtó mint világsikert elért művekről beszélt, vele e könyvben a Margittai sajtó története című fejezetben is foglalkozunk. Mára a nevét már alig ismeri valaki városunkban. Ezért gondoltam úgy, hogy a múlt és a jelen azon margittai személyiségeit mutatom itt be, akiket feltétlenül számon kell tartanunk, vagy akikre emlékeznünk illik. Ezért ez a fejezet is kissé szubjektív lesz. Azokról szólok a város neves szülöttei közül, akiket én tartok fontosnak. Akikről úgy gondoltam, hogy olyan érdekes személyiségek, akik adtak is valamit e vidék magyarságának. Nem törekedtem arra, hogy csak a személyes véleményemet mondjam el, ahol forrásanyagot találtam e fejezet megírásához, ott e személyekről olvasottak alapján rajzoltam hitelesnek vélt, de végső soron szubjektív portrékat.

Ákom Lajos (1895–1967)

Orgonaművész, zeneszerző. A Zeneművészeti Főiskolán Antalffy-Zsírós Dezső orgonaművész tanítványa volt. Tanulmányai végeztével Magyarországon és külföldön sikerrel hangversenyzett. Rövid ideig a Budapesti Nemzeti Zenede orgonaszakának tanára. 1921-től haláláig a Kálvintéri Református Egyház főorgonistája. Említésre méltóak orgonaszerezményei, műdalai, kórusművei, filmzenéi.

Bónyi Adorján (1892–1967)

Író, lapszerkesztő. Annak a kornak a szokásaihoz igazodva tanulmányait a kolozsvári egyetem jogi karán végezte, de a jogi gyakorlathoz nem érzett túl nagy elhivatottságot. Inkább a zsurnalisztika és az irodalom vonzotta, s így 1919-től 1944-ig a Pesti Hírlap munkatársa, irodalmi szerkesztője lett. 1946-tól, a lap megszűnéséig a Hírlap felelős szerkesztője volt,

utána a Kis Újság olvasószerkesztője. 1956-ban az Érdekes Újság munkatársa. Tagja volt a Petőfi és a Kisfaludy Társaságnak. Igen termékeny író, számos novellája és regénye jelent meg, több színdarabját előadták, ill. megfilmesítették. Érdekességre törekvő, könnyed bonyolítású történeteinek témája elsősorban a főváros életét mutatta be. Fő műveit hosszan sorolhatnók. A megjelenés vagy a színpadra állítás sorrendjében a legfontosabbak: *Délibáb* – regény (1918); *A császárnő katonája* – novelláskötet (1919); *A menekülő ember* – elbeszélések (1920); *Elcserélt élet* – regény (1920); *Kék bálvány* – regény (1930); *Egy kis senki* című színművét a budapesti Belvárosi Színház, a *Hódítás* című színművét a Nemzeti Színház mutatta be; *Úri világ* – regény (1935); *Négyes fogat* – regény (1942); *Tűnő élet* – regény. (1947.) A korszak legjobb novellistái között emlegetik a nevét az irodalomkritikusok.

Id. Duka János (1907–1990)

Tanító, népnevelő, folklórgyűjtő. A tanítóképzőt Nagyváradon kezdte, majd Csíkszeredában fejezte be. Előbb ifjúsági íróként jelentkezett a Vasárnapi Harangszóban és a Csíki Népújságban. Maradandó életművét folklórgyűjtőként hagyta hátra. A gyermek és szokásfolklór, a népi anekdotakincs, falucsúfolók vonzották a leginkább. 1961-ben a magyarországi X. néprajzi gyűjtőpályázaton II. díjat nyert. Emiatt itthon sok kellemetlenséget kellett elszenvednie. Zaklatták, megalázták, majd távoli falvakba kényszerítették. Végül végképpen eltávolították a katedráról, mint „szellemi munkára alkalmatlant” és mint a rendszer ellen izgató személyt. Alkalmi munkák vállalásával tartotta el öt gyermekét.

Gyermekeknek szóló írásai a Napsugárban jelentek meg. Önálló kötetei: *Gyermekszíndarabok* (1946), *Székely lakodalom és székely fonó* (1947.) *Kilenc kéve hány kalangya?* című kötetében gyűjtötte össze a székelyekről szóló anekdotákat.

A Népismereti Dolgozatok 1976-os számában a *Margittai vásár* címmel írt történelmi, néprajzi tanulmányt a régi margittai vásárok szokásrendjéről. (Papp A. 1992.)

Gyarmaty István (1929–1995)

A Marosvásárhelyi Székely Színház neves színésze, 1955-ben végzett a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Intézetben, majd egyévi kolozsvári szereplés után visszatért Marosvásárhelyre, és végig a társaság tagja maradt. Kiváló vígjátéki adottságokkal rendelkezett,

Shakespeare bölcs bolondjainak szerepeit mintha rá írták volna. Volt érzéke a kesernyés hangulatok, a fekete humor árnyalatai iránt. A tragikomédiák komplexebb alakjait, a metaforikus drámák, színpadi szövegek helyzeteit és figuráit is megkapóan és hitelesen keltette életre. Főbb szerepei. *Bolond* (Heltai J.: A néma levente); *Einstein* (Dürrenmatt: A fizikusok); *Chupor Aladár* (Csiky G.: Buborékok); *Szalay* (Barta L.: Szerelem); *Forintos* (Szabó L.: Hűség); *Malvolio* (W. Shakespeare: Vízközeszt).

Harag György (1925–1985)

A második világháború utáni erdélyi színjátszás egyik legnagyobb személyisége. Kiváló színházi rendező. A nagyváradai Zsidó Líceumban érettségizett. 1944-ben családjával Auschwitzba deportálták, ahonnan szülei és két öccse nem tértek haza.

1952-ben diplomát szerzett Kolozsvárott, a Magyar Művészeti Intézet rendezői szakán. 1953-ban, a főiskola végzős évfolyamával együtt, színházat alapított Nagybányán, igazgató-főrendezőként vezette a társulatot. 1956-ban átköltöztek Szatmárnémetibe. Harag György 1960-ig maradt az társulat élén.

1961–63 a vándorlás kora, a marosvásárhelyi, kolozsvári, ploiești-i színház rendezője. 1963-ban a marosvásárhelyi színházhoz szerződött, ahol több mint egy évtizeden keresztül főrendező volt. Tanított a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézetben. 1975-től élete végéig a kolozsvári Állami Magyar Színház főrendezője. A háború utáni színházi élet, határokon túl is nagyrabecsült, kimagasló egyénisége. Magyarországon a Vígszínház, a győri színház vendége volt. Már az ötvenes években is megkapó előadásokat rendezett. Rendezői elképzeléseiről így vallott: *„Más módon szeretnék színházat csinálni, ugyanakkor újra kell tanulnom magát a szakmát. De a másfajta folytatás akarásának is megvan a maga sablonja. Ezt a sablont nem akarom. Az egyetlen, amit a színházban szeretek, az a játék öröme!”* Kiugró rendezése volt 1970-ben Nagy István *Özönvíz előtt* című drámája. Ez a rendezése jelentette annak a korszaknak a kezdetét, amely aztán véglegesen meghatározta Harag György rendezői ars poeticáját, azt a színpadi formanyelvet, amely a korszerű színjátszás közrendszerét mutatta fel valami csodálatos tisztasággal, hitelességgel.

Leghíresebb előadásai élete utolsó másfél évtizedében születtek. Expresszionista és szürrealista elemeket felvonultató szuggesztív látomás-sorozatok ezek, amelyek nagy belső feszültségeket is sejtetnek. Sütő

András a hatalom és igazság, a hatalom és erkölcs dilemmáit boncolgató tetralógiája – *Egy lócsiszár virágvasárnapja, Csillag a máglyán, Káin és Ábel, Szúzai menyegző* – Kolozsvárott, valamint az újvidéki Csehov-triptichonja – *Három nővér, Cseresznyés kert, Ványa bácsi* – a leghíresebb művészi rendezései közé tartoznak. 1988-ban posztumusz *Magyar Kultúráért* díjjal tüntették ki.

Horváth Imre (1906 – 1993)

Újságíró, költő. A Körtvélyes utca 5-ös számú házában született. Apja, nagyapja gyógyszerészek voltak Margittán. Tanulmányait szülővárosában kezdi, majd Désen folytatja. A huszas évek végén vidéki újságíróként kezdte pályáját, de a harmincas évek közepén már a lírai miniatűrök mestereként bizonyít. Rövid 4–6–8 soros versei a Korunkban és az Erdélyi Helikonban hoznak számára sikert.

Gyémántosan csiszolt rövid versei a természeti szimbolikára épülnek, vagyis a világ anyagsága kelt benne érzelmeket és gondolatokat. Így fogalmazhat meg örökérvényű afforisztikus igazságokat. Az öregedés, a betegség, az elmúlás, az emberi lét és a hitbéli elkötelezettség kérdései foglalkoztatják.

Legjelentősebb kötetei: *Amit az idő parancsol* (1949), *Csupa titok* (1957), *Őszi remény* (1964), *Szürke szivárvány* (1967), *Szertelen ábécé* (1970) *Janus-arcú órák*, (1971), *Árnyékváltás*, (1973); *Virágok mestersége, aforizmák*, (1976), *Balzsam tündér postája* című könyvét a gyermekeknek írta. Számos díjat és kitüntetést kapott: Állami Díj, a Román Írószövetség Különdíja (1982), Déry Tibor-díj (1991), A Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje (1992.).

(Papp A. 1992.)

Horváth Imre nosztalgikus vággyal fordul a természethez, az egyszerű dolgok egyszerű és tiszta rendjét kereste benne. S minthogy minden ízében városi költő volt, absztrakt és panteisztikus képet alakított ki róla, nem a természet konkrét anyagát szerepeltette, hanem az elvonatkoztatott, sőt szimbólummá alakított „fát,” „virágot,” „levelet” és „madarat.” Ahogy Földes László mondta, megelégedett a természeti jelenségek törzsfogalmaival. „Inkább az ideáját szeretem a természetnek, és nem a botanikus szemével csodálom” – mondja a költő maga. A természet ideája egyszersmind jelképes erejű; a gyenge és esendő természeti jelenségeknek általában társadalmi szimbolikája van, és a füvekhez, fákhoz fűződő vonzalom a szegények, az elesettek iránt érzett részvétről beszél. A bukolikus ihlet valójában az emberi szolidaritás öltözte. Mint a *F ért, fáért* című sokat idézett versében is:

*Éjjel-nappal minden évszakon át,
jártam magam fák és füvek között,
meghallgattam mindenik nyomorát,
s szívem velük szövetséget kötött*

(Pomogáts B. 2006.)

Horváth János (1878–1961)

Irodalomtörténész, egyetemi tanár. A Magyar Tudományos Akadémia tagja. A Körtvélyes utca 21-es számú épületében született, a volt jegyzői lakban. Apja a város jegyzője volt. Margittán, Debrecenben és Körmöcbányán tanult. A Budapesti Egyetem elvégzése után a párizsi École Normale Supérieure ösztöndíjas növendéke, majd az Eötvös-kollégium tanára volt. 1923-ban akadémiai nagyjutalmat, 1948-ban Kossuth-díjat kapott. Munkássága az Ómagyar Mária siralomtól kora irodalmáig, szinte a teljes magyar irodalmat átfogja. Kisebb értekezésein kívül a legnagyobb figyelmet érdemelnek a következő önálló munkái: *Ady és a legújabb magyar líra, Aranytól Adyig, Magyar ritmus, jövevény versidom (A magyar jambus kérdéséhez), Petőfi.*

Megállapítja, hogy Petőfi és Arany ízlésben és az esztétikum magyarságában egyek. Ők a magyarság világnézeti és erkölcsi ideálképei. Kivételes anyagismerettel, példátlan műértéssel foglalja egységbe a magyar irodalom jelenségcsoportjait Aranytól Adyig című munkájában. Horváth volt az első az irodalomtörténészek közül, aki elismerte s értékelte Ady költészetének jelentőségét. Verstani munkájában először értékesítette az új magyar zenekutatók eredményeit. Tudósi és tanári nagysága példaszzerű. Olyan tanítványok viszik tovább kutató munkáját, mint Kerecsenyi Dezső, Keresztury Dezső, Barta János, Sőtér István, Bóka László és mások.

(Papp A. 1992.)

... 1961. március 9-én halt meg és a Farkasréti temetőben nyugszik, egykori tanítványa, majd haláláig barátja, Kodály Zoltán szomszédságában. Nem teljesült az, ami egyik fiatalkori, kéziratban és ismeretlenségben maradt versében olvasható: «Temessetek otthon.» Ez a két szó halhatlan egyszerűséggel és tömörséggel nevezi meg életének egyik legfőbb energiaforrását és vonzerejét, s köti össze a kezdő- és zárópontot, a margittai templom falán és a Bocskai úti házban lévő emléktáblát. Jelképes az is, hogy a templom kertjében azoknak szobra veszi körül, akiről könyvet írt: Petőfinek egész költészetéről, Adynak pedig pályakezdéséről.

A Petőfi-monográfia egy része Margittán született, Ady személyesen is járt itt. S az irodalomtörténész-tanítvány, Orosz Lászlót idézve folytathatjuk, aki az idei évfordulóra emlékezve, Kecskemét, Kodály szülővárosa könyvtárában mutatta be őt, a következőképpen: «Jelképesnek tartjuk, hogy századunk legnagyobb magyar irodalomtörténésze egy évvel volt fiatalabb Adynál, egy évvel idősebb Móricznál. Adynak földije is volt: szülőhelye, a Bihar megyei Margitta mintegy 35 kilométerre esik a szilágysági Érmindszenttől. [...]

Az ő szülőhelyén szeretném azt megvilágítani, hogy milyen volt a kapcsolat a város és szülőtte között; mi mindent köszönhetett Horváth János Margittának? Az otthon legelőször is nagy családot jelentett számára, konkrét és átvitt értelemben egyaránt. Édesapja, Horváth József Sarkadon született 1822-ben, s második volt az ottani szücsmester hét gyermeke között. Fiának visszaemlékezése szerint: *„1835 tavaszától 1840 nyaráig a szalontai algimnáziumban tanult. Ezidőre esik megismerkedése Arany Jánossal, ki rövid színészi pályafutása után hazatérvén, 1836 ősztől fogva harmadfél éven át korrektorként működött ugyanott, azután tudvalevőleg jegyzőírnok lett, 1840 tavaszán pedig másodjegyző. [...] Ismeretségük ebből az időből származott. Horváth József 1840-től a debreceni gimnáziumban tanult tovább, ahol Szilágyi Istvánnal, Arany volt osztálytársával is megismerkedett. Iskolái után Margittán kezdett el tanítani, majd rövid érbogyoszlói jegyzőség után került vissza Margittára, ahol csaknem 50 évig töltötte be ugyanazt a tisztséget. 1861-ben újra életre hívta a reformkorban megalapított, de a szabadságharc után sokáig nem működő olvasó egyletet, s a könyvtár számára – ezek már Horváth József szavai – Arany Jánost, «mint ifjúkori ismerősét bizalmasan felkérte kiszemelésére annak, hogy mely könyvek kitől lennének vásárlandók? Erre Arany János saját kezűleg írott könyvjegyzéket küldött azon ajánlattal, hogy a könyvek Pfeifer Nándor pesti könyvtárusnál 10% leengedéssel és részletes törlesztés mellett vásárolhatók, aminthogy azután több éveken át onnan történt a vásárlás. Így jött kapcsolatba Arany János halhatatlan neve a margittai egyleti könyvtár alapításával.»* Eddig az idézet az 1897-ben meghalt margittai jegyző emlékezéséből, amelyet fia tett közzé Apró adat Arany Jánosról című írásában. Horváth Józsefnek öt gyermeke volt, amikor fiatalon meghalt feleségének húgával, Galgóczi Juliannával kötötte második házasságát, s ebből újabb kilenc gyermeke született. Közülük János a hetedik volt. Két bátyja, Lajos, majd Péter követte apját a jegyzőségben; Margit húga pedig, akit még ismerhettünk, szóban

és hosszú, részletes, páratlan memóriáról és beleérző képességről tanúskodó leveleiben elevenítette fel a régi emlékeket, a családról és a szokásokról, az iskoláról és a tanárokról (általa tudjuk a hajdani margittai rektorok, Dobó Gyula, majd Kántor Péter nevét), a gyermekkori betlehemezésről (amelynek szövegét is leírta), a szokásokról és az ismerősökről, a játékokról és a vendégekről. Péter egyik fia volt ifjabb Horváth János, aki református lelkészként szolgált előbb Nagykakucson, majd Érbogyoszlóban, nagyapja első jegyzősége színhelyén. Horváth János, amikor élete végén Keresztury Dezső életrajzi adatokat kért tőle a Magyar Irodalmi Lexikon számára, ezzel kezdte levelét: *„Margittán a ref. elemi iskolában a tanítónk szinte túlzásig nyelvtanozott; elemeztünk rogyásig. Még a szakvizsgámon is abból éltem. Szcenzi Molnár zsoltáraitól sokat megtanultunk könyv nélkül, s minden reggel, elébb templomba menve, énekeltük. Temetéseken is végig kántáltuk a várost a gyászháztól a temetőig. Egész versritmikai tudományomban az adta meg a tapasztalati, élményi alapot.”* Elemi iskola és egyetem, zsoltár és verstan így kapcsolódott össze az öregkori visszatekintésben. ... A reális-kola első és négy felső osztályát Horváth János Körmöcbányán végezte el, a közbülső hármát Debrecenben. A körmöcbányai lakosság sokat segített Bogyoszlónak egy pusztító tűzvész után: ez magyarázza a kapcsolatot.

A debreceni tanulmányokat hegedűtanulás és a Kántus énekóráin való részvétel egészítette ki: *„sok szép éneket (főképp a Vitéz Mihályéit) ott hallottam és jegyeztem meg”* – hangzik erről az emlékezés. A tanévek végén jutalmul kapott körmöci aranyakat édesapja őrizte meg, s küldte el fiának, mikor ő Arany összes műveit vásárolta meg, ezzel a megjegyzéssel: *„Küldöm az aranyakat Aranyra.”*

A margittai születés, a család, az iskola, a zsoltár egy tudós tanár személyiségének alapjait teremtette meg, és egész életében, életművében irányadóként és változatlan erővel hatott. Maga az itt tanult nyelv, ez a *„csodálatos hangjelenség”* ilyen szavakra ihlette: *„Por és hamu mind, kik egykoron beszéltek: ő él s tud a halottakról; időben, térben millióknak volt alkalmi, rész-tulajdona: s időben-térben, változva, osztva, egy és ugyanaz maradt; kiszolgált minden egyéni gondolatot, érzést és szándékot, de a maga rejtett törvényeivel folyvást lelki közösség megteremtésén munkált s jelképe lett annak.”* Horváth János arra biztatta egyetemi hallgatóit, hogy őrizzék meg szülőföldjük nyelvjárásának érdekességét és kiejtésének szépségét. Maga is ízesen beszélt, s ez, tanítványi visszaemlékezés szerint, *„utánozhatatlan egyéni varázst adott előadásainak.”* Eötvös-kollégiumbeli tanítványával, később közeli barátjával, a

Zalából jött nyelvtudós Pais Dezsővel arról évődött, hogy Bihar vagy Zala adott-e több nagy embert a magyarságnak, s arról, hogy valóban eperfa szerepel-e a Családi körben, s nem inkább szederfa-e, mint azt Zalában mondják. Világszemlélete, erkölcsi ideálja az otthon látottak, hallottak és olvasottak szilárd alapjain nyugszik. Szekfű Gyulának, a frissen kinevezett egyetemi tanárnak ezt írta levelében: *„Egy kötelességünk azonban eltagadhatatlan: tovább adni azt, amit szerencsésebb helyzetetésünkben másoktól kaptunk; az nem a mi személyes tulajdonunk. És hiába érzi az ember, hogy ő méltatlan letéteményese ilyen vagy olyan feladatnak: a rendeltetés felismerése adjon hozzá erkölcsi erőt. Egyik kezével minden jóra való ember valaki másét fogja a múltban, s érzi benne a biztatást; a másik kezét pedig kinyújtja, s várja, hogy általa a lánc tovább folytatódjék. Belefogózni a múltba, de zsebre dugni a másik kezünket: azt jelentené, hogy cserben hagytuk elődeinket, megcsaltuk a holtak reménységeit. Nekem ez régi érzésem, s talán nem is csináltam volna soha semmit, ha a néhaiakra nem gondolnék.”* Ez a néhaiakra gondolás nemcsak abban az irodalomtörténetben nyilatkozott meg, amellyel foglalkozott, hanem abban is, ahogyan művelte azt. Az otthonhoz való ragaszkodás jeleként választotta írói álnévül a Berettyó Jánost, az Érmellyéki remetét, vagy anyai nagyapja, Galgóczi György nevét. Első fennmaradt levele az a József-napi köszöntés, amelyet édesapjának írt. Budapestről, Párizsból, ahová egyetemista korában ösztöndíjas útra mehetett, a harctérről és mindenhol, rendszeresen levelezett a család tagjaival, még akkor is, amikor 1920 és 1922 között nem volt postai összeköttetés Budapest és Margitta között: ekkor Bécsen és Németországon át találták meg egymást. Volt iskolatársával, a margittai Török Vincével, aki 50 éven át lelkes volt Karcagon, haláláig megmaradt a levélbeli kapcsolat. Doktori értekezését édesanyjának dedikálta; Margit húgának pedig az ő válogatásában megjelent nagyszabású szöveggyűjteményt, a Magyar versek könyvét adta át.

A szünidőben és szüretkor gyakran utazott haza, olykor barátaival is: Szabó Miklóssal, aki később az Eötvös-kollégium igazgatója lett, Szilágyi Sándorral, Koczogh Andrással, egyetemi diáktársával és tanárkollégájával, s 1911 nyarán Adyval. Hogyan jött létre ez a kapcsolat, mi volt az előzménye ennek a barátságoknak? Horváth János *Ady s a legújabb magyar lyra* című munkája 1909 novemberében jelent meg, 1910-es évszámmal. Ez a könyv a magyar klasszikus ízlésen, a nemzeti klasszicizmuson nevelkedett költészetfelfogás nevében szól, úgy, hogy az eszté-

tikai ítélet mellett fontosnak tartotta kifejezni erkölcsi meggyőződését is. Megbotránkozott az új lírikusok nemzetköziség-tudatán, amely alárendeli a Nyugatnak a „*halálszagú, bús, magyar róna*” képét és a Horváth poétájának „*piszkos, gatyás, bamba*” társait; tiltakozott az érzékiség központi szerepe és Ady utánczóinak érthetlenségre törekvése ellen. Ady tehetségét azonban egyértelműen elismerte, költői újdonságát elsőként tisztázta és jellemezte, úgy, hogy könyvének ez a fejezete félszázaddal később, 1956-ban megjelent tanulmánykötetében is változtatás nélkül szerepel. Erkölcsileg elítélte Ady felfogását, amelynek átalakulását remélte, esztétikailag viszont élvezni tudta költészetét. Juhász Gyula ezt írta neki: „*Szebb és okosabb könyv nincs és ki tudja mikor lesz Adyról.*” Ennél is fontosabb az, hogy ezt, a helyenként igen kemény erkölcsi bírálatot tartalmazó értékelést úgy fogadta a költő, hogy megismerkedésüket követően, amely feltehetőleg 1909 végén a Három Hollókhöz címzett vendéglőben történt, barátságot kötött kritikussal. Először Párizsból üdvözölte, 1910 februárjában, „*Kedves, jó barátom*”-nak szólítva Horváth Jánost, és betegségéről panaszkodott. Hosszú választ kapott, ilyen részletekkel: „*Jólesett, hogy jóbarátodnak szólítottál, mert én csakugyan annak éreztem magamat a legelső pillanattól kezdve, mikor költészeted eredetiségét s benne egész életedet, egyéniségedet megértettem [...] Én hiszem, remélem, követelem, hogy légy jókedvű, egészséges, életerős. Tudj nagyokat aludni, este 10-től reggel 10-ig. Micsoda boldogság volna az nekem s barátaimnak, ha egyszer azt hallanám, hogy jól érzed magad!*” „*Kedves, jó Barátom* – válaszolta még ugyanabban a hónapban Ady –, *leveled nagyon jó időben jött. Használt az én majdnem reménytelen állapotomnak. Ezek, az ilyen szép gesztusok, tartják még bennem a lelket.*” Horváth János legközelebb (1910 áprilisában) már hazahívta a költőt: „*Földobott kő, hullj vissza közénk mennél előbb!*” Kettejük barátságának emléke ama arckép is, amelyet Ady adott, a következő szöveggel: „*Az én irodalom-történet-író kedves, jó Horváth Jánosomnak, Bpest, 1910. nov. 4. Ady.*” Ez a kép a dolgozószoba falára került, Deák Ferenc és Gyulai Pál, valamint Horváth József mellé, akik mellett még Nagyvárad képe látható. Hasonló baráti gesztus volt az is, hogy Ady az 1910-ben megjelent Minden titkok versei című kötetének első ciklusát, Az Isten titkait Horváth Jánosnak és Szilágyi Sándornak ajánlotta. Horváth János így mondott érte köszönetet: „*köszönöm neked, hogy hármunk barátságának ilyen maradandó emléket kívántál állítani. Mi ketten nem is tudjuk azt hasonlival viszonozni, de te nem is gondolsz ilyesmire s jól tudod, milyen igazi meleg*

barátsággal szeretünk, hogy akár az ölünkben is elaltatnánk, meg dédelgetnénk, mint valami jó kis ártatlan gyermeket. Nekünk az a legnagyobb örömünk, hogy te ezt tudod, s jó szívvel veszed.” A ragaszkodásnak ennyire nyílt kifejezése igen ritka volt Horváth János leveleiben, s egyaránt fényt vet rekonstruálhatatlan beszélgetéseik barátságteremtő és -fenntartó eredményére és a beteg költőnek lelki energiákat átadni akaró, vigasztaló igyekezetre. Adynak erre igen nagy szüksége volt, amint azt 1911 elején ismét Párizsból küldött lapja is igazolja: „Édes Jánosom, írd magadról, terveidről, mert Te vagy valaki, s neked lehetnek terveid. Én úgy élek Párizsban, mint egy elkésett szeptemberi pillangó. Semmi sincs már. Jobb lett volna lassúbb tempóban elvégezni életem posztulatumait. Most már nincs – semmi. Nagyon szeret s ölel Ady.” Horváth János hagyatékában fennmaradt egy 1911. augusztus 19-én, „Horváth János professzor, Margitta” címmel feladott távirat. Szövege a következő: „Egy órakor Zilahról érkezem – Ady.” Néhány napot töltöttek itt együtt, s innen való Az Ősz szerelmei című vers élménye, amely A menekülő Életben jelent meg:

Nincs szebb az Ősz kiszimatánál,
 Őszi éneknél nincs szebb ének,
 Altató nótája a vérnek,
 S az Istennek nincs jobb dalosa,
 Mint az ifjú és őszi féreg,
 Mely szól: «hihu, megyünk,
 megyünk.»

[...]

Hihu, hihu, jaj már a Nyárnak,
 hihu, megyünk, megyünk,

Oltsátok el a nagy lángokat,
 Szeressetek még egy utolsót,
 Még szól a mi víg énekünk:
 Hihu, hihu,
 Az Élet oly hiú,
 Megyünk, megyünk, megyünk.

Ady így emlékezett meg látogatásáról, amelynek során megtapasztalhatta mindazt, amelyet a vendéglátó otthon nyújthatott neki: „Bár maradtam volna Margittán, ahol olyan kedves, jó volt minden. [...] Add át kézcsokjaimat, meleg, hálás üdvözteimet. Töltök én még egy hetet Margittán. Szerető Adyd.”

Horváth János nem sokkal később viszonzta a látogatást: ő is fölkereste Adyékát Érmindszenten, Ady viszont már nem jött többet Margitára. Nem tudjuk pontosan, hogyan ért véget ez a barátság: kölcsönösen nagyra becsülték egymást, de útjaik mégis különváltak. Különböző egyéniségük, életmódjuk, erkölcsi és világnézeti felfogásuk önmagában nem magyarázza ezt; félreértések is hozzájárulhattak az eltávolodáshoz, s a világháború, amelyben Horváth János három év frontszolgálatra ment, végleg elsodorta őket egymástól. Ady már nem élt akkor, amikor Horváth János a Kommün után, 1919 őszétől 1920 májusáig ismét Margitán volt, s amikor visszafelé már őrizték az új országhatárt. Családjával együtt szöknie kellett, hazulról haza. Később, 1922-től, mikor már megint lehetett, minden nyáron meglátogatta Margittát, utoljára 1937-ben. Közben, 1933-ban, az egyetemen már Adyról tartott előadást. A két egykori barát, a költő és irodalomtörténet írója annak a margittai templomnak kertjében találkoztak ismét, most már elválaszthatatlanul, ahol Horváth János az 1910-ik esztendőit, Adynak írt levele szerint, a következő énekekkel fejezte be: „*Ismét egyik esztendeje, Istentől kimért ideje Telék el a mulandóságnak*”; „*Elmúlt vége, mint kezdete, Már van csak emlékezte.*” Mindehhez csak azt tehetjük hozzá: nagyon fontos, hogy ez az emlékezet megmaradjon.

(Korompay J. 1999.)

Horváth János 1994-ben felavatott emléktáblája

Kleinmann Imre Aharon (1921–2007)

Széles látókörű, a Tan ismereteivel és nagy műveltséggel rendelkező ember volt, tele felelősségtudattal, bölcsességgel és szeretettel az emberek iránt. Szerkesztésében megjelent könyvei közül legnagyobb visszhangra a *Margitta zsidósága* című munkája talált. A könyv magyarul, románul, héberül és angol nyelven jelent meg és világszerte ismertté tette a szerző nevét. Egy olyan zsidó közösségnek kívánt emléket állítani, amely a vézskorszak előtt a lakosság 30 százalékát képezte s amely a nem zsidók számára is értékkel bírt. Nem tudományos monográfiának szánta a kötetet, ám hivatástudattal sikerült olyan hiteles munkát létrehoznia, melyben megelevenednek az ott élt családok történetei, az emberek szellemisége, a község intézményei, emlékezetes eseményei, és nem utolsósorban megható emléket állít Margitta és vidéke holokausztban elpusztult mártírjainak.

(Mózes T. 2007.)

A munkaszolgálat nehéz éveiben, együtt voltunk, derék, hűséges bajtárs volt! Háború után, a margittai szövetkezet elnöke lett, és sokat tett az elesettekért. Szerették! A következő beszélgetésem egy margittai emberrel, „beszédese” volt több szempontból is..., „Kleinmann, nagyon rendes, munkáselnök, mi a szövetkezetben becsüljük, pedig tetszik tudni, zsidó ember” –mondotta a jó szomszéd.

Kleinmann Imre Aharon holocaust tárgyú munkáinak Bihar megyei vonatkozásait megtalálhatjuk a zsidó írók műveiben, úgy mint Dr. Mózes Teréz könyveiben: a *Bevérzett kőtáblák*, vagy a *Váradai zsidók* című neves és rangos művekben, de forrásmunkának használták a románok is, pld. St. Vasilescu író, Nicolae Gal tanár. A *Margitta zsidóságának sorsa* című könyve egy részének románra fordításával engem bízott meg, a megtisztelő feladatot teljesítettem.

Erre a példamutató, humánus és karizmatikus emberre joggal lehetünk büszkék.

(Dauer A. 2007.)

Krecsányi Ignác (1844–1923)

Színművész, színigazgató, rendező, publicista, író. Margittán született 1844-ben. A Színházi Naptár és a Thália Emléknaptár szerkesztője; kecskeméti, temesvári, majd budai színigazgató, a Budai Színkör bérlője, színészettörténeti gyűjtő; a budai magyar színészet egyik megalapítója; Gorkij első hazai színpadra állítója. Színészi pályáját 1863-ban a Budai Népszínházban kezdte. Színészként nem volt jelentős, annál inkább

színigazgatóként és rendezőként. Mai szóval, kiváló művészeti menedzser volt, a sajtóval és a városvezetéssel mindenhol szót értett. Korszerű repertoárjával megnyerte a közönséget. Színigazgatóként működött Kecskeméten (1873), Szatmáron (1874), Máramaroszigeten (1875), Miskolcon (1876), Szabadkán (1877–79), Kassán (1879–81), Debrecenben (1881–85), Aradon és Nagyváradon (1885–88), Temesváron, Pozsonyban és a Budai Színkörben (1888–89), Szegeden, Hódmezővásárhelyen és Fiumében (1889–1902), ismét Temesváron és Budán játszott társulataival 1902–1914 között. 1914-ben, hetvenévesen búcsúzott el a pályától.

A korszak legjelentősebb vidéki direktora volt. Kitűnő színészekből szervezte meg társulatát. Színvonalas műsort állított össze. Olyan színésziárságok játszottak társulatánál, mint a legnagyobb magyar tragikának nevezett *Jászai Mari*, aki *Szophoklész Elektráját* és *Schiller* drámájának főszerepét, a *Stuart Mária*t játszotta. *Shakespeare*-, *Ibsen*- és *Hauptmann*-bemutatókat tartott, nemcsak a *Bánk bán*, hanem *Az ember tragédiája* is szerepelt repertoárján. A Budai Színkörben elsőként mutatta be Magyarországon *Gorkij Éjjeli menedékhelyét*. Rendszeresen tartott opera-előadásokat, Wagner műveit ő mutatta be először vidéken.

Nagyszámú társulatának, 1895-ben felváltva volt Temesvár és Pozsony a téli szállása. A temesvári művelődési élet hálával gondol az első világháború előtti színjátszás leghosszabb ideig itt működő színházi direktorára, aki a helyi magyar színjátszás első aranykorát teremtette meg. Jecza Péter elkészítette Krecsányi Ignác bronz mellszobrát, amely a Csiky Gergely Színház folyosóját ékesíti. Az egykori direktor nevét viseli az intézmény keretei közt működő színházi műhely, a Krecsányi Stúdió.

Pásztor Mihály (1876–1945)

A zsidó származású publicista, jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte. 1898-tól a Magyar Hírlap, 1901-től a Pesti Napló, 1910-től pedig a Világ munkatársa, majd a fővárosi rovat vezetője volt. 1926-tól újból a Magyar Hírlap szerkesztőségében dolgozott, de munkatársa volt az Egyenlőség című zsidó politikai hetilapnak is.

Fő témája a főváros társadalmi, gazdasági és közlekedési viszonyainak kutatása volt, amit rendkívül pontosan, kitűnő megfigyeléssel dolgozott fel. *Az eladósodott Budapest* című könyvét 1907-ben a főváros Ferenc József-díjjal jutalmazta. Az 1909-ben megjelent *Cifra nyomorúság* című könyvében a lakosság anyagi viszonyait tárta fel. Egy 1910-ben megjelent tanulmányában (*A válság*) nagyon tanulságosan írt az egykori pénzügyi

krízisről. Gondolatai napjainkban is igen aktuálisak: „*A hitelszövetkezetek krízisét az amerikai válság indította meg; katasztrófáját a túlprodukciónak, a minden realitást nélkülöző üzleti bázis és a nagy bankok kapzsisága idézte elő.*”

Jelentősebb munkái: *Szerelem, házasság; Budapest zsebe* (Bp., 1927); *Buda és Pest a törökuralom után*. A holokauszt áldozata lett.

Zakar András (1912–1986)

Kevesen tudják, hogy Margittán született az esztergomi főegyházmegye egykori neves papja, a Mindszenty-per harmadrendű vádlottja, pápai kamarás. A budapesti Piarista gimnáziumban tett érettségi után, a budapesti Műegyetemen mérnöki oklevelet szerzett, és ott lett a Közlekedéstudományi és Vasútépítéstani Tanszéken tanársegéd. Ezután, pápi hivatást érezve, beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem hittudományi szakára és ott szerezte meg a doktorátust. 1940-ben szentelték pappá Esztergomban. 1941-től az esztergomi főegyházmegyei hivatal irodájában dolgozott. 1944 áprilisában Serédi Jusztinián hercegprímás személyi titkára lett. 1945. október 7-től, Mindszenty József esztergomi érsekké való kinevezése után is, ez volt a beosztása. 1948. november 19-én tartóztatták le. A Mindszenty-per harmadrendű vádlottjaként ítélték el azzal a váddal, hogy Magyarország belpolitikai, nemzetközi és gazdasági helyzetét érintő titkokat továbbított az amerikai követséghez. Hatévi fegyházbüntetést kapott. 1953-ban szabadult. 1957-ig, nyugdíjba vonulásáig több budapesti lelkeszségen teljesített szolgálatot. 1946-tól pápai kamarás. Nyugdíjasként a székesfehérvári pápi otthon lakója volt.

A hittudomány és a szaktudományok egybevetésével kapott meglepő eredményeket. Így a szellemtudományok, nyelvészet, és a műszaki tudományok gyakorlati szempontjainak egybevetésével foglalkozott. Az egész emberiség összefogását és testvériségének tudatát elősegítő kutatások vonzáskörébe került.

Személye az Egyesült Államokban is ismert. 1947-ben a kanadai Ottawában rendezett Nemzetközi Mária Kongresszusra elkísérte Mindszenty József bíborost, esztergomi érseket, mint személyi titkára. 1970-ben bírósági végzéssel rehabilitálták és a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól mentesítették.

Számos műszaki, hittudományi, történelmi, nyelvészeti, művelődés-történeti tanulmányt, illetve könyvet írt. Többek közt megírta Tóth Tihamér püspök életét, „*ahogy kortársai látták.*” Összegyűjtötte a német náciizmus embertelenségeivel szemben fokozatosan kibontakozott

magyar fegyvernélküli ellenállás legfőbb okmányait, és mint illetékes szemtanú, jegyzetekkel látta el azokat. A chicagói Current Anthropologyban 1971-ben jelent meg a sumér-ural-altáji rokonságról folytatott első nemzetközi szintű eszmecsere, melynek vitaindító és záró tanulmányát, fölkerésre, ő írta meg.

Wilhelm Sándor (1945–)

Biharország pedagógustársadalmának és az erdélyi biológusoknak jól csengő név az én kedves székelyhídi tanárkollégámnak, a biológiai tudományok doktorának a neve. Megszállottként kutatja az Érmellék faunáját, flóráját, néprajzát. Ő alakította meg a Népi halászat és vadászat az Érmelléken nevű múzeumot. Határtalan érdeklődéssel és magas tudományos szinten foglalkozik a halbiológiával. Ilyentárgyú tanulmányai a szaklapokban nemcsak magyar és román nyelven, hanem angolul is napvilágot láttak. De a néprajz sem közömbös számára, amint ezt a Népismereti dolgozatok 1994-ben megjelent kötete is igazolja. Sokoldalúságára szép bizonyíték, hogy rajztanár kollégájával megalkotja az Öreg halász szobrát. Népszerű ismeretterjesztő írásai mellett számos könyv szerzője: *Mint hal a vízben, a halak viselkedése* (1990), *Halak bonckés alatt* (1998). Szervezője az 1997-es nemzetközi Berettyó-kutató tevékenységnek.

Aki városom nevét választotta

Margittai Neumann János (1903–1957)

A 20. század egyik legnagyobb matematikusa, az elektronikus számítógép egyik megalkotója. Számos területen dolgozott matematikai, fizikai, közgazdaságtani, statisztikai, meteorológiai és egyéb témakörökben. Rendkívüli nagy axiomatizáló képességgel tudott behatolni bármely probléma alapvető lényegébe, hogy annak matematikai modelljét megalkossa és megoldja. Zürichi egyetemi beiratkozási levelezése és okmányai „*John Neumann von Margitta*” néven történtek. Első németországi cikkeit még Johann Neumann von Margitta, majd később Johann von Neumann aláírással jegyezte, amikor pedig a harmincas években Amerikába emigrált, barátai rábeszélésére a keresztnévét megváltoztatta az amerikai Johnra, de a von nemesi előnevet megtartotta.

Neumann János nem volt született nemes. Viszonylag gazdag bankár édesapja, Neumann Miksa 1913-ban I. Ferenc József magyar királytól

vásárolta a nemességét, ahogyan azt akkor sok gazdag zsidó családfő tette. Margittai Neumann Miksa azok közé a bankárok közé tartozott, akik főszereplői voltak a századfordulós magyar gazdaság felvirágoztatásának. Amikor Miksa váratlanul, 59 éves korában meghalt, a Borsszem Jankó című lap verssel búcsúztatta Margittai Neumann Miksa doktort:

*„Margittai Neumann Miksa dr.
Egy munkás élet, sok szép akarat,
Tegnapról mára ím ketté szakadt.
Alig hogy heged, támad újra friss seb,
S a régi gárda kisebb, egyre kisebb.”*

János, érettségi után beiratkozott a zürichi műszaki egyetemre, miközben Berlinben és Budapesten matematikát, fizikát és filozófiát hallgatott. Csaknem egyidejűleg szerezte meg svájci mérnöki diplomáját és a budapesti matematikai doktorátust. Amerikában nagy tudományos karriert futott be. Princetownban megalkotta az IAS- vagy Neumann-számítógépet. Ez leginkább abban különbözött a korábbi két számítógéptől, hogy párhuzamos működésű volt, tehát sokkal gyorsabban számolt bármelyik korabeli számítógépnél, felépítése pedig – fő vonalaiban – megegyezett a mai modern számítógépekével. Ezért ezt a gépet tekintik minden számítógép dédapjának.

Gittai István (1946–)

Tóti községben született és Szilágyi István névvel tartották a keresztvíz alá. A Margittán eltöltött diákévek ihletésére választotta költői, újságírói névként a Gittai nevet, elhagyva a Margitta névből az első szót. Választásában mindenképpen szerepet játszott, hogy indulásakor a költői, írói, újságírói körökben több Szilágyi nevű pályatárs alkotott. A Gittai név szerencsésnek bizonyult. Igazolja ezt az erdélyi és budapesti kiadóknál megjelent számos vers és rövidpróza kötete.

DOKUMENTUMOK

Margitta várossal és a Csáky-dominiumokkal kapcsolatos iratok, feljegyzések, levéltári adatok (részben töredékes szövegek).**Urbáriumok (évszám nélkül)**

Második Punctom

A Jobbágnak Haszon-Vételeiről

I. 1550 esztendőnek 36 Articulusa szerint szabad legyen a Jobbágnak bort árulni Szent Mihály naptól fogva Szent György napjáig.

II. Ha a Jobbágyoknak valamely Irtási vannak, azokat az Földes Úr tőlek el ne vehesse, vagyis Ház-Hely után való Földek közzé ne számílhassa különben, hanem ha azokban tett munkájokat az Vármegye által előbb igazságosan [...] és a szerén találandó árrát azoknak kén pénzzül meg-adgya.

III. a Jobbágyok munkáinak (a` mennyire a Határ fogja engedni) elegendő legelő [...]. Legyen, mellyből vonyó Marhók számára Földes Uraságnak Tudtával és engedelmével tilalmast is tehetnek, úgy mind azon által, hogy abban a Földes uraságnak vonyó, de nem gulabéli marhája is szabadon legelhessen, a` mely Határban pedig úgy is szűk volna a legelő mező, az, vagy új fel-szántással, vagy akár melly más móddal kissebbé ne tétédődgyék.

IV. A` hol Erdő vagyon, ottan a Jobbágyoknak egyedül magok szükségére dült és száraz fából, hogy ha pedig az nem találaték, nyersből is (ki-vévén mind az által a Makk vagy gyümölcstermő Fákat) tűzre való fairtas szabad legyen.

V. Nem különben Épületre való Fa is Határban lévő Erdőből az Jobbágyokank ingyen adattassék olly móddal, hogyan Fákat Uraság kijedgyezze és ki mutassa.

VI. Ha Tűzre való Fa Helységnek Határában az Erdőnek [...] miatt nem volna elegendő, akkoron az Uraságnak egyébb. Erdeiben is módgyával, és képesént engedtessek a faizás Jobbágyoknak.

VII. Makkoltatásért a` Jobbágyok lakó-helyek Határjában minden darabtól hat kraiczárral kevesebbet fizessenek az Vidékieknél. Pusztákban lévő Erdőkben pedig Makkoltatások azon Bérért legyen, a` mint a földes Urasággal meg-egyezhetnek.

VIII. Ha valamely helységben a' Községnek magános kiszabott, vagy Ház-Helyekre felosztott Erdéje vólna, és annak birtokában megmaradni kívánna, az [...] Erdőben Tűzre és Épületre való fa úgy Makkolás és Gubacs szedés a Jobbágyoknak csupán magok szükségére szabad lésszen, és a Földes Uraságnak ezektől semmi adózással ne tartozzanak.

IX. Égett-bor vagy Pálinka égető Fazéktól, ha azzal valósággal fog a Jobbágy élni, fizessen a' földes Urának esztendőnként két forintot.

(A fenti urbárium szövegét a szerző másolta át egy füzetbe. Hiányos, mert a füzet elázott és nagyrészt olvashatatlaná vált.)

1602 (Összeírás)

27 oldal, latin nyelvű eredeti, aláírásokkal és pecséttel (nyomai) hitelesítve.

Körösszeg és Adorján várak tartozékai. (Urbarium és leltár) – Inventarium et Connumeratio.

Adorján:

Kénes lőpor 5 tunella (hordó) – csurgatott méz 1 köből (mellis decolati habet cub. 1) – a sáfár házában lévő eszközök, vulgo „vas rostelj” 2 – ugyanitt rézkerék, vulgo „reez chiga” 1 – ugyanitt hosszúkás asztal 1 – régi, vörösszínű szőnyeg 1 – nagyszemű háló 3 – ágyúk, hosszabb és rövidebb lőtávolra, vulgo „tharacz” 4 – kis ágyu, vulgo „zakalos” 6 – A pincében: búza 45 kassai köből – lisztes kas 18 kassai köből – üres hordó 20 db. – bor 64 váradi köből (vini Syttherion) – Margittán szántóföld 32 hold vetésre és a szalárdi földek 8 hold vetésre. A várhoz tartozó híd vámjának jövedelme is a váré.

Margitta:

Bírók és lakosok név szerinti felsorolása – ökreik, lovaik száma. – Libertinusok (Lakatos, Kowach, Wagha, Borbelj stb.), a gyalogos, lovas megjelölésűek is libertinusok – koldusok – puszták – Promontórium – néhány éve megműveletlen. Azelőtt dézsmát a várhoz adtak, 12^{1/2} köblöt 8 másik szőlő – eléggé elhanyagoltak. Ha megművelik, ennek fejében censusukat elengedik. – 2 malom (két és egy kerekűek) – Vám – Tizedet és kilencedet adnak búzából, árpából és zabból a várhoz, méhből és bárányból. Váradhoz adnak dézsmát. Disznódézsmával a várhoz tartoznak. – Bíróság az officiálisé. – Robot: a várhoz tartozó réten kaszálni, a szénát boglyába rakni, vetni, s minden egyéb, az allodiaturához tartozó munkát elvégezni kötelesek. – Karácsonykor egyenként egy-egy tyúkot,

közösen egy vágó tehenet adnak a várhoz. – Educillatio: Feltámadástól Szt. Mihályig a várhoz, azután közösen a maguk számára. – Vásár: háromszor évente. Vásárvám az officiálisé. – Mindenfajta munkával és szolgálattal tartoznak. – Promontóriumának dézsmája Prépostvári Zsigmondé, a gabonadézsmá szintén. – Kilenced a váré. – Van itt még egy kis szőlő is, melyet 8 ember megművelhet, ez is a várhoz tartozik. – Census: telkenként. – Szénát termő rét.

Karácsonyra növendék borjút tartoznak adni. – Kereszténypénz fizetői Váradhoz tartoznak.

Akor praedium portio

Promontóriumuk a margittaiakéval közös.

Déda portio

Promontóriumuk után kilenceddel tartoznak az officiálisnak.

A vajvodátushoz vagy Markus Péter vajdához tartozó helységek adózása:

Az oláhok (vlachok) régi kiváltságaik értelmében dézsmával nem tartoznak. Akinek juha és kecskéje van, évente egy bárányt és sajtot ad az officiálisnak. – Disznótizedet a várhoz adnak. – Karácsonyra vágótehennel és házanként egy-egy tyúkkal tartoznak. – A várhoz egy károlymadárral vagy egy őzzel adóznak. – Census (Szt. György és Szt. Mihály napkor) fejében a margittaiakkal együtt a várhoz tartozó promontórium szőlőit kell megművelniük. – Minden egyéb szolgálattal is tartoznak – Erdő.

Sittervölgy portio

1 fő libertinus pixidarius.

Szalárd:

Allodiatúra a szalárdi földeken.

A vajvodátus adózása:

A vlach-kiváltság szerint sem tizeddel sem kilenceddel nem tartoznak, kivéve Tótfalva jobbágyait, akik gabona és egyéb tizeddel a várhoz adóznak, mivel szántóik a vár erdejének irtványföldjein vannak – Census: telkenként. – Karácsonyra vágótehenet közösen adnak, házanként egy-egy tyúkkal tartoznak a várhoz. – Méh- és disznótizeddel a várhoz adóznak. – Educillatioval és minden egyéb szolgálattal tartoznak a várhoz. – Erdők – Szalárdiak census helyett a sítteri szőlőket művelik. – Gabonakilenceddel a várhoz, dézsmával Váradhoz tartoznak. – Disznótizedet a várhoz adnak. – Vásár jövedelme az officiálisé. – Az előbb felsorolt helységek nagyobb része a tatárok első betörésekor leégett és elpusztult,

majd az erdélyiek és a moldvaiak kifosztották és elnéptelenítették. Mint ez az összeírásból is kitűnik, a megmaradtak alig tudják magukat napról-napra fenntartani.

Körösszeg:

A várat Várad eleste után a tatárok és a török elfoglalták és felgyújtották. Teteje hiányzik, részben falai is, olyannyira, hogy rombadőlés veszélye fenyegeti. – Nagy ágyúk, vulgo „tharacz” 2 – Kisebb ágyúk, vulgo „zakallas” 27 – Rosszabb minőségűek, összerakás nélkül 22 – Dob (a gyalogosoké) 1 – Zászlók 2 – „Bombarda compacta” 6 puskából áll, neve „Sereghbonto” 1 – Ágyúgolyók 74 – Kisebb golyók 201 – „Clauos ferraros” vulgo „vas csakani” 4 – Kén-táblák (100-as) 4000 – Kénes puskapor tonna 4 – Búza kassai köből 17 – árpa kassai köből 36 – zab kassai köből 11 – Vetőmag búzából kassai köből 15 – Vetőmag árpából kassai köből 15 – Igásökör 8 – disznók (alodiális) 5 – A névsor különböző helységekből elmenekült lakosok nevét tartalmazza, akik Körösszeg várába mindenfelől az ellenség gyakori kirohanása miatti félelmükben menekültek. Ezeknek saját házuk nincs, a vár oldalánál kunyhókban laknak.

Gyula, Vári és Turi helységekig egyetlen hely vagy falu nem lakható, valamennyi pusztá, a lakosokat részben elhurcolták, részben szétszóródtak.

Névsor. – Lovak, ökrök száma. – Vám. – Dézsmát búzából, árpából, zabból, bárányból és méhből a váradi várhoz adnak. Körösszeg várához dézsmával nem tartoznak. – Censust nem adnak. – A mezőgazdasági munkák alól mentességet nem kaphatnak, mert az egész allodiaturát itt gyakorolják. (cum omnis integra allodiatura hic exerceretur.) – Educillatio: Szt. Mihály naptól Szt. Márton napjáig maguk borát mérik, ezután a várhoz tartoznak az educillatioval. – Hétfő vásárnap, ünnepi vásárok karácsony előtti hétfőn és a „feyer hettfw”-nek nevezett napon. – A vám kis jövedelmet hajt a vásárok alkalmával, a vásárra jövőktől mégsem szabad vámot szedni. – Karácsonykor egyéb adójuk nincs.

Apáti (Körösszeg portio)

Megégett és pusztá. – Kilenceddel tartoznak a várhoz búzából, árpából, zabból, tizeddel a disznókból. Méhek és bárányok után Váradra adóznak. – Censust telkenként fizetnek. – Karácsonykor házanként egy tyúkot adnak. – A várhoz mindenféle szolgálattal tartoznak.

Tóti (Nagy-): Megégett és pusztá.

Apátival mindenben megegyezik.

Tóti (Kis-): Megégett és pusztá.

l. Apáti.

Iraz (Írász): Megégett és puszta.

l. Apáti

Csökmő:

Égett, puszta. – Disznótizeddel a körösszegi várhoz tartoznak.

Szeghalom: (Zeghalom)

Égett, puszta. – Disznótized helyett közösen 1 fl-t adnak a várhoz.

Károlyi:

Puszta, lakóit elhurcolták vagy meghaltak. – l. Csökmő

Darvas: (Darvass)

Égett, puszta. – l. Apáti

Kiniss:

Égett, puszta. – l. Apáti

Körmösd: (Keörmosd)

Égett, puszta – Censusa: l. Szeghalom

Méhes: (Mehess)

l. Apáti

Böszörmény (Bereg-): (Besermeny)

Megégett és puszta. – l. Apáti – Négykerekű malma a Körösön az egyetlen Körösszeg körzetében.

Berek:

Égett, puszta. – l. Apáti

Bessenyő (Körös-):

Égett, puszta – l. Apáti

Cséffa: (Cheffa)

Tizeddel Váradhoz, kilenceddel és disznótizeddel Körösszegre tartoznak.

Inánd: (Inand)

Megégett és puszta. – Inánd földjein allodiatura. – Vásár háromszor évente, jövedelme (vásárvám) az officiálisé. – Vám. – Birságok: az officiálisé (1 fl.)

Pankota: (Pankotta)

Megégett és puszta. – Zabból sem tizedet, sem kilencedet nem adnak. – Educillatioval a várhoz nem tartoznak.

Árpád: (Arpad)

Égett, puszta. – l. Apáti

Kesz: (Kez)

Égett, puszta. – l. Apáti

Körösszeg és Adorján várak tartozékai. – Adorján vára és tart.

(Bihar m.): Margitta (Margettha) – Kécz (Keech) portio – Felső-Ábrány portio (Felsio Abrani) – Akor praedium portio (Akoov) – Gemette portio (Genyéte) (Genetthe) – Lüki portio (Lyky) – Dyseer portio (Dusset) – Déda portio (Deda – Szunyogd portio (Szuniogd) – Kohány portio (Kohany) lakatlan, puszta.

Marcus Petrus vajvodátusa: Kis Fegyvernek portio (Kis fegiernek) – Nagy Fegyvernek (Nagy fegiernek integr.) – Tótfalu portio (Thottfaluh) Kővágó (Kővagh) (Keövagho) integré – Borzik portio – Kecskehát portio (Kechkehact) integré – Almás (Almess) portio – Sittervölgy portio (Sytttheueölgi) – Fergasagh portio (Fergasagh) – Szalárd integré – Sitter portio (Sytther.)

Körösszeg (Bihar m.) – Possessio Körösszeg (portio) – Apáti (Körösszeg-) (portio) (Apatthy) megégett és puszta – Tóti (Nagy-) (Nagythoti) integré megégett és puszta – Tóti (Kis-) portio (Kisthoti) megégett és puszta Iraz (Irász) (portio) megégett és puszta Csökmő 1 portio (Chiökmö) – Szeghalom (portio) (Zeghalom) égett, puszta – Károlyi (portio) (Karoli) puszta, lakóit elhurcolták vagy meghaltak – Darvas (portio) (Darvass) – Kiniss (portio) – Körmösd (portio) (Keörmösd) – Méhes (portio) (Mehess) – égett, puszta Böszörmény (Bereg-) (portio) (Bezermeny) megégett és puszta – égett, puszta Berek (portio) – Bessenyő (Körös-) (portio) (Keresbesseneo) égett, puszta – Cséffa (portio) (Cheffa) megégett és puszta – Inánd (portio) (Ivand) megégett és puszta – Pankota (portio) megégett és puszta (Pankotta) – égett, puszta Árpád (portio) (Arpad) – Kesz (Kez) (portio) (Ckesz) – Szötsköd (portio.)

(A Magyar Országos Levéltár adatbázisából vett dokumentum.)

1602. május 6. (Összeírás)

43 oldal latin nyelvű fogalmazvány, eredeti (több kéz írása.)

[...] Az összeírás az alábbiakat tartalmazza (egykorú az előzővel).

„*Inventarium et connumeratio*” készítette Károlyi György nagyváradi provisor.

A vár inventáriumában mindenben megegyezik az előbb felsoroltakkal, ezzel szemben az előző urbáriumhoz képest csak a lakosok igen kis töredékét sorolja fel magában Körösszegen, a hiányzókat eredeti helyükön, ahonnan Körösszegre menekültek, találjuk összeírva, kivéve a cséffaiakat és inándiakat, akik Váradra menekültek.

Az előzőekben felsorolt birtokokon kívül az összeírás az alábbiakat tartalmazza (egykorú az előzővel):

Pankota**Less****Szőcskőd**

Csáky Gergely/György részbirtokai:

Alábbi falvak túlnyomórésztben lakatlanok, részben megégették, lakóikat vagy elhurcolták a törökök és tatárok, vagy elmenekültek, s ha élnek, jelenlegi tartózkodási helyükön (Körösszegen vagy Váradon) sorolják fel őket. – Adóik és szolgáltatásaik általában megegyeznek Csáky István jobbágyaival. – Néhány helységben a borkilenced az officiálisé.

Újlak: (Puzta Vylak)

Jobbágynévek (bíró) – Állatok (ló, ökör) száma. – Mezei robottal tartoznak, a malmot is ők gondozzák. – Dézsmával Váradra tartoznak. – Disznó dézsmával is Váradra tartoznak. – munera: Karácsony után egy nagyobb őzzel adóznak – malom: 2 kerekű.

Gyapjupatak:

Csáky Gergely részéről: – 18 csetver búza – 36 csetver kevert (bladorum) – census: telkenként évente kétszer – egész telkes fl 1-et – fél-telkes fl 1/2-et – 1/4 telkes den. 50-et ad – dézsmát csak méhek és disznók után adnak – robot: l. Ujlak – educillatio: ua. – munera: ua. – Zólyomi Dávid jogán: dézsma: gabona, méh és bárány után Váradhoz – szőlők: jelenleg nem művelik, ha tizedet adnak, a kilenced a földesúr – censussal nem tartoznak – mezei robottal tartoznak – educillatio: 2 hordót kell kimérniük, többet nem.

Margitta:

Vetett föld 32 hold – egyébként [...] – Csáky Gergely birtokai a fenti falvakban: – Szolgáltatásaikra vonatkozólag

l. Csökmő, Csáky István birtoka.

Genyéte:

Zálogban Prépostvári Zsigmondnál.

Daroch:

Zálogban Prépostvári Zsigmondnál. – Ugyanitt Csáky István is elzálogosította a maga részét.

A többi falvaknál:

Census telkenként – (Szent Mihály-napkor egész telkes fl 1-et – 1/2 telkes fl 1/2-et – 1/3 telkes den. 33-at ad – zsellér semmivel sem tartozik – 6 egész telek után egy vágótehenet adjanak. – Dézsma fejében két vágótehenettel tartoznak, méhkasok és pázsit-disznók után tizeddel tartoznak.

– A vajda (vaivoda) a várhoz egy sólymot ad. – Karácsonykor és Húsvétkor egy-egy tyúkkal tartoznak. – Akiknek ökrük van, szekér fát és egy borjút adnak évente. – Halmágyfalván 25 kapás szőlő van, ezután semmiféle adóval nem tartoznak, mivel vlachok. – robot: mezei robottal tartoznak.

Körösszeg és Adorján tartozékai Csáky Gergely és Csáky István volt javai.

Castrum Körösszeg (Bihar m.)

Csáky István és Csáky György (Gergely) részbirtokainak összeírása. A falvakat Csáky Gergely defectusa miatt írják össze. A helységek egy részét anyai jogon (ius materno), Zólyom Miklós jogán (ius Nicolai Zolyomi birtokolta).

Körösszeg – Kerezsegh, portio Apáti (Apáthy) (Csáky István részbirtoka) – Nagytóti integ. (Nagytoty) Kítőti portio (Kistothy) Iráz portio – (Cheökmeö) Csökmő portio – Szeghalom portio – (Károly) Károlyi portio – (Darvas) Darvas portio – (Kynis) Kinizs portio – (Keömeösd) Körmösd portio – (Mehes) Méhes portio – (Bezermeny) Böszörmény portio – Berek portio – (Keresbesenő) Körösbessenő portio – Árpád portio – (Cheffa) Cséffa portio – Inánd portio.

Castrum Adorján (Bihar m.)

(Marghita) Margitta (Csáky István részbirtoka) – (Felseő Abrani) Felső-Ábrány portio – Akor portio – (Genetthe) Genyéte portio – (Lyky) Lüki portio – (Dyzer) Diszér portio – Déda portio – (Zuniogd) Szunyogd portio (Kohan) Kohány portio – (Kysfegivernek) Kis-Fegyvernek portio – (Nagy Fegieneknek) Nagy-Fegyvernek int. – (Thottfaluh) Tótfalu portio – (Kőwagho) Kővágó integra – Borzik portio – (Kechkehat) Kecskehát integra – Almás portio – (Sytthervölgy) Sitérvölgy portio – (Fergasagh) Fergaság portio – (Szálard) Szalárd – Adorján puszta – Sitér portio.

Csáky Gergely/György részbirtokai:

(Keressegh) Körösszeg portio – (Apathy) Apáthi portio – Nagytóti portio – Kistöti portio – Iráz portio – Csökmő portio – Szeghalom portio – Károlyi portio – Darvasportio – Kinizs portio – Körmösd portio – Méhes portio – Böszörmény portio – Berek portio – Körösbessenő portio – Árpád portio – Less (Léz) portio – Szöcsköd portio – Cséffaportio – Inánd portio – Pankota portio – (Uylak) Ujlak integra – (Gyzapynpatak) Gyapjupatak integra – Castrum Adorján.

Margitta (Csáky Gergely portio minor)

(Keéth) Keecs portio – Felső-Ábrány portio – Akor portio – Lüki portio – Diszér portio – déda portio – Szunyogd portio – Kohány portio – Tóthfalu portio – Borzik portio – Almás portio – Sittérvölgy portio – Szalárd portio – Sittér portio – Ujlak (possessio integra) (Puzta Uylak) – Gyapjupatak (possessio integra) – Puzta-Ujlak – Lakságh – (Nadány-) Telek – Sárszegh – Hagymádfalu (Halmágyfalu) (Halmagjfalva) – Tótfalu (Koveshaza) Kövesháza – (Thataros) Tatáros – (Eornemes) Eörvényes – (Sochaath) Sochatth – (Szovarhegy) Szovárhegy – (Bogdan falva) Bogdánfalva = Bogdásóvárhegy – Margitta (portio) – Keech (portio) hiányzik.

Csáky Gergely birtokai a fenti falvakban.

Genyéte (portio) – Daroch portio.

(A Magyar Országos Levéltár adatbázisából vett dokumentum.)

Az 1715. évi országos összeírás margittai adatai

Margita, Margitta, Margitta,

Adózók neve: Gregorius Oláh; Michael Szapanyos; Joannes Debreceeny; Georgius Szabo; Stephanus Batori; Michael Szilagyi; Petrus Bósi; Joannes Bósi; Andreas Szenyes; Joannes Posa; Joannes Lakatos; Joannes Szűcs; Joannes Boros; Joannes Borbély; Georgius Kalai; Samuel Szűcs; Joannes Takács; Stephanus Borbely; Petrus Vörös; Samuel Barathi; Martinus Borsi; Samuel Farki; Michael Török; Demetrius Pécsi; Michael Senyjesy; Stephanus Igo; Michael Székel; Andreas Pesti; Joannes Bango; Stephanus Varga; Michael Módi; Stephanus Szejarto; Michael Somogyi; Stephanus Szabo; Andreas Magyarai; Georgius Gergő; Michael Szilva; Gregorius Szabo; Franciscus Lajus; Joannes Mézes; Georgius Oláh; Joannes Szabo; Georgius Gyolcs; Michael Hajdu; Benedictus Pap; Michael Szabo; Michael Varga; Joannes Nagy; Joannes Takacs; Stephanus Fekete; Joannes Tanka; Sigismundus David; Michael Szűcs; Joannes Rimoczi; Georgius Batori; Franciscus Kucsora; Stephanus Borsi; Georgius Szabo; Georgius Szabo; Stephanus Szabo; Stephanus Nagy; Samuel Kaposi; Stephanus Szucs; Georgius Parti.

(A Magyar Országos Levéltár adatbázisából vett dokumentum.)

1754. május 16.

(Egykorú) kamarai másolat. 15 old. latin + 1,5 oldal magyar nyelvű testimoniális levél Kovács István provisor aláírásával, 1754. június 27. dátummal. [...]

Kelt a helyszínen, a fenti napon.

Monospetri:

Bevezetőben az összeíró fiskális egyrészt küldetése okát, célját jelzi, majd topográfiai adatokat közöl: pontosan meghatározza az összeírásra kerülő falu helyét a megyében, elhelyezi a falut földrajzi környezetébe, megadva a szomszédos falvak nevét. – Fontos természeti adottsága a falunak az, hogy egyrészt piac szempontjából közel esik Margitta oppidumhoz, másrészt az a tény, hogy a falu határában folyik el a Berettyó folyó. –[...] A deficiens Pósalaki család a falu közepén építtetett magának fából háromszobás udvarházat, a szobákhoz szükséges és elegendő mellékhelyiséggel és pincével (befogadóképessége csöbör borban.) – Az udvarház és beltelki udvara részint léc-, részint élősvény-kerítéssel kerített. Az udvarházhoz tartozó udvar „*pro ratone Status Nobilitaris sat ampla.*” – Ezen az udvaron épültek fel a ló-, a szarvasmarhaistállók, valamint a sertés- és tyúkólak, de van itt egy kitűnően megépített haltartó medence is; továbbá: magtárépület, mely nemcsak a gabona, de a szárazfőzelékfélék tárolására is alkalmas. Az udvarház D-i oldalán tágas a zöldségeskert. Ennek Ny-i oldalán pedig egy káposztáskert, amely mellé egy nagy sertésól („*stabulum porcarium!*”) épült. Az udvarház közvetlen szomszédságában van a Berettyó folyón forgó négykövű malom, mely szintén a curia nobilitaris tartozéka. Alig van az esztendőnek olyan szakasza, amikor ennek a jól jövedelmező malomnak akár a víz sekélysege, akár annak gyenge sodra miatt állnia kellene. Ellenkezől: „*x Affluentia Aquae et abundantia frumenti a longe induti continuum sortitur progresum.*” – A nemesi udvarházhoz az extravillanumban allódiális szántók is tartoznak (ezeket a Pósalaki család három nyomásra műveltette; kapacitásuk: pozsonyi mérőben.) – Továbbá: allódiális szőlők (területük kapásokban, hozamuk: hordó borban.) – Ugyanitt még: allódiális rétek (hoamuk: kocsi szénában.) – Az allódiális szőlőket az idei tavaszi munkák kivételével „*per conductos mercenarios excoli assolebant.*” – Igen érdekes és ritka adatok a művelés költségeiről, a művelési módról: „*... quaum cultivatio, utpote fossurne (háromszori kapálás!) cum apertura et clausura per Annum de necesse contingit quinquies eiusque sinula hactenus constitit in mercenarijs Rhenensium florenorum 12.*

Non absimiliter vineae scissura constat singulo Anno Rhenensibus florenis 12. Ligatura vero, quae nonnunquam torais vicibus est necessarium, exurgit per Annum ad Rh fl 11 cruciferos 15.” – A Póaaki-családnak itt tekintélyes jobbágy-állománya volt (39 egész-, 22 élsessió jobbágy és 24 zsellér.) – Táblázatos összeírás az egészszelkes jobbágyokról, az alábbi fejezetekkel: 1. A jobbágy neve. 2. Fiainak száma, keresztnévük. 3. Lovainak; 4. ökreinek; 5. teheneinek, 6. méhaak száma. 7. Hány darabban van a jobbágy sessionalis szánóölde. 8. A sessionalis szántóterület kapacitása, pozsonyi mérőben. 9. A sessionalis rétek hozama (szekér szénában)...10. A jobbágy szőeének nagyága (kapásokban.) 11. A jobbágy évi robotkötelezettsége (rootaokan)... ...]

– 4. Ebben a faluban a jobbágyok sem taxa, sem census formájában nem adnak pénzbeli szolgáltatást. Évi robotkötelezettségük 8 és 15 nap között változik (így!)..A zselléréké itt is 8 nap egységesen. Azok, akiknek igásállataik vannak, igás-, a többiek gyalogrobotot teljesítenek. – 5. Amikor a gabona tizedelése folyik, minden subditus köteles beadni egy csirkét – „*de reliquo: per totius anni decursum nihil.*” – 6. Az elmúlt három esztendőben annyira rossz volt a szőlőre az időjárás, hogy a semminél alig volt több a borkilencedből eredő földesúri jövedelem. De már közepes termés is meghozza a 20 urnányit a kilencedből. – 7. Közepes esztendőben a kenyérgabona-kilenced meg szokta hozni a 180 pozsonyi köből szemesgabonát is a földesúrnak. – 8. A zabkilencedből is be szokott jönni 20 köblösnyi, „*sed hoc nonnisi per accidens et incertum, Non omni enim anno Seminatur.*” Árpát és szárazfőzelékfélét azonban ebben a határban általában nem vetnek, „*propter damna per erucas (= hernyók!), muscas et alia insecta facile emergibilia.*” – 9. A méhekből (nagyon kevesen foglalkoznak velük a subditusok közül) csak igen csekély a földesúri jövedelem. – E pontban említi meg azt is az összeíró, hogy: „*Regiam Decimam nec Domini Terrestres, neque vero Pagani (= a falubeliek – tehát: a subditusok!) praeexarendare consueverunt.*” – A továbbiakban újabb fontos adatokat rögzít a conscriptor, mind az allódiális gazdálkodásra, mind pedig a kamara kezelésébe, s a királyi fiskus tulajdonába kerülő possessióból eredő jövedelmek gyarapítási lehetőségeire vonatkozóan. E hosszabb fejtegetés rövidre fogott tartalma az alábbi: A földesúri kocsmá a falu belterületén kívül van, a Margitta oppidumba vezető út mellett. A Pósalakiak ezt a kocsmát évente 42 Ft 30 kr. árendáért adták ki. Bent a faluban is van egy ideiglenes kunyhó, mely szintén kocsmáltatás céljára létesült, csapszék-féle. De

újabbán ott sem a földesúr, sem a falubeliek nemigen mérték bort, illetve csak igen-igen ritkán. – A faluhoz tartozó földesúri makktermő erdő annyira szegény makkban, hogy a kb. 100 db.-os földesúri kondát sem bírta el; a Pósalakiak általában más határokba hajtották disznaikat makkra, s megfizették értük a makkbért. Az allódiális gazdasághoz Pósalaki-hagyatékként van (a conscriptor véleménye szerint a jövőben is kell, a többiekkel együtt) egy ispán, kinek javadalmat 25 rénes Ft és 30 kr. évente; továbbá: természetben kap 28 köblös kenyérgabonát és 4 pár csizmát. – Továbbá: van egy majorgazda is, ki évente kap 18 Ft készpénzt, 3 oldal szalonnát, 50 font sót, 1/2 mérő szárazfőzeléket, 1 pár bőrsarut és egy süveget. – Van továbbá egy szolgálégény, ki évente kap 11 rénes Ft készpénzt, 7 1/2 mérő búzát, 3 mérőnyi kenyérgabona-vetést, egy süveget, egy pár bőrsarut, 2 pár csizmát 1/2 mérőnyi szárazfőzeléket. Egy ökrösbéres, aki évente kap 8 Ft készpénzt, egy szűrt, egy dolmányt, egy pár bőrsarut, egy süveget, egy pár bocskort, két pár csizmát, 2 rend fehérneműt, 13 mérő búzát, 50 font sót, 1/2 mérő szárazfőzeléket, 96 font szalonnát.

Az összeíró fiskális prokurátornak az a megállapítása helyszíni szemléje alapján – ami az összeírás alkalmával történt –, hogy a majorsági gazdálkodást a Pósalakiak az utolsó időkben nagyon elhanyagolták. Ennek az a fő oka, hogy a Pósalaki-család utolsó sarjai igen keveset értettek már a gazdálkodáshoz. Ez a magyarázata annak is, hogy sem jobbágyi rendtartás (ordinatio), sem urbarium nem volt. – Az urbarialis rendezésen kívül (ez a fiskális prokurátor véleménye) a falubirtok jövedelmezőségét az alábbi intézkedésekkel lehetne a legrövidebb időn belül, a legeredményesebben fokozni: 1. Először is be kellene állítani legalább 200 darabos juhászatot. 2. A szántóföldi művelésre alkalmas területen nőtt cserjéseket a legsürgősebben ki kell irtani. 3. Be lehetne állítani faszénégetést is a nem sok hasznot hozó erdőben. 4. De könnyedén be lehetne vezetni a sör- és pálinkakifőzést is, de a hasonló, kisebb földesúri haszonvételeket is sikeresen lehetne itt kultiválni. – A fiskális prokurátor – miután a szokásos módon zárta az összeírást, egy hónap múlva, 1754. június 27-én – kiegészíti azt Kovács Istvánnak, a Pósalakiak alatt is 12 esztendő tiszttartónak bizonyáglevelével – az összeírás függelékeként –, aki vallomást tesz arról, hogy az elmúlt 12 esztendőre visszapillantva, mekkora mennyiségű kenyérgabonát jövedelmezett évente a négykövű malom. (Több száz köből mindegyik gabonaféléből; a malom igen nagy forgalmú, jól jövedelmező volt a Pósalakiak alatt is!) Az árendás, illetve részes-molnárral a Pósalakiaknak

kontaktusuk volt, mely szerint a vámgabona-jövedelem 1/4 része a molnáré. – Az urbarialis összeírás e függelékkel zárul.

Monos Petri konfiskált Pósalaki-javak.

(Bihar m.): Monos Petri.

(*A Magyar Országos Levéltár adatbázisából vett dokumentum.*)

Az kilenczedről

I. Minden féle földi Termésből (kivéven a házhelyen termő Kerti teményeket) úgy az Méhekből, Bárányokból, Gidákból, melyek azon esztendőben lettenek, tartoznak valóságos Kilencedet a Jobbágyok a Földes Uraknak adni, úgy mindazon által, hogy a f.urak az kilencedet sem pénzül, sem pedig más féléből ne vehessék. A' midőn pedig a Bárányokból, Gidákból és méhekből kilenced ki nem tellenék minden egy Báránytól fog fizetni a Jobbágy 4 krajcárt, egy gidától 3 kr. egy méhkasztól pedig 6 krajcárt. Azon felül a földes Úrnak, vagy Asszonynak Mennyegzőire (ide nem értvén az Fiainak vagy Leányiknak ki-házasítását), úgy nem külömben az első Misének Mondására (kivéven itten is az Káptalanyokat és Conventeket) az [...] irt második Tzikelyben specifikált victualival, az az Konyhára valókkal tartani fog minden egész, fél, fertályos avagy nyolczad helyes Jobbágy reaesendő szám-szerént.

V. Szabad akarattýára hagyattatik mind- az által a földes Urnak, ha az meg-irtt alkalmatosságban föllebb kitett konyhára való állapotokat Jobbágyától bé-szedni vagy pedig azoknak helyében kész-pénzt, nevezet szerént pedig egész helyes Jobbágyától 48 Frt. És így az fél, fertályos és nyolcad helyestől, a' mennyi ebből ráesnék felvenni kívánná.

Kaszáláskor, aratáskor avagy Szöllő míveléshez akár kézi, akár Marhás szolgálatot duplán veheti a földes Uraság Jobbágyaitól, úgy mindazon által, hogy e béli duplán vett Szolgálatok az többi hetekben számláltassanak.

Minden egész Helyes Gazda fog [...] esztendőnként az Uraságnak két Csérkét,

Két kappanyt, tizenhét Tojást egy [...] kifőzött Vajat,

Mely adózásokra a fél, negyed és nyolczad helyes Jobbágyok és reájok esendő Szám és Proportió- szerént kötelesek lesznek.

III. Ezen most jelentett adózásokon kívül minden 30. egész helyes Gazdák egyszer egy esztendőben egy Borjut, vagy pedig a helyett egy forintott 30. krajcárt az uraságnak adni fognak.

1770. január 6. (Az Urbérrendezés jegyzőkönyve)

Van-e urbárium⁵³ a helységnek? Milyen? Mikortól?

Nekünk urbáriumunk nincsen, emlékezzünk ugyan arra, hogy ezelőtt mintegy 10 esztendővel a tekintetes nemes vármegye öfelsége parancsolatjából az úri szolgálat és egyéb adózások iránt bizonyos urbáriumot currentáltatott,⁵⁴ de minket nem aszerint szolgáltattak a földesurások, hanem:

Ha nincs, milyen szerződés alapján végzik a jobbágyok a kötelezettségeiket? Szokás alapján-e? Mióta?

Mi mostani földesurunk – tudniillik gróf. Kornis Mihály úrral – semminemű írásbeli contractusra nem léptünk, hanem mióta őnagysága birtokába estünk, úgymint 1767, azóta az első és második esztendőben az olyan lakos, aki annak előtte is egész házhelyes gazdának tartatott 2 Rft taxát fizetett és 18 napot szolgált, a marhás ember marhával, a gyalogszeres pedig gyalogszerben. Azonkívül mind a marhás, mind a gyalogszerű ember 34 napi szolgálatot 34 garásával váltott fel, amellet minden tehéntől 1–1 icce vajat tartozott a földes uraságnak adni, vagy icce vaj helyébe egy máriást.⁵⁵ Ezen szolgálat vagy adózás pedig proportione volt kirendelve, úgymint, aki féltelkes gazdának tartatott, az 1 Rft taxát, 9 napi szolgálatot és 12 napi szolgálatot felváltásban 17 garast fizetett, eszerint a harmad- és negyedrésztelkesek is. Ezen szolgálatot pedig pénzül is szabad volt felváltani, vagyis kiárendálni,⁵⁶ eszerint úgymint az egész házhelyes gyalogszerű gazda a 2 Rh. Forint taxán kívül a 34 napi redemptioval együtt 5 Rh. forintot s 2 garast, az egésztelkes marhás gazda, ha 2 ökre volt, a 2Rh. Forint taxán kívül fizetett 6 Rh. forintot, a 4 ökrös gazda pedig 7 Rh. forintot s 15 krajcárt. Ezekon kívül az is volt szokásban, hogy amidőn és ahová az uraságnak kívántatott, mindenhol tartoztunk 1–2 földnyire gyalogszeres embert levéllel küldeni, mely napi számba nem tudódott, de ezen levél sorozás egy esztendőben nem minden lakosra került. A feljebb előszámolt szolgálatot és adózást két esztendeig egyenlőképpen tettük, hanem a legközelebb elmúlt, úgymint

53 Urbárium – szó latin kifejezés és az úrbéri viszonyt, a földesúr és a jobbágy kölcsönös jogait és kötelezettségeit szabályozó, földesúrnak járó jobbágyi szolgáltatásokat előíró okirat.

54 currentáltatott – latin szó, jelentése itt folyamatba tesz, köröz.

55 Máriás – (márjás), ezüst váltópénz, értéke 17 vagy 20 krajcár. Nevét a pénzen lévő, a gyermek Krisztust tartó Mária képéről kapta.

56 Kiárendálni – haszonbérbe kiadni.

1769. esztendőben a 3 _____ 4 napi szolgálat felváltásáért való 34 garasokat nem vette meg rajtunk a földesuraság, azonkívül a levél hordozás is napi számba vetődött. Azelőtt pedig – úgy mint 1759-ben – gróf Haller György úr birtoka alatt az egész telkes gazda a 2 Rh forint taxán kívül mintegy 3 esztendeig 12 napot szolgált. Annak utána pedig 1767. esztendeig, ámbár a méltóságos földesuraság instan-tiánkra tett indorsatiója⁵⁷ szerint 14 napi szolgálatnál nem kívánt többet tőlünk. Az uraság tisztjei mindazonáltal sokakkal 15–16 napot is szolgál-tattak, a marhás embert marhával, a gyalogszeres emberrel pedig gyalogszerben, azonkívül minden tehéntől ki-ki 5 polturát⁵⁸ fizetett és így proportione a féltelkes mind a taxának, mind a szolgálatnak haszon-felével tartozott. Azelőtt pedig – régi időkben – midőn tudniillik méltóságos gróf Csáky familia keze alatt voltunk, sokféleképpen válto-zott a szolgálatunk, mert régente (amint az eleinktől hallottuk) a 2 Rh. Forint taxán kívül csak 6 napot szolgált az egész házhelyes gazda és an-nak utána pedig, úgy mint ezelőtt 40 esztendőekkel, a 2 Rh. Forint taxán kívül minden marhás gazda csak két napi, a gyalogszeres pedig 3 napi szolgálatot tett. Hanem a kocsmabeli egyik angariajat⁵⁹ a földesúrnak engedte a helység, mely iránt írásbeli contractusunk is volt, de elveszett, azután pedig egynéhány esztendőekkel 12 napra vivődött a szolgálat s a kocsmabeli egy angaria visszaadott az uraság által a helységnek.

Ahol se szerződés, se urbárium, mik a jobbágyok kötelessége, hogyan adóznak? Mikor és hogyan kezdődött ez a rendszer?

A feljebb való punctumban foglaltatik a felelet.

Milyen bevételei vannak a községnek, illetve határának? Milyen károk szokták érni?

Haszonvételek:

Szántóföldjeink melyek három fordulóban vannak, középszerű termé-kenységűek. Mivel jóllehet, trágyázni nem szoktuk, mindazonáltal mintegy fele részben szántóföldjeinknek háromszori szántásban a tiszta búza is megeterem, de a más része valamivel soványabb lévén, ottan trágyázás nél-kül meg sem terem a tiszta búza. Mindazonáltal közel alkalmas útja lévén szántóföldjeinknek könnyen megtrágyázhatnánk, ha hozzávaló

⁵⁷ indorsatio – megjegyzés a hátlapon.

⁵⁸ 1 poltura – 1–1½ krajcár.

⁵⁹ angaria – fizetés, negyedévi járandóság.

erőnk volna. Vonómarhákat tarthatunk, négy marhán alul pedig nem szoktuk a földet művelni s nem is lehet a földnek nehéz természetihez képest, 6 ökör is beillenék az ekébe, ha volna.

Hetivásár helységünkben minden héten, úgymint pénteken egyszer, országos vásár pedig minden esztendőben hatszor esik, melyekben akinek közülünk holmi eladó kevés jószágocskája vagyon, minden vásárvám nélkül, könnyen s jutalmason eladhatja, amellet Székelyhíd 2, Diószeg 3, Nagykároly 3, Várad 5, Debrecen városa pedig 6 mérföldnyire lévén hozzánk, ott hasonlóképpen heti és országos vásárok esnek, aki itten helybeli holmiját el nem adja, oda vihet mindenféle alkalmatost. Minthogy kevés marhákat tartunk, azoknak elegendő legelő mezeje van, kaszálás előtt is és hasznos füvet terem. Marháinknak közel és alkalmas itató helye vagyon.

Tűzifát az uraság engedelméből imitt-amott a szántóföldek között és völgyekben, holmi csereforma erdön szabad ingyen vágnunk, aki pedig az uraság tilalmas erdein akar tűzifát vágni, minden vonó marha után 1–1 garast tartozik fizetni. Épülethez és karóhoz való alkalmas fának szárát pedig 1 s legfeljebb 3 garason szoktuk a földesuraság tilalmas erdein venni, de a vidékiek drágában fizetik. Az erdő pedig közel és alkalmas útja vagyon. Hegyi szőleink a helységünk határán vannak, melyeket a bornak jószágáért idegenek is bírván, aki kapával szokta élelmet keresni, mindig talál munkát magának, s pénzt kereshet.

Gyümölcsöse némelyeknek közülünk a szőleink aljaiban vannak, melynek gyümölcsét ki pálinkául, ki pedig nyersen eladja. Kevés komló is terem a helységünk határán magunk szükségére való, de annyira való nincsen, hogy pénzen eladhatnánk belőle. Magunk szükségére való kevés zöldséget a házi kertjeinkben szoktunk termesztetni, de mivel nem igen alkalmas a föld hozzá, s egyébiránt is jutalmason vehetünk, többnyire a piacon szoktunk zöldséget vásárolni. Somlyó 3 mérföldnyire lévén hozzánk, onnan némelyek sőt szoktak hozni, s a piacon kevés nyereséggel font számra eladni.

A helységünknek fél esztendeig való kocsmajövedelme vagyon, mely idő alatt megengedi a földesuraság, hogy ami égett bor szokott lenni az elárult bor seprejéből, azt kocsmánkon kiárulhassuk. Ezenkívül mintegy 40 embert megtartó kaszáló rétje van a helységnek. Helységünk határán a Berettyó vizén három kúre való malomnak esztendőként való fele jövedelme az uraságnak, mindazonáltal – régi szokás szerint – annyit szabadván az udvar szükségére öröltetni valamennyi tetszik, úgy nem különben valami 12 esztendőtől óta szokott az uraság a serház szükségére vám nélkül öröltetni, mely serházat a legközelebb a múlt esztendőben árendába adván a földesuraság egy zsidónak, megengedte, hogy minden esztendőben 715 köbölt vám nélkül öröltessen az említett malomban, me-

lyekből a helységnek semmi jövedelme nincsen, holott fele jövedelme – régi szokás szerint – egészben a helységet illetné.

Kenderáztató vizünk közel, s alkalmas vagyon.

A helységünk határán, (amint feljebb megmondánk) jó vízimalom vagyon, aki valamilyen akadályra nézve nem örülhetne, hasonló jó vízimalmok fél s egyórányira lévén, őrlés kedvéért messze földre menni nem kényszerítették.

Helységünk határán olyan hasznavehető agyag vagyon, melyből mintegy harminc gazdák fazekasok lévén mindenféle cserépedényeket szoktak csinálni, és ki helyben eladni, ki pedig a Mezőségre, s külső helységekre vivén, búzával szokta felváltani, mely haszonvételtül esztendőként általában 50 Rh. forint taxát tartoznak a fazekasok fizetni a földesuraságnak.

Károk és fogyatkozások:

Kaszálórétjeink szűkön vannak, mivel ámbár minden telek után egyenlő mértékkel vannak a kaszálók osztva, mindazonáltal sok gaz, s rekettye lévén közöttük, alig terem egy s másfél szekér szénája egy-egy gazdának, amellett Berettyó vize mentében lévén nagyobb része kaszálóinknak kaszálás idején majd minden esztendőben annyira elrontja az árvíz, hogy már semmi hasznát nem vehetjük. Sarjút mindazonáltal lehetne kaszálni, ha jó tilalomban tarthatnánk és az árvíz nem járván, annak idején lehetne kaszálni, hanem némely részben háttas helyeken lévén s kocsordal elegyes füvet termévé, ottan nem lehetne sarjút kaszálni.

Hány holdja és milyen minőségű szántója van egy egésztelkes jobbágnak, mennyi gabona terem rajta?

A rétjein sarjút is kaszálhat-e?

Nálunk fel vannak a szántóföldek s kaszálórétek telek után állandóul osztva, mindazonáltal, aki egész házhelyes gazdának tarttatik is, az olyanak nincs több általában az egész határon mind a három fordulóban 12 pozsonyi mérő⁶⁰ alá való szántóföldjénél és másfél szekér szénát termő kaszálórétjénél, sarjút pedig a laposokon, olyan helyen ahol az árvíz nem rontja, s egyébként is jó tilalomban tarthatnánk, lehetne kaszálni.

---

60 1 hold = 2 pozsonyi mérő, tehát egy egész házhelyes gazdának 6 hold szántóföldje volt.

Hány napi és milyen robotot végzett (igás is) egy-egy jobbágy? A távolabbi munkánál a munkába menés, ill. jövés beleszámított-e a napokba?

Minemű, és hány napi munkát vitt véghez eddig egy-egy gazda már azt a második punctumra tett feleletünkben megmondottuk, minthogy pedig közöttünk 3–4 négyökrös gazdánál több nincsen, az uraság minket szántásra s egyéb nehezebb teher alá való szekerezésre még eddig nem szokott fordítani, hanem minthogy a marhás embereknek többnyire csak 2 ökrük vagyon, a helység határán holmi könnyebb teher alá való szekeresét, úgymint széna és homok hordást ki-ki a maga erejével szokta véghez vinni. A jövés-menést pedig, mivel más helység határán nem kíván a földesuraság velünk szolgálatot tétetni, nem szokta napi számba bevenni.

Fizetnek-e kilencedet? Milyen termékből? Mikortól?

A törvényes kilencedet mindenféle termésből, valamelyek a belső telkeinken kívül teremnek – régi szokás szerint – mint más szomszéd földesuraságok, meg szokta a földesurunk venni termésben, úgymint bort borul, búzát szalmájában, árpát szalmájában árpául, zabot szalmájában zabul, kendert törve, tengerit csóstül tengeriül, s eszerint egyebekből, úgy nem különben a bárányból és méhből oly móddal, hogyha kilenc számra ki nem telik a méhkas, minden rajtul 2–2 garast vészen a földesuraság kilenced fejében, hogyha pedig kilenc számra kitelik, akkor egy kas rajt tartozunk adni. Egyéb ajándékokat vagy pénzbeli adományokat nem kíván tőlünk a földesuraság.

Hány puszta hely van a községben? Mióta? Mitől pusztult el?

Puszta telek helységünkben egy sincs.

Örökös jobbágyok lakják-e?

Itteni lakosaink közt három gazdának, úgymint Varga Mihálynál, Pergéni Istvánnál, Bence Jánosnál és egy Magyarai Mihály nevezetű árva fickónál több jobbágy nincsen, a többiek, mint szabadmenetelű emberek.

Margitta, 1770. december

Vallomástevők:

- Galgótzai György – főbíró
- Pesa János
- Takáts János
- Balogh Ferenc

• Joannes Tóth – nótárius

Összeíró biztosok: junior Gabriel Baranyi

Emericus Lakatos

(Bársony I.–Papp K.–Takács P. 2001.129–131)

1848. március 20. (Jegyzőkönyv)

Tanácsülés és Népgyűlés. Bihar megye.

Szabadság, egyenlőség, testvériség, béke és rend!

Bihar másod alispánja Sántha György, az idő komoly fejleményei fölött tartandó értekezés végett a mai napon délutáni 4 órára tanácskozmányi ülést hirdetett... a nemzet ohajtásainak azon pontjait, melylyeket Pest város, az országgyűléshez intézett kérelmezéskint aláírt, a nagyváradi népgyűlés... saját ohajtásainak vallotta...

1. *Sajtószabadság az előző vizsgálat eltörlésével...*

12. *Egyesülés Erdéllyel...*

Kelt Nagyváradon 1848 ik évi Martius 20.-án a nagyváradi népgyűlés megbízásából Lukács György.

A nemzet követelései – a 12 pont – a nagyváradi megyei képviselőtestületi ülésből népgyűléssé alakult összejövétel határozataiba foglalva.

Freiheit, Gleichkeit, Brüderschaft, Fried und Ordnung!

Die Forderungen der Nation – Pester zwölf Punkte – im Beschluß der Volks-und Ratsitzung des Komitats Bihar.

Sign.: HL 1848 52/4.

Poss.: KA

3.

1848. március 22. (Jegyzőkönyv)

Sántha György

Szózat Biharmegye népéhez.

valamint:

Batthyány Lajos

Miniszter-elnöki körlevél 1. szám.

Kelt 22. marc. 1848. Sántha György másod alispán.

[Váradolaszi?] s.n. 1 fol. – 38 x 46,5 cm.

Bihar vármegye másod alispánja felhívással fordult a lakossághoz a béke és nyugalom megőrzésének érdekében. Felhívásába foglalta Batthyány

Lajos, újonnan kinevezett miniszterelnök körlevelét, amelyben az ország népével tudatta kinevezését. (A körlevél március 17-én kelt.)

Aufruf an die Einwohner des Komitats Bihar von dem Vizegespan Sántha György und das 1. Ministerpräsidentliches Cirkular von Graf Batthyány Lajos über seine Ernennung zum Ministerpräsidenten.

Sign.: ÖNB FL UNG 1848/1/12

4.

1848. március 26. (Törvény)

[Magyarország. Törvények, rendeletek]

Lezse. Despre incsetaréa szlúzsbelor, adeká robotei... Lezse. Despre incsetárea dezmi kraiesti-popesti... Lezse. Despre purtarea greotecilor de obste... Georgie Sántha [György]

S.l. s.n. 1 fol. – 41 x 26 cm.

A magyar országgyűlésen elfogadott három törvénycikk, amelyet szentesítésre felküldtek az uralkodónak az urbárium, az egyházi és világi tized, a robot megszüntetéséről és az általános és közös teherviselés bevezetéséről, Sántha György Bihar megyei másod alispán kiadásában.

Román nyelvű latin betűs kiadás, fonetikus írással.

Gesetzartikel. Über die Aufhebung des Urbariums... Gesetzartikel. Aufhebung des weltlichen und kirchlichen Zehenrechtes... Gesetzartikel über das Tragen gemeinsamen Lasten.

Sign.: ÖNB FL UNG 1848/1/16

A református templom toronygombjában 1872-ben elhelyezett album anyaga, amelyet 1942-ben az új toronysisak elhelyezése évében találtak meg

Az album mérete 20/15 cm.

1872. jún. 2.

Tétetett a margittai református toronyra ezen új torony gomb, amely az 1815-ben feltett és elkorhadt helyét pótolja a késő maradék, intetik a további folytatásra.

Margitta M Város 1872-beli állására nézve:

Lakosainak megoszlása:

Református .....2400 lélek

Római katolikus ..... 800 lélek
 Héber (zsidó) vallású .....700 lélek
 Összesen: .....3900.

Birtokosa: A honalapító Árpád véreből származott gróf Csáky-család helyett vásárlás útján az alsó-ausztriai Szent Benedek nevét viselő Mölchi szerzet.

Kormányzók: I. páter Czimerman Crizostomos.

II. páter: Leonard Roch, p. Auronimus- p. Gottfrid, laknak egy régi ódon emeletes épületben.

Városi hatóság

1. Városbírája: Micskei Dániel margittai
2. Város főjegyzője: Horváth József sarkadi
3. Város segédjegyzője: Pesti Károly margittai születésűek.

Városi tanács

1. Pálffy Károly – komáromi, Szűcs Sándor – margittai
2. Kecskés Sándor – margittai, Gáti János – margittai
3. Horn János – pesti, K. Szabó Sándor – margittai
 Horváth István – margittai (!)
 Fehér György – N.létai
 D. Szabó Lajos – bályoki
 M. Szabó Ferenc – margittai
 Fogarasi István – margittai
 Cs. Kulcsár Sándor – margittai születésűek.

Közgyám

- Fenyődi Lajos margittai – városi pénztárnok
- Kecskés Sándor margittai születésűek
- 3 szolga és 4 tizedes.

Ref. egyháztanács

- Lelkész: Csató József debreceni
- 1.-ső oktató Dobó Miklós hajdúböszörményi

2. Borbély Lajos nagyszalontai
3. Leánytanító: Pesti János debreceni szül.
  - Főgondnok Csizmadia Nagy Sándor
  - Algondnok Gázmár János.

Egyház vénei

Pálffy Károly, Kecskés Sándor, Horváth József főjegyző, M. Szabó Ferenc, Baródi Miklós, Baródi Imre, Debreczeni Miklós, Cs. Kulcsár Sándor, K. Tóth Lajos, Szűcs Sándor, Fenyődi Lajos, Fehér György, Szakács Ferenc, D. Szabó Lajos ügyvéd, Szabó Lajos, Kovács Gábor.

A Ref. Egyház építészeti bizottmánya

mely alakult az 1873 évben építendő új reál reform iskola felépítésére, és a most építendő új torony megbádogztatására:

Elnök: Pálffy Károly, ellenőr Csató József lelkész,

Tagok: főgondnok Nagy Sándor – Horváth József városi főjegyző -- Debreczeni Miklós – Baróthy Imre, Kecskés Sándor – Szűcs Sándor – Szakács Ferenc – M. Szabó Ferenc – D. Szabó Lajos.

Római Kath. Egyház

Plébános: Szauer Alajos – tanító: Ágoston Sándor – gondnok: Horn János.

Margitta városnak ma kitűnőbb helyiségei

1. Góth stíl református templom – egy római kath. templom – egy csinos héber imaház.
2. fiú, 1 leány reformáta iskola, 1 római kath. iskola – 1 héber iskola.

Olvasókör

Egy szép regényes helyiség a Melch-i apátságtól haszonbérbe 12 tagokkal. Elnök Csató József – alelnök Kecskés Sándor – pénztárnok dr. Gelbstein Lipót – könyvtárnok Besse István.

Igazgatótanács

Pálffy Károly, Horváth József városi főjegyző – Szabó Sándor, Micskey Dániel, Fráter Vince, Kassay Károly – Horváth István, Major Gyula stb.

1848-as Népkör

Csinos emeletes épület a Nemes Csizmadia Céhtől haszonbérbe 120 helybeli és vidéki tagokkal – elnök M. Szabó Ferenc, másodelnök Szkle-nyár Sándor, pénztárnok Ákom József, jegyző Baródi Lajos – könyvtárnok Borsi János.

Magyar Kir. Járásbíróság

Egy csinos emeletes regényes épület a m. kir. állam által a mölchi apátságtól haszonbérbe

- járásbíró: Schenk Emil
- aljárásbíró: Schável Károly
- aljárásbíró: Szűcs Lajos
- tollnokok: Boros Alajos, Kerekes József
- díjnok: Véber Ágoston –
- 4 szolgálószemélyzettel.

Magyar Kir. Adóhivatal

Egy szép góth épület a mölchi apátságtól haszonbérbe

- pénztárnok: Köszler Károly
- ellenőr: Csipkés Sándor
- tiszt: Baródi Sámuel
- szolgáló: Ecsedi Dániel.

M. Kir. Pénzügyi Hivatal

Egy csinos földszinti épület a mölchi apátságtól haszonbérbe, áll egy szemlélszobából és öt pénzügyi őrből.

Céhtársulatok

Csizmadia – gubás – tímár, fazokas, kalapos és vegyes – összesen 6 céhtársulat.

Orvosok

- Dr. Gelbstein Lipót
  - Dr. Vallerstein Mór
  - Sebész Köbling József
- laknak saját csinos házaikban, Vallersteinen kívül.

Közigazgatási, szolgabírói hivatal

Közigazg-i szolgabíró Bernát Kálmán, lakik Horváth József városi főjegyző igen csinos házában. Segédszolgabíró Gencsy István.

Csendbiztosság

Csendbiztos Tóth József a mölchi apátságtól bérelt csinos földszinti épületben 10 csendőrlegénnyel.

Kereskedők

Első Altmann Mátyás, második Kallós Mór saját lakjaikban, Rigó Sándor vasáros, Pálffy Károlytól haszonbérelt boltban, Szabó Ferenc fűszeres, Ábrahám János – Nánási József vasáros, Veisz Ábrahám vegyeskereskedők a mölchi apátságtól.

Ügyvédi kar

- Kecskés Lajos nyugalmazott csász. kir. szolgabíró, ügyvéd,
- Major Gyula köz- és váltó ügyvéd, csinos saját házában, – Szabó Lajos cs. kir. nyugalmazott szolgabíró, ügyvéd, saját ház,
- Kovács Lajos cs. kir. nyugalmazott szolgabíró ügyvéd, saját ház,
- Szakál László, ügyvéd, bérelt ház,
- Lehóczky János ügyvéd, béres.

Mély szorgalmú, gazdálkodó, kereskedő iparosokból áll ma, 1872. június 2-án csinos kis mezővárosunk Margitta, az utókor tisztelettel felkéretik ezen kis mezőváros virágzásának folytatására.

Zsoltárok könyve XXIX. 2. vers *„Adjatok az Úrnak és az ő nevének dicsőségét imádjátok az urat az ő szent hajlékának ékességében.”*

Jegyezte ezeket örök emlékül 1848/49-ki függetlenségi szabadságharcokba megbénult volt honvéd főszázados Pálffy Károly.

Leírta: Pesti Károly. Margitta város s. jegyzője.

Margittai kegytárgyak

Ezüst- és Ónművesség a XVI–XIX. században

Részletek Alexandru Sășianu, A nagyváradai református egyházmegye kegyszerei című könyvéből, Nagyvárad, 1986.

Margittai Református Egyházközség

SERLEG: Debrecen, 1799.

Ezüst, részben aranyozva, kovácsolt, vésett, szemcsézett. Kerek talp, torvidális nádusz, a kehely magas, csontakúp alakú, finoman szemcsézett.

A talpon Debrecen városjegye és felirat:

N(EME)S VARGA GYÖRGY és FELESÉGEM HENZELLÖTZI ERZSÉBETH ASZ(ONY): Istenes indulatunkbul tsináltattuk a Margittai R(e)f(or)ma)ta Sz(ent) Ekk-lésia Úr Asztalához A(NNO) D(OMINI) 1799.

M: 225 mm., FA= 100 mm. AA: 90 mm.

S: 380 gr.

SERLEG: Debrecen, 1799.

Ezüst, részben aranyozva, kovácsolt, vésett. A kehely azonos az előbbivel, azonban alacsonyabb.

Felirat: N(EME)S HORVÁT GYÖRGY és FELESÉGEM TÓTH KATALIN ASSZONY Istenes indulatunkbul készítettük a Margittai R(e)f(or)ma)ta Sz(ent) Ekk-lésia Úr Asztalához 1799.

Magas: 210 mm. F.A: 100 mm. AA= 90 mm

S: 350 mm

KANNA: Erdélyi műhely (?) 1691.

Őn, öntött, esztergályozott, vésett. A kiszélesedő talp három rátétes lábacszkára támaszkodik, mindegyik egy-egy judeai oroszlánnaal díszített: a test csontakúp alakú, a zsanér palmattás, a gomb lapított gömb.

A testen, a virágmedalionban, felirat:

EZT A KANNÁT SZÜCS PÉTER és SZAKÁCS MIHÁY URAMÉK CSINÁLTATTÁK A MARGITAI ECCLESIA SZÁMÁRA ANNO DOMINI 1691.

M. 360mm. FA.= 200 mm. AA: 200 mm

KANNA: Erdélyi műhely (?)

1719 (vagy előbbi)

Őn, öntött, esztergályozott, vésett.

Hasonló a 20-as számú példánnyal: a zsanér palmettás.

A testen felirat: Nemzetes Nagy Anna asszony az Margitaji Ecclesiának dedicállya. 1719.

M. 390 mm. FA. 105 mm. AA. 167 mm

CSŐRŐS KANNA: XVIII. század első fele

Ón, öntött, esztergályozott, vésett.

A talp domború, a test henger alakú, a zsanér palmettás, a gomb egymásra helyezett korongokból áll. Napraforgó virágokkal és gránátalmával díszített.

M. 280 mm. FA = 130 mm. A.A. 190 mm.

1919. TRIANON

(A tárgyalási jegyzőkönyv részlete)

Annak megvilágítására, hogy a kis népek sorsáról hogyan tárgyaltak és döntöttek a nagyhatalmak, mellékelem a párizsi béketárgyalások anyagából azt a rövid kis részletet, amelyben Margittát is megemlítik. Elgondolkoztató dokumentum ez.

A román és jugo-szláv ügyek bizottsága ülésének jegyzőkönyve

irat FDD száma: 204

iratszám:90[218]

irat típusa: szám nélkül.

keltezési hely: Párizs,

keltezési idő: 1919. március 2.

AZ ELNÖK javasolja, hogy a bizottság térjen rá Erdély nyugati határának vizsgálatára.

LE ROND tábornok (Franciaország) előadja, hogy a francia küldöttség Erdély északi és nyugati határa csatlakozási pontjául megközelítőleg Várit jelölte meg. Ugyanakkor az a véleménye, hogy e pontot, ahol három állam határvonala fog majd találkozni, végérvényesen csak a koordinációs bizottság jelölheti ki.

LEEPER (Brit Birodalom) annak a rendkívüli fontosságára hívja föl a figyelmet, hogy a Csap–Nagykároly közötti vasútvonal Románia és Cseh-Szlovákia kezén maradjon. Az angol küldöttség indítványozza, hogy a Románia és Cseh-Szlovákia közötti határt Vásárosnaményon keresztül húzzák meg. Való igaz, ez a vidék gyakorlatilag színmagyar; ám elképzelhető, hogy lehetőség nyílik Magyarországon bizonyos mértékű kárpótlására más, délebbre fekvő magyar vidékek Romániától való elszakításával. Esetleg lehetséges lenne meghagyni Magyarországnak például a Nagy-károly és Nagyvárad közötti térségben a nagykároly–székelyhídi vasútvonalat, tekintetbe véve, hogy Margitta és Tasnád között jó vasútvonal építhető. A csapi vasutat Magyarországnak juttatva, magyar kiszögellést hoznak létre, amely még kellemetlenségek előidézője lehet.

DE MARTINO (Olaszország) csatlakozik Leeper éppen kifejtett álláspontjához, mely szerint a vásárosnaményi csomópontnak Romániához kellene tartozni.

LE ROND tábornok (Franciaország) megállapítja, hogy az etnikai szempont és a szövetséges államok közötti összeköttetés biztosítása szempontjának az összeegyeztetése nehézségbe ütközik. Az első szempont azt követelné meg, hogy a határ keletebbre tolásával a lehető legkevesebb magyart juttassanak román uralom alá, a második pedig azt, hogy még inkább nyugatabbra húzzák meg, ily módon elkerülendő Magyarország beekelődését Románia és Cseh-Szlovákia közé.

SIR EYRE CROWE (Brit Birodalom) megjegyzi, hogy az angol küldöttség a népesség egyensúlyba hozását javasolja Magyarország másutt történő kárpótlása révén.

LE ROND tábornok (Franciaország) és **LAROCHE** (Franciaország) bejelentik, hogy a francia küldöttség készséggel elfogadja az angol javaslatot mint kiigazítást, de mint egyezséget nem. Továbbá támogatja a román terület kiterjesztését Vásárosnaményig, ám nem hajlandó Magyarországnak adni a Nagyvárad–Nagykároly vasútvonalat.

SIR EYRE CROWE (Brit Birodalom) fölteszi a kérdést, vajon az amerikai küldöttség hajlandó-e az etnikai szempontokat fölláldozni a közlekedési útvonalak fönntartásának elvéért.

DR. SEYMOUR (Amerikai Egyesült Államok) válaszában kifejti, hogy az amerikai küldöttség a közlekedés kérdését nem tévesztette szem elől, és hogy e szempont föltétlenül befolyással volt rá. A Nagykárolyból Nagyváradon keresztül Aradra vezető vasútvonalat illetően kész elfogadni a francia kompromisszumot, ám az angol küldöttség által gyógyító szerként előterjesztett kompromisszumot még csak megvitatni sem hajlandó. Vagy szüksége van Romániának ezekre a vonalakra, vagy nincs. Ha nincs, úgy az amerikai küldöttség visszatér eredeti álláspontjára. Azonfölül a küldöttség nem látja be, miért lenne okvetlenül szükséges Nagykároly és Csap között közvetlen vonalra, amikor rendelkezésre áll egy valamivel hosszabb másik, kitérővel Szatmárnémetin és Huszton keresztül. Az angol javaslat 125 000 magyart juttatna Romániába és mindössze 2000 románt; és még a szükséges kiigazítások után is 97 000 magyarral kellene számolni. Mivel Románia és Cseh-Szlovákia között már amúgy is fönnáll a vasúti összeköttetés, és mivel a 100 000 magyar Romániához való csatolása csak tovább fokozná ezen ország nehézségeit, az angol álláspont elfogadására nincs mód. Ami pedig az orvoslási módot illeti, az szóba sem jöhet.

DE MARTINO (Olaszország) kijelenti, hogy az olasz küldöttség kész a többi küldöttség javaslatához csatlakozni.

SIR EYRE CROWE (Brit Birodalom) az után érdeklődik, hogy hol fog az új határvonal húzódni. Amennyiben Várinál, akkor e magyar vidék fele részét már úgyis a románoknak juttatja. Hát akkor miért ne adnák oda az egészszet?

DR. DAY (Amerikai Egyesült Államok) azt válaszolja, hogy az amerikai küldöttség nem ajánlott fele-fele megoldást, amelyet teljességgel haszталannak tart. A határnak a két vasútvonal között a keletit kellene minél szorosabban követnie.

SIR EYRE CROWE (Brit Birodalom) kijelenti, hogy noha a szóban forgó vasúti összeköttetésnek bármely más vonalnál nagyobb fontosságot tulajdonít, az angol küldöttség – tekintettel a mielőbbi megegyezés sürgető szükségességére – nem kívánja álláspontját elfogadtatni.

Az elnök indítványozza a bizottságnak, szentesítse az egyezkedések eredményeképpen kialakított határvonalat, amelyet az amerikai küldöttség elfogadott, és amelytől nem kíván eltérni. Úgy gondolja, a bizottságnak jelentésében külön föl kell hívni a fölöttes bizottság figyelmét arra, hogy e térségben milyen fontossággal bír a vasútvonalak kapcsolódása.

SIR EYRE CROWE (Brit Birodalom) és De Martino (Olaszország) egyetértenek az elnök javaslatával.

AZ ELNÖK bejelenti, hogy a francia küldöttség nem emel kifogást az angol határvonal-tervezet Cséffa és Nagyvárad közötti szakasza ellen, ugyanakkor ez utóbbi várostól nyugatra és északra ragaszkodik saját javaslatához.

DR. SEYMOUR (Amerikai Egyesült Államok) kisebb módosítást kíván javasolni. Az amerikai küldöttség Nagyvárad és Cséffa között az első angol tervezetet részesíti előnyben. Magyarországtól már annyi vasúti csomópontot elvettek, hogy lehetőséget kellene számára biztosítani ezen a helyen új csomópont kialakítására. Mivel a katonai szempontokat e térségben amúgy sem vették figyelembe, a határ is közelebb kerülhet Nagyváradhoz anélkül, hogy ennek komolyabb következményeivel számolni kellene.

AZ ELNÖK indítványára a bizottság úgy határoz, a nagyszalontai, a gyulai, az erdőgyaraki, valamint a vésztői vasúti csomópontokat Romániának adja; hasonlóképpen Romániának juttatja Nagylakot úgy, hogy az ettől a

várostól nyugatra húzódó vasútvonalat Magyarországnak hagyja; végül a határt a Maros sodorvonalában állapítja meg, amely Makótól délre találkozik a Bánságban már kijelölt határvonallal.

A BIZOTTSÁG arról is dönt, hogy Románia határainak részletes megvonását egy Seymour, Leeper, Le Rond tábornok és gróf Vannutelli Reyből álló albizottságra bízza, akikhez titkári-előadói minőségben csatlakozik **DE SAINT-QUENTIN**.

A bizottság ülését március 3., vasárnap 9 óra 30 percre napolja el.

Az ülést 12 óra 20 perckor rekesztik be.

Levéltári jelzet: AD. Actes de la Conférence de la Paix, vol. 53, Commission des Affaires Roumaines et Yougoslaves.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar Oszágos Levéltár adatbázisai www.arcanum.hu/mol/
- A Pallasz Nagy lexikona, 1897. XII. kötet és <http://online.arcanum.hu/nxt/gatevay.d/f-lexikonok/pallas/1730/1732>.
- Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képekben. 1891. Budapest. A Magyar Királyi Államnyomda kiadása.
- Az utazás divatja, Útleírások, útjegyzetek az 1848 előtti Erdélyből. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.
- Andrikovics Sándor–Kriska György–Móga János. 2001. • A Berettyó vízgyűjtőjének felszínalaktani, hidrológiai és hidrobiológiai vizsgálata. geography.hu/mfk2001/cikkek/Andrikovics_KriskaMoga.pdf.
- Barcsa János: A debreceni Kollégium és partikulái. Debrecen 1905. SRK = A Sárospataki Református Kollégium története. Bp. 1981 digit.drk.hu/?m=lib&book=2&p=19-32k.
- Balassa–Ortutay: Magyar néprajz/Erdély-mek. oszk.hu/02700/02789/html/108.html
- Bácskai Vera–Nagy Lajos. 1984. A vásárok, hetivásárok körének bővülése, 1700–1948.
- Bársony István. 1983. Paraszti (mezővárosi) kézművesség Bihar megyében a 18. század közepén. In Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve X.
- Bársony István–Papp Klára–Takács Péter: Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében I. Az érmelléki és sárréti járás. Debrecen, 2001. Az Erdély Történeti Alapítvány kiadása.
- Bartha N. Károly: A debreceni gubacsapó cég. Debrecen, 1939.
- Benedek Marcell (szerk.): Irodalmi Lexikon. Budapest, 1927. Győző Andor kiadása.
- Borovszky Samu: Bihar vármegye és Nagyvárad. Budapest, 1901.
- Beke György: „Itt egymásra találnak az emberek” – Barangolások Bihar megyében. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984.
- Bunyitay Vince: A váradi püspökség története. I. II. III. Nagyvárad, 1884. (reprint)
- Kovách Géza–Binder Pál (szerk.): A céhes élet Erdélyben. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981.
- Csízó vagyis a Csillagászati tudományoknak rövid és értelmes leírása. Budapesten nyomtatott (reprint kiadás Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1980)

- Dauer András: Kleinmann Imre Aharon slosimja alkalmából. Tel-Aviv, 2007.
- Új Kelet. 2007. febr. 8.
- Dobsa László: Magyar ipar és kereskedelem, Budapest, 1941.
- Duka János: Margittai vásár. In. Népismereti dolgozatok (szerk. Dr. Kós Károly) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976.
- Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik. Kiadta Fényes Elek Pesten. Nyomatott Kozma Vazulnál, 1851.
- Fényes Elek: A magyar birodalom nemzetiségei, és ezek száma vármegyék és járások szerint. Pesten, 1867.
- Fleisz János: Az erdélyi magyar sajtó története. (1890–1940.) Pécs. Pannónia Könyvek, 2005.
- Fodor József: Nagyváradi schematizmus 1995. A Nagyváradi Egyházmegye névtára. Kiadja a Nagyváradi Latin Szertartású Püspökség.
- Gittai István: Emlékbe forduló idő. Nagyvárád: NAT. Könyvek, 2005.
- Hoffmann István–Kis Tamás: Pesty Frigyes kéziratok helynévtárából. Bihar vármegye I. Debrecen, 1996.
- Hoffmann István–Kis Tamás: Pesty Frigyes kéziratok helynévtárából. Bihar vármegye II. Debrecen, 1998. c. kötetekből nevarchivum.klte.hu/sorozat/pesty/pesty.doc
- Hóman Bálint–Szekfű Gyula: A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése. Budapest, I. 1923.
- Imreh Sándor: Visszaemlékezés az 1848–49. évi szabadságharcra Erdélyben. Magyar Elektronikus Könyvtár. MEK 01642
- Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. Budapest, 1940. Sylvester Nyomda R.T.
- Kárpáti Aurél: A cifraszúr. Dr.Györffy István könyve. Nyugat 1931. 7. szám.
- Kleinmann Imre Aharon: Emlékkönyv – Margitta és vidéke zsidóságának sorsa–Jeruzsálem: Frank Chajim kiadása. 1979.
- Korompay H. János: Horváth János és Margitta. Irodalomtörténet, 160–165, 1999.
- Liptai Ervin (szerk.): Magyarország Hadtörténete. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1984.
- Magyar Néprajz II. III. mek.oszk.hu/02100/02152/html/03/202.html-8ok
- Magyar Katolikus Lexikon [on-line] lexikon.katolikus.hu/ – 2k

- Magyar Színházművészeti Lexikon mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz10/72.html - 6k -
- A Margitta városi alsófokú ipartanoncz iskola értesítője az 1885– 1886. iskolai évről. Szerkesztette Szathmári Sándor. (Debreczen.Városi könyvnyomda.)
- Mezősi Károly: Biharvármegye a török uralom megszűnése idejében. Budapest, 1943.
- Mózes Teréz: Kleinmann Imre Aharon emlékére. Nagyvárad. Bihari Napló 2007. febr. 2.
- Nagy Iván: Magyarország családai. III. Pest, 1858. Nyomatott Beimer és Kozma Vazulnál.
- Papp Attila: Margittai (kis) Lexikon In. Margitta, az RMDSZ választási különszáma 1992. szeptember.
- Papp Attila: A margittai „játékszín” In. Margitta és Vidéke, 1995. november.
- Papp Attila: Szőlő és bor Margittán In. Margitta és Vidéke, 1994. I. évf. 1. sz.
- Papp Attila: A margittai betlehemezés In. Bihari Napló, 1997. december 24–25.
- Papp Attila: Iskoláink múltjáról In. Margitta és Vidéke, 1998. november.
- Papp Klára: Biharország jobbágynépe. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.
- Pomogáts Béla: A magányos költő etikája. Jegyzet Horváth Imréről In. Várad 2006. 6.sz.
- varga.adatbank.transindex.ro/?tel=*&megye=4&pg=2 - 32k -
- Rác A: Az ómagyar kori Bihar megye patrocíniumi nevei. 1999. On-line
- Színészek Naptára és Évkönyve az 1895-ik évre. (szerk.Vedress Gyula–Tóth Béla) A szerzők saját kiadása. Budapest, 1895.
- A szerzetesség további gyarapodása és a „magas” kultúra közvetítésében játszott szerepe [on-line] (febr. 5.)
- Sőtér István: Tisztuló tükör. Budapest, 1966.
- Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I–VI.
- www.kia.hu/konyvtar/erdely/jeneyne.htm - 12k
- Vasárnapi Újság 1854–1860
- epa.niif.hu/00000/00030/00327/datum09045/cim109054/cim209058.htm - 14k -

- Váradi Regestrum. Budapest, 1898. 165. old. 30-as jegyzőkönyv, vagy [on-line] 1.köt. 407.old. <http://www.efnlib.hu/digitkonyvtar/dok/vr/index/html> [2007.jan.30]
- Vercseg Ilona: Az önszerveződés alakulása Magyarországon Parolaar NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/039f7ffe02b37ddf8525663b007eda42?
- Wilhelm Sándor: Hagyományos halászat az Érmelléken In. Népismerteti dolgozatok (szerk. Dr. Kós Károly–Dr. Faragó József) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994.
- www.szamosujvar.coolfreepage.com/kossuth/lapok/ii6.htm
- Dr. Zakar András: A Sumér Hitvilág és a Biblia ... hadakutja.hu/?q=node/72 - 11k

Adatközlőim: Barbu Márta, Bondár Mihály, Bordás Lajos,
Horváth János, Horváth Sárka, Magyar László,
Nán József, Szegedi Kiss Gyöngyi, Tóth Ilona,
Varga István, Wolner Ernő.

Illesse köszönet őket és mindazokat, akik e könyv megírásához, befejezéséhez és megjelentetéséhez bármilyen formában szerepet vállaltak.

MELLÉKLET

 1918
EMLEKLAP
 A KONFIRMÁCZIÓ NAPJÁRA.

Szekl a te ifjúságodat meg ne
 útálja, hanem a hűveknek fény peltá a
 kezében, a nyájaskodásban, a szeren-
 telében, a lélekben, a hitben, a tisztá-
 ságban.

* I. Tim. 4, 12.

Kövessd az igazságot, a hitet, a
 szeretetet, a bölcsességet azokkal egyen-
 tendően, kik segítségül hívják az Urat
 tisztán szívvel.

* II. Tim. 2, 22.

Ugy szerető isten e világot, hogy
 az ő szeretetével szőlje azt, a-
 hogy minden valaki hiszen ő benne,
 el ne veszessen, hanem örök életet
 nyerjen.

* Ján. 3, 16.

Mondta Józsué: Nem bányák tit-
 ket árvaúl; megtértek hozzátok.

* Ján. 11, 13.

Légy hív mind halálig és néked adom az életnek koronáját.
 * Ján. Jel. 2, 10.

Kálmány István (szül. 1905 Jím. 3)

a keresztyén vallás alapigazságainak ismeretéből megvizsgálván,
 alultrott napon hitében megérősülve, konfirmáltatott s az úri szent vacso-
 rában részesülő keresztyén református egyházakok sorába felvétellett.

Margitta 1918 Május 12
Balogh János
 református lelkész

4/1909

EMLEKLAP

A KONFIRMÁCZIÓ NAPJÁRA.

Senki a te ifjúságodat meg ne
dúlja, hanem a hívőknek légy pelda a
beszédben, a nyájaskodásban, a szere-
tetben, a lelkében, a hitben, a tisztá-
ságban.

I. Tim. 4, 12.

Kövessd az igazságot, a hitet, a
szeretetet, a békességet azokkal egye-
temben, kik segítségül hívják az Urat
tiszta szívvel.

II. Tim. 2, 22

Égy szerető istent szeretni, hogy
az ő egyteleneget szolgált. Ért adni,
hogy minden valaki hiszen ő benne,
ol ne vesszen, hanem örök életet
vegyen.

Ján. 3, 16.

Monda Jézus: Nem hagyjak tite-
ket árvául; megtörek hozzám.

Ján. 14, 18.

Légy hív mind halálig és néked adom az életnek koronáját.

Ján. Jel. 2, 10.

A ti hiteteknek próbáltatása, mely
sokkal drágább az aranyból (mely ol-
vesz, mindazáltal megpróbáltatik a tűz
által), találtassék néktek dicséretetekre,
tisztességetekre és dicsőségetekre lenni,
mikor a Jézus Krisztus megjelenédk.

I. Pét. 1, 7.

Mindenkünk maga ad számot ő
magáról Istennek.

Róm. 14, 12.

Próbálja meg azért minden ember
magát és úgy egyék abból a kenyér-
ből és úgy igyek abból a pohárból.
Mert a ki eszik és iszik méltatlannál,
fellelet eszik és iszik magának, hogy
meg nem becsüli az Úrnak testét.

I. Kor. 11, 28. 29.

Duna Lándor (szül. 1895 Dec. 28)

a keresztyén vallás alapigazságainak ismereléből megvizsgálván,
alulírott napon hitében megerősítetelt, konfirmáltatott s az úri szent
vacsorában részesülő ev. ref. egyháztagok sorába felvételeit.

Margitta 1909 Máj. 23

Balogh Ferenc
ref. lelkész

TARTALOM

ELŐSZÓ (ifj. Papp Attila)	5
EGY PONT A TÉRKÉPEN	9
MARGITTA ÉS VIDÉKE, AHOGY A KÖLTŐ, A TUDÓSOK ÉS AZ EGYKORI UTAZÓK LÁTTÁK	13
LAPOK A VÁROS TÖRTÉNETÉBŐL	21
– A Csákyak megjelenése	24
– A város nevének eredetéről	26
– Történelmi barangolások	35
– Két út van előttem	62
– Margittai képek 1848-tól 1944-ig	65
– A háború utolsó, a béke első éve	87
RÉGI UTCÁK, ÉPÜLETEK, ÉPÍTKEZÉSI MÓDOK, EGYKORI HELYNEVEK, KUTAK ÉS FORRÁSOK	93
– Helynevek Margitta községből – Bihar megyéből	109
– kutak és források	112
FELJEGYZÉSEK A KÉZMŰVESSÉG TÖRTÉNETÉRŐL	115
– A csizmadiák céhe	117
– Gubások, szabók, szűrszabók	120
– A fazekasok vagy gölöncsérek céhe	122
– A tímárok céhe	125
– A kalapos céh	127
– Vegyes céhek	128
– A molnárok	129
A HÍRES MARGITTAI VÁSÁROK	133
– Margitta vásárovezete	135
– A vásárrendtartás, árrendtartások és vásárbírók	136
– Séták az egykori vásártéren	143
– Séta az állatvásárban	144
– Séta a terményvásárban	151
– Séta a kirakodóvásárban	153
LAPOK A MARGITTAI OKTATÁS ÉS ISKOLA TÖRTÉNETÉBŐL	167

– Az ipariskolai oktatás	177
FELJEGYZÉSEK A MEZŐVÁROS KULTURÁLIS ÉLETÉRŐL	181
– Iparos kör, nőegyletek, könyvtárak, ifjúság	181
– A farsangolás.....	196
A HELYI MAGYAR SAJTÓ TÖRTÉNETE	201
A MARGITTAI ZSIDÓSÁG.....	213
A VÁROS NEVES SZÜLÖTTEI	219
DOKUMENTUMOK.....	235
– Urbáriumok, összeírások, jegyzőkönyvek.....	235
– A református templom toronygombjában 1872-ben elhelyezett album anyaga, amelyet 1942-ben az új toronysisak elhelyezésének évében találtak meg.....	254
– Margittai kegytárgyak.....	259
– 1919. Trianon (A tárgyalási jegyzőkönyv Margittát érintő részlete)	261
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	265
MELLÉKLET.....	269

**A PARTIUMI FÜZETEK KISKÖNYV-SOROZATÁBAN EDDIG MEGJELENT
MUNKÁK:**

1. Borbély Gábor – Csernák Béla: *Bihar*
2. Kordics Imre: *Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben*
3. Péter I. Zoltán: *Félixfürdő*
4. Dánielisz Endre: *Nagyszalonta – városismertető*
5. Benedek Zoltán: *Nagykároly – református templom*
6. Bessenyei István: *Sarmaság*
7. *Hol sírjaink domborulnak – partiumi temetők* (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: *Szilágyság – tájak, műemlékek, emlékhelyek*
9. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: *Püspökfürdő*
10. Dánielisz Endre: „Csonkatorony nyúlik a felhőbe...”
11. Bunyitay Vince – Fodor József: *Székesegyházi Bazilika – Nagyvárad*
12. Alexandru Pop: *Varadinum – a vizek határolta város és vár*
13. *A szabadságharc zászlaja alatt* (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: *Rajtuk taposunk – A Bánság útjai a 19. században*
15. Kupán Árpád: *Mezőtelegd iskolatörténete*
16. Csilik József: *István király Szent Jobbja és Szentjobb község története*
17. Emódi János: *Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból*
18. Szabó István: *Ottomány* (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: *Érsemjén* (kismonográfia)
20. *Turulmadaras emlékműveink* (gyűjteményes kötet)
21. Dr. Mózes Károly: *A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből*
22. *Rév, Erdély sziklakapuja*
23. *A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról*
24. Nánási Zoltán: *Dr. Andrásy Ernő az Érmellék utolsó polihisztorja*
25. *Nagyvárad tudós püspökei*
26. György Irén: *Szalacs* (kismonográfia)
27. Antal Béla: *Biharpüspöki*
28. Balláné Bakó Erzsébet – Török Ferenc: *Albis* (kismonográfia)
29. Pásztai Ottó: „Aki fényt hagyott maga után...”
30. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad római katolikus székesegyházai*
31. Kiss Kálmán: *Egri község* (kismonográfia)
32. Dr. Mózes Teréz: *A révi fazekasság monográfiája*

33. Emódi János – Varga Árpád: *Telegdi sírkövek, emléktáblák*
34. Jósa Piroska: *Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál*
35. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében (I)*
36. Anzik Albert: *Livada – Sárközújlak*
37. Bozsóky Krestyán Ilona: *A temesvári iparoktatás kezdeteiről*
38. Dukrét Géza: *Hegyköz* (történeti monográfia)
39. Kormányos László: *Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején*
40. Dukrét Géza: *A bihari turizmus története*
41. Velcsov Margit: *Bartók Béla és Nagyszentmiklós*
42. Szilágyi József: *Tóti község monográfiája*
43. Kovács Rozália: *Érmihályfalvi temetők*
44. Dukrét Géza–Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városismertető*
45. Kupán Árpád–Dukrét Géza: *1956 emlékezete Biharban*
46. *Bartók Nagyváradon a helyi sajtó tükrében.*
Összeállította Thurzó Sándor
47. Kupán Árpád: *A mozi évszázada Nagyváradon*
48. Gavallér Lajos: *Micske a helynevek tükrében*
49. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad műemlék épületei*
50. *Nagyvárad ipartörténete*
51. Jósa Piroska: *Bihari sorsok a változó időben*
52. Pávai Gyula: *Mesélő aradi házak*
53. Ujj János: *Arad építészeti emlékei*
54. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében (II)*
55. *Épített örökségünk a helytörténeti kutatás tükrében.* Összeállította
Dukrét Géza
56. Orosz Otília Valéria: *Műcmlek, Orgonák az Érmelléki
Református Egyházmegyében*
57. Borbély Gábor: *Szőlő és bor az Érmelléken*
58. *A bölcsőtől a sírig – 250 éve született Kazinczy Ferenc*
59. Kiss Kálmán: *Túrterebes egyház- és iskolatörténete*
60. Szentjóbý Szabó Andor: *Ottomány szülöttje, Kufstein halottja*
61. S. Németh Katalin: *Vigyázó kövek*
62. Kupán Árpád: *Párhuzamos életrajzok, Nagyvárad egykori
hírességei*

